

จดหมายเหตุฟอร์บิง

ฉบับที่ ๑๖

เจ้าภาพพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงพระศพ

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทเวศร์วงศ์ไถ้ย

นรพระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๗ เมษายน ๒๔๘๖

พิมพ์ที่บริษัท ไสยกพิมพ์ชนบท

คำนำ

การที่ได้นำเรื่องกตมาบเทศของ เซวาลิเออร์เคอะฟอริ่ง มาพิมพ์
แจกในงานพระราชทานเพลิงพระศพพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวะวงศ
วโรทัยนี้ ในชั้นต้นเมื่อแรกสิ้นพระชนม์ลงได้ตกลงกันว่าหากจะขอ
พระราชทานเพลิงสำหรับพระศพในวาระครบห้าสิบวัน ได้ทุนขงให้
พระองค์เจ้าธานีนิวัต ชง เรียบ เรียง พระ ประวัต และ เลอ ก ทา ทนง สอ ก
เหมาะ มาพิมพ์เป็น ต่ ะ ลี ก ท่านแนะนำว่าเวลากระชั้นชิดมากทั้งไม่
ชายได้ค้นในขณะนั้นว่าจะหากระดาษมาพิมพ์ได้สักกี่มากน้อยเพียงไร
จึงยอมหาเรื่องที่ไม่ยาวนานนัก ซึ่งท่านเห็นว่าเหมาะแก่เรื่องกตมาบเทศ
รายนี้ เพราะนอกจากไม่ยาวเกินไปยังเช่นเรื่องกตแปลไวศรายน่าพัก
หน้าแรงของโสทรานชาชองกรมหมื่นเทวะวงศวโรทัยคือหม่อมเจ้ากำรัส
คำรงนั้น ท่านเจ้าชองก็ขงยื่นกตที่จะประทานเรื่องนี้สำหรับงานของ
เจ้าพ่ท่านกวย

เซวาลิเออร์เคอะฟอริ่งผู้เขียนเรื่องนี้เป็นผู้หนึ่งในคณะทูตฝรั่งเศส
ซึ่งสมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่สิบห้าทรงแต่งตั้งเข้ามาเจริญทางพระราช
ไมตรียังสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในพระนครศรีอยุธยาเมื่อคราว
แรกในพ.ศ. 2227 ขณะนั้นเซวาลิเออร์เคอะโซมองต์เป็นราชทูต
ฟอริ่งเป็นนายเรือโท เป็นข้าราชการชั้นหนึ่งและเป็นผู้มีสกุล
ขุนนาง นี่ยังเป็นคนฉลาดปราดเปรื่องของไวศรายน่าพัก
เมื่อท่านราชทูตจะกลับออกไปสมเด็จพระนารายณ์ทรงส่งฟอริ่งไว้

รับราชการ แล้วขงตั้งให้เป็นนายทหาณชั้นผู้ใหญ่ ต่อมาเกิดศึกไวกัน
 กัยเจ้าพระยาวิชเยนทร ๆ อ้างว่าทำถารนอกเหนือคำสั่ง ฝ่ายฟอรบั้ง
 ก็ทนงทวไม่ยอมอ่อนน้อม วิชเยนทรให้ไปรักษาทางกอกไว้แต่เมื่อ
 เกิดกชคนชกมกสันในราชธานี เจ้าหน้าทีปรายปรามไค้แล้วมชกหนี
 ล่องเรือลงไป วิชเยนทรให้ฟอรบั้งจับไว้โดยลมือมแต่กสกับเกิดต่อสู้
 กันเป็นโกลาหล เป็นเหตุให้ฟอรบั้งถูกคำตหนักข่างแรงอีก คราวนี้
 ฟอรบั้งขอลาออกจากราชการ วิชเยนทรเลยสั่งให้ออกไปให้พ้นพาย
 ในสี่สัปดาห์ชั่วโมง ฉะนั้นกตหมายเหตุนี้จึงเขียนทวด้วยความเกียกเกัน
 ถ้าอ่านกตหมายเหตุนี้ด้วยวิจารณญาณและ โดยรู้คนเวอง ฉะนั้นแล้วกันี้
 จะเห็นประโยชน์ไม่น้อย

เจ้าภาพขอถือ โอกาสนี้แสดงความสำนึกในพระกรุณาคุณสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาจักร์วงรชานุภาพ ซึ่งทรงช่วยตรวจ
 และเพิ่ม เติม ความใน พระประวัติ ขอขอบใจ นาย สวัสดิสารวาท
 ชนตระกูล กับพระท่าน ว. วิจิตรวาทการที่ได้ช่วยเขียนลคค้เพิ่มเติม
 มาในพระประวัติ ขอขอบพระคุณพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณ
 ไวกษากะที่ได้ซึ่งช่วยเหลือในการคึกค้อขลนุมาตกระภาวะค้อเจ้าหน้าที
 และช้ระธานความไว้ลลข้มา และขอขอบใจนาย ช. สร้อยมรทได้ช่วย
 วังเส้นคึกค้อค้ โรงพิมพ์และตรวจใบตีสุร่นกตถารงานชั้นนี้สำ เหว็ด
 ทันประสงค์พวยในเวลาอันจำกค้ที่สุด ขอขอบพระทัยพระวรวงศ์เธอ
 พระองค์เจ้าธรรณนวัตเป็นพิเศส เพราะนอกกการชงมกั้งประวัติใน

ก

กรมปรมาณแล้ว ยังได้ช่วยเหลือในการพิมพ์หนังสือ และใน
เรื่องอื่น ๆ อีกเป็นนานปีการเหลือที่ระบุนายโก พระเมตตาอาณ
เขวาสอนพนกนนาน เป็นพระกรุณาธิคุณขัยใจมั่นคงเจ้าภาพหย่างยิ่ง
หากลุ่มโก

เพ็ญ เทวกุล นระยุชยา และบุตรธิดา

บ้านพระเมรุเงิน ในพระนคร

วันที่ 8 มีนาคม 2486

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเพชรวงษ์โรทัย

2426 - 2486

พระประวัติ

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวะวงศโรทัญ

กรมหมื่นเทวะวงศโรทัญเป็นพระโอรสรุ่นใหญ่ในสมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศโรทัญที่หม่อมล้นเกล้าราชินีกุล
(สกุลเดิมชูโต) ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ 11 สิงหาคมพุทธศักราช
2426 ตรงกับวัน 7 8 9 ค่ำ^๕มกราคม^๕เบญจศก 1245 ได้รับนามพระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าพระราชทานว่า หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์
ท่านเป็นองค์แรกของหม่อมล้นเกล้า มีอนุชาและภคินี คือ หม่อมเจ้า
ชายทีสากร (ถึงชีพิตักษัยแต่ยังหนุ่ม) หม่อมเจ้าชายคำวสีคำรง
หม่อมเจ้าหญิงกนกมาภ (ถึงชีพิตักษัยแล้ว) หม่อมเจ้าชายสุรวชิ
ร์ประวัต พระบิดาได้ถวายท่านไว้แก่สมเด็จพระสวพิชวินทรราชบรมราชินี
ผู้เป็นสมเด็จพระอัยยิกาของท่าน ฉะนั้นท่านจึงได้ไปประทับเช่นประจำ
อยู่ในพระราชสำนักสมเด็จพระองค์นั้นในพระบรมมหาราชวัง ได้เล่า
เรียนที่พระตำหนักสวนกุหลาบและโรงเรียนราชกุมารหน้าพระที่นั่ง
จักรีมหาปราสาท ระหว่างที่บวชเสด็จพระราชกุมารของสมเด็จพระ
เจ้าเวียนนระโรงเรียนนั้น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุ
ณหิศยังมีพระชนม์ที่ยังได้ซึ่งรับใช้ใกล้ชิด ได้ประทานบัตรหมายให้
เช่นไปรสน้อยบุตรของพระองค์ กอนจะอธิบายในที่นี้ว่าสมเด็จพระบรม
โอรสาธิราชซึ่งเล่นกับเจ้านายพระอนุชาและหม่อมเจ้าเล็ก ๆ เช่นท่านอง

มีวัดบวชช่อม ๆ มีเจ้าหน้าทีต่าง ๆ หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ได้
 ตามเสด็จเจ้าชายไปในที่ต่าง ๆ มีอาทิ เช่น โคขสเด็จพระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวออก ขุนนาง และออกงานพระราชพิธีงานสังคัม
 ทั้งปวง การตามเสด็จนี้เป็นการประจำวัน ช่อมทำให้เกิดผลเป็นชเนก
 ประการ เช่นในทางสักสาอบรมเพาเรณีสัยให้รู้จักค่าของชนบทำเนียม
 ราชประเพณีและฝึกฝนให้กล้าทานไม่หวาดทว้นต่อกรเข้าสมาคมไม่
 หลบหลีกจากผู้ใหญ่หรือเด็กข่มก้อยบมต้องปลุกควเพื่อ สเนก ให้คนอื่น
 เห็นว่าไม่เป็นคนข้รราชสอพลอ ถ้าเป็นคนมีนิสัยซ้ชาส้ข้เหมาะก็
 ช่อมได้ผลมาก

หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ เกสากันคเมื่อมีชนมาอายุสมควร แล้ว
 ให้ซึ่งพระกรรนาไปรคเกล้า ๆ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ให้
 ใ้ช้อออกไปเล่าเรียนในยุโรปเมื่อพ.ศ. 2438 เข้าอยู่ในโรงเรียนปดม
 ค้าบรอตตังตันใกล้ไฮรตันในภาคใต้ประเทศอังกฤษ โรงเรียนนี้เป็น
 โรงเรียนปดมชั้นค้ ที่ใ้รับความนิยมของผู้มีสกุลในประเทศนั้น
 ธารายไทยชื่อ ค.ท. เมสัน เป็นสอค มอขการปกครองในหน้าค้
 แม่ช้านไว้แก่น้องสไฟนละมีแม่ช้านค้มีประสาสนียบศรวิชา น้เช่นผู้
 ทำเนนการก้วยอีกคนหนึ่ง มีสถานท้ไทยโศกวางขวาง แต่รับน้กเรียน
 จำนวนจำกัดข้ประมาณไม่เกิน 50 คน ักเป็นทกชนเพื่อให้น้กเรียนใ้
 รับความกุนลเค้มท้ นายเมสันเอาใ้ใส่สอคสองกุนลศขกุนน้กเรียน
 เป็นวราชท้ว ผู้เขียนไปเข้าพายหลังเวลาที่หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ชอ

ไปแล้วบอกว่า ๆ นายแม่สั้นยังเล่าสั้นเดินข้ามให้ฟังอย่างละเอียดกว่า
อ้อชายสักไม่มากไม่น้อย ๆ ล ๆ

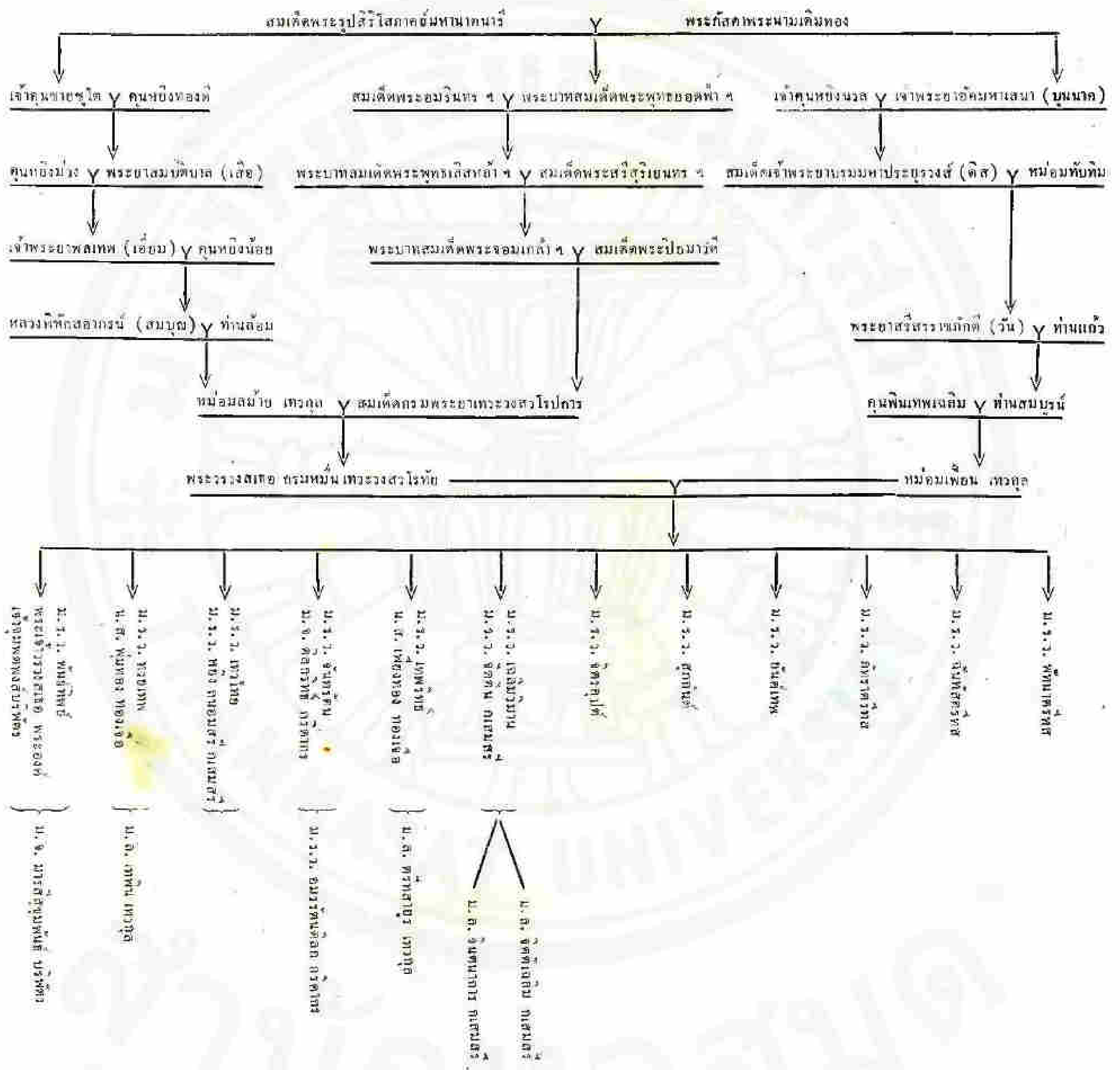
ครั้นปี 2441 หม่อมเจ้าไตรทศ ๆ ไปเข้าโรงเรียนมัธยม
แธรวูว์ ซึ่งเป็นสำนักที่ได้รับความนิยมเป็นชั้นเยี่ยมอีกแห่งหนึ่งใน
หมู่โรงเรียนมัธยมด้วยกัน ซึ่งเล่าเรียนได้เป็นอย่างดีในแผนกวิชา
ชั้นมัธยมถึง พ.ศ. 2444 จึงไปเข้ามหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ในสำนัก
หอครมิตี ซึ่งเรียนแผนกภาษาฝรั่งเศสและปรัชญาชั้นมัธยมและ
เยอรมันเพื่อเตรียมสำหรับวิชาสถาปัตยกรรม เข้าสอบไล่สำหรับครั้งแรก
ก็ได้รับรางวัลชั้นยอดเยี่ยมในอันดับสามเมื่อ พ.ศ. 2447 ครั้นแล้วทางการ
ได้ส่งท่านไปเข้าเรียน โรงเรียนวิชาข้าราชการพลเรือนที่ป่าวิล์ในแผนก
การศึก เป็นนักเรียนไทยคนแรกในสำนักนั้นซึ่งสำเร็จการศึกษาระดับ
โดยสอบไล่ที่ 11 ในชั้นนักเรียน 31 คน ได้รับหนังสือลาภอันดีของ
โรงเรียนเมื่อ พ.ศ. 2449 เจ้าหน้าที่ของโรงเรียนรายงานในที่สุก
ว่า พระองค์ท่านได้เล่าเรียนด้วยความสม่ำเสมอ และด้วยขบถอัน
ดุดันเหมือนเขียงพิงเขาอย่าง ได้ส่งกระทรวงศึกษาธิการในตำแหน่งชั้นเยี่ยม
จนเป็นที่แน่แก่ใจผู้รายงานนั้นว่า จะชงรับราชการในทางบุกได้ก็ และ
สามารถผลของพระเกษพระคุณได้ผลเกิน (คัดจากรายงานนักเรียนชั้น
อังกฤษ พ.ศ. 2449)

หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์โคลงจากขุไปเข้ามารัชราชครวใน
กระทรวงการต่างประเทศ ในตำแหน่งผู้ช่วยชั้นหนึ่งในกองที่ปรึกษา
ตั้งแต่เดือนกันยายน 2449 ครั้นถึงวายุพรวรส 2450 ได้กราบทูล

บัณฑิตนามนอชทัวกพระสรวิรัตนศาสตราภาม จำพรรษาที่วัดบวรนิเวศวิหาร
 โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งเป็นพระ
 อัครเสนาบดี เจ้าเรือนธัมมวิสัยสอยโกนรกเขก เมื่อออกพรรษาได้ลาผนวช
 กลับออกมาช่วยราชการตามเดิม หม่อมเจ้าไตรภส ๑ ซึ่งดำรงตำแหน่ง
 ผู้ช่วยเพียง 13 เกษนิกโกไลออนชั้นเป็นเลขานุการชั้นสอง และเป็น
 ข้าราชการชั้นเอกตามความในสนธิสัญญาลงวันที่ 23 มีนาคม
 พ.ศ. 2450 ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส เดินทางไปในท้องที่กันตานเป็น
 เวลาประมาณครึ่งปี ลาออกมาได้ซึ่งเสกสมรสกับหม่อมเพ็ญ บุตรีนาย
 พันเทพเฉลิม บุณนาคในสกุลพระยาสุริยราชภักดี (วัน) บุตรสมเด็จ
 เจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) หม่อมเจ้าไตรภส ๑ เสด็จ
 นมหม่อมมารดาเกิดอยู่ในสกุลชุกโต เป็นอันว่าทั้งสองฝ่ายเกี่ยวเนื่องกัน
 มาแต่เดิม นับว่ามีเชื้ออันใกล้ชิดช่วยกันมาด้วยความสุจริตตลอด
 ชนมาอยู่ มีบุตรธิดามาก ทั้งปรากฏอยู่ในตารางลำดับวงศ์ซึ่งท่านทรง
 ทำไว้เองถึงได้เนื้อในวัน

ต่อมาในปี 2451 นั้น สมเด็จพระราชินีเจ้าราชกุมารีภาพแต่เมื่อ
 ถึงซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยกราบบังคมทูลขอพระราชทานท่าน
 ไปเป็นเลขานุการเทียบชั้นเจ้ากรม ดำรงอยู่ในตำแหน่งนับหนึ่ง คือ
 ถึงสิงหาคม 2452 ซึ่งเป็นเวลาที่สยเปลี่ยนข้าราชการผู้ไทยในกระทรวง
 นั้นตามภาระ จึงซึ่งพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ท่านออกไปเป็นปลัด
 มณฑลปราจีนบุรี และเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรีด้วยกันทั้งสอง
 ตำแหน่งจนถึงกันยายน 2453 จึงได้ย้ายกลับไปสู่สำนักเดิมของท่าน

(๕)

ในระบอบพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่หกชนเสวยราชซึ่งตั้ง
กองเสนาอาสาสมัครขึ้น - หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ได้สมัครเข้าถวาย
พระองค์หนึ่ง ในเวลาต่อมาได้รับพระราชทานยศเป็นนายหมู่ (คือ
นายสิบตรี) พายหลังระหว่างประทัยหู่ค่างประเทศเป็นอัครราชทูตได้
ไปรศพระราชทานเลื่อนชั้นอีก เป็นนายหมวด (ร้อย) ตรี เป็นพิเศษ
ในเดือนธันวาคม ๒๔๕๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็น
อัครราชทูต ประจำพระราชสำนักสมเด็จพระบรมราชาธิราชแห่งวัด
เขอมนันและสมเด็จพระบรมราชาธิราชแห่งหอสเตรียฮังการีจึงสำนัก
ทูตหู่ค่างเบอรลิน ระหว่างนี้สมเด็จพระเจ้าพรินซ์โยเซฟแห่ง
หอสเตรียฮังการีสนพระชนม์ลง พระราชนักตาคารดโคชนกรของราช
สมัยที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้เป็นอัครราชทูตพิเศษ
แทนพระองค์ไปช่วยงานทั้งสองในพ.ศ. ๒๔๕๙ เมื่อรัชกาลไทย
ประกาศสงครามต่อฝ่ายประเทศภาคกลางยุโรป หม่อมเจ้าไตรทศ
ประพันธ์ต้องไปขึ้นความตกลองคักจากทางพระราชไมตรีให้แก่เสนาบดี
ว่าการต่างประเทศของเยอรมัน และได้รับความสกลกให้โคเกินทาง
ฮอดไปประจำหู่ค่างโคเป็นเฮเกน เลยค่างค่างแห่งอัครราชทูตไทย
ในราชสำนักเคนมาร์กนั้นต่อมาจนถึงกันยายน ๒๔๖๑ จึงได้รับสั่งให้ทำ
กลัยเข้ามารับราชการเป็นปลัดทูลฉลองแทนมหาอำมาตย์ พระยา
ไมตรีวิรัชกรวิทย์ ซึ่งฮอดกวาดราชการด้วยเหตุสูงอายุ ครั้นมหาสง
ความในยุโรปสกลลงเมื่อพริศจิกายน ๒๔๖๑ ก็ส่งความนัคประชุมเพื่อ
ทำความสงบสีก ทูลเชิญให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งแต่งตั้งผู้

แทนพระองค์ออกโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัสศึกกรีฑการอัครราชทูตที่
 ปารีสเป็นอัครราชทูตพิเศษที่หนึ่ง ให้หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์เป็น
 อัครราชทูตพิเศษที่สอง ให้พระยาพิพิธโกษาอัครราชทูตที่โรมเป็น
 อัครราชทูตพิเศษที่สาม พร้อมด้วยข้าราชการชั้นรอง ๆ ลงมาทั้งท้าว
 พลเรือน ออกไปร่วมประชุม ทั้งสามได้ลงนามในสัญญากรุงนอร์
 ชายส์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ได้ยกตัวมารับ
 ราชการในตำแหน่งปลัดทูลฉลองของตามเดิมต่อไป

หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ ทำราชการได้รับพระราชทานบำเหน็จ
 ความชอบทั้งยศทั้งราชอิสริยาภรณ์ มาโดยลำดับเพียงเวลาที่กล่าวถึง
 คือ ยศเป็นมหาอำมาตย์ (2460) ทูตยศจอมเกล้าวิเศษ (2461)
 และได้ซึ่งพระราชดำริว่าจะส่งให้ไปเป็นองคมนตรีที่ปรกसारาชการ
 ในพระองค์แล้ว หากกิจการการที่ไปทำสำเร็จประสงค์เสียยัง
 มิได้มีโอกาสดูเข้ามารับพระราชทานตั้งในสมณขององคมนตรีได้จน
 กระทั่งเมษายน 2463 นอกจากนั้นก็ได้รับพระราชทานเพื่อนรัตนาภรณ์
 รัชกาลที่หกชั้นดีตามถนัดในเวลานั้น ก็ให้เขียนงานพระราชพิธี
 ค่าง ๆ ไปด้วย ในเวลาต่อมาได้โปรดพระราชทานเลื่อนชั้นตราช่างเผือก
 ชั้นเป็นชั้นที่หนึ่ง เมื่อพ.ศ. 2464 และเลื่อนรัตนาภรณ์ที่พระราชทาน
 เติมนั้นเป็นชั้นสองในวันเดียวกัน ต่อมาอีกยี่สิบสองวันได้โปรดเกล้า
 พระราชทานเลื่อนยศเป็นมหาอำมาตย์ และในงานฉัตรมงคล
 2465 นั้นซึ่งพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาให้ซึ่งเป็นพระวรวงศ์เธอ

พระองค์เจ้าในพระนามเดิม พระราชทานเครื่องยศพระองค์เจ้า
 มหิตวงศ์กรมกษัตริย์เป็นพระราชนัดดาในรัชกาลที่สี่เป็นต้น กษ
 พระราชทานเลื่อนชั้นตราจุฬาราชมนตรีเป็นชั้นที่หนึ่งด้วย เท่าที่มี
 โยหาละสิ่งเอกเห็นได้ ผู้เขียนรู้สึกว่ามีสมเด็จเจ้าไทรทศประพันธ์
 เป็นปลัดทูลฉลองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสนาคุณและไว้พระราช
 ศรัทธามากผู้หนึ่ง เพราะนอกจากได้ร่วมเวลาอันมาแต่ยังทรงพระเยาว
 และร่วมทุกข์สุขในคราวที่พลัดบ้านเมืองไปอยู่ในต่างประเทศด้วยกันเป็น
 เวลานานแล้ว หน้าที่ราชการยังชัก โยงให้ปลัดทูลฉลองกระทรวงการ
 ต่างประเทศต้องเข้าเฝ้าใกล้ชิดบ่อยกว่ากระทรวงอื่น ๆ เช่นทุกคราวที่ทูล
 ต่างประเทศมาใหม่หรือทูลลากลับไปบ้านเมือง ก็ต้องพาเข้าเฝ้าและ
 แพบทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระราชนัดดาของทุกคนเป็นราชทัณฑ์ ซึ่งยอมเป็น
 ทนาคเสนาบดีและปลัดทูลฉลองเจ้ากระทรวงได้รับพระราชทานเลี้ยงร่วม
 ด้ว ทั้งหม่อมเจ้าไทรทศประพันธ์ได้สนทนากับพระองค์เจ้าผู้หนึ่งคง หนี
 ในความจงรักภักดีข้อดีที่รู้จักทุกเมื่อ อันคงจะได้เห็นประจักษ์แก่
 พระราชหฤทัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นแน่แท้ จึงได้ซึ่งพระ
 กรณาพระองค์ท่าน

ลุสก 2466 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์
 วโรปการ เสนาบดีว่า การต่างประเทศประจวบสิ้นพระชนม์ลงในเดือน
 มิถุนายน ไปรทเกล้าให้พระองค์เจ้าไทรทศประพันธ์ทำการแทน
 เสนาบดีไปพลางก่อน ต่อฉบับใหม่ 2467 จึงไปรทให้เป็นเสนาบดี
 และพระราชทานยศเป็นมหาอำมาตย์เอกในปลายรัชกาลที่หกจนมัยมหา

เกิดขึ้นใน เรื่อง ะวาง แนวนุฎิประสาธโนบายในวิธีส่งนักเรียนไปเรียน
ที่นอกประเทศไทยเสียให้เป็นระเบียบเรียบร้อย จึงโปรดให้พระองค์
เจ้าไทรทศประพันธ์ซึ่งเป็นประธานกัมการพิจารณาอยู่หน้า พร้อมกับ
กัมการอื่นอีกสองท่าน เป็นราชการพิเศษส่วนหนึ่ง

ครั้นถึงรัชกาลที่เจ็ดพระองค์เจ้าไทรทศประพันธ์ก็ยังคงอยู่ใน
ตำแหน่งเสนาบดีว่าการต่างประเทศต่อมา งานที่เป็นชั้นใหม่ของท่าน
ได้แก่การแก้ไขสนธิสัญญาซึ่งมีอยู่ก่อนนานาประเทศ งานชั้น
เป็นงานใหม่ซึ่งกินเวลานานเป็นแรมปี ในตัวฉบับจาระต้องอธิบาย
รายละเอียดของกรทำสัญญาโดยสังเขป เพื่อให้เข้าใจว่างานนี้
มากมายเพียงใด และเกี่ยวเนื่องในประวัติท่านแก้ไข

การทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศได้เป็นประเพณื
มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ส่วนในสมัยปัจจุบันคือในยุคกรุงรัตน
โกสินทร์แล้วสัญญาฉบับแรกทำในรัชกาลที่สาม (พ.ศ. 2369) กับ
อังกฤษ สัญญาฉบับนี้มีข้อความประกิตสถานทางพระราชไมตรีและ
สู่ทางการค้าตามปกติ ในเวลาต่อมา (พ.ศ. 2398) อังกฤษทำ
สัญญาใหม่กับไทยอันโดยตามแบบที่ทำกับนานาประเทศในบริพทิศอาทิ
เช่นยิบรอลเต อีหร่าน ตุรกี แบบที่ว่ามีการจำกัดมิให้คนของ
อังกฤษมาขึ้นศาลไทย หากให้คนละงสุดของเขาชำระกันเองใน
กรณีความทั้งสองฝ่ายหรือจำเลยมีสัญชาติอังกฤษ แม้ว่าสัญชาติ
อังกฤษเป็นโจท ไทยเป็นจำเลยซึ่งยอมเป็นความในศาลไทย กงสุล
อังกฤษก็อาจมานั่งฟังคดีหรือขอสำนวนไปดูก็ได้ และอาจใช้อุบาย

(๑)

หนึ่งเห็นด้วยกับแนวทางดำเนินขงกคทหมาย ไทยนอกจากกคทหมาย
นั้น ๆ จะได้ความรับรองจากทุกของเขามาแต่ต้น วิธีการทั้งนี้ในเวลา
ต่อมาฝรั่งเศสก็ใช้บ้าง และอิตาลี ยิบร่า อเมรিকা ปอร์ตุเกส
เขตเบียม รัสเซีย เนเทอร์แลนด์ สเปน ลัวเคน นอร์เว เกนมารก
เยอรมัน ออสเตเรียซังการ ก็เลยพากันจเว็นรอบนั้น ยิ่งกว่านั้น
ยังจำกัดสิทธิของไทยอีกในอันที่จะเก็บพาสซ่าเข้ามได้เกินกว่าร้อยละ
สาม ไทยมีชชยกเว็นเล็กน้อย ผลของระเบียบการเช่นนี้ย่อมเป็น
การชักชวนอำนาจอธิปไตยของรัฐบาลไทย ทั้งในทางที่จะให้ความ
ยุติธรรมแก่ปวงชน ทั้งในทางที่จะเก็บพาสซ่ากร ในข้อแรก
ยังผลให้ประชาชนบางหมู่บางเหล่าถ้าเรื่อกุหมิ่น พระบรมเทชาภาพ
เช่นคนที่ทำร้ายแก่ปวงชนเมื่อเห็นว่าจะไม่พ้นราชภัยแล้วก็จะหาขายสแดง
ใบสำคัว่าตนอยู่ในบังคับต่างประเทศ สาสไทยจะทำอะไรไม่ได้จนัก
เป็นต้น ซึ่งอย่างน้อยก็เป็นการดองมิให้ผู้ใดได้รบโทษตามควน
แก่กาล ในเรื่องเก็บพาสซ่านี้ เมื่อรัฐบาลไทยถูกจำกัดดังนี้รายได้
ก็ไม่เพียงพอ ทำให้องหารสัรายได้ที่รัฐบาลไม่หยาดอุดหนุนให้มีไว้
เช่นพาสซ่าคนและสรวา ฉะนั้นในรัชกาลที่สาม ได้เก็บมาเผาทำลาย
เสียครึ่งหนึ่งแล้วหมด แต่ในระบอบนี้มีชชยกมกให้ ไทยต้อง
ขอชวยให้บุคคลต่างประเทศสามารถสควายกกว่าการค้ำอนชชยกมก
อีกหลายหย่าง

เมื่อการเป็นดังนี้จึงเป็นพระราชประสงค์ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทุกรัชกาล ที่ระพยายามแก้ไขสถานการณ์ให้เช่นยุติธรรม

พระราชสมเด็จพระบรมโกศเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งชงขอมสี่ละกันแก่คนอื่น
เช่นบ้านเมืองมลายูกาหนิง เซมมอกกาหนิง เพื่อนเกลอเปลี่ยนเอา
อานาคอฮิปไทยมาให้คนมาไ้โดยบริบูรณ์ทั่วพระราชอาณาจักร ครั้น
สนธิสัญญาสงบศึกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับฝรั่งเศสเมื่อถึง
เวลาเกิดมหาสงครามขึ้นในยุโรปจึงต้องระงับไว้คราวหนึ่ง

เมื่อมหาสงครามนั้นดำเนินไปความยิ่งปรากฏชัดขึ้นทุกทีว่า
สมควรถวายระงับศึกชั่วคราวสักแห่งหนึ่ง จึงโปรดเกล้าฯ ให้
ประกาศเข้าร่วมมือทำสงคราม ได้ผลสมพระราชจินตนาคือได้
ชัยชนะในสงครามพ่ายหลังที่เราเข้าร่วมรบยิ่งกว่า ๆ จึงเป็นโอกาสที่เรา
ระเบิดการเจรจาสนธิสัญญาใหม่ เพราะนานาประเทศย่อมเห็นใจ
ในวาระนั้นว่าไทยเข้าช่วยสงครามโดยมิได้หวังฮามิสอันใด รบเพื่อ
สนธิสัญญานี้แห่งความยุติธรรมเป็นส่วนไทย เหตุนี้จึงพากันผ่อนผัน
พยายามเอาใจไทยในความประสงค์ที่จะสนธิสัญญาเหล่านี้ ซึ่งมีได้
หวังแก่เพื่อเอารักเขาเปรียบใครหากแก่เพื่อให้เรามีสัญญาอันเป็น
ยุติธรรมเท่านั้น สหประชากรมอเมริกาได้นำทางก่อนผู้อื่นโดยยอมสละ
สิทธิทั้งปวงไม่ว่าในอำนาจกระบวนศาลหรือทางพาณิชย์ใน พ.ศ. 2463
ประเทศอื่น ๆ ได้ยินยอมตามในเวลาต่อมา โดยอย่างช้าก็ยิ่งสงวน
สิทธิเล็กน้อยไว้อย่าง ค่อยชุนใน พ.ศ. 2467 ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์
อังกฤษ สเปน โปรตุเกส เดนมาร์ก สวีเดน อิตาลี แบลเยี่ยม นอร์เว
ในสองปีต่อจากนั้น อันคาสัญญาเหล่านี้ได้มีผลโดยอันหมดพ่ายใน
มกราคม 2469

ตลอดเวลาที่เจรจาแก้สัญญาซื้อขายสนธิสัญญา ราชการแผ่นดิน
 เก็บทรัพย์สินของพระองค์เจ้าไตรภพประพันธ์เรื่อยไป ตั้งแต่ปี 2460
 เมื่อซึ่งพระราชกฤษฎีกาการยกเลิกสัญญาซึ่งได้ส่งมาพร้อมกัน โดยเหตุ
 มหาสงครามนั้น ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศซึ่งเรียกท่าน
 เข้ามาเป็นปลัดทูตสอง ครั้นท่านเข้ามาแล้วก็ได้มีส่วนมากช่วย
 น้อยข้างตามคราวความสมัย เมื่อท่านได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีจึงซึ่ง
 รัชการแห่งการเพิ่มเติม ก็ต้องขอกล่าวแซงในต้นสักท่อน้อยว่าการแก้
 สัญญาเป็นการล่าช้ามากกว่าที่ผู้ไม่รู้เรื่องระเทศาได้ เพราะนอกจาก
 สหประชาชาติอเมริกาแล้ว วิทยาสนาประชาชาติแต่ละรายที่ซึ่งเป็นห่วง
 การได้การเสียของตน หากทางผ่อนปรนเพื่อระไม่ให้น้อยหน้าผู้อื่น
 ในอันที่จะช่วยเหลือไทย แต่มีให้ฝ่ายของตนซึ่งชาติผลประ โยชน์
 หรือเสียอภัยพลจนเกินกว่าที่เขาเห็นว่าควร ผู้เจรจาอีก เจ้ากระทรวงก็
 ต้องล่าช้ากว่าการเจรจาอื่นไปขึ้นมา ขวางกั้นของราชการ
 ที่ติดต่อโดยบอกตามลัทธิขัณฑ์อัน แม้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเอง
 ใน เวลาที่ นายแพทย์ให้พักผ่อนพระราชอิริยาบถเพราะเพ่งพินิจการ
 ประชวร ถ้ามีราชการแผ่นดินมากก็ต้องส่งพระราชสาส์นมา
 ยศยการนั้นโดยท่วงทีเสมอ การให้สัตยาบันนั้นก็ไม่ใช่ตลอดไป
 เสมอไป เพราะบางทีขัดข้องยังไม่ถึงคราวที่สภาผู้แทนราษฎร
 ของประเทศนั้น ๆ จะเข้าประชุมบ้าง ก็ขัดข้องด้วยเหตุอื่น ๆ บ้าง
 เข้าใจว่าสัตยาบันที่ได้มาเร็วที่สุด คุณเหมือนจะเป็นสัตยาบันของท่าน

มุสโสลินีคนกบฏเท่านั้น หย่าร้างการแก่งแย่งอำนาจกันสำหรับหลวง
 ในขณะนั้นรัชกาลที่เจ็ด ไทยได้สิทธิสัมความปรารถนา แต่ต้องรอ
 เวลาอีกเป็นจำนวน 10 ปี จากเวลาที่ประมุขแห่งและพยานซึ่งทำเสกจึงจะ
 ดำเนินการตามสิทธิที่ไทยคนมานี้ได้ เพื่อยืนยันความซื่อสัตย์ที่
 เขาอ้างว่าอาจเกิดขึ้นเพราะระชวยซึ่งใหม่หุยนัน เพื่อยืนยันความ
 เห็นแก่เห็นชอบทั้งนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ซึ่งข้าพ
 พระราชกุศลถวายสมเด็จพระมหากษัตริย์พระองค์อื่น ๆ ที่ได้ซึ่ง
 พากเพียรแก่ใจ ไทยล้าช้ามา ครั้นแล้วพระราชทานเสกแก่ผู้ที่ได้
 มีส่วนในการนี้ บนการที่ยังมีชีวิตหุยนัน และพระที่นั่งอมรินทรวิน
 วันท 30 มีนาคม 2469 นี้ว่างานชั้นไทยของรัฐบาลไทยอื่นได้
 คงหน้าคงตาทำกันมาหลายสิบปีได้มาสำหรับหลวง และในชั้นคาอยู่
 เกี่ยวข้องกับการงานไทยอื่นนี้เป็นที่ประจักษ์แก่พระราชหฤทัยว่าเสนาบดี
 และข้าราชการกระชวงการต่างประเทศนั้นมีส่วนไทยมากที่ลึก

สำหรับพระองค์เจ้าไกรภพประพันธ์เองนั้น คนนี้คองนี้ว่าเป็น
 คนสำคัญอันหนึ่งแห่งชีวิตราชการของท่าน แต่คนนี้เข้าไปพระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ ใว้างพระราชหฤทัยยังชนทุกที่ จนในสภ 2474
 ได้ซึ่งตั้งให้เป็นอธิบดีมนตรี อันเป็นตำแหน่งที่ปรกติราชการทั้งหมด
 เป็นตำแหน่งสูงสุดของผู้บริหารราชการในครั้งนั้น นอกจากนั้นยังชง
 บกย่องด้วยขบสสสภิก์ เช่นพระราชทานเลื่อนชั้นราชอิสริยาภรณ์
 ช้างเผือกจากปดมาภรณ์ชั้นไชนมหาราชภรณ์เมื่อ พ.ศ. 2471 พระ
 พระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ ชั้น.ป.ว. ถึงชนทั้งสอง ครั้นถึงสภ 2472

ซึ่งสถาปนาขึ้นเป็นพระองค์เจ้าต่างกรมซึ่งพระนามว่า กรมหมื่น
เทววงศโรทัย ด้วยเหตุผลอันขยายไว้ละเอียดและระุดมาก
ในประกาศพระบรมราชโองการซึ่งคัดมาลงไว้ดังต่อไปนี้

ซึ่งพระราชดำริว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไกรทศประพันธ์
ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณทั้งในหน้าที่ฝ่ายปกครอง การทูต
และในกระชองการต่างประเทศ จนถึงเป็นปลัดทูลฉลองกระชองนั้น ด้วย
ซึ่งพระปรีชาสามารถ ทั้งบรรดาศักดิ์ในประกาศสถาปนาครั้งก่อนนั้นแล้ว
กรมหมื่นสมเด็จพะเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทววงศโรทัยการ
สิ้นพระชนม์ เกิดความวิตกกังวลแพร่หลายด้วยเรื่องผู้ที่จะเป็นตำแหน่ง
เสนาบดีกระชองการ ต่างประเทศแทน เพราะ สมเด็จพระเจ้า
เทววงศโรทัย ได้เสด็จดำรงอยู่ในตำแหน่งนั้นถึง 38 ปี และ
ซึ่งพระปรีชาสามารถในราชการ เช่นที่มิได้กล่าวไว้ทั่วไปทั้งประเทศนั้นและ
ประเทศอื่น ๆ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระราช
วิจารณ์เห็นคุณสมบัตินั้นมีอยู่ในพระองค์เจ้าไกรทศประพันธ์ ว่าสามารถ
จะรับตำแหน่งเสนาบดีกระชองการต่างประเทศแทนสมเด็จพระชนกได้
ดีกว่าผู้อื่น จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าไกรทศประพันธ์ เป็น
เสนาบดีกระชองการต่างประเทศ การนี้สมดังซึ่งคาดหมาย ด้วยพระ
องค์เจ้าไกรทศประพันธ์ ซึ่งพระสติปัญญาและรอบรู้ วิชาภาษาในภาษ
จีนได้ซึ่งสังกัดสำนักพระชนก ซึ่งยังค้ำการงานโดยซื่อตรงเที่ยงธรรมอยู่
ในความสุจริต มีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเป็นที่ตั้ง
ทั้งสองประการเข้ากัน ผลจึงเห็นชอบในทางที่เห็นคุณประโยชน์ เชิดชู

พระเกียรติยศพระเศษานภาพในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยเกียรติ
 มีไต่เชษฐาภิเษกอย่างหนึ่งเสียอย่างหนึ่ง ในไม่ช้าก็ปรากฏพระเกียรติ
 คนเช่นทนต์ของคนที่หลายหลายคนต่างประเทศทั่วไป เช่น
 ย้ายให้ราชการอันเกี่ยวข้องกับนานาประเทศเรียบร้อยคลอตาม มีใช้
 มากเท่านั้น ความมุ่งหมายอันเป็นข้อสำคัญของประเทศนี้ ก็คือ
 แกะไขหนึ่งข้อสำคัญทางพระราชไมตรีซึ่งต้องยอมเป็นฝ่ายต่ำเพราะ
 ความจำเป็นมาแต่โบราณ ไต่พยายามแก้ไขปลดปล่อยมาทุกรัชกาล
 ตลอดเวลากว่า 60 ปี พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ร่วมกับพระยา
 กลียานไมตรีผู้เป็นที่ปรึกษาทั้ง 2 นี้ ไต่อุสาหะบากบั่นโดยอุบายอัน
 ซอซในชั้นสุดท้าย มาประสพผลสำเร็จในรัชกาลปัจจุบันนี้ จึงได้
 คืนเสรีภาพในการพาณิชย์และอำนาจศาล อันเป็นกำลังและความ
 ปรารถนาอย่างยิ่งแห่งการดำรงอิสรภาพให้สถิตสถาพร เป็นเหตุให้
 ประเทศสยาม ได้คงอยู่ในฐานะเสมอภาคเทียมเท่าชาติอื่น ๆ นอก
 จากนี้ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์มีประกาศประพรตพระองค์ ด้วยพระ
 อิศาสตร์สุภาพเห็นห่าง จากอคติปราสาท ความกำเริบฟุ้งซ่านวิสัย
 อาธัม โขยธัมมาทินและอื่นอันทั่วไประโยชน์เสียด้วยสมเด็จ
 พระชนก ซึ่งเป็นที่นิยมในพระราชวงส์และข้าราชการ บัดนี้มีพระ
 ชนมาอยู่ในมิตติมวัยแล้วเป็นผู้ที่สมควรได้รับพระมหากรุณาภัยของ
 ไร่ ให้เป็นพระองค์เจ้าดำรงกรม เพื่อเป็นพยานแห่งความสามาถรับ
 ราชการ ไต่ตำแหน่ง อันเป็นที่ ไร่ วางพระหัตถ์ทั้ง ราชการแผ่นดินและ
 ราชการในพระองค์ และเป็นที่เชิดชูพระเกียรติยศสืบสนองพระองค์
 สมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการผู้พระชนกได้

ในโอกาสเดียวกันนี้พระราชทานเครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์ มหาจักรีบรมราชวงศ์ และเครื่องยศต่าง ๆ คือ พระมาลาขอกเกี่ยว ทองลงยาปักขนจามรี ฉลองพระองค์ราชเฮว รั้วพระคต พระแสงกาย กำมและหมักถมทอง บ้วนพระโอษฐ์ทองคำ พระเต้าน้ำเย็นทองคำ กาน้ำ รุกขระบอกและ ฉัตรรอง ทองคำ พานพระสวี่ทองคำมีเครื่องครบออก ตกสน หีบพระโอสถทองคำลงยา กับกลุ่มมรดงเครื่องลงชง หนึ่งเนื่อง จากท่านได้ รั้วราชกวรในกระชวงต่างประเทศและเคยเป็นอัครราชทูตนั้น ท่านจึงได้รั้วศรานานาประเทศขึ้นสูงมากราช คือ

ดาเนยรอก	๒๕๕๕	ชนักตม	แห่งเคนมารก	(2462)
กษอภยภช	๒๕๕๕	ชนักตม	แห่งยอน	(2468)
ชอนย นลเสา	๒๕๕๕	ชนักตม	แห่งเนเทอเรนด	(2468)
บรคชเอมไซร์	๒๕๕๕	ชนักตม	แห่งองกรก	(2468)
เอล ชอล เกล เปรู	๒๕๕๕	ชนักตม		(2469)
คาร โลสทสาม	๒๕๕๕	ชนักตม	แห่งสเปน	(2469)
ชอริเคมนลิตการ เกสริสโต	๒๕๕๕	ชนักตม	แห่งโปรตุเกส	(2469)
ชนักไมวีชไอ เอ ลลชาโร	๒๕๕๕	ชนักตม	แห่งอิตาลี	(2470)
เชนค โอลาฟ	๒๕๕๕	ชนักตม	แห่งนอร์เว	(2470)
เลโอ โปดค	๒๕๕๕	ชนักตม	แห่งเอลเอียม	(2470)
เลจิสอง คอนเนอ	๒๕๕๕	ชนักตม	แห่งสวีเดน	(2472)
ไวคไลซอน	๒๕๕๕	ชนักตม	แห่งเชโกสโลวาเกีย	(2477)
ควอสล ออฟ เมวิก	๒๕๕๕	ชนักตม	แห่งฮังการี	(2477)

นอกจากราชการในหน้าที่ท่านยังได้ทูลถวายการพิเศษบางคราว
 คือ ในรัชกาลที่หกเป็นกัมมีการสถาปนาชาติ ในรัชกาลที่เจ็ด เช่นเป็น
 กัมการอำนวยการโรงเรียนวิชาวุฒวิทย์าลัย เช่นกัมการรักษาสวรรราช
 ขัณณคิชาารการพลเรือน เช่นกัมการสร้างปถมบรมราชานสรณ์ไค้
 ชงอำนวยการในงานประชุมพิทการนายอชทาณ สก 2472 ซึ่งสันนิษาค
 ชาติที่เขนราชออสัยประชุมในกรงเทพ ฯ เพื่อระไค้พิเคราะห์ไค้
 ไค้ลัดนใหญ่ของสันเช่นอื่นเคยแตรวัน เช่นครั้งแรกที่สันนิษาคชาติไค้
 มาประชุมถึงกรงเทพ ฯ ย่อมเช่นเกียรคิขสแก่ชาติและรดิชาติไทย
 ทยุกับไค้ซึ่งเป็นรองอปลมกนแห่งการประชุมสมาคมแพทยชองแดน
 ตะวันออกไกล ในธันวาคมสก 2473 ไค้โดยสเก็คพระราชำเนิน
 พระบาทสมเด็จพรปกเกล้า ฯ ประพาสประเทศสยามวยุ ชวา บาหลี
 ในต้นสก 2472 กัยประพาสอินโดจีน ในเมษายนสก 2473 กัย
 กรมหมื่นเทวะวงสวโรทัย ซึ่งเช่นเสนายคิว่าการต่างประเทศทยุ
 เก่าย ไค้รคเกล้า ฯ ไค้เวนคินตำแหน่งพรอมนกัยเสนายคิกระชวง
 อน ๆ ทั้งขณะเมอวันที่ 29 มิถุนายน 2475 เมอพ้นจากราชการ
 แล้วยพระบาทสมเด็จพรเจ้าทยุห้อยงคงชงพระเมตคาสนีอสนมทยุมไค้
 ลคทยอน เมอล้างค้ำหนักใหม่เล็กชงท้าวอชนวงนระวันที่ 10 ธันวาคม
 2475 กัยชงพระอสาหะสเก็คพระราชำเนินมาเทียบค้ำหนักเช่นสวสคิ
 มงคต เมอสเก็คไปรักษาสวรรชงส ในยุโรปกวางสก 2476 ก็ไค้รค
 ไค้ท่าน โดยสเก็คพระราชำเนิน เช่นผู้ ไค้ในกระบวนทยุคลชกเวลาที่
 สเก็คเกิดทางเกือนนัน คือเมอประคิขประำเป็นที่แลวชงพระราชำณ
 พระบรมราชำณคไค้สเก็คกถยั้งพระนคร

หนึ่งสมเด็จพระศรีสุวรินทร์วราพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าผู้ซึ่งเป็นพระ
 บิดารดาของพระองค์หนึ่ง ก็ทรงพระเมตตากรรมหมั้นเทววงส์ ๑ ยิ่งนักใน
 ถานพระนันทาคี ไทย์และสนิท ไทย์เฉพาะเมื่อมาสร้างวังใหม่ห้วยไกล
 วังของท่านเจ้าแล้ว ก็ทรงพระกรุณามากขึ้น ทรงไว้สอยสนับสนม
 ไว้วางพระหทัยอยู่เบื้องนี้ เวลาเสด็จประพาสทอดพระเนตรโบราณ
 สถานนครหลวงและกรุงพนมเปญในกัมพูชา ก็โปรดให้กรรมหมั้น
 เทววงส์ ๑ ไทย์เสด็จและรับราชการกระบวนตลอดไป

เมื่อพ้นจากราชการแล้วกรรมหมั้นเทววงส์ ๑ ก็ประทับอยู่เฉยๆ
 ตามพระอิริยาบถของท่าน พร้อมด้วยขีตม่อมเพื่อนและลูกหลาน มา
 ดึงคอนันพระองค์ท่านมีหลานตาหลานเขยใหม่ ไทย์สักขี ท่านพอ
 พระทัยไป ประทับอยู่ที่คำหนักคำยอของ แด่ กิ่งข้าเพชร หัวหิน รั้ววัด
 ประเวศศิวนอนเนื่อง ๆ แต่ด้วยเหตุที่โอรสธิดายังเยาว์อยู่หลายคน
 ท่านจึงต้องเวียนไปเวียนมาที่กรุงเทพฯ บ่อย กรรมหมั้นเทววงส์
 มีพระนิสัยรักไม้ทางวิชาความรู้ เมื่อมีเวลาอยู่ว่าง ๆ จึงมักทรงอ่าน
 หนังสือหรือฟังวิทยุเป็นส่วนใหญ่ ได้ซึ่งเป็นสมาชิกสมาคมศึกษา
 ประเทศไทยช่วยเหลือกิจการงานของสมาคมบางคราว เช่นช่วงแปลเรื่อง
 ภาษามอญโบราณของ ดร. แชนนิตชีกเป็นภาษาอังกฤษ กล่าวถึงปัญหา
 ว่าระพีภคินีสยามบุสที่ขังอยู่ใน คันทักคำบรรพชนยต นนเพียงไรหรือ
 ไม่นละยกค้วท่างพวก โมแกนเมืองมวก ลงในวารสารของสมาคม
 เล่ม 31 ตอนที่ 1 แล้วยังได้ทรงพระนิพนธ์เกี่ยวกับความเรื่องของ ดร.
 เซเกส์มาเป็นไทยในชื่อว่า บัรสาทหินของเขมรสร้างเพื่ออะไร ลง

ในวารสารฉบับไทยเล่ม 2 อีกคราวหนึ่ง เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับภารวิญญ์
ประเพณีการศพ การมรดกวัตรหลายอย่างที่เกี่ยวพันกับทำเนียมไทย

ใคร ๆ ที่ได้รู้จักกรมหมื่นเทววงษ์โรทัยแล้วรู้จักท่านจริง ๆ แล้ว
คงจะตั้งรับรองว่า ท่านเป็นผู้เห็นด้วยสัจและความหนักแน่นกอบด้วย
ความสัจที่เต็มใจ เป็นที่ไว้วางใจไว้ว่าจะระมัดระวังและสงวน
ความเชื่อถือนั้นไว้เต็มที่ แม้ท่านจะไม่เป็นคนเรารวย ไม่
ใช้บุคคลอื่นที่จะแลกยอมไขว่คว้า เนกบวารีในเวลาใด ๆ ก็จริง แต่
ความดีของท่านคงกล่าวแล้ว ได้ทำให้ท่านเป็นเสนาบดีและที่ปรึกษา
พระมหากษัตริย์ และมีตำแหน่งเหนือท่านซึ่งไว้วางพระราชหฤทัยและ
ไว้วางพระทัยไว้เต็มที่ เป็นเพื่อนที่ผู้เสมอกันรักใคร่เชื่อถือนั้นไว้ใจ และ
เป็นนายที่ผู้ต่ำกว่าก็เชื่อถือนั้นไว้ใจ เช่นเดียวกัน ยิ่งพวยในครอบครัว
ของท่านแล้วความรักความไว้วางใจอันนี้เห็นได้เป็นอย่างดี ผู้เขียน
ได้เคยรู้จักท่านต่าง ๆ แต่ซึ่งพระเยาว์ ครั้นต่อมาได้เคยอยู่ได้ซึ่งกับ
ชั้นชาทวนในกระทรวงมหาดไทย แล้วได้ทำงานหน้าทราบดีราชการ
ฝ่ายต่างประเทศที่ติดต่อกับท่านอย่างใกล้ชิดในสมัยท่านเป็นปลัดขุนคลัง
และเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ และในเวลาต่อมาได้เป็นเสนาบดี
ร่วมคณะ และเพื่อนบ้านรู้จักกันไปมาหาสู่กันอยู่เนืองนิจ ได้เห็น
พระนิสิย์อิสซาสัยมาตลฮอก แต่แรกก็เห็นท่านเป็นคนดีไม่มีอคติ
แต่ไม่ใคร่กล้าที่จะตักต้อน ความห่างเหินค่อย ๆ ลดจางลงไปทุกที
ความไว้วางใจอันนี้ยอมรับใคร่ชอบ ๆ ยังเกิดขึ้นโดยลำดับ จนเกิด

ความนับถือรักใคร่ เป็นอย่างยิ่ง กุรุติง ท่านเป็นญาติผู้ ไทยในสกุลเดียวกับ
กษัตริย์หนึ่ง

๒๖ นายสรวีสวรรวาท ชุนตระกูล (พระยาสรวีสวรรวาท) ซึ่งเคย
ผู้ได้ร่วมงานกับท่านมาก เช่นเคยเป็นปลัดทูลฉลองในเวลาท่าน
เป็นเสนาบดี และตนเองได้เป็นเสนาบดีต่อจากท่าน ได้มีแก่ใจเขียน
ข้อความแสดงความงามความดีของท่านมากทั้งทูลไปนี้

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทเวระวงศวโรทัยซึ่งตั้งอยู่ในความยุติธรรม
มีพระทัยซื่อสัตย์ความดีสุขุมรอบคอบ ฉะนั้นคำวินิจฉัยของพระองค์
ท่านจึงไม่เป็นไปในอาการฉุนเฉียวหรือบ่าวสาจากเหตุผล นอกจากนั้น
ยังมีพระเมตตาต่อข้าพเจ้า ไม่หลีกเลี่ยงการวิบัติชอบ เมื่อผู้หนึ่งได้
ปฏิบัติงานไป โดยความซื่อสัตย์สุจริต หรือ โดยคำสั่งของพระองค์ท่าน
แล้ว แม้จะไม่เป็นที่พอใจของท่านผู้ ไทยหรือมีผลไม่เหมือนดังคาดกัน
ไว้ พระองค์ท่านก็เข้รับผิดชอบเสียเอง ทั้งนี้ผู้ไทยซึ่งคบด้วย
ของพระองค์ท่านจึงได้รับความร่มเย็นเป็นสุขเสมอหน้ากัน

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ซึ่งเคยเป็นปลัดทูล
ฉลองได้กรมหมื่นเทเวระวงศวโรทัย และซึ่งมีหน้าที่สำคัญในกระชอง
การต่างประเทศมาจนทุกวันนี้ ได้ซึ่งพระเมตตาเขียนคำไว้อาลัย
ประทานมาว่า

ฉันได้เส้ในกรมเทเวระวงศวโรทัยเป็นครั้งแรก เมื่อเส้แก่ไปปารีส
ในขณะซึ่งเป็นผู้แทนฝ่ายไทยในการประชุมทำสนธิสัญญาสันติภาพ
หลังจากมหาสงครามคราวที่แล้วมา พระอัครราชกุมารอินทรมุน

กรม่อมและโอยอ้อมอาวี่ ซึ่งซงสแกงฮอดมาเป็นิงลีลในการทักท้อกับ
 บุคคลโหย่นอ้อยท้อกันนั้น เมื่อได้มีโอกาศสังเกตุคหยังไถล้ชิตสนิม
 สนมแล้ว จะเห็นว่าเป้นพระชัชชาสัยประจำพระทศยทศเคียว ธรรมัน จึง
 ซงเป้นที่เคารพวกไคร่นยถือในวงพระฉาคีและมิตร คตอทจนยันคาคู
 ทักท้อท้อกับพระองคทังมวน

แต่ช้อทอนไคร่จะกล่าวสคคิเป้นการไว้อาลัยแก่พระองคท้านั้น
 คคือ ถักสนระคนคววมคคท้านไคซงข่าเป้นไว้ในราชการ เพราะฉนั้นเป้น
 ผู้หนึ่งซึ่งไคสนองพระคุณท้านหย่างไถล้ชิต เป้นที่ไว้อางพระทัยในกิจ
 ราชการสำคั้น ๆ หลายหย่างท้านไคซงข่าเป้นเป้นผลสำหรัท เพื่อ
 คุณประ โยชนแก่ประเทศชาติทรวกของเรา

ซาเทาไค่นิยามการทักไว้อวี่ เป้นการใช้สคคิถ้อยณาและความ
 แนนเนียนค่านึ้นคววมสัมพันธ์ระหว่างวัดขจลแห่งวัดเอกวาซ แต่ใน
 การใช้สคคิถ้อยณาและความแนนเนียนคังถล่าว จะต้อช้อชาลัยคนฉิม
 หย่างอนประคชบค้วย แล้วแต่คววมค้องการแห่งเหตุการนอ้นเป้นช้อยทว
 ท้องปคคิยคให้ลู่ล่งไปนขณะหนึ่ง ๆ ช้อยทวี่เทโสช่ายของไทย
 หลังกมทาสังคววมควรวทแล่วมานั้น หยคการแก่ไซสนธิสฉฉณา
 เพื่อปลคเปล่งสภาพนอถอานาเขต คคือ ปลคเปล่งช้อจ้จากค้อานาค
 สาลและอานาคพาส้อการ ซึ่งวัดบาลต่างประเทศยังมีหยู่ในประเทศไทย
 ไทยในขณะนั้น

ในระหว่างการประชุมทำสนธิสัญญาสันติภาพแวร์ไซยส์ คณะ
 ทูตไทยไค้เสนอค้อวัดบูรุตของอังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐออเมริกา

ชช. ไซสโนลิตัวจากขั้วประเทศไทยตามนัยที่กล่าวมาแล้ว แต่การ
 เจริญก้าวหน้าอย่างช้า ๆ และนอกจากกรณีสหรัฐอเมริกาแล้ว
 นี่ยังไม่ได้ก้าวหน้าไปอย่างไรเลย ครั้นเมื่อในกรมทเวรวงสวโรทัย
 ได้ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีว่าการต่างประเทศ และได้มี ดร. แชนน์
 ถูกเขย่งประธานาธิบดี วิลสัน มาเป็นที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ
 แล้ว ในกรมไทยซึ่งมีพระดำริอย่างเฉียบแหลมและสุขุมที่จะมอบให้
 ดร. แชนน์ ไปดำเนินการเจรจากับประเทศต่าง ๆ คือไป มีประเทศ
 อังกฤษเป็นต้น เพราะถ้าประเทศอังกฤษยินยอมแล้ว ประเทศอื่น ๆ
 ก็คงยินยอมตาม กับประเทศอังกฤษในขณะนั้น มีผลประโยชน์อยู่
 ในประเทศไทยมากกว่าที่ประเทศอื่น ๆ มี

การเจรจาระหว่างประเทศนั้น ผู้ที่อยู่นอกวงการทุกมักจะสำคัญ
 ว่ากระทำกันตามเหตุผลและความยุติธรรม หรือหลักกติกามาย
 ระหว่างประเทศเสมอไป แต่อันที่จริงการเจรจาระหว่างประเทศเล็กกับ
 ประเทศไทย ถ้าจะให้ไปผลสำเร็จก็จะต้องหาทางเจรจาที่จะทำอย่างไร
 ให้ประเทศไทยยินยอมตาม จะหวังพึ่งแต่เหตุผลและความยุติธรรม
 หรือหลักกติกามายระหว่างประเทศเท่านั้น หาได้ไม่ ในกรณีการแก้ไข
 สโนลิตัวซึ่งมีชื่อจากคณาจารย์ไทยของไทย ซึ่งที่กล่าวมาแล้ว
 นี้ ในส่วนเหตุผลและความยุติธรรม หรือหลักกติกามายระหว่าง
 ประเทศ ก็เป็นที่ยอมรับอยู่แล้วว่าไม่ควรมีชื่อจากคณาจารย์ไทย
 เช่นนั้น ฉะนั้นอย่างนี้ ในเมื่อประเทศไทยได้จัดการปกครองให้

เข้ามาทรงถนอมเลี้ยงดูกัน โดยจักทำประมาณคหหมาย และปรับปรุง
การสวดบูชากรรม ตลอดจนการปกครองทั่ว ๆ ไปด้วย เช่นอันว่า ชาว
ต่างประเทศได้รั้ความยุติธรรมความสมนัยมัยกันแล้ว แต่สนธิ
สัญญาซึ่งผูกมัดประเทศไทยในเรื่องนั้น เป็นหนังสือสัญญาใน
รูปที่ขกเล็กไม่ได้ ฉะนั้น ถ้าจะเลิก ก็จะต้องอาศัยความยินยอม
ด้วยดีของประเทศคู่สัญญา มิฉะนั้นในทางเรเราจึงเป็นอันหาที่ว่า ทำ
อย่างไรประเทศเหล่านั้นจึงจะยินยอมด้วยดี

ทว. แชบร้ โทเข้าพารัฐมนตรีว่าการต่างประเทศของอังกฤษ
และชี้แจงความสมควนในหลักการที่ควรจะแก้ไขสนธิสัญญานั้นจน
เป็นที่เรียบร้อยดีแต่ก่อนที่เรเราทำความตกลงกันได้ รัฐบาลอังกฤษ
และรัฐบาลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ก็ยอมฟังเสียงผู้แทนของเขาทาง
กรุงเทพ ฯ และในลำดับนี้ บุคคลิกภาพของรัฐมนตรีว่าการต่าง
ประเทศของไทยจึงเป็นที่ยอมรับกันยิ่ง

ในกรมทเวรวงสรวโรทัยโตซึ่งสแดงคุณธรรมอันหนักแน่นให้ประจักษ์
แก่บัณฑิตผู้แทนต่างประเทศ นะ กรุงเทพ ฯ ซึ่งได้เคยปรารภกับฉันว่า
"ในกรมชงเป็นผู้ซื้อสิ่งสรรพิกค่อหน้าที มีกำลังพระทัยบริสุทธิ์อย่าง
แรงกล้า เช่นที่เวเนอเซียใจโตที่ข้างเดิมที จึงเป็นที่มั่นใจได้ว่า เมื่อ
โตตกลงแก้ไขสนธิสัญญากันแล้ว ประเทศไทยก็จะได้ผลประโยชน์อัน
ชาวต่างประเทศด้วยความยุติธรรมเป็นอย่างดี สนธิสัญญาอันเป็นผล
แห่งการเรเรา ซึ่งทำให้ประเทศไทยได้รับอิสรภาพส่วนมากคืนมาใน

ครั้งนั้น จึงเป็นความชอบในแผ่นดินซึ่งในกรมไต้ซึ่งข้าพเจ้าเป็นไว้ด้วยหน้า
สันเสียดตุ้มเป็นที่ยิ่ง

คุณอันประเสริฐของพระองค์ ก็คือความจงรักภักดีต่อหน้าที่
ซึ่งทำให้ฉันทจรดถึงฉันทเจ้าของเขาคอนว่า ผู้ดำรงตำแหน่งใหญ่ ๆ
เป็นผู้รับใช้ถึง ๓ สถานคือเป็นผู้รับใช้พระราชอาชียกัหรือชรัต เป็นผู้รับ
ใช้ชื่อเสียง และเป็นผู้รับใช้ธุระกิจ ฉะนั้น จึงไม่มีเสรีภาพที่จะปฏิบัติ
ตามใจชอบในกิจการส่วนตัว หรือในกิจการกระทำของตนเอง หรือในการ
ใช้เวลาของตนเอง ในกรมซึ่งรักชีวิตในศรยตรวิษของพระองค์หย่างหาที่
เปรียบไต่ยาก แต่ซึ่งฉันทราชการเป็นไทยหุ่เสมอ ในกิจการของ
พระองค์ ก็ทำให้เอาพระทัยของพระองค์เป็นไทย แต่ความิ่งถึง
พระ โยชน์ใหญ่ยิ่งของราชการในส่วนรวมเป็นสำคัญ และเวลาของ
พระองค์ก็ซึ่งอุทิศให้แก่ราชการทั้งหมด จะซึ่งปฏิบัติกิจการอันใดก็
มุ่งแต่จะสนองพระคุณพระมหากษัตริย์ และสนองคุณประเทศชาติ ซึ่ง
ข้าพเจ้าเห็นสิ่งซึ่งจรนโสระชื่อเสียงและภักดีคุณความดีไว้ ทั้งนี้ ซึ่ง
ข้าพเจ้าเห็นด้วยวิธีระอุสาหะ เฝ้าสนองธุระกิจราชการหุ่เป็นนิจ สมคัง
ศกพิพจนทคุณกล่าวอ้างมา

ขอให้คุณงามความดีซึ่งในกรมไต้ซึ่งข้าพเจ้าเป็นไว้ จงเป็นอันสูงส่ง
ส่งเสริมสันติสุขสวัสดิ์ในสุคติภพเป็นนิรันดรกาลเทอญ

วรรณ ไวทยากร

พระท่าน ว. วิจิตรวาทการ รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ
ในปีชุนั้น เขียนมาว่า

พระองค์ท่านเป็นเสนาบดีคนที่ 3 ของกระทรวงการต่างประเทศ
ดำรงตำแหน่งนี้หุ่เป็นเวลา 8 ปีเสด จำเต็มแต่เริ่มแยกการต่างประเทศ
ออกจากการคลัง ทั้งเป็นกระทรวง 2 กระทรวง ผู้รั้ตำแหน่งเสนาบดี
กระทรวงการต่างประเทศเป็นดังนี้

1. เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ดำรงตำแหน่งเสนาบดี
หุ่ 16 ปีเสด

2. สมเด็จเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ
รงดำรงตำแหน่งเสนาบดี 38 ปีเสด

3. พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ ดำรงตำแหน่ง
เสนาบดี 8 ปีเสด

อนึ่งเจ้าสมเด็จเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์
วโรปการ สิ้นพระชนม์แล้ว พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ
ก็มีไ้ซึ่งรั้ตำแหน่งเสนาบดีทันที แต่ไ้ซึ่งเป็นปลัดกษัตริย์
กวดในตำแหน่งเสนาบดีมาดง 9 เดือน จึงไ้รั้แต่งตั้งเป็นเสนาบดี
เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2467

การที่ไ้ซึ่งรั้ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศเวลานั้น
ก็เห็นกันทั่วไปว่าเหมาะสมจริง ๆ และเป็นภาระหนักหนาในเวลานั้น
ไม่มีใครรับรั้และชำนาญการต่างประเทศเท่าพระองค์ท่าน โดยเหตุ

ที่ได้ซึ่งรับการเสกเสาศาหยังก็ เข้ารับราชการในกระชวงการต่างประเทศ
ตั้งแต่ชนตา และค่อย ๆ เลื่อนขึ้นไป จนถึงเป็นอัครราชทูตประจำ
กรุงวอซิงตัน อัครราชทูตประจำกรุงเบอร์ลิน และเข้ามาเป็นปลัด
ทูตฉลองหับหลายมาก่อนเป็นเสนาบดี นี้ว่าเป็นผู้รอบรู้งานกระชวงการ
ต่างประเทศที่ลึกที่สุดในสมัยนั้น

ในระหว่างเวลา 8 ปีเสด็จได้ซึ่งรับตำแหน่งสำคัญนั้นมา ก็ได้ซึ่ง
ทำงานในหน้าที่ด้วยความเอาธุระและรอยคอบสุชุม ในสมัยที่พระองค์
ท่านชงดำรงตำแหน่งเสนาบดีตนเอง ก็ได้มีการแก้ไขสนธิสัญญาเลือก
ตั้งอำนาจศาลและเปลี่ยนพิภพกตสการใหม่ อันเป็นงานยากลำบาก
ที่สุดที่จะพึงทำได้ ในสมัยนั้น สัมภาษณอินโดจีนและการขักขั้นเขต
แดนแม่น้ำโขงใหม่ จนถึงมีการตั้งคณะข้าหลวงใหญ่ประจำแม่น้ำโขง
เหล่านี้ ก็ได้ทำกันในสมัยของพระองค์

การวิกระเบียบใหม่ในกระชวงการต่างประเทศ ก็ได้ทำในสมัย
ของพระองค์มาก และดูเหมือนว่ากระชวงการต่างประเทศเป็นกระชวง
พลเรือนกระชวงแรก ที่ได้มีการแข่งขันออกนอกเป็นกองเป็นแผนกมา
ตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง

คนอันมีกตัญญูอันมาก คือการวางพระองค์เต็มารสมและโอบ
อ้อมอารีแก่ชาวราชการทั่วไป มีหลายพระหัตถ์ขยับหนึ่ง ที่ซึ่งเขียนถึง
สิ้นเมื่อ 22 ปีมาแล้ว เมื่อครั้งนั้นยังเป็นนายกิมเหลียง และเดินทาง
ออกไปถึงยุโรปใหม่ ๆ เช่นซ้อความคังน

กระทรวงการต่างประเทศ

วันที่ ๗ มีนาคม

พ.ศ. ๒๕๑๓.

มาศ กรมเนเธอร์แลนด์

ขอเรียนแจ้งถึงเรื่องหนังสือฉบับที่
 ที่ ๓๓ มหกิจกรมเนเธอร์แลนด์ ซึ่งมีข้อความ
 ใจความว่า มาศ กรมเนเธอร์แลนด์ มีความสนใจ
 ศึกษาดูงาน และสมัครขอเป็นวิทยากรที่
 รัฐบาลไทยจัดไปราชการและสมัคร
 เข้าร่วมในโครงการของรัฐบาลไทย ซึ่ง
 รัฐบาลไทยมีความประสงค์ที่จะจัดและ
 ให้ความช่วยเหลือที่จะรับราชการใน
 ประเทศอื่นว่า มาศ กรมเนเธอร์แลนด์
 นั้น ซึ่งไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริง
 มีความจริงที่ว่าในรัฐบาลไทย
 มาศ กรมเนเธอร์แลนด์ มีความสนใจ
 และสมัครขอไปราชการและสมัคร
 เข้าร่วมในโครงการของรัฐบาลไทย
 นั้น ซึ่งไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริง
 ใจความว่า มาศ กรมเนเธอร์แลนด์
 มีความสนใจและสมัครขอไปราชการ
 และสมัครเข้าร่วมในโครงการของ
 รัฐบาลไทย ซึ่งรัฐบาลไทยมีความ
 สนใจที่จะจัดและให้ความช่วยเหลือ

7 มีนาคม ๒๕๑๓

ขณะที่ยังมีสายพระพืดผดยนี้ ยังชงเป็นหม่อมเจ้าไตรภพประพันธ์
ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ พระโอรสที่ประทานในสาย
พระพืดนี้ว่า “ ทั้งตัวให้เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ มีความซื่อสัตย์และ
สามัคคีต่อเพื่อนข้าราชการด้วยกัน ” นั้น เป็นวิญญูตรอันสำคัญที่มี
อยู่ในพระองค์เองเป็นอย่างดี

ขอทวงพระวิญญานของพระองค์ ทรงได้รับสนองกุศลบุญวาสนาอัน
ล้นเหลือ และประสพสุขศกทุกสถานเทอญ

ว. 31๑๑๒๓๓

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

19 มีนาคม 2486

ประวักันไถ่หน้าตราสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิร
ราชานภาพทอกพระเนตรก่อน จึงชงพระเมตตาเรียบเรียงคำสั้นสั้น
พระศนกรมหมื่นเทววงสวโรทัยประทานมาประกอบเรื่อง ดังไถ่
ลงต่อไปนี้

ฉันเห็นนายสรวีสารวาจา ชนตระกูล เขียนเฉลิมพระเกียรติกรม
หมื่นเทววงสวโรทัย ตามที่รู้เห็นเมื่อเขาเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงการ
ต่างประเทศ ส่งมาเพิ่มเติมลงในประวัติกรมหมื่นเทววงสว ๑ คู่ชาติ
ก็ ฉันจึงเอาอย่างเขียนเรื่องที่คุณรู้เห็น เมื่อรับราชการร่วมกับเธอ
ส่งมาเพิ่มเติมบ้าง

มุลเหตุที่^๑คุณพระกรายบังคม^๒ทูลขอกรมหมื่นเทววงษ์ ๑ ^๓เมื่อยัง
 เป็นหม่อมเจ้าไปรัชการการกระชวงมหากไทยนั้น ^๔เกิดแต่คุณทูล
 ปราวณแก่สมเด็จ ๑ กรมพระยาเทววงษ์ ๑ พระบิดาของ^๕ทอ ว่า^๖ทอ
 ได้^๗เรียนทางการกระชวงต่างประเทศมา^๘ได้^๙ ถ้า^{๑๐}เรียนทางการปกครอง
 พายในบ้านเมือง^{๑๑}ประดอชเข้^{๑๒}ด้วย ^{๑๓}แม้รัชการการกระชวงการต่างประ
 เทศ^{๑๔}ค้ำไป^{๑๕}ข้างหน้า^{๑๖}ก็จะ^{๑๗}เป็น^{๑๘}ประโยชน์^{๑๙}ยิ่ง^{๒๐}ช่น ^{๒๑}ถ้า^{๒๒}พระ^{๒๓}ทาน^{๒๔}อนุ^{๒๕}ภาค^{๒๖}ให้^{๒๗}ทอ
 มา^{๒๘}รัชการการ^{๒๙}ใน^{๓๐}กระ^{๓๑}ชวง^{๓๒}มหาก^{๓๓}ไทย^{๓๔}นั้น^{๓๕}ระ^{๓๖}ผล^{๓๗}ส^{๓๘}อน^{๓๙}ให้^{๔๐}เรื่อง ^{๔๑}สม^{๔๒}เด็จ ๑
 กรม^{๔๓}พระ^{๔๔}ยา^{๔๕}เทว^{๔๖}วงษ์ ๑ ^{๔๗}ซง^{๔๘}พระ^{๔๙}คำ^{๕๐}วิ^{๕๑}เห็น^{๕๒}ชอบ^{๕๓}ด้วย ^{๕๔}ฉ^{๕๕}น^{๕๖}จึง^{๕๗}ได้^{๕๘}กร^{๕๙}าย^{๖๐}บัง^{๖๑}คม
 ทูล^{๖๒}ขอ^{๖๓}กร^{๖๔}ม^{๖๕}หมื่น^{๖๖}เทว^{๖๗}วงษ์ ๑ ^{๖๘}มา^{๖๙}รัชการการ^{๗๐}กระ^{๗๑}ชวง^{๗๒}มหาก^{๗๓}ไทย ^{๗๔}ได้^{๗๕}ทอ
 เป็น^{๗๖}ค้ำ^{๗๗}แทน^{๗๘}ง^{๗๙}เส^{๘๐}ขา^{๘๑}น^{๘๒}การ^{๘๓}ประ^{๘๔}จ้^{๘๕}า^{๘๖}ตัว^{๘๗}เส^{๘๘}มา^{๘๙}ย^{๙๐}ค^{๙๑} ^{๙๒}ได้^{๙๓}ท้^{๙๔}งาน^{๙๕}ท^{๙๖}อยู่^{๙๗}ใ^{๙๘}ถ^{๙๙}ล^{๑๐๐}สิ^{๑๐๑}ค^{๑๐๒}ก^{๑๐๓}ย^{๑๐๔}
 นั้น^{๑๐๕}เป็น^{๑๐๖}นี้^{๑๐๗} ^{๑๐๘}ทอ^{๑๐๙}จึง^{๑๑๐}เป็น^{๑๑๑}ท^{๑๑๒}ลา^{๑๑๓}น^{๑๑๔}รัก^{๑๑๕}ของ^{๑๑๖}ฉ^{๑๑๗}น^{๑๑๘}คน^{๑๑๙}ท^{๑๒๐}น^{๑๒๑}ง^{๑๒๒}มา^{๑๒๓}ค^{๑๒๔}น^{๑๒๕} ^{๑๒๖}ฉ^{๑๒๗}น^{๑๒๘}ได้^{๑๒๙}
 ทอ^{๑๓๐}ส^{๑๓๑}ัก^{๑๓๒}สา^{๑๓๓}ก^{๑๓๔}ระ^{๑๓๕}ช^{๑๓๖}ว^{๑๓๗}น^{๑๓๘}การ^{๑๓๙}ป^{๑๔๐}ก^{๑๔๑}ร^{๑๔๒}ของ^{๑๔๓}ท^{๑๔๔}ัว^{๑๔๕}เม^{๑๔๖}อง^{๑๔๗}ใ^{๑๔๘}น^{๑๔๙}ส^{๑๕๐}ำ^{๑๕๑}น^{๑๕๒}ัก^{๑๕๓}กร^{๑๕๔}ม^{๑๕๕}ช^{๑๕๖}น^{๑๕๗}ม^{๑๕๘}ร^{๑๕๙}พ^{๑๖๐}ง^{๑๖๑}ส^{๑๖๒}ี^{๑๖๓}ร^{๑๖๔}พ^{๑๖๕}อ^{๑๖๖}น^{๑๖๗}
 ส^{๑๖๘}ม^{๑๖๙}ท^{๑๗๐}ท^{๑๗๑}เส^{๑๗๒}า^{๑๗๓}มี^{๑๗๔}ยา^{๑๗๕}ล^{๑๗๖}ม^{๑๗๗}ท^{๑๗๘}ล^{๑๗๙}ป^{๑๘๐}ร^{๑๘๑}า^{๑๘๒}น^{๑๘๓} ^{๑๘๔}ท^{๑๘๕}ย^{๑๘๖}น^{๑๘๗}ระ^{๑๘๘}เม^{๑๘๙}อง^{๑๙๐}ฉ^{๑๙๑}ะ^{๑๙๒}เช^{๑๙๓}ง^{๑๙๔}เซ^{๑๙๕}า ^{๑๙๖}ทอ^{๑๙๗}รัชการการ
 ท^{๑๙๘}อยู่^{๑๙๙}ใ^{๒๐๐}น^{๒๐๑}กระ^{๒๐๒}ชวง^{๒๐๓}มหาก^{๒๐๔}ไทย^{๒๐๕}สอง^{๒๐๖}ข^{๒๐๗}ก^{๒๐๘}ว่า ^{๒๐๙}จึง^{๒๑๐}ถ^{๒๑๑}ล^{๒๑๒}ย^{๒๑๓}ไป^{๒๑๔}รัชการการ^{๒๑๕}กระ^{๒๑๖}ชวง^{๒๑๗}การ^{๒๑๘}ต่าง
 ประเทศ ^{๒๑๙}หม^{๒๒๐}อ^{๒๒๑}ม^{๒๒๒}เจ้า^{๒๒๓}ท^{๒๒๔}ไป^{๒๒๕}เร^{๒๒๖}ียน^{๒๒๗}ส^{๒๒๘}ำ^{๒๒๙}ห^{๒๓๐}เ^{๒๓๑}ร^{๒๓๒}ี^{๒๓๓}ค^{๒๓๔}มา^{๒๓๕}ร^{๒๓๖}าก^{๒๓๗}ย^{๒๓๘}ุ^{๒๓๙}โร^{๒๔๐}ย^{๒๔๑}ใ^{๒๔๒}ด้^{๒๔๓}รับ^{๒๔๔}คว^{๒๔๕}า^{๒๔๖}ม^{๒๔๗}อ^{๒๔๘}ย^{๒๔๙}ร^{๒๕๐}
 เช่น^{๒๕๑}เค^{๒๕๒}ย^{๒๕๓}ว^{๒๕๔}อ^{๒๕๕}น^{๒๕๖}ก^{๒๕๗}ก^{๒๕๘}ย^{๒๕๙}ร^{๒๖๐}ม^{๒๖๑}หม^{๒๖๒}ื่น^{๒๖๓}เทว^{๒๖๔}วงษ์ ๑ ^{๒๖๕}ม^{๒๖๖}ือ^{๒๖๗}ค^{๒๖๘}ส^{๒๖๙}ง^{๒๗๐}ง^{๒๗๑}ค^{๒๗๒} ^{๒๗๓}ค^{๒๗๔}ือ^{๒๗๕} ^{๒๗๖}พระ^{๒๗๗}อง^{๒๗๘}ค^{๒๗๙}เจ้า
 ร^{๒๘๐}น^{๒๘๑}ส^{๒๘๒}ัก^{๒๘๓}ค^{๒๘๔}ก^{๒๘๕}ร^{๒๘๖}ิ^{๒๘๗}ท^{๒๘๘}า^{๒๘๙}ก^{๒๙๐}ร^{๒๙๑}พระ^{๒๙๒}อง^{๒๙๓}ค^{๒๙๔}ท^{๒๙๕}น^{๒๙๖}ง ^{๒๙๗}ก^{๒๙๘}ย^{๒๙๙}พระ^{๓๐๐}อง^{๓๐๑}ค^{๓๐๒}เท^{๓๐๓}อ (พระ^{๓๐๔}อง^{๓๐๕}ค^{๓๐๖}เจ้า^{๓๐๗}ช^{๓๐๘}า^{๓๐๙}น^{๓๑๐}น^{๓๑๑}ว^{๓๑๒}ค)
 อ^{๓๑๓}ีก^{๓๑๔}พระ^{๓๑๕}อง^{๓๑๖}ค^{๓๑๗}ท^{๓๑๘}น^{๓๑๙}ง ^{๓๒๐}ฝ^{๓๒๑}ก^{๓๒๒}น^{๓๒๓}แ^{๓๒๔}ค^{๓๒๕}พระ^{๓๒๖}อง^{๓๒๗}ค^{๓๒๘}เจ้า^{๓๒๙}ร^{๓๓๐}น ๑ ^{๓๓๑}ไป^{๓๓๒}ส^{๓๓๓}ัก^{๓๓๔}สา^{๓๓๕}ก^{๓๓๖}การ^{๓๓๗}ป^{๓๓๘}ก^{๓๓๙}ร^{๓๔๐}
 ท^{๓๔๑}ัว^{๓๔๒}เม^{๓๔๓}อง^{๓๔๔}ใ^{๓๔๕}น^{๓๔๖}ส^{๓๔๗}ำ^{๓๔๘}น^{๓๔๙}ัก^{๓๕๐}เจ้า^{๓๕๑}พระ^{๓๕๒}ยา^{๓๕๓}ย^{๓๕๔}ม^{๓๕๕}ร^{๓๕๖}า^{๓๕๗}ช (ย^{๓๕๘}น^{๓๕๙} ^{๓๖๐}ส^{๓๖๑}ุ^{๓๖๒}ม) ^{๓๖๓}เม^{๓๖๔}อ^{๓๖๕}ย^{๓๖๖}ง^{๓๖๗}เป็น^{๓๖๘}พระ^{๓๖๙}ยา^{๓๗๐}สุ^{๓๗๑}ข^{๓๗๒}ม
 น^{๓๗๓}ย^{๓๗๔}ว^{๓๗๕}น^{๓๗๖}ิต ^{๓๗๗}ท^{๓๗๘}ม^{๓๗๙}น^{๓๘๐}ท^{๓๘๑}ล^{๓๘๒}น^{๓๘๓}ศ^{๓๘๔}ร^{๓๘๕}ส^{๓๘๖}รี^{๓๘๗}ม^{๓๘๘}ร^{๓๘๙}า^{๓๙๐}ช ^{๓๙๑}พระ^{๓๙๒}อง^{๓๙๓}ค^{๓๙๔}เท^{๓๙๕}ล^{๓๙๖}ไป^{๓๙๗}ส^{๓๙๘}ัก^{๓๙๙}สา^{๔๐๐}ใ^{๔๐๑}น^{๔๐๒}ส^{๔๐๓}ำ^{๔๐๔}น^{๔๐๕}ัก^{๔๐๖}พระ^{๔๐๗}ยา
 โย^{๔๐๘}ร^{๔๐๙}า^{๔๑๐}น^{๔๑๑}ร^{๔๑๒}า^{๔๑๓}ช^{๔๑๔}า^{๔๑๕}น^{๔๑๖}น^{๔๑๗}ท^{๔๑๘}ร์ (พ^{๔๑๙}ร^{๔๒๐} ^{๔๒๑}เค^{๔๒๒}ช^{๔๒๓}ระ^{๔๒๔}ค^{๔๒๕}ุ^{๔๒๖}ป^{๔๒๗}ค^{๔๒๘}) ^{๔๒๙}ท^{๔๓๐}ม^{๔๓๑}น^{๔๓๒}ท^{๔๓๓}ล^{๔๓๔}อ^{๔๓๕}ย^{๔๓๖}ร^{๔๓๗}ยา ^{๔๓๘}ฉ^{๔๓๙}น^{๔๔๐}เค^{๔๔๑}ย^{๔๔๒}ว^{๔๔๓}ุ^{๔๔๔}ส^{๔๔๕}ัก

พุ่มไทรในภายหลัง เมื่อได้เห็นเป็นพระองค์เจ้าและเป็นเสนาบดีคนหนึ่ง ใน
 เสนาบดีสภาด้วยกันด้วยทูลถึงสามพระองค์ แต่เมื่อมาส่นกรมหมื่น
 เทววงษ์ ฯ ลงก็โอนาดใจยิ่งนัก คว้าในสามพระองค์นั้นยังเหลือแค่
 พระองค์เทอพระองค์เดียว “ทีชายุโก โทศุ” ขอให้พระชันสาขังขึ้น
 ต่อไปให้นานเด็ก

ในรัชกาลที่หก หนีออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
 เมื่อ พ.ศ. 2458 เป็นแต่เสนาบดีที่ปรึกษา กับนายทูลพระสมุทร
 ตรีพระนครมาจนถึง พ.ศ. 2466 เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา
 เสด็จประพาส ผนวชที่วัดบวรนิเวศราชวรวิหาร ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีที่ปรึกษาประจำราชการออก หนีได้รับ
 ตำแหน่งเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พร้อมกันกรมหมื่นเทววงษ์ ฯ
 รับตำแหน่งเป็นเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ และได้ขึ้นประชุม
 เสนาบดีสภาเป็นครั้งแรกที่พระที่นั่งอนันตสมาคมด้วยกัน วันนั้นเหมือน
 พระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงสบายไม่เสด็จออก ทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้
 เป็นประธานในที่ประชุมเสนาบดีแทนพระองค์ ระเบียบวาระของการ
 ประชุมวันนั้น มีราชการที่จะปรึกษาคณะหนึ่งสี่ข้อ ๑. ๒. ๓. ๔. ๕.
 เรื่องเกี่ยวกับ เมื่อทูลพระพักตร์ของการประชุมเสด็จแล้ว หนีส่งกรมหมื่น
 เทววงษ์ ฯ ให้แถลงเรื่องที่ปรึกษานั้นแก่ที่ประชุม เสร็จแล้วเข้านั่ง
 ประชุมกับเสนาบดีทั้งปวงเป็นครั้งแรกในวันนั้น แต่ไม่เห็นมีกรว
 ษการประหม่าทอย่างใด ลุกขึ้นขึ้นอภิปรายข้อสี่ข้อเกี่ยวกับความเห็น
 ของกระทรวงการต่างประเทศที่ละข้อ ๆ ไปตั้งแต่ต้นตลอดเวลาราวสี่

ขี้สับชาติ ไม่พลาดพลังหรือแม่แก่ของเข็กเพิ่มคุณึงสื่อช่วยความชง
 ำ ส่วนเสนาบดีในทีประชุมกันนิ่งคงใจพิงหมกทุกคน เพราะเขนเวียง
 ลำคั้นแะจะกรกรมหมนทระวงส์ ๆ ทำหน้าทเสนาบดีในควังนั้นด้วย เมื่อ
 เทอฮมิปราชย์สนกระแศความ นันถามเสนาบดีเรื่องทวทิตระคนว่าเห็น
 ทย่างไร ทุกพรระองค์ทุกทำนเก็คฮอยห่างเก็ยกันหมก ว่าเห็นฮอย
 ท้วยกับกระชวงการท่างประเทศไม่มีใคร ไค้นยัง ฉันสังเกศททมีธน
 ทมีความเห็นพ้องกันท้วยว่าเทอสมกัฮเป็นพระโอรสและควนเป็นผู้รับ
 ทำแห่งแคนลมหเก็ค ๆ กรมพระยาทระวงส์ ๆ และไค้รับความนัค
 ของเพือนเสนาบดีหมกทุกคนแต่นั้นมา

ฉันเคยนังในทีประชุมเสนาบดีท้วยกันกับกรมหมนทระวงส์ ๆ
 มาหลายชั สัสังเกศททระวนการกับทังความคึคความเห็นของเทอ
 เสนอต่อเสนาบดีสภา ฮอยใจนังเสมอ ไม่เคยคึคเห็นแศกท่างฉง
 ท้องไค้ยังเลยสักครั้งเค็ย ทนรู้ลึกประหลาทใจว่าเหตุไฉนจึงเป็น
 เช่นนั้น นานวันมาจึงเห็นเหตุว่าเป็นเพราะก่อนจะนำชัฮราชการอื่นไค้
 ชนเสนอทีประชุม เทอตรวจตราและคึคไค้ตรวจนเนนพระทัยว่า
 จะไค้มคึของทีประชุมและวางนำชนเสนอ ฉอนสังเกศไค้ทวยทางทมิ
 เสนาบดียงคนสงสัยไค้ถาม เทอชแ่งเหมือนหย่างเค็ยมพระองค์
 มาแล้วว่าจะถูกถามเช่นนั้น และสามารถทำให้ผู้ถามเห็นพ้องกับ
 พระคำวิขของเทอไค้ทุกครั้ง ราชการ กระชวงการท่างประเทศชง
 ปริกสาในเสนาบดีสภาในสมัยชองเทอจึงไค้รับชนมคึไค้ยง่ายเสมอ

เทอโกลีโอนพระยัสซอนเป็นท้าวกรม คร. แสร้งโกลีโอนพระยาภิธาน
นโมทวี กษัตริย์พระราชทานพานทองเป็นเกียรติยศสรองแก่เสนาบดีลงมา
เช่นข้าเห็นกในครั้งนั้น

อินทม่อมเจ้าโกลีโอนยัสซอนถึงเป็นท้าวท้าวกรมน้อย
ที่เคียว น้อยอยู่ในกรุงรัตนโกสินทร์นี้แต่หกพระองค์เท่านั้น คือ เมื่อ
รัชกาลที่สี่พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีเจ้าอยู่หัว ซึ่งตั้งหม่อมเจ้า
พยอมในสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี
เป็นกรมหมื่นมนตรีรักษาพระองค์หนึ่ง ซึ่งตั้งหม่อมเจ้าชดุมในสมเด็จพระ
สัมพันธวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราบุรีจตุ เป็นกรมหมื่นท้าว
บุรีจตุรพงศ์หนึ่ง เมื่อรัชกาลที่ห้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ซึ่งตั้งหม่อมเจ้าชายเล็กในสมเด็จพระมาตามโทยตามทอ
กรมหมื่นนพาศยาพิทักษ์ เป็นพระรองเจ้าหลานพระนามเต็ม แล้วเลื่อน
ขึ้นเป็นกรมหมื่นนริยาดมูชมาตย์พระองค์หนึ่ง ซึ่งตั้งหม่อมเจ้าวง
ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราฐยงษ์กุล เป็น
พระองค์เจ้าชรรจรวิมลวงศ์ แล้วเลื่อนขึ้นเป็นกรมหมื่นยวาชยงษ์กุล เมื่อ
พระบิศาสนพระชนม์แล้วพระองค์หนึ่ง เมื่อรัชกาลที่หกพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งตั้งหม่อมเจ้าพระภชงค์ ในพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนเรนทรพิทักษ์ ซึ่งได้เป็นพระองค์เจ้า
พระสวาทพรพิริยพรตในรัชกาลที่ห้า เป็นกรมหมื่นชินวรวิจิตร (ต่อ
มาตั้งรัชกาลที่เจ็ดเลื่อนขึ้นเป็นกรมหลวง) พระองค์หนึ่ง ถึงรัชกาล
ที่เจ็ด พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งตั้งหม่อมเจ้าไตรภพ

ประพันธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ
ซึ่งได้เป็นพระองค์เจ้าในรัชกาลที่หก เป็นกรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ
เมื่อพระบิดาสิ้นพระชนม์แล้วพระองค์หนึ่ง หม่อมเจ้าทศได้เป็นต่างกรม
มีเพียงพระยพระนามมาน

ที่กรมหมื่นเทวะวงศ์ฯ ได้เป็นอภิรัฐมนตรี เมื่อ พ.ศ. 2474

นั้นไม่ประหลาดอันใด กวัญในเวลานั้นความสามารถและความซื่อซื่อความ
กตหรือเรียกรวมกันว่า “ซารม” ของเขาปรากฏเด่นชัดแล้ว ไม่มี
ใครเห็นแตกต่างจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า
อยู่หัวเมื่อเลือกเขาเป็นอภิรัฐมนตรี ฐานะของอภิรัฐมนตรีเป็นหน้าที่
ปรึกษา มีได้ซึ่งชัยอัยการกระทรวงใด (เว้นแต่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรม
พระนครสวรรค์วรพินิตซึ่งว่าราชการกระทรวงมหาดไทย เพราะหากัว
เปลี่ยนไม่ได้) ถึงกระนั้นข้าราชการที่เข้าสื่อกประชุม ถ้าเป็นการที่
อภิรัฐมนตรีคนใด เขียวชานเช่นเขา เป็นเจ้ากระทรวงมาแต่ก่อนเป็นคัม
สุนันต์ของขุนความเห็นก่อน กรมหมื่นเทวะวงศ์ฯ เข้าไปเป็นอภิรั
ตมนตรีก็ทรงปรึกษาผู้เขียวชานต่างประเทศตั้งแต่แรก แต่เขาได้
รับราชการเป็นอภิรัฐมนตรีอยู่ไม่ช้านัก ถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2475
เมื่อเปลี่ยนวิธีการปกครองเมืองไทย เลิกอภิรัฐมนตรีสภา กรมหมื่น
เทวะวงศ์ฯ ก็ออกจากราชการพร้อมกันด้วยตัวฉนั้นในครั้งนั้น

ในทำนองที่ทุก ๆ น กรมหมื่นเทวะวงศ์ฯ ประชวรเสื่อและ
ย่อย ๆ บางคราวก็ประชวรหนัก เช่น เป็นไข้ยี่สิบครั้งหนึ่ง ครั้นเมื่อ
เดือนมกราคมที่ถัดมา ได้เริ่มประชวรอีก ในขั้นนั้นไม่มีพระอาการ

รุนแรง ไม่ถึงกับนายแพทย์วทก แต่เมื่อวันที่ 27 มกราคม เวลา
ค่ำพระอาการชั้ก ทมว่าเหมือนเส้นพระโลหิตแตก ต่อมาอีกเจ็ดวัน
เวลาค่ำมีพระอาการรุนแรงทำนองเกือบสิ้นชีพ นายแพทย์ไต้ประชุม
กันตรวจถึงหกนาย แต่ไม่มีทวิง พระอาการมีแต่ชุกเรื่อยไป สิ้นพระ
ชนม์เมื่อเวลา 19.15 น. แห่งวันที่ 5 กุมภาพันธ์ ในท่ามกลางครอบครัว
ครัวและพระประยูรญาติ ในวันรุ่งขึ้นประธานคณะผู้สำเร็จราชการ
ต่างพระองค์และพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และพระญาติใกล้ชิด
กันส่งนำพระศพ ขึ้นลงในพระโกศ ซึ่งไต้ซึ่งพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทาน พร้อมด้วยเครื่องอิสริยยศ ประกอบชั้นโกศมณฑป ประทับ
พุ่มและเพ็ชร์ ตามชั้นพระราชนัดดาที่เป็นไทยในราชการแผ่นดินทุกประ
การ ส่วนสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าซึ่งพระอัครมเหสีพระราชทาน
พระอนุเคราะห์เป็นนางพยาบาล ซึ่งรับเป็นเจ้าภาพในวันส่งนำพระศพ
ในวันสิ้นพระชนม์ครบเจ็ดวัน ก็ยังในการพระราชทานเพลิงที่พระเมรุ
วัดเทพศิรินทราวาส

ในคำนำที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาภาณุวงศา
นภาพงษ์นิพนธ์ลงในหนังสือประวัติหม่อมเจ้าวิมลยศวีสวัสดิ์ ซึ่งพิมพ์
แจกในงานพระราชทานเพลิงที่วัด เมืงสด 2485 นั้น ไต้ซึ่งกล่าว
ถึงการอบรมของเจ้านายเล็ก ๆ ในพระราชสำนักพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าฯ ว่าเป็นผลให้เจ้านายทั้งนั้นได้มีส่วนช่วยในราชการมาก
จนกว่าในเวลาทีหลัง ๆ มา จนบางพระองค์ได้เป็นกำลังราชการถึงชั้น
สูง ๆ ในรัชกาลเจ้านายที่วาน กรมหมื่นเทวะวงศไวฑูรย์สมเด็จกรมพระ

ห้วยค้ำยพระองค์หนึ่งไทยเด่น นตงไค้สนองพระองค์สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ พระยิกาของท้าวในตำแหน่งเดียวกัน อันเป็นความสำ
เหตักพิงพมไ้ไค้ ทำให้อานเจ้าห้วยในเจ้าพรกบุคคลที่ไทยเราใช้สำ
นวนสั้นสั้นว่า “ เกิดมาไม่เลืขท ” ฉะนั้น

บันทึกความจำ

ของออกพระศักดิ์สงคราม

คํานําของผู้แปล

ออกพระศักดิ์สงครามผู้นี้เป็นนายทหารเรือชาวฝรั่งเศส นาม
เกิม ฟอรั้ง มียศเป็นเซวาลีเอรก่อนแล้วเลื่อนเป็นกองทัพอากาศ
เข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยา เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2228 พร้อมกับ
ก๊วยเซวาลีเอรเคอะไซมองต์ ซึ่งพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงแต่งตั้งเป็น
ราชทูตมาเจริญทางพระราชไมตรีกับพระนารายณ์มหาราช นายทหาร
เรือผู้นี้ได้สมัครรับราชการเป็นผู้ช่วยราชการและฝึกหัดทหารไทย
ตามยุววินัยฝรั่งเศส พระนารายณ์มหาราชได้ทรงตั้งให้เป็นนายพล
ผู้บัญชาการทัพเรือและยกแล้วพระราชทานบันทึกลี้เกียจเป็นออกพระศักดิ์
สงคราม

ท่านเจ้าวัดเคอะซิวส์ ซึ่งเดินทางมาพร้อมกันกับราชทูตฝรั่งเศส
ได้ทูลลงไว้ในจดหมายเหตุรายวันว่า “เซวาลีเอร เคอะฟอรั้งผู้นี้เป็น
เด็กหนุ่มหน้าตาสวยงาม เป็นคนว่องไวใจเร็ว มีเล่ห์กลระมัดระวังตัว
คงจะคงตัวเป็นคนสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สินแน่ เมื่อเดินทางมาก้วยถมนั้น
เขาเป็นผู้คนแลกิจการในเรือทั่วไป เป็นผู้ดีอกุศลแท้ทั้งเกียจจิด อัน
เป็นหน้าที่สำคัญมาก”

ออกพระสัทธิสงครามไถ่ล่าประวัติของตัวเอง สาเหตุที่เกิน
 ทวงเข้ามากับราชทูตฝรั่งเศส และยอมอยู่ในประเทศไทย ไถ่เข้ารัช
 ราชการไถ่ชีวิตพระองค์พระนารายณ์มหาราช จนเจ้าพระยาวิชเยนทร์
 อิงลา ส่งตัวเขาสร้างบ่อนฆ่าการที่บางกอก จับพวกกษัตริย์คนชกมัทกระสัน
 และคนหนีเรือค้าขาย อังกฤษที่เจ้าพระยาวิชเยนทร์กล่าวหาว่าคือพระ
 ราชทรัพย์ ออกพระสัทธิสงครามไถ่ล่าเหตุการณที่เกิดขึ้นในประเทศไทย
 ไทยในครั้งนั้น ได้ขัดใจกันกับเจ้าพระยาวิชเยนทร์ เพราะเจ้า
 พระยาวิชเยนทร์พยายามทำลายชีวิตของเขา ในที่สุดทนความวิสัย
 เจ้าพระยาวิชเยนทร์ไม่ได้ จึงกราบถวายบังคมลา กลับไปประเทศ
 ฝรั่งเศส พอไปถึงบ้านเกิดเมืองเดิม ไถ่ ไถ่ไม่ก็เหมือน พระนารายณ์
 มหาราชสวรรคต และพระเพทราชาขึ้นครองราชย์ ซงพระนามว่า
 สมเด็จพระมหาบุรุษ

ถ้าผู้่านะตั้งเกตุคู่อริความที่ ออกพระสัทธิสงครามทวงไถ่ ใน
 บันทักความจำ จะเห็นได้ว่าเขาปรักปรำเจ้าพระยาวิชเยนทร์บดชาว
 ฝรั่งเศสแล้ว เลบก็ซมประเทศไทยทั่วไปด้วย อันเป็นเรื่องที่เราคว
 ารู้ไว้ว่าชาวต่างประเทศที่เข้ามาในประเทศไทยของเรามีความเห็นว่ายประเทศ
 ไทยเป็นหย่างไรในสมัยนั้น ทั้งนี้จะเป็นด้วยนิสัยของออกพระสัทธิ
 สงครามที่รับ ออกมาเองว่า เป็นคนพูดตรงไปตรงมา หรือจะเป็นด้วย
 ถูกเจ้าพระยาวิชเยนทร์กักกัน ทำอะไรไม่ได้สมควรมาก ไถ่ไถ่สูง
 มีความแค้นเคือง ก็คิดเขียนใคร่ก่อใคร่รวมๆ ไปจนถึงตัว

ข้อความในบันทึกความจำของเอกพระสัทธิสังคราม ทณนเสธก
เก็บมาเขียนมีดังต่อไปนี้

ข้อความของบันทึกความจำ

โดยเหตุที่ผู้เขียนบันทึกความจำโดยมากมีความมุ่งหมายแก่ผู้
ผู้อ่านเห็นว่าผู้เขียนเป็นคนสำคัญเพียงไร มักจะแต่งเรื่องขึ้นให้คนพิสดวง
ประปรายความเท็จความจริง จนผู้อ่านคงไปไม่รู้ตนเห็นของตนได้ บางคน
ก็ชอบหรืออำพรางความบกพร่องของตนไว้ แทนที่จะเขียนเรื่องที่มี
สาระประโยชน์ กลับทำให้ผู้อ่านเข้าใจผิดจนเชื่อว่าเรื่องข้างนั้นเป็นเรื่องจริง
และโดยเหตุที่ไม่มีใครระแวงเท่าคนเขียนเรื่องเพ้อหลอกลวงให้ผู้อ่าน
หลงเชื่อ ฉัน เอกพระสัทธิสังคราม จึงตั้งใจไว้ว่าจงคนแต่ความจริง
ลงไว้ ในบันทึกความจำนี้ แล้วเหตุการณที่ฉันมีส่วนช่วยด้วย และที่ได้
เห็นด้วยตาเองไม่ยึดบัง ความบกพร่องของตัวฉัน ดังที่ผู้อ่านคงจะ
สังเกตเห็นได้บ่อย ๆ ในบันทึกความจำนี้ ฉันหวังใจว่าผู้อ่านคงจะเห็น
ความ สัจสุจริตนั้น และถ้าแม้ว่าบันทึกความจำนี้ มีความร้ายจาก
ผู้อ่านคงจะอภัยโทษแก่ฉัน ผู้ซึ่งเป็นคนที่ยังไม่ชินกับอักษรเขียน
และแต่งถ้อยคำอันไพเราะ ฉันมีความมุ่งหมายเพียงแต่จะให้ ผู้อ่าน
สยบฟังข้อความที่ฉันกล่าวไว้เท่านั้น

ฉันเกิดวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2199 ที่ตำบลควนคณน แขวง
ไทรบุรี ภูมิลำเนาประเทศฝรั่งเศส ฉันไม่พักที่จะอวดร้องให้คนเชื่อว่า
ครอบครัวของฉันเป็นอย่างไร คนโดยมากพากันแล้วว่าตระกูลเฟอร์ริง

มันโศกมาเป็นเวลานานแล้ว มีชื่อเสียงทั้งทางศาสนา ศุภการ และชอราวี

ถ้าความปรารถนาเมื่อยังเป็นหนุ่มอยู่เป็นสมถถานที่พึงระทำนายว่าฉันจะเป็นคนซนิกไรแล้ว ก็เป็นการแน่นอนที่เกี่ยวที่ใคร ๆ จะเห็นว่าโชคชะตาของฉันในภายหน้านั้นจะเป็นคนที่จะต้องถูกตีและรวรานผู้อื่น นิสัยของฉันนั้นเป็นคนไรอื่น ว่องไว ไม่ขี้ขัง ซุกซน ทำความชั่วเล็ก ๆ น้อย ๆ หลายครั้ง ชอบแต่จะข่มและเป็นหัวโปกเพื่อนเล่นด้วยกัน ถ้าเพื่อนเล่นผู้ใดซุกซน ฉันก็ฉมและชกเตะผู้อื่น ถ้ากำหมัดและตีขังแรงไม่พอ ฉันก็ฉวยก้อนหินปรันลงไป ล่วงไปไม่กี่กวัน บิดาของเจ้าที่ถูกรังแก ก็มาฟ้องกล่าวโทษฉัน ในการสอนให้ฉันเป็นคนดีนั้น ท่านบิดาได้ใช้อำนาจมาตักฉันมือ เพราะฉะนั้นถูกท่านบิดาเคียนเท่าโต ก็ไม่เซ็ดหลาย

วันหนึ่งฉันทำผิดอะไรก็ไม่ช่วย ท่านบิดาได้ถักขังฉันไว้ในห้องเมื่อร้องให้กระโจนจนไม่มีเสียง ทุยประตูจนเห็นชอออกมาไม่ได้แล้ว ก็ทำตัวประหนึ่งเป็นข่า ใจผมคนเองจนหลกออกมาหลายรอบ และเอาหัวชนฝาผนัง เพราะฉะนั้นเมื่อมีคนมาเข้ประตูห้องก็เห็นเลอกไหล ไชมตัวฉันหัวแทบไม่มีผมเหลือ และร่างกายเข้ชวชำหลายแห่ง บิดาของฉันทันบุตรหลายคน ท่านถึงแก่กรรมเมื่อฉันทยังเป็นเด็กเล็ก ๆ หนู เพราะฉะนั้นจึงไม่รู้จักท่านกันก็ในครอชครวอันไทยนี้ ฉันทเป็นบุตรคนสุดท้อง พอเมื่อโตมีความคึกก็ตั้งพยายามวิ่งหาทางอาชีพ

เขาเอง เพื่อเพิ่มพูนเกียรติคุณของตระกูลที่เคยเรืองนามมาแล้ว
แต่ไม่มั่งคั่งพอที่จะอุปการะฉันใด

เพื่อลงทุกทีประสงค์นี้ ฉันไม่มีทุนอะไรนอกจากความกล้าหาญ
และความไม่กลัวตาย คุณหญิงทั้งสองอย่างนี้ช่วยให้ฉันยืนหยัดความ
สำหรัภผลหลายครั้งในอนาคต ถ้าไม่มีคุณหญิงนั้นแล้ว ก็คงไม่รอดจาก
ความตายอันร้ายกาจทั้งแค่มียาเพียง 10 ขอบเท่านั้น ที่ฉันรอดตาย
มาได้จนถึงนี้ วันหนึ่งสุนัขบ้าซึ่งทำให้คนในหมู่บ้านตกใจกันมาก
ก็วิ่งตรงมาขึงฉัน มันอ้าปากน้ำลายเป็นฟอง ฉันหยคยันเตรียมตัว
สู้ช่ยกยทั้ หวาก็วิ่งหนีมันไม่ พอมันเข้ามาถึงตัว ฉันส่งหมอกให้
มันงับ ลอยคยหลังของมันหวชนแล้ว ฉันเอามือกกรัดคองมันจนได้
ถลกก็ ก้อหน้ากลุ่มชนตงหลายที่พากันมาช่วยฉัน

ในการเสียงชีวิตค่าหมาอาทอน ฉันไ้รับความเยินยอมากเกิน
ไปกว่าเค็กเล็ก ๆ พงไ้รับ จึงนกว่าคยของม้ความกล้าหาญน้กนแลจะมี
ความเขื่อหยงดะดยเรยนมารคว่าฉัน คยงเปนกทานขออนฉวค ไปฝึก
ห้กในกองทัพ มารทาสตงความซกซชง ฉันพคเข้าชอก ทานกลง
โทสฉันตามควนแก่ควนม้ก เมอถูกลงโทษเช้นนแลง ก็ม้ความนอย
โยเช้นฉนมาก จึงหนีออกจากขานไปพงพชชชงคยขานเรอนศยทวคย
ซงค้ มารีเสถ ทนทวงพ่างรอกคยขนคยาร้กนนประมาณ 400 เสน พ
ชชชเห็นชอกเห็นใจคยขตามควนแก่เทคการ ซึ่งหมยควนว่าไม่ไ้
ช่วยคยอะไรไ้พอใจฉนเลย เมอรู้ส้กคยว้จะถูกลงกลยไปขาน จึงชง
ควนค้กพชชชเลื่อก่อน ชะโมยภษชนระเควองเงินของพชชชไ้สชงตาม

สิ่งแล้ว ก็หลบหนีไปเมืองมาร์เซย์ตั้งใจไว้ว่าจะไปสมัครเป็นทนาย
 ทนายเมืองนั้น ส่วนภาคนี้เครื่องใช้สอยนั้นก็จะนำเงินไปแลกเอาเงินมาซื้อ
 อาหาร แต่ น. โรมีเออ เจ้าของร้านขายเครื่องเงิน เห็นตราที่จารึกไว้
 บนเครื่องใช้สอยนั้นแล้ว จำได้ว่าเป็นตราของตระกูลฟอรัยง จึงไป
 แจ้งความแก่เจ้าพนักงานท้องถิ่น ฉะนั้นถูกจับแล้วถูกส่งตัวกลับไปหุบขำ
 มาร์กาจึงนำตัวฉนวนไปฝากไว้กับนักบวชผู้หนึ่ง

เมื่อมีความคิดที่จะเป็นทนายอยู่นั้น ถ้าจะถูกขังก็ให้ไปหุบขำ
 นักบวชเพื่อสักการศาสนา ก็ยอมไม่เหมาะก็นิสัยของมันเสีย
 วันหนึ่งท่านนักบวชรูปนี้จะลงโทษฉัน เพราะว่าทำความผิดเล็กน้อย ฉัน
 จึงเอาเครื่องเขียนขว้างใส่ท่าน พอเห็นท่านเดิน ทรงมายังฉันและ
 เกรงว่าท่านจะลงโทษฉันอย่างหนักด้วยความแค้น ฉันทิ้งกระโถกจาก
 หน้าที่กลงไปข้างล่างซึ่งสูงจากพื้นดินประมาณหกศอกครึ่ง ยอมให้ซ้ำ
 หวอแขนหักเสียดีกว่าลงโทษ เพราะว่าคุณรู้สึกว่าคุณผิดไม่มาก
 พอถูกลงโทษแรงถึงเพียงนั้น ฉันทิ้งก้นที่ฉันกระโถกลงไปนั้นมิใช่
 ของหยาบ ฉันทิ้งไม้ฉากเข้าอะไรเลยสักชิ้น วงหนึ่งกระพิกกระพอยไปบน
 เกอชชวลลมหาใจ โคไปอาศัยอยู่ที่บ้านนายวานาไทเฟอร์ บังการกันนี้
 ลุงของฉัน ท่านฉันได้รบเลียงฉันไว้ด้วยความยินดี ให้เสียผ่านตั้งตัว
 เป็นนักเรียนเขาเรียนละให้ลงโทษไปอยู่ในเรือนซึ่งท่านเป็นผู้บังคับการ
 และเอาของเมืองมาร์เซย์มาให้ฉัน ฉันมีเงินสามพันห้าร้อยกว่าบาท
 กระจอกพอเอาเงิน

เมื่อคนเรามาถึงราชการทหารเรือแต่ยังหนุ่มน้อยและมีเด็กร้อน
 เช่นนี้อะไรไม่อันตรายเท่ากับจะมองว่าใครจะมาทำร้ายเกียรติศักดิ์ของตน
 ฉันไม่แนะนำให้ใคร ๆ เขาเขียงหย่างฉัน พอเรือรบไปราชการ
 สงครามครั้งแรก ไปรบอยู่ที่เมืองลือตาคี ฉันก็ทำงานนักเรียนนายเรือ
 ผู้หนึ่งชื่อคองแห่งกายกัน โดยที่แทบไม่มีสาเหตุขาดทวงอะไรกัน
 เลย ฉันได้แต่งงานกับของนักเรียนนายเรือผู้หนึ่งหลุดจากมือ เมื่อได้
 เปรียบมีไฮยชนะเช่นนี้ ก็เชื่อมั่นว่าคน ๆ นั้นคงจะยำเกรง และไม่
 มารบกวนฉันอีกต่อไป

ลุงของฉันและจอมพลเคอริไวน์ ผู้บัญชาการทหารเรือ มีความ
 พอใจมากกับคนแห่งกายมีไฮยชนะ ไม่น่าคิดว่าฉันฉลาด! ยกโทษฉันว่า
 เป็นเด็กเสียดร้อน เมื่อรู้สึกว่าคุณถูก ก็ขบขึงสติไว้ไม่ได้ ท่าน
 ได้มีความกรุณาเลิฉันเป็นที่นายเรือตรี เป็นคนถือทอง เป็นบ้านหนัก
 ความชอบที่มี ความกล้าหาญ ฉันได้ไปราชการสงครามในเรือรบ
 อานชกหลายครั้ง แต่ไม่คิดใจที่จะเล่าข้อความพิสดาร เพราะเกรง
 ว่าจะทำให้ผู้อ่านเบื่อ

เมื่อ พ.ศ. ๒๒๑๘ จอมพลเคอริไวน์ได้รบคำสั่งให้เตรียมทัพ
 เพื่อไปช่วยเมืองเมสซันที่ถูกศัตรูล้อมไว้ เมื่อท่านแม่ทัพกำลังรบ

-
1. การแต่งงานกันในครั้งนั้นมีลักษณะฝรั่งเศษห้าม ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนและ
 อดถึงสาธ ผู้หนึ่งมีความผิดถึงประหารชีวิต
 2. สัตว์รุมหมายความถึงชาวสเปน ในเวลานั้นฝรั่งเศสยึดสเปนทำ
 สงครามอัน

พลรบขี้กัเมืองทอง ฉันได้วิวาทกันกับ ม. วิสต์โครส ได้ทั้ง
 กายกันอีกเป็นครั้งที่สองในชีวิตของฉัน ฉันมีไชยชนะ และไม่ถูก
 ขนสวด คุยไปอีกสองสามวันฉันเล่นกีฬาชนิดหนึ่งเรียกว่า “ไมล์”
 กับนายยามฝั่งชื่อ พิโท ซึ่งเป็นผู้โหดแล้ว ได้มีปากเสียงกัน ททาน
 เรือคนเรือยกหน้าฉันแล้ว ทำท่าทางขึง เงามอกะตูดถูกกางฉัน
 ล้อเล่นเต็มอณึก ๆ แค้นเคืองที่ถูกกดขี่ฉันว่าเป็นเด็กทารกเช่นนั้น
 ฉันเอาไม้ “ไมล์” ซึ่งมีวงเหล็กห้อยปลายฟาดหัวททานเรือคนนั้น
 โขยแรงจนล้มลงสลบอยู่ที่เท้าฉัน ถ้าเพื่อนคนหนึ่งของฉันไม่กระชาก
 ไม้ฉันไปจากมือฉันแล้ว ฉันคงที่ซ่าลงไปอีกทีหนึ่ง และททานเรือคน
 นั้นคงตายคาที่แน่

ทวิวาทกันดังนี้ ก็เนื่องมาจากความเกียจคร้านขี้เปล่า ๆ ไม่มี
 อะไรจะทำ ก็ประหนึ่งว่าพวกนายททานไม่รู้รักที่จะแสวงหางานอะไรให้
 ผู้ขึ้นทำ ถึงแม้ว่าททานแห่งททานพระเจ้าหยาหัว ได้ซึ่งพระกรุณาไปรดเกล้า
 ให้มีโรงเรียนฝึกหัดนักเรียนนายเรือก็ แต่ก็มีคนโหดมาก คือพวก
 ที่ถูกบังคับให้เรียนและไม่มีใจที่จะฝึกหัด ยิ่งหาเวลาว่างได้ พอสึก
 หักเล็ก คนโหดมากก็หันไปเล่นการพนัน เพื่อแก้ความรำคาญ เหตุ
 ฉะนั้นพวกนายยามฝั่งจึงทะเลาะวิวาทกันทุกวัน ๆ ละหลาย ๆ ครั้ง
 สหายของฉันคนหนึ่งชื่อ ซังต์โฮล ได้เล่นไพ่ “บักเค็ด” กับ
 เซวาติเอวเคอเซอร์ทของ และเล่นไพ่เงินสามสิบสองบาท¹ ซ้อยาก

1. ไพ่ชนิดนี้มี 32 ใบ เล่น 2, 3 หรือ 4 ซากได้

2. ต้นฉบับว่าแปดเงิน 20 เอคส์ 50 เอคส์เท่ากับ 1 รังหรือ 80 บาท
 เหตุฉนั้น 20 เอคส์จึงเท่ากับ 82 บาท

ถ้าหากนั้นครูทองไม่มีเงินอีกตัวที่จะใช้หนี้ได้ และซึ่งก็ไปได้เรื่องว่าจะ
เอาเงินให้ก็ได้ จึงมีปากเสียงกัน เพื่หว่าไม่ให้ครั้นพันแถมกันจน
ฉันทักเงิน 32 บาท ใช้หนี้ครูทอง ซึ่งให้กำนันสัญญาว่าจะใช้หนี้
รายนี้ให้ฉันในเวลาไม่ช้านัก แต่เขาหาถือกำนันสัญญานั้นไม่ ยากที่
จะไม่มีเงิน หรือเป็นคนทวงหนี้ก็ได้ ทย่างไรก็ตาม เขาทำนึ่งไม่พอก
ถึงเรื่องนศย์เป็นเวลานานทีเดียว ฉันเห็นว่าเขาแกล้งทำนึ่ง จึงเตือน
ให้ใช้หนี้รายนหลายครั้ง ทุกครั้งได้รบคำแก้ตัวอย่างเหลวไหล คือ
สัญญาว่าจะใช้ให้ แต่ก็ไม่ใช่ ในที่สุดเห็นว่าฉักกันเรื่อยไป และฉัน
ต้องการเงินจึง ๆ (ฉันเป็นธรรมาทักันก็เวียนมาขอใช้เงินจนค
สิ้นเร็ว) จึงคงใจไว้ว่าจะพุกกันให้แตกหักไป ฉันจึงนวยกระษัยกำมเหล็ก
เคินไปหาครูทอง แลถามว่าจะไม่ยอมใช้เงินให้ฉันแน่แล้วหรือ เขา
ได้ให้คำตอบคงที่ใดเคยตอบมาแล้วโดยที่ไรผล ฉันจึงกระษัยกระษัย
กำมเงินของเขาแย้งเอามาได้ไว้ แลส่งกระษัยกำมเหล็กให้เป็นการ
แลกเปลี่ยนกันแล้วพุกว่า “ฉันจะคืนกระษัยกำมเงินให้” เมื่อเทอใช้
หนี้ฉัน ”

ฉันขอให้ท่านทั้งหลายวิจารณ์ข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ด้วย จึงหุ้เมื่อ
เกิดวิวาทกันจนหนี้ครูทองยังเป็นแก้กหนุ่มหุ้มาก แต่เรื่องนนี้ทำให้
ข้อฉววมมาก นายเรือเอก และคงกเคอะเพอบล ซึ่งเปนฮาของ
เขา ได้ร้องทขแก่ผู้บังคับการเรือรบ ท่านผู้บังคับทนี่โทสฉันและ
ยื่นฮาให้คนกระษัยกำมเงินเล่มนั้นแก่ครูทอง แคนายททานผู้ฉลากเช่น
หนักความบกพร่องหาได้ไม่ เขาหาได้กักที่จะให้ครูทอง ใช้หนี้ฉันไม่

และขอทราบว่าเขาไม่ได้ปรองคองให้เราทั้งสองคนด้วยกัน ชื่อนี้แหละเป็น
สาเหตุที่ทำให้เกิดเรื่องอันเลวร้ายขึ้น ดังที่ผู้ชานจะโคซาบในเวลา
ไม่ช้านัก

เมื่อถึงที่พร้อมแล้ว เราได้ออกเรือตรงไปเมืองเมลซัน ซึ่ง
กองทัพยกและเรือของประเทศสเปนได้ล้อมไว้ ทัพเรือทมิฬเล็ก
น้อยนั้นได้ห้อมล้อม พวกที่ถูกล้อมทั้งคัมหมิงกับก๊ากันเพื่อประท้วงความ
อดอยาก ในขณะที่ถูกล้อมกำลังระยอมนแพทีย์แล้วนั้น ทัพเรือของเรา
ซึ่งมีเรือสี่ใบขงมาด้วยหลายลำและอยู่ในความควบคุมของเรือรบอีก
เก้าลำได้มาถึง เมื่อพวกศัตรูแลเห็นเรา ก็ลงเรือจากกระโจมไฟแล่น
ออกมาสู้รบกัน เลิศกมองทั้งสองฝ่าย ในขณะที่เขยวกันนั้นเซวาลีเดร์
เคอเวลดเพลล์ ซึ่งเป็นผู้บัญชาการเรือรบฝรั่งแล่สหกกล้า ได้ถูกล้อมอยู่
ในอ่าวนั้น ได้ใช้ใบเรือออกมาสมทบเรา

พอเรือรบศัตรูเห็นดังนั้น ก็ใช้ใบแล่นหนีเราไป ถ้าองพล
เคอเวไวอนน์ ผู้บัญชาการของเราได้ติดตามไป ทัพเรือสเปนคงจะ
รอกพันไปไม่ได้ แต่ท่านเห็นว่าเมืองที่ถูกล้อมนั้นคงต้องการให้เราไป
ช่วย ท่านจึงปล่อยให้ทัพเรือศัตรูหนีไปได้ เว้นแต่เรือรบลำหนึ่งเท่านั้น
ที่เรายึดไว้ได้ พวกที่ถูกล้อมได้ให้ธงรบของจอมพลเคอเวไวอนน์
ด้วยความยกยอตนและมีไมตรีคอนคอง และนำจดหมายให้เคอเวไวอนน์
ท่านเหมือนอยู่ราชคฤชกเวลาที่เราหยุดเมืองนั้น เมื่อทัพเรือศัตรูหนีไป
แล้ว ก็มหนาทระต้องได้กองทัพยกของศัตรูได้ไปจากเมืองเมลซัน
ท่านผู้บัญชาการของเราได้สั่งให้ซัสมา เพื่อพวกว่าทนายเรือกระโค

นำทัพไปรบ เมื่อเลือกเพนโกค้นพอแล้ว เราได้ไล่ศัตรูออกไปนอก
เมืองทั้งหมดสิ้น ต่อมาอีกสองสามวันนายพลเวือโทคุเค็นได้รบกับ
สังโหดเรือรบสองสามลำไปก็เมืองฮาโกสโต เราได้ระดมยิงทำเรือ
เมืองนี้หยุดสองสามวัน แล้วส่งทหารขึ้นไปยึดเมืองไวโก้ คือไปยึด
สามวันข้ามปรากฏไม่ต่อสู้ยอมแพ้ สงครามก็เลิกลง

เมื่อไม่มีความปรารถนาจะหยุดยั้ง ๆ โศยที่มีตำแหน่งหน้าที่
ฉันจึงมักทมาขไปขัง โยชิฟุเคอะฟุรุบง ซึ่งเป็นข้าการและผู้บังคับ
การกองทัพบ้านฉันนั้น ขอสมัครเป็นพลทหารในกองนั้น ท่านรับ
ฉันไว้ด้วยความเต็มใจ โดยเหตุที่ฉันเคยแค้นด้วยราชการทหารเรือ
ไม่ชำนาญการขึ้นมาเลย คนทั้งหลายจึงเห็นว่าฉันเป็นเด็กหนุ่มที่ยังจะ
ต้องรับการฝึกหัดอีกมาก เพราะที่ร้ายมาซึ่งเขาชอบให้ฉันนั้นเป็นม้า
โรคพองคอกที่อกันโก้ วันหนึ่งฉันผูกมันไว้ต่างหาก พลทหารคนหนึ่ง
ชื่อปรุด้ย ซึ่งเป็นคนเก่งความฝีมือ โคงคง โคนแก่เข็อกมาที่รบนกลย
โยในโรง เขาจะแกล้งหาความผิดใส่ตัวฉันหรือมีความประสงค์อย่าง
ใดอย่างหนึ่งก็ตามที่จะคิดโยเด็ก เมื่อฉันกลับมาไม่เห็นม้าอยู่ที่ ๆ
ฉันผูกมันไว้ จึงกล่าวคำหยาบคายแก่ผู้ที่แกล้งฉัน พลทหารปรุด้ย
ขอรับ จะทรมันฉันว่าเป็นเด็กหนุ่มหรือพยายามจะลองดูกำลังฉันก็ตาม
ก็ เขาเขามือขยัทมวกฉัน ในทันทีที่โคนั้นไม่ทันคิดว่าการที่จะแทง
คางฉันในทันทีนั้นเป็นความผิดทางอาญา ฉันจึงกระชกออกมาตบกับ
พลทหารนั้น แค้นตบกันไม่ไต่กั้ พลทหารที่หยในทันทีหลายคน
ได้เข้ามาห้ามและแยกกันไป เมื่อพลทหารปรุด้ยได้ข่าวจากพลทหาร

ผู้หนึ่งว่าฉันเป็นญาติกับดยุคยงคัยการกงททานม้านม่นยั้น เขาจึง
 จำใจขังไปขอโทษท่านที่ใดก็กลัวว่าทณชนนกับฉัน

เมื่อ พ.ศ. 2219 กงททานมาได้รักษาส่งให้ไปสงครามที่
 แขวงฟองทรี พระเจ้าหุ่ยหัวสซึ่งนำทัพไปชิงขกพลเร ล้อมเมือง
 กงเท ในเวลาที่ล้อมเมืองนั้น ฉันได้รู้จักกับกษัตริย์กษัตริย์ ซึ่ง
 รัชการหุ่ยในกงททานเคียวกันกับฉัน มีภาพที่โตมแก่กันนั้น
 ได้สนิทชิดกัน ซึ่งไม่มีวันจะแตกห่างเห็นกันไปไต่จนกว่าชีวิตหาไม่

ในการล้อมเมืองนี้ เราได้ชักชวนพลาวเไรขอเมือง เราล้อม
 หุ่ยได้แปดวัน ก็ยกทัพเข้าโจมตี พวกททานม้านม่นยั้นออกหน้าและ
 บัดเมืองได้ในวันนั้น ต่อจากนั้นเราได้ยกเข้ายึดเมืองพุงและเมือง
 แอว แล้วส่งความแล้วพระเจ้าหุ่ยหัวสก็ยกกลับคืนพระนคร พวกททาน
 ม้านม่นยั้นได้รักษาส่งให้ โขยสเคียวด้วย ต่อขึ้นไปตลอดที่เราหุ่ย
 เจียบ ๆ โขยเหตุที่ฉันเป็นคนใจร้อนมทะลุ ก็ขอบุกจำคุกบ่อยครั้ง
 จนในที่สุดผู้ยงคัยการกงททานม้านม่นยั้นไม่ยอมรับฉันไว้

ล่วงมาอีกยหนึ่ง (พ.ศ. 2220) ฉันกลับไปรัชการททาน
 เวอ ได้มีตำแหน่งเป็นนายเรือกรประจำกงททานเมืองเบรลล์ ก่อน
 ที่จะเดินทางไปรัชการ ทณมีความประสงค์จะไปเยี่ยมบ้านทาง
 ทิสได้ แต่ทณคิดทวไม่มเหลือเลย ถ้าท่านเจ้าวักกุลค ซึ่งในขณะนั้นเป็น
 เจ้าคณะเมืองเอคส์ ไม่เออเพื่อนแล้ว ฉันคงไปไม่ได้ตามความประสงค์
 จำงหมาย ก่อนจะเดินทางไปญาติของฉนผู้หนึ่งซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้อง
 กัน ไม่มีเงินจะเดินทางกลับไปบ้าน ขากจนลงต้องหลบนอนกลางแจ้ง

ได้มาหาฉัน เล่าความยากเช่นไหนฟัง ฉันมีความสงสารจึงพูดว่า
 “น้องเอ๋ย ผมเหนื่อยในองค์พ่ออยู่เหมือนกัน ไม่พขที่เรากำลังจะ
 เสียค่าโดยสามารถไปได้ พี่ไม่หยากจะละทิ้งน้อง เวลามันทำไป
 ด้วยกันเด็ก เงินที่พ่อหยวนคงพอสำหรับเราสองคนที่จะซื้ออาหารมา
 กินได้” พวกเราก็มั่งเราโตกินไปด้วยกัน เขาเลื้อยขึ้นในบันไดลงใ
 กระจ่างสีช้อนนอกคนละสองตัว และถือไม้เท้ายาว ๆ คนละหนึ่งอัน
 คล้ายคนที่เดินทางไปนมัสการพระ เราเดินไปจนถึงเมืองเฮลสแต
 ฉับโดยสามารถจากถนนไปเมืองมอร์เซบิล เพราะว่าฉันมีความละอาย
 เพื่อนฝูงเขาจะล้อว่ากินเต้ามา สหวยเก่า ๆ ทั้งหลายได้มาหาฉัน
 ตามว่ามาจากกรุงปารีสด้วยยานพาหนะอะไร ฉันตอบทันทีว่าโดยสาม
 รถประจำทางมานะซี

พักอยู่ที่เมืองนั้นพอหายเหนื่อยก็เห็นชอบแล้ว ก็อนจะเดินทางไป
 เมืองเบรสต์ ฉันมีความประสงค์จะไปเมืองตุลของเพอกรายลาฟชาย
 และอา รุ่งขึ้นพายหลังวันที่ไปถึงเมืองตุลของ ฉันได้พบเฮวาลิเอ
 เคอร์คูร์ทอง ซึ่งได้เลื่อนตำแหน่งเป็นนายเรือครีเหมือนกัน เวลาที่
 ผ่านมานั้นทำให้เขามีความกล้าหาญขึ้นมา เขาไม่มีความละอาย
 ที่เขาได้รบ เมื่อฉันคุยมันเขาโดยแย่งคายกำเงินมา เขารังทำฉัน
 เห็นทั้งกายด้วยจนเต็มความพอใจเขา เราได้ซัดกระบี่ออกแทงกันที่
 หน้าวัดในเมืองนั้น ฉันแทงถูกอกที่ช่องของเขาคางแฝดและที่คอหอยเขา
 อีกหนึ่งแฝด เขาเอากระบี่ของเขาปักกระบี่ของฉันหลุดจากมือ แต่กระบี่ของ
 ฉันยังติดคาอยู่ที่คอของเขา และในทันทีนั้นฉันถูกแทงที่โครง - ฉัน

ก็ขังถอยหลังไปหลายก้าว กระบอกไม้หระยของกันคว้ พอดเบ้ของคณ้
 หล่นลงจากคอของเข่า ครู่ที่องคิก็มลงหยบกระบนน เห็นฉนัระ โจนเข้า
 ไปแย่ง ศาทั้งหนึปลายกระบทงสองกระบนนควงควฉนแล้วพูดว่า “ทยั
 รุกเข้ามา ท่านแพฉนแล้วควช่วยอาวอหลกจากมือ จงรับเอากระยของ
 ท่านคณ้ไปเดีท ท่านแทงฉนมีแผลสาหัสที่ระวอศายไปไม้ไค้แล้ว แต่
 ฉนเช่นคณมีส้งไม้มีความพวยบาท” พุกเท่าฉนแล้วเขาล่มลงจากไร
 ศายในทันทีฉน ฉนจึงเลิกศอกหนึไป ในฝุงคณที่พวกฉนมาศุกการแทง
 ศายฉน

ถึงแม้ว่าฉนระมีความคณเต็นมากเพียงไรในเวลาฉน ก็
 เว้นเสียมไค้กระตองชมความเมตคากรณาของเขวาลีเว้เดชะครู่ทอง
 ทยัขย้งไรไม้แทงให้ฉนศายไปตามฉน ถ้าเขาตองการระปอดศวลฉน
 ก็เลิกทกแทงไค้ ไค้ขง่าย แต่เกียรคิฉนความค้ของเขวไค้ระงับศาคคมี
 นไวไค้ ในขณะที่ฉนสงขอารมนนังเช่นฉนกคความจ้านหญ ฉนเห็น
 ว่าคณ ๆ สม่ใจคิประเสีคทยั้ง ถึงแม้ว่าฉนไค้ศายอียเขวเพื่อ
 บองฉนศวลศวลตัวเอง ก็มีความเสีใจเหลือเกินคิไค้ปลงศวลศวลทุมไร
 เมตคากรณาถึงปานฉน

ศารแทงศายในท่ามกลางสาธารนฉนเช่นฉน ไค้ระอวกคิว่าช่ว
 จะไม้ถึงหุชนสาตศลาการไปไม้ไค้ แต่คณไค้ขมมากม่ใจช่วยใหฉน
 พันความฉีก ทวไค้ระยช้อฉนว่าไค้แทงคณศายไม้ ศลยไปใส่ความ
 คณคิไค้ไรรู้คณหนึ ส่วนบิคายของครู่ทองซึ่งมีความเส้วศลคไร
 เป็นฉนมากฉน ไค้ไค้ฉนไปส้บความเก็คจึงที่ศายหนึแทงศายฉนฉน

และเมื่อใดที่ทราบว่ามีการแทงกายนั้นได้แต่กลับถูกต้องตามข้อบังคับทุก
ประการ ท่านจึงไม่นำคดีขึ้นสู่ศาล ถ้าฝ่ายทนายของศิษย์ได้อุ่นคนกระเป
ก้ามเงินให้แก่คู่รักของ โท้ถ้าความประสงค์ของโท้เราคืนก็คืนแก่คุณ
โท้ปรารถนาไว้ในเบื้องต้นแล้ว เหตุการณ์อันน่าเสียใจนี้คงไม่มีจนได้
เป็นแน่

เมื่อแปลที่โครงของฉันทายก็แล้ว ฉันที้ก็เดินทางไปเมืองเบอร์สท์
นึกเสียว่าเรื่องนี้จะสงบเงียบไปเอง แต่ทว่าหลงไปว่ามนต์ที่เกิดขึ้นมา
นระพวงปราสาทสัทที่ซ่อนตัวอยู่ข้างหลังโท้ ตัวฉันที้เองหวาดหวั่นไป
โท้ไม่ มีบุตรคนผู้หนึ่งชื่อ พุรคส์ ซึ่งฉันที้ไม่เคยทำคุณความดีหรือ
ประพฤติร้ายเลย โท้เขียนจดหมายไปเวียนท่าน อัครมหาเสนาบดี
ม. โคสแพร์ท ว่าฉันที้ได้แทงกายกับก๊วย เซลาดีเออร์เคอเคอร์ทของ และ
ผู้ตกกล่าวนามมาข้างหลังนั้นถูกแทงตาย ท่านอัครมหาเสนาบดี ซึ่ง
มีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะถอนอิมไซ โฟยิฟเคอเคอฟอร์บิง (ซึ่งเป็น
อัยการ ผู้บังคับการกองทหารม้าแม่น้ำบนบนลระฉาติของฉันที้) โท้บอก
ความนี้ให้อัยการช่วยว่ามีคนมากกล่าวโทษฉันที้ และท่านระเว็นเลียบ
มีโคเคอเมค้ำสร์โท้รับท้วฉันที้ ทนายของอัยการนั้นก็มักจะสั่งการไป
และบอกให้ฉันที้รู้ท้วเสียท้วข ท่านอัยการเคอเคอฟอร์บิงได้มีจดหมาย
บอกความนี้มาแจ้งฉันที้ และในคราวเดียวกันนั้นฉันที้ได้มีจดหมายอีก
ขี้สขลขบข จากคนต่าง ๆ มีใจความหย่างเดียวกันว่า “เมื่อได้รั
จดหมายนี้แล้ว โท้ไปจากเมืองเบอร์สท์ เปลี่ยนชื่อเสียท้วข เพราะ

ว่ามีคำสั่งให้จับตัวฉัน” - ฉันทำตามคำแนะนำนี้ และโทษฐานรถ
มากองปารีส

โทษเหตุที่พระเจ้าอยู่หัวไม่เคียดพระวรวงศ์เธอโอรสกับผู้ที่ผ่าน
พระราชบัลลังก์ห้ามการแต่งตัวอันเคย ฉันจึงมีกำหนดหมายเรียกพี่ชาย
ที่หอพักบ้านให้ช่วยสืบสวนช่วยความและนำภักษณเสาส มาลงเมืองเฮคส์
ใกล้ที่สืบประหารชีวิตฉัน แต่คำพิพากษานั้นไม่ยุ่งว่าฉันได้แต่งกาย
กับก๊วยเซวาลีเฮอร์เคอเคอร์ทง เมื่อไม่ผิดพระราชบัลลังก์ห้ามการ
แต่งกาย ฉันจึงขอพระวรวงศ์เธอโอรสได้ ฉันถูกจำคุกอยู่ที่เมือง
เฮคส์เพียงสองสามชั่วโมงเท่านั้น เสาสก็ปล่อยตัวฉันไปตามกระแส
พระบรมราชโองการ ครอบครัวของฉันมีลาเหตุที่ระไม่ได้ฉันหย่อน
เค็มทางทิศใต้ จึงจัดหาลาให้ฉันตัวหนึ่งเป็นพาหนะให้ไปเสียให้พ้น
เพื่อหาทางอาชีพเขาเอง

เมื่อเดินทางไปถึงเมืองลียง ฉันพบผู้เดินทางสองผู้หนึ่ง ซึ่ง
เดินทางไปกรุงปารีสอยู่เมือง ๆ ฉันได้ร่วมเดินทางไปกับเขาด้วยเช่น
คนอื่น ๆ นักบวชเมืองจาตวล ซึ่งเดินทางมาจากเมืองมาร์เซยล
ได้ไปกับเราด้วย และมอดยที่บลังของไว้กับผู้เดินทางหนึ่งสี่นั้น นักบวช
ผู้มีสติางามมาก ฉันขี่ลาเข้าไปใกล้ ๆ ลมหนาวช่วยและทำ ความ
รู้ใจไว้

เราทั้งสามได้เดินทางไปกับกันสองวัน พักนอนที่โรงแรม
เกียวกิน แต่รู้สึกว่ามันไม่สบาย และเจ้าของโรงแรมชกเลอกนือ
เรามากเกินไป ฉันและท่านนักบวชจึงได้ตกลงกันว่าจะไปหาที่หลบ

ที่นอนต่างหาก แต่จะเดินทางไปกับผู้เดินทางสี่คนเพราะแค่เวลากลางวันเท่านั้น

เมื่อถึงเมือง ไคเนเวลาเราเดินเข้าประตูโรงแรม เราได้พบกับสองคนแต่งกายเหมือนเสนาบดีนายททาน เขาได้มารับประทานอาหารด้วยกันกับเรา และเขาถามเราว่าจะไปเมืองไหน ครั้นเขาช่วยฉันก็บอกให้ฉันหยิบสิ่งของไว้กับผู้เดินทางสี่คน เขาจึงรู้ว่าเราจะช่วยกันขึ้นรถไฟ บอกว่าจะขึ้นทุกหยับนั้น เรือนทวยฮานมาของเพื่อนของเขาได้ เขารัฐกันทางไปกรุงยาริสต์ และขึ้นมาถึงคัวย ถ้าไปคัวยกันก็จะถึงเร็วเขาก็ค้นนักบวชชอยใจที่เขามาเอื้อเฟื้อ แต่เมื่อเขาเห็นว่าเรามีความประสงค์จะเดินทางไปกับผู้เดินทางสี่คนก็ถึงสองนางมาสมทบเข้าพวกเดินทางไปกับเรา เราได้ไปนอนค้างคืนด้วยกันที่เมืองพวอวาร์ รุ่งขึ้นเราหยุดรับประทานอาหารเช้ากลางวันในเมืองไนรังค์ และจะไปนอนที่เมืองมองคาร์ริส ผู้เดินทางสี่คนนั้นมาช้า ๆ เพราะจะต้องวิ่งมาที่ขบวนทุกหยับสิ่งของคัวย เราสี่คนจึงมาได้วิ่งกว่าประมาณสี่ร้อยเส้นจะถึงเมืองมองคาร์ริส คนตบแต่งเครื่องแบบนายททอนสองคนนั้นชวนให้เราใช้ทางถนนแคบ ๆ ถนนหนึ่ง บอกว่าเป็นที่ลัดเขาข้ามมาจะถึงเมืองมองคาร์ริสได้เร็ว เราเห็นชอบ ตามเขาไปโดยที่ไม่มีความสงสัยอย่างหนึ่งห้วงใดเลย พอเราอย่างเข้าไปในถนนนั้น คนตบแต่งเครื่องแบบนายททานคนหนึ่งวิ่งมาเข้าใกล้ขบวนกับฉันของททานนักบวช และอีกคนหนึ่งวิ่งมาของเขาคือ

ชาวหลังเรา พอถึงทางโค้งของถนนฉันเหลียวหน้ามาเห็นคนกักตัก
 หุ่นนครวัดคิดว่าพระนวมกระสุนย่นสั้นของเขานนเรือขรชบศกหุยทวช
 เมื่อเห็นทวชทกทงนนั้นแล้ว ฉันไม่มีความไว้วางใจคนทั้งสองนั้น
 ออกต้อไป พอเขาคีมำเขามาใกล้ฉัน ฉันก็เลียงออกห่างไปในลัวควัก
 บนสันของฉนั้น ออกมาทำท่าทางทรวทศว่าจะบนงไวเวียชรชบศกหุยทวช หรือไม่
 เขาทงตามฉนั้นว่าทำอะไร ฉันทอชว่า เมื่อเขามาในขำไม้เซนน ก็
 จำเป็นต้องเควยมทวทไทพร้อมไว้ เราเคินทางต้อไปอีกครู่หนึ่ง เห็น
 คนสองคนนชมาชนหน้าเราไป ฉนทงเวียงชบศกของฉนเข้าไทใกล้มา
 ของทำนนักชวคแล้วพทกระชียว่า “เราเคินทางมากชบศกราช เขาทง
 ระทำใจรทมฉน พระคนเยนผู้ทระเสียทายมาก ส่วนฉนฉนไม่มี
 อระไวระไทเย่งชงไปไค เพอชบศกนทวพระคนทวนระทรวทศว่าบนชของ
 พระคนเรือขรชบศกหุยทวช ยนชอง ฉนฉนไคยนงไวเวียชรชบแล้ว
 เราควนทำใจไคไว้ ถำดงทรวจำเป็นกศของสูกนเทำฉน” ทำนนักชวค
 ชิงมฉนสียไม่เปนนักชว ไคยฉนพทคกนนั้นแล้วทคใจมาก ทวฉน
 ชวฉนทาย ทอชบศกนออกมากุ ไคยทไม่รู้โดยว่าระทชบศกทวศทอย่างไร
 ถำเราชบศกในทศ ๆ ไม่มีฉนทวชเชนนนั้นแล้ว ฉนคงออกทวเราไม่ได้ท
 แลเห็นหน้าทำนนักชวคชคชวไม่มีเลอศ ทอย่างไรก็ทเพอชบศกไททำน
 ฉนพทว่า “ถำคนทงสองทชมาชบศกชงหน้าเรา ทฉนมาชบศกสรีรายเรา
 เราชบศกไคยเคินทวฉน เมื่อคนทงสองนเห็นวเราไม่ไว้วางใจเขา
 เขาทงพทลือเราทวฉน ๆ มา ๆ ออกจากขำไม้มาฉนฉนแล้ว มีชว
 เราคมาฉนฉนเมอชบศกทวฉนก่อนเวลาพทชบศก

เรานึกว่าความร้ายกาจที่เราได้รัยจากคนทั้งสองน่าจะถึงเพียงนี้
 แต่ทว่าเหมือนนั้นไม่ ถึงแม้ว่าคนที่เราไม่รู้จักนั้นเห็นว่าเราไม่ไว้วาง
 ใจเขา เขาก็สามารถเลี้ยงเราไปไม่ ข้าพเจ้าพบว่าขอร่วมนอนห้องเดียวกับ
 กันด้วย เวลารับประทานอาหารเย็นนั้นเขาตั้งเราว่าเป็นคนฉลาด
 กตัญญูไม่มีมูล และยังมีหน้ามาขอเช่นสุนัขขี้สงของสองท่านนักบวช
 อีกครั้งหนึ่ง ท่านนักบวชทั้งสองจะใจอ่อนยอมทำตามคำขอเสียหลายครั้ง
 แล้ว ในที่สุดถึงเวลาอนเราสั่นไถ่ห้องนอนห้องหนึ่งแต่มีเพียงสาม
 เตียงเท่านั้น ฉะนั้นอนหลับสี่คนก็เลย แต่ท่านนักบวชซึ่งความกลัว
 เข้าครอบงำ หลบตาตงไม่ทันเลย

สองชั่วโมงพ่ายหลังอ้ายโจรคนหนึ่งเห็นว่าเราคงจะหลับสนิทแล้ว
 ลุกขึ้นดับหลักไฟ ท่านนักบวชชาวสเปนกระทำที่ชั่วร้ายยิ่งกว่า อ้าย
 โจรสองคนตะโกนถามว่ายังไม่หลับหรือแล้วมันว่า "ใครจะนอนหลับ
 ได้ ถ้ากระแอมทั้ง ๆ เช่นนี้หยุดสักคืน" ท่านนักบวชมีความกลัว
 เกล็ดเกิน ร้องเรียกฉันหลายครั้ง แต่เห็นว่าฉันยังจะนอนอยู่เรื่อย ๆ
 ท่านจึงลุกขึ้นปลุกฉันพูดว่า "รีบออกไปจากห้องนี้เถิด ไปหาผู้เก็บ
 หนึ่งสักดีกว่า เพราะว่าคนสองคนนี้สแกงอากาศก็วิชาไม่ทันแก่เราเลย"
 เมื่ออ้ายโจรสองคนนั้นเห็นเห็นว่าเราสงบเสียแล้ว มันจึงไม่ได้เข้าหาเรา
 อีกต่อไป เราคนจนแต่เจ้าทรัพย์เดินทางต่อไป ต้องมาส่วนเราถึง
 กรุงปารีส ทางคนต่างช่วยช่วยให้พระลากันแล้ว ทางก็มุ่งไปหาทาง
 อาชีพของคน

เวลาที่พระเจ้าใหญ่หัวพระทัยอยู่ในท่ามกลางกองทัพ พวก
 เสนายศก โดยสเกิดทวย สังกวายนเงินของฉันทงระหมกลงในเวลา
 ที่ต้องรอคอยเสนาวยศกระชวงการรททานเวทย์ น. ของสองส มหาลเล็ก
 หองพระบันทมและเพื่อนคชองฉันท รัชต์ฉญาว่าระช่วยให้ฉันทได้เข้ารัช
 ราชการรททานเรอถงเติม และให้ไปประจำการรทของรททานเมืองทูลอง
 ระได้ศูย์ใกล้บ้านเดิมทางทิศใต้ไปบนเนิน เมื่อเห็นว่ น. ของสองส ได้
 คำนันส์ฉญาเช่นนน ฉันทงนำลาไปชายใดงนมาพอสำหรับที่จะเดิน
 ทางไปเมืองทูลอง ฉันทงัก่อนระเกินทางไป ชันเดินผ่านไร่ทางซ้ายบน
 ลาดเครฟ ฉันทเห็นเจ้าหน้าทหน้าคนสามคนก้ทำใจงกมันไปประหารชีวิต
 ฉันทงแวงเซาไปยืนศู เขาประหารชีวิตนักโทษเหล่านั้น ฉันทงักไว้
 นักโทษคนหนึ่งนน คชชายใจระคนหนึ่ง ในสองคนก้เดินทางมากกัยท่าน
 นักขวกเมืองวาทรัสและฉันทงักักัดมันฮ่านัน เพราะว่เห็นแผลเป็น
 ทศก ซึ่งฉันทงอกเราว่แผลนนมันได้รัชเวลากถูกกระสุนขึ้นเมอทำ
 ลิงความคริงหนึ่ง เกรวระหคิง ๆ ที่เราทิงสองรอภพหนีตราบมาจาก
 ฮ้ายใจระสองคนนนได้ เมื่อฉันทงได้ชายว่ ไรระสองคนนนมพิศพวกตั้ง
 สามสี่ขทกคน ฉันทงพยายามไปตามหาท่านนักขวก เพื่อเล่าให้ท่าน
 ฟังว่ เรารอคลาบมาได้ทข่างไร แต่ฉันทงหาตัวท่านไม่พบ และตั้ง
 แคนันมากไม่ไค้เห็นท่านอีกคชไป

ฉันทงได้ส่งข่าวให้ครอขครวัจของฉันทงชายว่ น. ของสองส ได้ช่วย
 เหลือให้ฉันทงได้เข้าขราชการรททานเรอประจำการรททานเมืองทูลอง เพื่อ
 ถนอมน้ำใบ้คชาของเซวาลีเฮอร์โคะศูร์ทอง และสนของศุนเขาทได้ม

น้ำใจที่ไม่เอาความมัน ครอบครัวยุคของคุณได้จัดการสืบเปลี่ยนตัวให้มัน
 ไปประจำการกองทัพอากาศที่เมืองเบรสต์ แทนพี่ชายของคุณคนเดียว
 ที่เป็นนายเรือกรเหมือนกัน เพราะว่าพี่ชายของคุณกลัวความระหองระแหง
 ซบซบ ๆ ที่เมืองเบรสต์ จะบริหารราชการที่ยากไม่ได้ โดยเด็ดพี่ชาย
 คุณชายไว้เรียกกันแต่สูงเท่า ๆ กัน จึงไม่มีใครรู้สึกกลัวสืบทอดตัว
 กัน คุณจึงเข้ารับราชการที่เมืองเบรสต์ ครั้นไปถึงกองทัพอากาศ
 ก็ได้รับคำสั่งให้ฝึกหัดพลทหาร ถึงแม้ว่าการฝึกหัดนั้นจะลำบากใจ
 เพียงไร คุณก็ตั้งใจทำไปตามหน้าที่จนผู้บังคับการมีความพอใจ

คุณได้ประจำอยู่ที่เมืองเบรสต์ประมาณสองปีแล้วย้ายไปประจำ
 การที่เมืองวอซฟอร์ด จากเมืองนั้นได้ลงเรือใบในกองเรือรบ ซึ่งอยู่
 ในบังคับบัญชาของนายพลเรือตรียศยศเคสเคส ได้ไปแวะที่เกาะเล็ก
 เกาะน้อยแถบฝั่งทวีปอเมริกา ตอนพักที่อะโรโซ ซึ่งคนวางที่และคาร์ทวเรน
 เมื่อเลิกสงครามก็ไปประเทศสเปนแล้ว มาที่ควิลเตสเคสเคส ข้าราชการ
 นายพลเรือตรีผู้บัญชาการ มีความประสงค์จะไปเที่ยวในเมืองนี้ คุณ
 ก็รับคำสั่งให้ตามไปด้วยผู้หนึ่ง ผู้ว่าราชการเมืองคาร์ทวเรนได้เล็ง
 หารวเรากลับมาขณะครึ่งอง ใจดีชอบมาพบ แต่ช่างพวกรุ่นนั้นชอบ อด
 เหม็นกันแน่ ฉะนั้นช่วยการที่เลี้ยงดูเช่นนั้น การรับรองตามประเพณี
 ศาสนานั้นไม่มีไฮฮางสเลียบเลย

เราทั้งหลายมีความปลาดใจมากที่เห็นรูปร่างอันอ่อนโยน อันหนึ่ง
 สันใจได้คงศักดิ์และมอาหาร ปลาดหนึ่งเป็นรูปช้อน อีกปลาดหนึ่ง
 เป็นรูปช้อน เพราะเหตุฉะนั้น เวลาที่ประทานอาหารต้องพลิกแผลงช้อน

ซีอันนั้นกลับโยกกลับมา ทวดถาวรก็ยกอย่างหนึ่งนั้นก็คือ ภาษาที่ได้อาหารจนหนึ่งนั้นใหญ่เท่ากับบ้านสี่ไซของเรานั่นจึงสอบถามว่าเหตุไรชาวสเปนจึงใช้งานไทยและหนักเช่นนั้น เขาบอกว่า มีกฎหมายห้ามไม่ให้ยุโรป และผู้ว่าราชการเมืองแถบนั้นนำเงินตราเข้าไปในประเทศสเปนเวลากลับไป แต่จะนำภาษนะที่ด้วยเงินเข้าไปทำสักไรก็ได้ เหตุฉะนั้น เขาริงทำกำไรด้วยประการฉะนี้

ในขณะที่เรอทอดอกสมอหุบแถบฝั่งทะเลนี้ เราได้สังเกตเห็นว่า เวลาบ่าย 16 นาฬิกาทุกวัน มีพายุก้าวแลบมาจากขอบทะเลแล้ว ชอนิยาคตกกลงมาทำให้เข้าพริบตักพั้ง คชงศ์ เกสเตรสก็ ซึ่งเคยมาคืนเขาขึ้นไทยยิ่งไป พายุก็สงบลงได้ คราวนี้ท่านให้เขาขึ้นไทยยิ่งใช้อีก ชาวสเปนรู้สึกพิศวงมาก ที่แลเห็นว่า เมื่อขึ้นขึ้นไปใกล้ของสามนักแล้ว พายุก็สงบลง เขาไม่เชื่อว่าเหตุไรพายุจึงสงบลงได้ แต่นึกว่า เรามีอิทธิฤทธิ์ เขามีความตระหนกตกใจมาก เราต้องอธิบายหลายหนหลายครั้งว่าไม่มีอะไรผิดไขกว่าเหตุผลแห่งอิมชาคินันเอง

จากเมืองคาร์ตาเจนเราได้ไปเมืองกูอาโร ซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ของชาวฝรั่งเศสหรือพองกลัก หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่บนเกาะซึ่งมีเมืองนี้เมื่อมาดงน้ำหน้าท่าเรือเราได้เห็นเรือค้าขายฝรั่งเศส 25 ลำ เกยพาคห่างจากฝั่งเพียง 20 วา เราได้ข่าวว่าหลายได้ซึกเรือเหล่านั้นเข้าไป พายุนแรงเหลือเกิน จนบ่นภาเรือที่จอดอยู่ในที่นั้นหลุดจากสมอไปทิ้งสิ้น เว้นแต่เรือรบหลวงลำหนึ่ง ซึ่ง ม. เคอระควันส์ เป็นผู้บังคับการ

เพราะว่าเรือตัวนี้มีสายโซ่และสมอแขวงแรง จึงหาได้ถูกพัดไปเกือบฝั่ง
ไม้ ตามปรกติพายหรือลมสลาตันแลยทะเลแรงมาก มันไม่ถูกพัด
ไปทิ้งรากหลายคัน และหลังคาคัดสร้างด้วยสีลาตันถูกพัดปลิวไป
กลางหลัง

ที่เกาะนี้เราพบพวกสลักที่มาจากนั้นเมืองมาเรโคสดี ซึ่งคงอยู่บน
ดินแดนประเทศสเปนใหม่ เขาปล้นได้เงินเพื่อนมาเป็นอันมาก เรา
ได้เล่นการพนันกับพวกสลักเหล่านี้ วันหนึ่งหัวหน้าโจรสลักชื่อ กรา
มองท์ ได้เล่นทอดลูกเต๋ากับมาร์ควิส เคสเตรส โจรสลักเล่นโกห์มัน
เหวียน มาร์ควิส เคสเตรส ก็องบลกเล็กไม่เล่นด้วยอีกต่อไป ถึงแม้ว่า
เขาเป็นคนมีมี แต่รู้ตัวดีว่าลูกเต๋านี้เล่นการพนันไม่ได้ โจรสลักนั้น
คงมีเงินทองสองแสนเหรียญแน่

เมื่อเรือออกที่ฝั่งทะเลแล้วเราโคเห็นจระเข้ตัวหนึ่งว่ายเข้ามา มอง
เห็นมันหลังโหดๆ เหนือผิวน้ำ มันหายใจเล็กน้อย ใจลงเร็วเล็กน้อย ตามมันไป
มันกวักพายประจำเรือรบด้านของเรือไปด้วยมันด้วย มันยังตามก็มี
ความเสียใจที่ตามมันไป เพราะว่าจระเข้นั้นหันเข้าไปในบ้านสมท
งอดตาม ขวบฝั่งทะเล พอเราตามมันเข้าไป เราตกขุมมีพิษไล่กัด
ท่านนักชวค มีแต่เสียยาว ไม่มีกลางเก่งเหมือนพวกเรา จึงถูกขุมกัดขวม
ไปทั่วตัว เราต้องเอาเหล้าโซโดมทั่วตัวและออกเลือกออกด้วย ท่าน
ต้องนอนอยู่ในเตียงสี่ขาวันทั้งห้า คุณเชื่อว่าคลลชกอายุขัยของ
ท่านนักชวครูปนี้ ท่านคงจะไม่ลืมคุยเรื่องล่าจระเข้เลย ส่วนฉันนั้นไม่
เช่นอะไรมา ถูกกัดที่หน้าและมือเท่านั้น

เราออกจากเมืองคธาไวไปตั้งถิ่นแค้นประเทศสเปนใหม่ พอมา
ถึงต้นลมตะวันตกก็เปลี่ยนเป็นลมตะวันตกเฉียงใต้ แต่กระแสน้ำไหลไป
ทางทิศตะวันออก ลมนี้พัดพาเรือแล่นไปตามฝั่งแล้ว เราไปทอดสมอ
หยักแหลม ทราบ ซึ่งยังมีชาวไทยแลูกงานนี้เห็น ชาวสเปนซึ่งมาตั้ง
บ้านเรือนอยู่ที่นั่น ถึงแม้ว่าเป็นเจ้าของท้องที่แต่ทำสงครามกับเรา
ได้ส่งของแลูกก็จริง แต่เขาไม่ยอมรับของเรา หรือส่งอะไรมาให้
เราจึงลงเรือเล็กไปยังเกาะหนึ่ง เพื่อล่าสัตว์และตัดไม้มาทำพื้น พวก
นายทหารเรือที่ไปด้วยกันมีจำนวนประมาณสามสิบคน เราได้เรือขึ้นยิง
นกหลายนัด ในคืนนั้นเราได้ยินเสียงกลิ้งกลิ้งโครม ประหนึ่ง
กองทัพยกมาประชิดเรา เราได้วิ่งมาเข้าแถวเตรียมตัวต่อสู้ เพราะว่า
ไม่ชำนาญเรื่องเสียงอะไรก็กลิ้งกลิ้งไกลเข้ามาทุกที เราได้ประชิดหรือ
ถนัดแล้ว ตกลงใจว่าจะต้องหนีต่างคนต่างรีบลงเรือ แต่ในคืนนั้นนาย
ทหารอเมริกันคนหนึ่ง ซึ่งอยู่ในคืนนั้นเห็นเราวิ่งหนี จึงทูลวาระเขา
แล้วร้องตะโกนมาว่า “ตามฉันมาเถิด เสียงที่ท่านได้ยินนั้นคือเสียง
สิง” จึงตามเขาออกเรา

เมื่อเราได้ยินนายทหารอเมริกันตะโกนมาเช่นนั้น เราก็เริ่มยก
ปืนเข้าไป และเราได้กลิ่นเห็นสิ่งฝูงหนึ่งมากกว่าพันตัว เราวิ่งไล่มัน และ
คำใดก็เออหรือขยี้ นกนั้นหนีไปไกลหรือไปซ่อนตัวอยู่ในป่าทึบ ฉันท
ยังไม่เคยเห็นถึงไทยเช่นนี้เลย มันมีขนสีแดง หมีดำโต และเต่าขาว
ตัวหนึ่งหนักกว่า 50 ชั่ง พวกกระลาส่วนนั้นและพวกว่า รสดีมาก
เวลาเราหยุดบนบกดูตัวหนึ่งขาวประมาณ 4 วา และดำตัวกว้างท่อนว ได้

เกือบเข้าไปในเรือทางทางเสื่อเรือของ เซวาลีเอ เกอะฟลาคุวัก เดอะ
เพรท ถึงแม้ว่ามันจะเข้าหูคนถือท้าย แต่คน ๆ นั้นไม่ระวังว่าเสียงนั้นมา
จากทางไหน และไม่ไ้ระวังตัวเลย พอเราลงมาในเรือเซวาลีเอ เดอะ
เพรท เห็นผู้ควบคุมแถวร้องเอะอะระโศกหนักหนักไป คนที่ห้อยในเรือพา
กันตกไป ก็ชนชนยกกองล้ม เว้นแต่คนถือท้ายคนเดียว ชื่อ คิววี นังนัง
ห้อยอยู่ที่ เขามีสกศึควงต่อมือขงที่ปลายโขนแล้วจึงวิ่งหนีตายคาที่

ถึงวัดคุณสมพัก เห็นว่าจะได้ความลำบากมาก เราจึงแวะเข้า
ไปก็เกาะมาร์คินิคแล้วเดินทางกลับประเทศฝรั่งเศส เมื่อถึงเมือง รอส
ฟอร์คแล้ว ผู้บัญชาการก็สั่งให้ปลอกเรือรบออกจากราชอาณาจักร ฉันท
จึงลาพักแล้วเดินทางไปพระราชสำนัก เพื่อฟังข่าวว่าจะได้เลื่อน
ตำแหน่งบ้างหรือไม่ ตลอดจนแต่งตั้งชนออกยกทรง ฉันทไม่มั่งงำนทำ
ได้แข่งเวลาหยุดที่พระราชสำนักบ้าง ที่เมืองรอสฟอร์คบ้าง

เมื่อ พ.ศ. 2225 ฉันทไ้รบคำสั่งให้ไปเมืองกูลอระ ได้พบเพื่อน
ที่ซอขกันมาก คือ ท่านเจ้าจตุตถ ซึ่งเช่นหลานของท่านเจ้าคณะใหญ่
ท่านไ้รับรองฉันทด้วยมิตรไมตรีอย่างค้ำชู ชักชวนให้ขึ้นไปพักอยู่กับ
ท่าน และเชนคุณเหมือนหนึ่งว่าเป็นน้องชายของท่านฉันทนั้น

ในคืนฉันทยกม้าวิ่งเสาะเสาะลาปอร์ตไ้เข้าประจำถาวรในกองทัพเรือ
ซึ่งห้อยในขังค้ำขึ้นขาของ ม. คูเคสัน ที่จะโยกเมืองฮัลเจอร์ พอเรือ
รบไ้ถึง เราถึงลงมือระคนยิงเรือไป ทำให้พลเมืองตกใจมาก พระเจ้า
แผ่นดินแซก ฮัลเจอร์จึง เห็นว่า จะควบคุมอาณาประชาราษฎร์ไว้ไม่ได้
จึงทรงขอส่งบัลลังก์ เราบอกว่าจะหยุดรบต่อเมื่อชาวฮัลเจอร์ยอมปล่อย

ชาวฝรั่งเศสสรรชชคนทไทรบไว้เป็นเฉลยสัก ส่วนข้อความในหนังสือ
 สืบพานนต่างมายต่างกล่าวระตกกลงกันหุ่ยแล้ว ชาวกรกผู้หนึ่ง ชื่อ
 เมฆามอร์ก ชะมกมันหุ่ยในมองนชกขวางไม่ยอมทำไมตรี เขาได้
 ยุประชาชนให้เป็นกบด ไทเข้ายึดค้ำบนสำคันท่าง ๆ ได้แล้ว กงกม
 เองเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พรวักการนผลเมื่กข้อความที่จะหิงคกลงกันได้
 เราจึงทำสงครามค่อไปอีก เราไทรระดมยิงเมืองนัหนักเข้า พวกเชก
 ชิลเรืองนัความคั่นคองเหลือเกิน ด้วยความพยายามมาค่ว่ายเขา
 ได้รบคองสุลฝรั่งเศส ผู้หนึ่ง บุกเข้ากระบอกขึ้นครก ไซ้เป็นลูกกระสุนขึ้น
 ความการนหอยคิเพิมนี้ไม่ ชาวฝรั่งเศสหลายคนถูกมัทไว้ที่ปลาย
 กระบอกขึ้นไทย ถูกกระสุนขึ้นระเบิดเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย จนแขนขาคน
 เหล่านัซาคกระเกินมาคองนเรอบของเรา ภาพอันสยภสยของปราสาท
 มนุสรินนี้ ไม่มีใครสามารถที่จะสังเกตให้เราเห็นคักว่าคนเข้าคนเกิน
 แห่งทวีปอัฟริกัน

รูกกาลค่อล่วงมานไม่เหมาะที่ราจะลัสมเมืองนค่อไปได้นาน กง
 ทพเรอขงกลข้มาเมืองคูลอง ในระวางเวตาคักังสรระสมอาวอัยทอณัท
 เพอขึ้นทกลงเรือไปลัสมอัสเรอกรกัเทมิง มันไทรรบค้ำสูงให้ผกหัต
 ททานเรือเลอทหวนชวีงลกระเบิด พระเจ้าพหุหวัชงมีพระราช
 ประสงค์จะเอาชั้ยชนนแก่พวกเชกชั้เรอชั้ให้จนไต้ จึงมีพระราช
 กะแสรไปวกแกลลัวให้ค้ำนลาร์ควิส เคอเซอเดอเลย์ เสนายคักระชวงทาว
 ททานเรือ ไปทรวกพลทเมืองคูลองคั้วยคนเอง เพอกระเตรียมการ
 ไม่ให้มิงลังไรจากคกขกพ้อง ผู้บ้นฮารทาททานเรือจึงลัชไฮการสน

คุกการไต่สวนเส้นสายก็เห็นการผูกพันท้าวหวังสุกกระเบิด ได้มี
 คำสั่งให้ขังทูลมและพูนกันเป็นชอขบรชทูลมนั้น และปลุกขบรช่าสูงหัวง
 ออกไปไว้ประรำหนึ่งสำหรับท่านเสนาบกิจจะไต่ไปยื่นตุการขบรช่ากระเบิด
 นายพันตรี เรมองทิส และฉนยนพยทออยทูลมนี้มด้วยคนททพจนที่หขุใน
 สนามเพลาะ พลทพจนผู้หนึ่ง ไต่ขบรช่าสุกกระเบิดเข้าไปตกลไกลศวนนาย
 พันตรีเรมองทิส ๆ จึงกระโทกหัวงออกไปตตขพันอินตราบได้ คำนวอ
 คุหนึ่ง พลทพจนอีกคนหนึ่งขบรช่าสุกกระเบิดไม่ลงหลุม สุกกระเบิดมาก
 คุยักไกลเท่าขอรณ มีนพยบสุกกระเบิดขนพันตนและขบรช่าไปทางทูลมนี้
 สุกกระเบิดได้ระเบิดก่อนตกลกัน สลักได้กระเทมตุทระวอกของฉนทูล
 เขนร เหวาระทักหลอเกินที่ไม่ถูกสละ มีฉนนี้คงไม่รอดชวคมาได้
 พลทพจนคนทสาม ซึ่งขบรช่าไม่เป่นเทมฉนสละคนก่อนนี้ ไต่ขบรช่าสุก
 ระเบิดไม่ลงหลุมอีก ฉนตกลงทพจนทางราถนายพันตรีเรมองทิสมาก
 แคนายทพจนผู้นี้ระล่าใจว่ารอด ขโคตวงหนึ่ง และเห็นฉนพยบสุก
 ระเบิดที่ตกลไกลศวนขบรช่าไป จึงเหวอย่างฉนขบรช่า ขงไปพยบสุกกระเบิด
 นี้ขบรช่าลงไปหลุม ท่านเสนาบศก็เห็นการผูกพันทักทกล่ามา
 นี้แล้ว มีความพอใจเป็นฉนมาก แต่มีฉนขบรช่าสละได้ขยคกันก็ พดว่า
 ถ้าทักขบรช่าสุกกระเบิดคองไปอีกไม่เข้า นายทพจนสองคนนี้คงเลียบฉนฉน
 ก่อนขอออกเรือไปเมืองฮัลเจอร์ นายทพจนเรือหลายนายได้ฉนอ
 แฉนขทลวีก่า ๆ นว ๆ เซอสิลเชอ เคนลวี่ ผู้บังคับการฉน
 เรือขบรช่าคนหนึ่ง ไต่เสนอความเห็นให้ทักสุกกระเบิดขนาทใหญ่สองคน
 ขนพันคำทนักเกลือบททพจนแล้วมีทุกลงเรือใบเล็ก ๆ ส่าตลล เพื่อ

นำไข่ระเบิดทำนบกันคลื่นแล้ว ส่งทหารขนขนหนึ่งไปเอาเรือทอญในท่า
นั้น ถ้าทำไดงั้นก็ยกเมืองอัลเวร์ ได้ง่าย แต่ ม. กูคสัน ซึ่งเป็นผู้
บัญชาการทัพเรือ เห็นว่าขบวนการนำความยากลำบากมามาก จึงไม่
ได้ทำตามนั้น

เมื่อขึ้นท่ากททานเรือ ทหารข้างลกระเบิด และนายทหาร
ตำรวจราชการต่าง ๆ ได้ลงไปในเรื่องรบที่เมืองกทของนั้น ฉันได้
ลงไปประจำอยู่ในเรือของบุตรชาย ม. กูคสัน กองเรือรบหลวงระเอนาก
ไทย ซึ่งไปขับไล่เกาะโนโฮลด์ เป็นผู้บัญชาการ และกองทัพเรือซึ่งเป็น
ผู้บังคับการเรือรบหลวงลำหนึ่งก็ได้รับคำสั่งให้ไปล้อมเมืองอัลเวร์ด้วย
โดยเหตุที่ยุทธวิธีอันเล้ามาข้างบนนั้นถูกเลิกแล้ว พวกนายทหาร
ตำรวจราชการจึงไม่มีความทำอะไร ฉันไม่ชอบพู่เฉบ ๆ มีความ
ละอายที่พู่หนึ่ง ๆ และปลอตกภัยในขณะขึ้นทาสหายคนอื่น ๆ ที่ซึ่งทั่ว
หน้าทททานและพนักงานอื่นต่าง ๆ ฉันจึงอ่อนน้อมนายพันตรี
เรมองทิสต์ ขออนุญาตให้ฉันตามเขาไปด้วย นอกจากมีความประสงค์
ที่จะมังก้า ฉันมีความมุ่งหมายที่จะสังเกตการทำสงครามและขึ้นกับ
อื่นด้วย นายพันตรีเรมองทิสต์ ซึ่งเป็นสหายสนิทคนหนึ่งของฉัน
ได้ขออนุญาตตามคำขอของฉัน ฉันจึงไปไหนไปด้วยกับนายทหารผู้นั้น

กองทัพเรือมีความพอใจมากที่ฉันมีความตั้งใจดี และเชื่อว่า
ชาทหารในเรือที่ฉันประจำอยู่นั้นคงจะไม่แพ้พอ ท่านจึงส่งเรือเล็กของท่าน
ไปรับฉันทุกเวลาเช้าและล่องเรือให้ฉันหน้าสำราญใจ เพื่อให้ท่าน
เบิกบานใจและสังเกตความเคลื่อนไหวที่ฉันได้มีความกรุณาแก่ฉัน ฉัน

ไต่ถามเหตุการณ์ที่ตนได้ประสบมา เมื่อวันก่อนโดยด่วนก็ ได้เรียน
ให้ท่านชายว่ามีคนเจ็บคนตายท่านเห็นคน นายทหารเรือสองคน
ที่นั่งลงเหยงในที่นั่ง คงจะมีอาการสงสัยด้วยคำของตน หรือระลອງพิสูจน์
ความเท็จจริงประการหนึ่งประการใดก็ตาม ไต่ขอให้นับพาเขาไปท้วง
ฉับพลันว่า “ขึ้นก็อย่างซึ่งที่ระพาท่านไป ขอให้ท่านเตรียมตัวไว้ให้
พร้อมในวันรุ่งขึ้นเถิด ”

ในวันนั้น คุณเคนมีคำสั่งให้เรือมาถึงเมืองอัลเจอร์ และส่งเรือขึ้นทุก
ลูกกระเชิกเข้าไปถึงใกล้ฝั่ง แต่ให้หยุดค้างรอกกระเชิกขึ้นบน ของแขก
อัลเจอร์จริง เวลาขึ้นนั้นใช้คนไปขอกนายทหารเรือสองคนที่สงสัย
ด้วยคำของตนว่าหย่ากลับมาตงเรือฉับในวันรุ่งขึ้น นายทหารสองคน
นั้นมาตามนัดหมาย ฉับนั้นตกลงใจในเรื่องที่ขึ้นทุกลูกกระเชิกที่หยุดใกล้ฝั่ง
ที่สุกฉับหนึ่ง เขาได้พบกันคนนายทหารอื่น ๆ นั้นรีบรับประทานอาหาร
หยุดโดยไม่มีอันแก่เสียงขบแตรเกรงกลัวกระสุนยิงเข้ามานาเลย ฉับ
นั้นลงรับประทานอาหารกับนายทหารเหล่านั้นด้วย เสียงขบดังมากจน
แตรกระสุนขบฉับขึ้นมาได้เข้า เขาก็นิ่งทข ๆ หยุด แต่มีฉับนั้นได้ขึ้นเสียง
นายทหารเรือสองคนนั้นขับพมพามลธมีสีหน้าคัดอกตกใจมาก ฉับ
เองสูทวณลมแกล้งตัวไม่เชื่อใจว่าเขาพูดว่าอะไร ในที่สุดเขาคงเห็นว่า
เกี่ยวข้องกับความตายมากหยุดและสัษกันมากเกินไปเสียแล้ว เขาจึง
พูดว่า “พอแล้ว ถอยไปจากกันเถิด ความหยากรู้หยากเห็นของ
ฉับนั้น ไต่สมหวังแล้ว ทนเต็มใจด้วยความอันตรวาย ยิ่งสำหรับคน
ที่ไม่มหนาทแล้ว ก็ยังมีอันตรวายมากที่เกี่ยว ”

ตั้งแต่วันที่เรามาได้ระดมยิงเมืองฮอลแลนด์ด้วยปืนใหญ่ด้วยความเสียหาย
 มาก แม้พวก เรอวัลลิวเอ็งก็ยิงต่อสู้ด้วยปืนใหญ่ ม. คุณคนโตตั้งเรือ
 ขึ้นทุกสัปดาห์เพื่อเสด็จเข้าไปใกล้ ๆ ให้แล่นเป็นกระบวนรูปพระจันทร์
 ครึ่งซีกเข้าไป พวกนายและพลทหารเรือ ซึ่งใช้รวมเป็นตึกกำบังตัว
 โตขวางลึกระเบียดเข้าไปในเมือง นอกจากเรือสลาน ยังมีเรืออื่น ๆ
 ออกสกัดล้อมพร้อมตามไปด้วย ท้องกานนัยน์เรือรบหลวงขนาดใหญ่
 ออกลำตามไปข้างหลัง

เรือรบหนักกระเบียดเสียดแล่นมาบรรจบกันแล้ว เรอวัลลิวเอ็งก็ขึ้นเรือ
 กระสุนมีรูสำหรับยิงเรือเพลิงด้วย เราได้รบคำสั่งให้เข้าไปใกล้ท่านย
 กันกลัน ซึ่งหยุดในระยะอันเล็กของศัตรู และให้ยิงกระสุนนั้นลงไป
 ในเรือของแขกฮอลแลนด์ เพื่อไฟจะได้ไหมเรือเหล่านั้นให้จมลงไป

นายพันตรีเรย์มอนด์เป็นผู้ที่จะไปทำการนี้ มันได้ลงไปเรือ
 ลำเดียวกัน พอเรย์มอนด์ออกไปครั้นแรก ศัตรูได้ใช้ปืนใหญ่และ
 ยิงเข้ามายังเรือของเรา ถูกททานเรือขาดเจ็บหรือตายห้าคน
 พวกททานเรือมีความตกใจมาก นอนสรวนในท้องเรือ เราละสิ่ง
 หนึ่งอย่างไว้ก็ไม่ลดชน

นายพันตรีเรย์มอนด์และคนทั้งสองซึ่งกระเบียดเข้ามาใกล้ ชกชน
 ศัตรูไม่ยอมรบ เราละปลุกชีวิตเสีย พวกททานเรือเกรงว่าเรา
 คงแทงให้ตายจึงจึงอ่อนน้อมเชื่องพังกาลัง มันได้ไปยกทวนเสียดอกท้าย
 เรือเอะ เพราะว่านายท้ายเรือใหญ่ถูกกระสุนเขย่งตายเสียแล้ว เราช่วยกัน
 ดอยเรือออกไปพ้นจากกระเบียดกระสุนปืนได้ นายพันตรีเรย์มอนด์พบคน

ที่ใหม่ก็ขอยใจฉันเสมอก็ได้คิดสิ่งใจเล็กขวักนำเรือมาพันอันตรายใน
 ทรายนั่น กระสุนปืนครกของเรานั้นไม่ได้ทำความเสียหายแก่ศัตรู
 มากนัก และโดยเหตุที่เราได้รบความอันตรายจากกระสุนปืนของศัตรู
 มากกว่า ม. กูเตนจึงไม่เห็นเป็นการจำเป็นที่จะส่งเรือเข้าไปใกล้ฝั่งอีก

แต่บัดนั้นมาเราได้ระดมยิงเมืองฮัลเรอเทินอเวอ์ และคนปากคนเดือน
 เหล่านั้นก็ยิงปืนใหญ่ตอบแทนทุกคราว คริสตศาสนิกชนที่ถูกยิงไว้
 ที่ขุ่ยรายกระบอกปืนใหญ่ก็ถูกกระสุนปืนตายลงเป็นอันมาก ฉะนั้นจะเสีย
 ไปได้ที่จะไม่เล่าความกตัญญูแก่พวกของคณหันเรือฮัลเรอเทินอเวอ์หนึ่ง คน
 คนนี้ชื่อว่าลิเออ์เคอะเลอ์โคเคอ์เข้ามาไว้เป็นชเลยเล็ก แต่ได้รบความ
 เมศทวารจากนายทหารเรือฝรั่งเศสจึงกลายเป็นอันมาก เวลาที่
 แชกฮัลเรอเทินอเวอ์ว่าคริสตศาสนิกชนนั้น เขาหยกที่เมืองฮัลเรอ
 โคเป็นพยานที่รู้เห็นเหตุการณ์การรบว่ากวักกึงคณหันจะเล่าต่อไปนี้

ม. จิวเซอต นายทหารเรือที่หยกได้ขังคณหันชาของเซวาลิเออ์
 เคอะเลอ์ โคได้ถูกจับเป็นชเลยเล็ก และต้องคำพิพากษาให้มัดไว้ที่ปลาย
 กระบอกปืนใหญ่ คณหันเรือฮัลเรอเทินอเวอ์เห็น ม. จิวเซอต จึงได้ว่าเคอ
 ซอบคณหันมา จึงได้ขอร้องให้บอกโทษ ม. จิวเซอต และขอประกัน
 ทั่วไประยะ แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ เขาจึงวิ่งเข้าไปบอก ม. จิวเซอต และ
 ร้องบอกทนายชโยว่า “ทุกขณะนวยังไปเด็ก เมื่อฉันช่วยผู้
 พระคุณของคณหันไม่ได้แล้ว ภายตามกันไปก็กลัว” พระเจ้าแผ่นดินชโย
 ฮัลเรอเทินอเวอ์ตอบพระเนตรเห็นคณหัน ก็มีพระทัยอ่อน จึงพระราชทาน
 ปล่อยโทษแก่นายทหารเรือฝรั่งเศสผู้นั้น แผ่นดินที่เคอชเมศทวารคณ

เช่นนี้ย่อมมีไม่เลือกอยู่ในประเทศใดๆ และย่อมข่มทวงรักของมนุษย์
 ที่นับว่าทารุณที่สุดเท่าใด ในที่สุด ม. จิวเซอสก็กลับมายังประเทศฝรั่งเศส
 และยังมีรับราชการอยู่ชุกเป็นเวลานาน เขาได้เล่าข้อความที่ฉัน
 ภาวนาไว้ในบันทึกนี้

ถึงเวลาที่ฉันลงมือรักของเทพเรอกลับคืนก็ไปไม่ได้ เราจึงเข้าไป
 แล่นกลับยังประเทศฝรั่งเศส ทั้งเมืองอิล.เรอซึ่งที่สลักหักพังไว้ และเต็ม
 ไปด้วยคนเจ็บคนตายเป็นอันมาก ถึงแม้ว่าในขณะที่ถูกระดมยิงนั้น
 แขนกิลเรอซึ่งมีความทรหดอดทนมากก็จริง แต่ก็คงมีความวิตกกังวล
 ว่าเราคงจะเรียกทัพกลับมามากอีกเป็นครั้งคราว จึงแต่งราชทูตมา
 จเรียนทางพระราชไมตรีกับพระเจ้าหลุยส์ที่สิบสองของเรา ส่งความจริงที่ส่งย
 ลงด้วยประการฉะนี้

เมื่อกองทัพเรอกลับมายังเมืองทุลอง และปลงอาวธูยทองนั้นก็
 ออกจากเรือแล้ว พลกษัตริย์ก็พากันไปหาความสนุกเพลิดเพลิน
 ที่พวงมโหรีในอุทยาน และพักผ่อนร่างกายที่ไถ่ด้วยความเห็นดีเห็นชอบมา
 ตลอดเวลาสงคราม ส่วนตัวฉันนั้นไม่มีความประสงค์จะวิ่งไปก่
 จะไปสู้รบหลวง เชื่อว่าจะได้รักษาความชอบตามสมควร แต่
 ไม่มีเงินทุนเหลือเลย อันเช่นอุปสรรคขัดขวางความตั้งใจของฉัน ถ้า
 กองทัพกลับไม่เอื้อเฟื้อแล้ว ฉันก็คงไปไม่ได้เป็นแน่ เมื่อท่านไท่ชาย
 ภาวะของฉันแล้ว ท่านไท่เรียกฉันไปหาและพูดว่า “น้องเอ๋ย หน้
 วิตกไปเสีย พี่จะออกเงินค่าเดินทางให้” เราทั้งสองจึงเดินทางไป

ด้วยกัน เมื่อถึงพระราชสำนักแล้ว ในเวลาไม่ช้าฉันก็ได้รับพระราชทานเลื่อนยศเป็นนายเรือโท

ฉันได้รับคำสั่งให้ไปเมืองรอสฟอร์ด เพื่อตรวจเตรียมจัดเรือที่ระพามาร์ควีส์เคอเคอร์ลีย์ไปประเทศโปรตุเกส ท่านผู้ได้รับพระราชทานตราตั้งเป็นอัครราชทูตไปในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระเจ้าคอนเปโดร

เวลาฉันเดินทางไปเมืองรอสฟอร์ดนั้น อากาศหนาวเหลือเกิน ก่อนจะถึงเมืองบลิฟส์ถนนเต็มไปด้วยน้ำแข็ง มาเข้าถนนชนนก็ได้ลื่นตกวิ่งลอร์ดในถนนล้มลงหลายครั้ง แต่ฉันไม่ขาดใจเลย เมื่อล้มลงครั้งแรกสักกาย • ปากของมังกรแตกกิน สอวรัทปากจึงขาด ฉันไม่ต้องการรถลงรถม้า จึงขอวิ่งให้คนเลี้ยงม้าลงมาช่วยซั่มแซม อ้ายคนขับม้าคนนั้นตอบว่า “ทำไมท่านไม่ลงไปซั่มแซมเขาเองเล่า ฉันเห็นท่านตกมาหลายครั้งแล้ว” ฉันรู้สึกว่าคุณเลี้ยงม้าคนนั้นพูดจาโหดมาก แต่ขยับมือไม่ไหวได้ เพราะว่าฉันยังมีความประสงค์ที่จะให้เขาดูแลม้าของฉันต่อไป จึงพูดว่า “เพื่อนเอ๋ย ไปตกลงจากม้า และช่วยเหลื้อสักครึ่งหนึ่งเถิด ฉันจะรางวัลให้สมกับกับความเห็นดีเห็นชอบ” เมื่อฉันพูดโดยที่เขินแล้ว เขาก็ยอมลงจากม้าและซั่มแซมสายรัทปากม้าให้ พอเขาซั่มแซมเสร็จแล้วฉันก็กระโดดออกจากรถคนเลี้ยงม้าคนนั้นให้สมนาทานจากหมอนฉัน เมื่อเขาถลันไปชนมาแล้ว เขาคำฉันอีก และพูดว่าจะแตกเผดเมื่อถึงเมืองบลิฟส์ฉันจึงสละกระเปาะออกจากรถแล้วพูดว่า “ไม่เห็นจำเป็นที่ต้องไปให้ถึง

เมืองบลัวส์ ให้เรื่องนรกที่ก้นเขี้ยวเด็ก” พทเส็กแล้ว ฉันเขา
 ทรยศฟาทองไปอีกหลายที เขาตั้งท่าจะเอาเขี้ยวหัวกลืน ฉันจึงหนี
 เข้าไปบอกให้รู้ว่ามีอะไรเดือดร้อนไหม ๆ แหงให้เขาตายก็ได้ แล้วเขา
 กระบี่มดขี้ไคร่งของเขาที่หนง เมื่อคนเลียงมาถูกแทงเจ็บเข้าแล้ว
 ก็สแดงอาการสงบ แต่นั้นมาฉันจะสั่งให้เขาทำอะไร เขาก็ทำให้

เมื่อมาถึงเมืองบลัวส์ เจ้าของม้าแลเห็นคนเลียงมาถูกแทงเลือด
 ไหลโซมหน้าและไม่มีหนวก ก็ไม่ประหลาดใจอะไรเลยเข้าพุดกับฉันว่า
 “ท่านคงได้มีปากเสียงกันกับชายคน ทายาทาย คนนั้นแน่แล้วละซี”
 ฉันตอบว่า “จึงเหมือนพุดแต่เขาไม่ควมใช่เรื่องตลกใครสัก เพราะว่า
 ฉันได้กักรางวัลเขามาสด ๆ แล้ว นอกจากนี้เขาเชื่อว่าถ้ามาถึงเมือง
 บลัวส์เขาจะแก่เฒ่าให้ได้” เจ้าของม้าพุดต่อไปว่า “ชายคน ๆ นั้นเห็น
 คนพาลที่สดไม่เข็ดหลาย เมื่อสองข้มาแล้วเขาขี้ขลาดเกินหนึ่งสอ
 คนหนึ่งเขาตมสดใจไม่ได้ ได้ซักกับพุดขิงเขาจนขำหัก” ในขณะที่
 ที่ฉันพุดคำขอดเล่าของเจ้าของม้าพุด และเที่ยวชมระชนมา นี้ก็ว่าคน
 เลียงมามากนั้นไปพันนั้นแล้ว แต่พอหันหน้ามามากก็แลเห็นเขาถือสามง่าม
 วิ่งตรงมาตรงฉัน ฉันตัวก้มพุดออกมา พอง้างไถะบึงไป ก็แล
 เห็นเจ้าของม้าลวยไม้พลองวิ่งมาคคนเลียงมาจนสามง่ามหลุดมือไป
 ฉันกระโดดชนหลังม้า พออย่างออกจากรองม้า ฉันเห็นเขาเดินตรง
 มาอีก แล้วมีหน้ามาอ่อนนออนของเงินรางวัลฉันบอกว่าจะให้เขา พุดว่า
 ประหนึ่งว่าเราไม่มีเหตุขาดหมางใจกันเลย ฉันต้องขอชมว่าชายคน

พาลคนนี้ไม่มีทศมีไร เสียเลย ฉันได้ชักเงินใต้เตียงนอชแล้วพูดว่า
 “ท่านเขาไปซื้อเหล้ากินเถิด เงินที่ท่านได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงจริง ๆ”

จากเมืองบลัวส์ฉันเดินทางต่อไปเมืองบัวคิเอร์ส แต่เป็นกัมขง
 ฉันที่จะคงไ้ด้วยความร่ำคานโงจากคนเลี้ยงม้าเจ้าพวกนั้นตลอดไป จน
 หนีออกจากโรงม้าในเมืองนี้ ฉันใคร่ขอกคนเลี้ยงม้าต่อหน้าเจ้าของ
 ม้าว่า “เพื่อนเขี่ยทนเอาหน่อขเถิดเร่งม้าเข้า” เขาตอบว่า “ถ้าท่าน
 รัยรอนนักก็เร่งม้าของท่นเองซี” ฉันจึงดูเขาด้วยความแค้นเคืองเป็น
 อันมากแล้วพูดว่า “ฉันจะขอกให้ท่านรู้ตัวต่อหน้านายของท่าน ผู้ซึ่งไม่
 ต้องสงสัยเลยมีค่าน้อยกว่าตัวท่านเสียอีก ยังกล้าเลี้ยงดูคนทลงเช่น
 ตัวท่านไว้ว่าถ้าท่านชนพวกขายค้ายกลนอีกครึ่งหนึ่ง ฉันจะเอาบพ
 ระเบิดหัวสมองท่าน” เมื่อฉันพูดเช่นนี้แล้วเขาก็อ่อนน้อม และตลอด
 เวลาเดินทางไปเขาเล่าแต่เรื่องขบขันให้ฉันฟัง เมื่อดังเมืองมัสส์ฉันต้อง
 เปลี่ยนม้าอีก ได้ย่ระตบคนเลี้ยงม้าคนทสาม เขามทนวกกกกลพายคาย
 และขนสนสองกระบอกเห็นยไว้ข้างฮานมา เมื่อเห็นเขามีฮาวูชเช่นนั้น
 ฉันแน่แ้กใจว่าเรา คงจะไม่จากกันไปปราศจาก ความทเลาะวิวาทกัน
 คงจะมีปากเสียงกันและต่อสู้กันกลางทางเช่นนี้ เมื่อคิดเช่นนี้แล้วฉัน
 ทอกับนพอกออกมาแล้วพูดกับคนเลี้ยงม้าคนนั้นว่า “โดยเหตุที่เราระตง
 มีปากเสียงกันและตีรันพันแทงกันเน่ ฉันต้องถวลงมือทำสงครามกัน
 ก่อนเดินทางไป ในขณะนั้นเจ้าของม้าเคิมเข้ามาใกล้ราพคจาใกล้เกลี่ย
 แล้วเก็บเอาฮาวูชของ คนเลี้ยงม้าไปหมดค เวลึงเดินทางต่อไปจาก
 เมืองนี้

ฉันเข้าไปได้ประมาณสองผลึก ก็หลยกำลังมืดและหนาวมาก
 หมอชกหยิบเกลือเก็บจนไม่แลเห็นอะไรเลย เราชั่งหลงทางเข้ามาคือไป
 สักครู่ก็ไม่ว่าจะไปทางไหน เกรงว่าจะหลงกันเอง จึงลงจากม้าเดิน
 เข้าไป ฉันจำไม่ได้ว่าตั้งแต่เกิดมายังไม่เคยได้หุ้ในที่คล้ายากเหมื่อน
 ขวาวนเลย ฉันมีความโกรธเคืองเป็นอย่างมากและขุ่นว่าหากจะค่าคน
 เลียงมาเตียทโกพามาให้หลงทาง คนเลียงมำคนนั้นตอบว่า “ถ้า
 ท่านค่าพันเสียแล้ว ก็ไม่ช่วยให้ท่านไปไกลกว่านี้ได้” คนๆ
 นั้นพูดถูกต้องที่เคียว ทข่างไรก็ดีเพื่อจะให้พ้นไปจากที่นี้ได้ ฉันบอก
 คนเลียงมำให้หรวกแซ่คัง ๗ เพื่อว่าจะมีคนอื่นได้ยินแล้วช่วยบอก
 ทางให้เรา

ที่ฉันคิดเช่นนั้นก็ไม่ผิด พอคนเลียงมำหรวกแซ่หลายช่วยเข้า
 สันซึกเท้า ฉันจึงลงความเห็นว่าในค่ายนรกหนาวมากเช่นนั้น สันซึกว
 นั้นคงจะไม่บอกมาที่แรง คงจะเข้าหุ้ในบ้านใดบ้านหนึ่ง ฉันจึง
 สั่งคนเลียงมำให้หรวกแซ่คือไป แล้วเราเดินทางไปตามเลียงสันซึกเท้า
 เดินไปไค่ไม่กี่ก้าวก็มาถึงตงร่องกว้างพอใช้ น้ำในตงร่องนั้นแข็ง
 ย่างแล้วเราเดินตามริมที่ตงร่องไปประมาณสี่ห้าท้าวก็ยังไม่เห็นทางเข้า
 ไป แต่ในที่สุดเราได้มาถึงบ้านชาวไร่ชาวนาผู้หนึ่ง ซึ่งนอกจากมี
 ความศอกใจมากที่เห็นเรามาถึงเวลาคด และเวลาทหนาวที่เช่นนี้แล้ว
 ยังประศุใส่หน้าเรา

ฉันจึงชวนขอให้เย็ดประศุเท่าไร เขาก็ไม่ยอมเย็ด ฉันจึงชี้ว่าจะ
 พังประศุเข้าไ้ เขาจึงเย็ดประศุเก็บออกมาตัวสั้น เพราะนึกว่าเรา

เช่นพวกโจร ฉันก็ัวเข้าไปในบ้านแล้วพูดว่าฉันหลงทางมา ทนาย
 เหลือเกิน ขอฝังไฟ และสาส์นหุ้ด้วยสักคันหนึ่ง เขาคอขว่า "ท่าน
 คงจะเห็นด้วยคาเอง แล้วว่าฉัน มี เคียงนอน หุ้ เคียงเคียว เกานี้ สำหรับ
 ทัวฉันภรรยาและลูกนอน แต่ถ้าท่านจะตามฉันไป ฉันจะพาไปขึ้น
 ผู้คิผู้หนึ่ง ซึ่งเป็น ฮูเกอนอต¹ มีบ้านหุ้ที่ค้ำวนนห่างจากคันทนเพียง
 สองเส้น ท่านคงจะรับรองท่านด้วยความยินดีเป็นแน่"

ฉันเห็นห้องด้วยค้ำ แนน่านั้นแล้ว เห็นค้ำมาชวนาคนนั้นไป
 และได้มาถึงบ้าน ม. เกอธาวีวีแธร์ เวลา 28 นาฬิกา คน ๆ นั้นทอรับ
 ฉันเป็นหุ้ย่างคิ รุกไฟให้ฉันฝัง และให้กินเนื้อแกระก้อนหนึ่ง นกปาก
 ซ้อมสองตัว ขนมปังและสุวอันโฮวรส ฉันรับประทานอาหารได้มาก
 เพวว่าตลอดวันไม่ไ้รับประทานอะไรเลย เล็ดแล้วเจ้าของบ้านจ้ให้
 นอนในเคียงนุ้ม ฉันหลับสันธิคตลอดคัน สัมความยากลำบากที่ไ้
 ประสบมา รุ่งชนเจ้าของบ้านหวาอาหารเข้ามาเลียงก่อนเค็นทางไป
 ฉันไ้ชอบใจเขา บอกข้อฉันและสัญญาว่าจะสมนาคนในพายคหน้า เมื่อ
 มาถึงเมืองวอซฟอร์ด ฉันไ้พบค้ำของนั ซึ่งเป็นผู้บังคับการกอง
 ทคานที่เมืองนั ฉันไ้เล่าอุปสัคต่าง ๆ นา ๆ ที่ไ้ประสบมาให้ท่าน

1. ฮูเกอนอต Huguenot (จากภาษาเยอรมัน cöngenossen แปล
 ว่าพวกร่วมสขตสขานกัน) เป็นพวกที่อดิทธิของ จัง คัลวิง ผู้สถาปนาคัทธิศาสนา
 คัลวินิสต์ พวกฝรั่งเศสเรียกคูนับลือคัทธินัว่า เป็นปรบัตถธบคัทธิเจสอิต เมื่อวันที่
 28 สิงหาคม พ.ศ. 2115 พวกฮูเกอนอตทั้งชนผู้คิและไพร่ไ้ถูกค้โคตมาคพม
 พระราชเสวณัของพระนางคานทวินเคอะเมคิสส์ ที่รอคค้ายกัหนีออกไปงกประเทศ
 ฝรั่งเศส พายหลังโนรัชกาลของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ผู้ที่นิยมลัทธินัค้คูกัวยุทธิ

ทั้งโดยตลอด แม้ข้อการระบุความดีของ ม. เกอราวิเนอร์ ก็ไม่
ล้มแล้ว ท่านมีความพอใจยิ่งเป็นอันมาก

ล่วงมาสองสามวันเราจักเรือที่ระไป ประเทศโปรตุเกส เรือเร็วชื่อ
พอที่จะออกทะเลได้ ม. เกอราวิเนอร์ เป็นผู้บังคับการเรือลำนี้ พอ
มาถึงวิสต์ เคอะ คอรัสย์ มาถึง เราก็จักไปเรือออกจากเมืองรอกซ์ฟอร์ด
คลื่นลมสงบเรือแล่นไปโดยเร็วเรียบร้อย ไม่ช้าเราก็มายังกรุงลิสบอน
มาร์ควิสเคอะคอรัสย์ได้ ขนไปบนบก ได้รับความต้อนรับสมกนกัน
เกียรติยศผู้แทนพระเจ้าหทัยของเรา ตลอดเวลาเช้าเมื่อ พระเจ้า
แผ่นดินโปรตุเกสประทับที่บนราชบัลลังก์ อัครราชทูตยืนกล่าวสุนทร
พจน์กราบบังคมทูลพระกรุณา พวกขุนนางมีไทยก็ยืนเหมือนกัน และ
ไม่สวมหมวก ขุนนางทมิฬยืนกล่าวสักขีสนมสูงนบนพวงฉิ่งพระที่นั่ง
ฉิ่งนั้นไม่มีก้านอีก และไม่มีเครื่องขระกัอย่างหนึ่งอย่างใดเลย
มาร์ควิสเคอะวิลเลตต์มีความปราถนาจะฟังฉิ่งอย่าง สมุดพระราชาพิ
เทศตรงมายอกเขาว่าเวลาเช้า พระเจ้าแผ่นดินนั้น ฉเพาะแต่ขุนนาง
ชั้นสูงสุดเท่านั้น มีสิทธิ์ที่จะฟังฉิ่งได้ มาร์ควิสเคอะวิลเลตต์จึงย้ายไป
บนที่อื่น ที่ถูกขรามาสักอหน้าชนชาติโปรตุเกสว่าเขาไม่เปนขุนนาง
ไทยไทยเช่นนั้น เขาคงมีความโศมนัสเป็นอันมาก

เวลาอยู่ที่กรุงลิสบอนนี้ เราได้ไปเที่ยวชมนอน ได้เห็นขุนนางวิ
ษัณพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสอันวิจิตรงดงาม โดยมากทำ
ด้วยศิลารูปคนที่มีคานาก วักนิกวางขวางห้อมล้อมด้วยสรน นัยอย่าง
ที่สุก ส่วนหนึ่งใน พระราชทานากวัน หัวหน้านักบวชได้รับรองเรา

เป็นหย่างคอง ^{๕๕} เมื่อเราไ้ชิมว่า ^{๕๖} วัคินั้ งามมาก และถามว่า ^{๕๗} ฐานิสึมี
 มากน้อยเท่าใด ท่านหัวหน้ำนักบวคเอนโร ไ้โยแล้วพูดว่า ^{๕๘} วัคินั้ ไ้ชม
 ลงมาก ไม่เหมือนกันกั้กาลก่อน ^{๕๙} เมื่อท่านยังหนุ่มหญ่ไม่มีสิ่งไร
 ยกพร่องเลย ^{๖๐} ครังนั้น พวกฐานิสึประมาณสามสิบกคน เห็นขมีกสิ
 สพายคาบแล้วออกไ้จากวัคูกุกัน ^{๖๑} เค็ยวนบุธิยรยาครไ้เช่นนี้ชาสง
 ไ้มาก ^{๖๒} ระพาฐานิสึสักสิย หรือ สิบสองคน ไ้ระเอาเบียงคองคน
 ก่อน ๆ ทาไ้ไ้ไม่ ^{๖๓} เมื่อไ้ขีนท่านพูดตังนั้น พวกเราเข้าเ็องตามอง
 กูกัน ^{๖๔} ไม่ซาษาว่าระคอบท่านว่าระไร และไม่เข้าไรว่าท่านพูดจิงหรือ
 พุกเล่น ^{๖๕} เพียงแค่ระไ้ขขขึ้นเท่านั้น ^{๖๖} ท่านหัวหน้ำนักบวคไ้้นำเราเข้า
 ไ้ในค็องอันสวยามค็องหน้ิง ^{๖๗} มีอาหารหย่างค็องค็องไ้ระ เวานัง
 ลงรั้ประทานชาทวร พรหมกันกั้ขนักบวคตังทลลาบ ^{๖๘} และพงคนค็องทเวือ
 ของเราก็มายันเลงกลอคเวลารั้ประทานอาหาร

ฉันไ้เค็ยเล้าทลาขครั้ง แล้วว่าถุงเงิน ของฉันนั้นแพบ ยอกนอย
 เพียงไรเสมอ ^{๖๙} ความนังขค็องไ้ไม่ไ้โอกาสเหมาะที่ไ้มาประเทส
 ไ้ปรคูกเสผ่านพันไ้ไ้ ^{๗๐} ก่อนที่ฉันระเก็นทางไ้จากประเทสฝรังเศส
 พ้อค้ำชาสุบไ้พุกถั้ฉันว่าถ้านำชาสุบเฮวซิลมาซาษาไ้ ^{๗๑} จะไ้ราคา
 งามทเค็ย ^{๗๒} แต่ระเอาเงินที่ไ้ใหม่ไปค้ำไ้ได้เล้า ^{๗๓} ฉันจิงไปทาธาของฉัน
 พุกอ็ขนวอนขอขิมเงินท่าน ไ้ขขแรงเหตุผลค่าง ๆ นา ๆ ^{๗๔} ขอไ้ท่าน
 เอนค็องความยากจนของฉัน ^{๗๕} ท่านไ้มีความกรณาไ้ขมฉัน (ซึ่งฉัน
 สัยณาว่าระไ้คนไ้เวลาดลั้ไ้ไปตั้งประเทสฝรังเศส) ^{๗๖} ฉันจิงนำเงินนั้น

ไปซื้อตั๋วรถไฟคืนที่ราว 83 ซึ่ง ทั้งใจไว้ว่าจะนำไปขายค่ากำไร
ในประเทศโปรตุเกส

เมื่อมาถึงกรุงลิสบอนก็ถึงสามวัน ฉันก็นำตั๋วรถไฟไปขาย
ได้เงินมาอีก เท่าหนึ่งก็ถึงทุนไปแล้ว จึงเอาเงินนี้ทั้งสนชอบาสย
สิบวันก่อนออกจากเมืองลิสบอนฉันมีความประสงค์จะนำสินค้าลงใน
เรือที่เรวโคยสามมา แต่ ม. เคอร์วิลด์ก็ไม่ยอมให้นำลงในเรือรบ
หลวง จึงเป็นการจำเช่นที่ฉันต้องขืนทุกลงในเรือใบเล็ก ๆ ลำหนึ่งที่มี
บริษัทการเรือได้นำมาสำหรับพวกทหารเรือจะได้ใช้

เมื่อกำลังเตรียมตัวที่จะลออกจากกรุงลิสบอน พ่อค้าที่ฉันขาย
ตั๋วรถไฟนั้น มาหาฉัน บอกว่ามีคนจะให้เงินฉันสองร้อยปิสโตล¹
ถ้าฉันนำเรือไปคอยรับครอบครัวชาวคิบูอิฟเวลากลางคืนราว 23 นาฬิกา
ที่ท่าบนหนึ่งที่จะบอกให้ชาย แม้ฉันต้องรับสัญญาว่าจะยอมให้
ครอบครัวนั้นแยกอยู่บนเรือรบหลวง ประมาณสองชั่วโมง เมื่อสิ้น
กำหนดเวลาแล้ว ครอบครัวนั้นก็ระโคยสามเรือค้าขายไปเมือง
บอร์โดล์ ฉันอยากได้เงินนั้น จึงบอกพ่อค้าตั๋วรถไฟว่าจะคอยให้ชาย
พายในเวลาสองชั่วโมงว่าจะรับสัญญาทำให้ใครหรือไม่ ในทันทีนั้นฉัน
ไปเล่าข้อความนี้ให้ ม. เคอร์วิลด์คัดค้าน ท่านสังเกตเห็นความผิดปกติจะ
ได้ผลประโยชน์ บอกว่าตามใจฉันเถิด ท่านไม่ขัดข้องในการที่ฉัน

1. เงินปิสโตล Pistole นี้มีราคาต่าง ๆ กัน บางครั้งมีราคาเท่ากับสิบฟรังก์
ของเงินตราฝรั่งเศส เหตุฉะนั้นสองร้อยปิสโตลก็เท่ากับสองพันฟรังก์ เป็นเงินไทย
ราว 1066 บาท

วิทยาลัยช่วยครอบครัวนั้น ฉันจึงนำเรือไปคอยรับครอบครัวผู้พี่
ที่ตำบลที่ใดตกลงกันไว้

เมื่อไม่แลเห็นใครมา และเวลาล่วงไปเกินกำหนดแล้ว ฉันจึง
กระโดดขึ้นไปบนบกพร้อมกับนายททานเรือผู้หนึ่ง เราเดินเข้าไปใน
ถนนที่หยุดไม่ห่างจากฝั่งนัก คิมนนเกือบถึงท่ามองเห็นถนนใด ฉันขอ
ให้นายททานเรือผู้หนึ่งเดินไปบนสุดถนน เพื่อมองหากครอบครัวที่ได้
นัดหมายกันไว้ เมื่อนายททานเรือผู้หนึ่งเดินห่างออกไป ฉันเห็นคน
คนหนึ่งรูปร่างคล้ายปลาวงศ์ ใส่กางเกงขาสั้นสวมหมวกขาว ใส่เสื้อ
แค้ไม่มีถุงเท้า มีช้ายถือไม้เท้า มีของวางถือขายขาวที่ซีกออกจากฝัก
แล้ว เขาเดินกระโดดกระโดดตรงมายังฉัน ไม่ช้าฉันเห็นว่าเขามีความ
มุ่งหมายอย่างไร พอเห็นเขาเข้ามาใกล้ฉันประมาณหกก้าว ฉันคว้า
ปืนพกออกแล้ว ร้องให้หยุด เมื่อเขาได้ยินฉันพูดดังนั้นแล้ว เขา
กระโดดเลี้ยวไปข้างถนนแล้วเดินต่อไปโดยที่ไม่พูดอะไรเลย

เกรงว่านายททานเรือที่เดินหยุดปลายถนนจะมี ความตกใจเมื่อ
เห็นคนวิปลาสนี้ ฉันจึงเดินตามไปใกล้ ๆ จึงตามทันฉันวิปลาส นาย
ททานเรือผู้หนึ่งมีความกลัวมาก ร้องโวยวายขึ้น ฉันร้องตะโกนบอก
ไปว่าให้ยืนนิ่ง ๆ และให้ควักปืนพกออก หย่าตกใจไปเลย ฉันวิ่งตาม
มาช่วยเขาแล้ว คนวิปลาสนั้น ซึ่งคงเป็นคนวิกลจริตนั้นเขย็น เดิน
ไปเลย ๆ โดยความสงบแล้ว หลบไปไม่พูดอะไรสักคำเดียว

อีกสักครู่หนึ่งครอบครัวผู้พี่มาลง มีพ่อแม่ลูกชายและลูกหญิง
เล็ก ๆ รวมตัวกันสี่คน เราพาเขาขึ้นมาบนเรือและถามว่าเหตุไรจึง

หลบหนีออกจากกรุงลิสบอน เขาเล่าว่าเขาถูกเจ้าหน้าที่ตรวจคน เพราะ
ว่าลิสบอนมีภักดิ์กับคริสตศาสนา ถ้าถูกจับได้แล้ว คงถูกตรึงกางเขน
พ่อของเขาก็นำเงินได้มา 1000 บาท ตามที่สัญญาไว้ ฉะนั้น
เขาขึ้นไปบนเรือหลวง พอต้นกำหนดสองชั่วโมงแล้ว เขาก็ลงเรือ
ดำเนินไปเมืองเบอร์โกส

ไต่เรือขึ้นมาแล้วก็นำไปขายยาอีก และขึ้นทูลลงในเรือไป
ทุกถ้ำมาข้างบน อันนั้นก็ห่มหุ้มเนื้อ ๆ ว่ามีซากกระดูกที่ขายมี
กำไรงาม และคงจะมีเงินมากกว่าที่เคยได้ในราชสำนักของฉัน ใน
ที่สุดเมื่อมารักสก็อตหรือสก็อตเข้าเผ่ากวาดล้างอย่างขมกล้าพระเจ้าแผ่นดิน
ไปรตุเกสแล้ว เขาก็ชักไปออกเรือกลับประเทศฝรั่งเศส ตอนแรก
คิดมันสมองเสียสละก็ แต่พอมีพายุใหญ่พัดมา เรือรบหลวงก็พัดถล่ม
ถล่มเรือขึ้นทุกสิ้นคำ ฉันมีความเสียใจเป็นอันมากที่ไม่ได้เห็นเรือดำเนิน
วิเศษว่าสิ้นคำขึ้นเป็นทวีปของฉันคงจะสูญทั้งหมด ความเสียใจ
ของฉันนั้นเพราะเห็นหรือที่พระภรรยาได้ถูก เมื่อได้ข่าวว่าพลกษัตริย์ใน
ทะเลซีกเดียวโดยที่เรือลำนั้นไว้ที่เมืองเซเนกัลแล้ว ฉันได้เรียกความ
แก่ข้าของฉัน ท่านมีความเสียใจกว่าเป็นอันมากที่ฉันมีเคราะห์ร้าย
ได้ถึงความเสียตายครั้งนี้ ท่านจึงยกตนให้ฉัน ฉันจึงมีความ
เมตตากรุณาของท่านทำให้ฉันคลายความเสียใจบ้าง แต่ความจริงก็ยัง
ไม่อาจความโสมมสักก็ภัยความเสียตายหย่างอุกรวิธ

กลับจากประเทศโปรตุเกสไม่ได้ก็วัน ก็มีพระบรมราชโองการ
ไปรตุเกส ๆ ให้ประกาศพระราชกฤษฎีกาว่าใครผู้ใดที่คิดผิด

จากสาสนาคาทอลิกให้หนักลงไปกว่ากาลก่อนอีก เจ้าหน้าที่ได้ใช้ความ
 สยดสยอง จับคนมาลงโทษโดยกวักจันจนพวกยูเกอนอกไม่มีทางที่จะ
 เลี่ยงหนีไปได้ ม. เกซเดลาวิเนออร์ ผู้ซึ่งมีความกรุณาให้ฉันอาศัย
 ทั่วยศยคนหนึ่งและเลียงคนเช่นเดียวกับที่ฉันได้เล่ามาข้างบนนี้ เป็นคน
 คนหนึ่งในเจ้าพวกที่ถูกลักที่คริสตวันดีม์ ถ้าหรวกได้เข้าไปขอร้องถึงบ้าน
 เขาไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร จึงรีบหนีมาหา ม. ชาร์นีสต์เมืองวอซฟอร์ด
 ซึ่งเช่นหัวหน้าเจ้าพนักงานปราบพวกยูเกอนอกในค่ายนั้น เพื่อดึงชวน
 ขอความเห็นว่าจะควรปฏิบัติกิจการอย่างไร

เมื่อฉันซาบว่า ม. เกซเดลาวิเนออร์มาถึงเมืองวอซฟอร์ด ฉันไป
 ทหาเขาทันที และเชิญให้มาหยุดบ้านของฉัน คือบ้านของสถานที่เอง
 สาขาของฉันได้รับรองเขาเป็นอย่างดี เพื่อดูของคุณเขาที่โจมตีน้ำใจ
 แก่ฉัน ถ้าได้มีความเชื่อเพื่อพยายามช่วยเหลือให้พ้นโทษ แต่
 ไม่มีผล ถึงแม้ว่าเจ้าหน้าที่อื่นเช่นมีทวทักซ์ของอาณานิกรัง แต่จะ
 ละเมิดพระราชกฤษฎีกาไม่โทษตัวเองเป็นอันขาด ม. เกซเดลาวิเนออร์
 ไม่เห็นทางที่จะขอพ้นพระราชอาญาไปได้ จึงทำใจถึงเล็ดกว่าจะ
 เปลี่ยนศาสนาหรือจะทิ้งฉิบหายกันไป ฉันได้แนะนำสแดงเทศผล
 ต่าง ๆ นาน ๆ ในที่สุดเขาตกลงใจที่จะลี้ภัยที่คริสตวันดีม์ เปลี่ยนมานับถือ
 สาสนาคาทอลิก แต่นั่นมาเขาก็มีความสัทธานแก่กล้าในสาสนาน
 และไม่เลี้ยวใจกลับคืนแนะนำเสียก็ยึดตามความในพระราชกฤษฎีกานั้น
 เมื่อทบทวนที่ราชการทหารเรือที่เมืองวอซฟอร์ดแล้ว สาขาของ
 ฉันแนะนำให้ฉันลงไปทางทิศใต้ประเทศฝรั่งเศส เพื่อรักษาการส่วน

ตัวของฉันและของท่านด้วย ท่านให้ฉันผ่านไปทางเมืองลียงง เพื่อ
 ทวงหนี้คนที่ท่านให้ยืมเงิน ทางที่ระบือนั้นต้องผ่านแคว้นแบร์ริกอร์ที่
 ลินซิง และโอแวง

ในเวลานั้นหิมะตกหนาดีมาก คนเช่นฉันไม่รู้ทิศทางไหน
 ย่อมเป็นการเหลือความสามารถที่จะเดินทางไปคนเดียวได้ ฉันจึงไป
 ไปด้วยคนขี้ลาสองคนที่เคยเดินทางจากเมืองลีโมซ ไปเมืองแควร์มองต์
 สืบหาทะเลสองครั้งใหญ่เช่นนี้ การเดินทางเช่นนี้ช้านและลำบากมาก
 แต่จำใจต้องไป เดินทางไปได้สัปดาห์ก็มาถึงโรงแรมแห่งหนึ่งที่อยู่
 กลางนา ในขณะที่ฉันนั่งผิงไฟอยู่ที่เก้าอี้ของโรงแรม ฉันเห็นคนเดิน
 เข้ามาทักคนรูปร่างเหมือนใจ ฉันจึงถามเจ้าของโรงแรมว่าคุณ
 เหล่านี้มาจากไหน เจ้าของโรงแรมบอกว่าเขาเป็นพ่อค้าเมืองซังต์
 เฮลตีออนน์ฮ็อฟเวสต์ ซึ่งไปดูแลการขนส่งสินค้าที่เมืองบอร์โดส์ และ
 เคยผ่านมาทางนี้ทุกปี

เมื่อซาซ้อความดังนั้น ฉันจึงไปพูดจาประจบประแจงด้วย เรา
 นั่งลงรับประทานอาหารด้วยกันและตกลงใจว่าจะเดินทางไปก็ใช่เขา ใน
 เวลากลางคืนหิมะตกลงมามาก ทัศนทัศน์ทางหมด แต่พวก
 พ่อค้าเหล่านั้นมีความชำนาญมาก เขาก็เดินจากคืนนั้นไป คืนนั้น
 จึงไม่หลงทาง เวลาเราเดินไปนั้นคนแซงแซวด้วยหนึ่งขึ้นมาเกาะห้อยพวย
 ในระยั้ง เพื่อนร่วมทางคนหนึ่ง ซึ่งถือไม้ พยายามให้เราหยุด
 แล้วควักธนูไว้ออกมาสวมไม้นั้นทำเป็นขยับขยับตกลงมาหลาย เมื่อดัง
 เมืองที่แควร์ม็องต์ทางแยกไปเมืองลียงงทางหนึ่ง และเมืองเฮลตีออนน์

อีกทางหนึ่ง พ่อค้าเหล่านั้นบอกฉันว่าทางไปเมืองลียงนั้นมีหิมะมาก
ถ้าไม่มีคนนำทางแล้ว ก็จะไปไม่ได้โดยยาก เขาจึงเงินให้ฉันไปอาศัย
อยู่กับเขาที่เมืองเซ็คเคินน์ ฉันคิดว่าคงจะปลอดภัย เห็นห้องสวย จึง
ยอมไปอยู่กับเขา ตลอดเวลาห้าหกวันก่อนที่ฉันจะไปหาพ่อค้าที่เมืองเซ็คเคินน์
เขามีความสุขเฟลฉันเป็นอย่างดี

จากเมืองเซ็คเคินน์ฉันเดินทางไปเมืองลียง ทำธุระของชา
เล็กลงแล้ว ฉันเดินทางต่อไปทางทิศใต้พร้อมกับพ่อค้าอีกสองคนที่
ฉันพบที่โรงแรมอีกแห่งหนึ่ง สองพ่อค้าก็ลงมารับฉันที่เมืองลียง
ขณะที่เจ้าของโรงแรมเตรียมรักษาหาเป็นอยู่นั้น เราเห็นรถม้าเทียมสี่
มาดั่ง ในรถนั้นมีผู้ชายบวชคนหนึ่ง ผู้หญิงคนหนึ่ง ชายราวกลางคน
แก่หน้าตาน่าเกลียด มีสาวใช้ตามมาด้วย ชายราว 18 ปีสวยมาก
ฉันเป็นคนที่ยากจะหายากเห็น จึงเก็บเข้าไปใกล้รถม้านั้น ผู้หญิงคนนั้น
เปิดประตูลงจากรถโดยรีบร้อน ไม่พักที่จะรับแขนฉัน ผู้ชายไปชน
หญิงเพื่อประคองลงจากรถด้วยความกังวลใจของฉัน ลงมาจากรถ
แล้วก็แล้ว ผู้หญิงคนนั้นหันไปคุยกับสาวใช้ โดยแสร้งนางสาวคนนั้น
ร้องไห้โฮ ๆ

เวลานั้นฉันยังหนุ่มอยู่ ไม่มีอะไรระพันจากอกคิทั้งหลายได้ จึง
มีความสังสารทึ่งสาวคนนั้นเป็นอันมาก ฉันเดินเข้าไปใกล้หญิงสาว
คนนั้นแล้วส่งความเลื่อมใสใจที่ถูกต้องโดยที่ไม่มีความรัก และ
ออกพลันว่าฉันได้รับความพินาศ ไม่ควรรับใช้คนที่ผู้กิเลสชั่ว เช่น
ผู้หญิงคนนั้นอีกต่อไป

หญิงสาวคนนั้น ซึ่งไม่หยุดร้องไห้ ไม่ตอบฉันสักคำเดียว พอฉันจะพูดต่อไป นายผู้หึงของเธอ ซึ่งเข้าไปในโรงแรมแล้วกลับออกมาหน้าประตูอีก และระแวงความโกรธที่สงวไส้ ไม่ตามเขาเข้าไป หรือมีความแค้นเคืองที่ฉันไปยื่นพิศด้วยกับหญิงสาวคนนั้น ก็ตามแต่จริตใจเธอเถิด เขารีบเข้าไปลงโทษนางสาวไส้คนนั้นอีก ด้วยความดุร้ายคล้ายแม่มดคนนั้น เขาทุบตีและรื้อผมสาวไส้แล้วลากตัวเข้าไปในลานหลังโรงแรม ฉันมีความเจ็บใจเป็นอันมากที่เห็นหญิงสาวนั้นถูกลงโทษ เพราะตัวฉันเป็นสาเหตุ

ฉันจึงตามหญิงสาวคนนั้นเข้าไปในลานโรงแรม แล้วถามว่ามาจากไหน หล่อนตอบว่ามาจากกรุงปารีส ฉันพูดว่าไม่ควรรีบใช้ยาแก้แม่มดคนนั้นอีกต่อไป ฉันจะพาหล่อนไปสู่บ้านบิดา มารดาของหล่อน ถ้าหล่อนระแวงความไว้วางใจฉัน ฉันจะช่วยคุณลงเป็นทุกอย่างที่เจ้าหล่อนไม่ตอบว่าอย่างไร แต่ความขมขื่นของหล่อนนั้นทำให้ฉันรู้สึกว่าการเจ้าหล่อนไม่มีที่เสียด้านแนะนำของฉัน

ในคืนโกนั้นฉันไปหาเจ้าของโรงแรม ขอให้จัดห้องนอนให้หญิงสาวคนนั้นค้างตากห้องหนึ่งและหาอาหารให้รับประทานด้วย ฉันจะเป็นผู้จ่ายเงินให้ ถึงเวลารับประทานอาหารเย็น ฉันรีบรับประทานอาหารเสิร์ฟก่อนคนอื่น ๆ ลุกไปจากโต๊ะ จะไปในห้องนอนหญิงสาวคนนั้น พอข้างเช้าไปในห้อง นายผู้หึงของหญิงสาวคนนั้น ซึ่งมีความสงสัยหย่างใดหย่างหนึ่ง และคอยต้อมมองเราอยู่ เห็นตามฉันมาข้างหลัง โดยที่ฉันไม่เห็นสังเกตเห็น กระซอก ยานประตูห้องมาปิด ลมกุนแรงห้องแล้วเอา

ลูกคุณแม่ไปเสียด้วย เมื่อไต่ขึ้นเตียงประคองก็งีบ ฉันหยุดชงักไม่
พูดอะไร อีกครู่หนึ่งโศกขึ้นมาฉะฉานจึงไล่สลักข้างในห้องแล้วพกก็
หญิงสาวคนนั้นว่าเมื่อมีคนมาลักกันนอกห้องแล้ว เราก็ค้นตาม
ข้างในเสียด้วย

ในขณะที่เสียงโศกนั้นสิ้นขึ้นในโรงแรม นายแก้วร้องกรีด ๆ
สาขานกช่อน้ำผู้เป็นไทยในสากลโลกว่าจะหนักผิดที่ไต่ด้วยความปรามาส
จากฉัน เสียงร้องของนางเข้าหูเราทั้งสองก็หยุดในท้อง ที่แรกนั้นหลุดไปไม่
แต่เมื่อหญิงสาวคนนั้นบอกฉันว่านายผู้ชายของหล่อนเป็นผู้รักคหมาย
ฉันจึงหัวนี้ไปว่าถ้าใครมาพบฉันก็ประคองในท้องก็หญิงสาวคนนั้นแล้ว
ก็ร้องฟ้องฉันเป็นคนดีอาญาว่าฉันขึ้นเตียง

ฉันวิ่งคืบหาทางที่จะหนีออกจากรกห้องฉัน เห็นว่าหน้าต่างห้อง
นอนนั้นสูงจากพื้นดินเพียงห้าฟุตฉันก็งัดบันไดขึ้นมานั่ง ฉันจึงบอก
หญิงสาวคนนั้นว่าอย่าตกใจไปเลย เมื่อฉันไต่ฝาดลงจากหน้าต่างออก
ไปจากห้องแล้ว ให้เขาฟุ้งนอนใหม่ ดอกลูกประคองแล้วฉันนอน
ในเตียงเหมือนหนึ่งว่าไม่มีเหตุการณ์อะไร ฉันจะมาช่วยเหลือในเวลา
ไม่ช้า เมื่อฉันหลุดออกมาจากห้องนั้นแล้ว ฉันกลับไปห้องที่รักไว้
ให้พ่อค้าสองคนกับฉันนอน ผู้หญิงคนร้ายใช้ในโรงแรม เห็นฉันเดิน
เข้าไปในห้องนั้นแล้วหันหน้ามายิ้มกับฉัน เพราะเขานึกว่าฉันหยุดชงัก
ถึงทุกคนทั้งหลายในโรงแรมโศกกัน

รุ่งเช้าฉันผู้พิพากษาแล้วว่าสวดแก้กันมากโรงแรม นายแก้วมี
มกตกแล้วมาแล้วนั้นเป็นผู้ไปถามความ ก็ด้วยความพยายามมากว่า

เขากล่าวโทษคนอื่นต่าง ๆ นานา ๆ ความชื่นชมชื่นไม้มิเท่าไร ก็ขยายออกมาหมดกลิ่น และร้องขอให้ตั้งโทษนั้นเป็นทัณฑ์บ้าง ตามที่เขาพูดบ้าง ๆ ซึ่งบอกตทหมายข้อโน้นข้อนี้ ยากที่ใครจะเข้าใจได้อีกเหตุผลนานปีการแล้ว ในที่สุดก็ลงความเห็นได้ว่าโทษทัณฑ์นั้นนำไปฟ้องตามระเบียบเมือง เมื่อเขาเขียนคำฟ้องเสร็จแล้ว ขยายแก่แม่ภรรยาของเขาให้ดู พินิจพิจารณาและพูดว่า “นี่แน่ลูกกษัตริย์ ไซ้พระศูหังของชกเลิก ได้เห็นจะเห็นผู้มึนเขยวคนนั้นเขยวก็สาวไซ้ อันเลวชามของกษัตริย์ กษัตริย์หวังไรว่าได้เห็นจะเห็นกับเขาว่ากษัตริย์สาวโทษคนไม่ผิด” ผู้พิพากษาได้เรียกคนมาแล้วเขตฟ้องทันที ครั้นมองไปเห็นแต่หญิงสาวนอนหลับสนิทหลับคนเขยว เขาจึงปลุกคนตามว่าช่วยผู้ใดมาช่วยในที่ซึ่งนี้ด้วยเหตุใด

หญิงสาวคนนั้น ซึ่งเป็นเด็กฉลาดพอใช้ตอบผู้พิพากษาด้วยความปรกาศอารมณ์ว่าไม่เข้าใจว่าผู้พิพากษามีความว่าอย่างไร หล่อนนอนหลับคนเขยว ถ้าไม่มีใครเช็ดเช็ดค่าของหล่อน ก็ขอให้คนผู้ฟ้องให้ท้าวว่าจะมีที่ซ่อนเร้นหรือไม่มี

ผู้พิพากษาลงมือกับฟ้องเอง เมื่อไม่พบอะไรก็เดินออกมาจากห้อง ชื่นพินิจพินิจขยายแก่แม่ภรรยาไปถามตัวมาโดยหาสารประโยชน์มิได้ ได้เห็นพระศูหังเข้าไปอยู่ในห้อง ก็พบแต่หญิงสาวนอนหลับในเตียงคนเขยว ขยายแก่แม่ภรรยาซึ่งนอนเฝ้าประตูซึ่งนอนอยู่ เพราะเกรงว่าฉนั้นจะหลีกเลียงออกมา ร้องตอบผู้พิพากษาเหมือนคนวิกลจริตว่า “อะไร อะไร ไม่พบใครเขยวหรือ ฉนั้นจะรักษาหายทั่วได้ ก็ฉนั้นจะ

ยัยตัวมันให้โต ก็ฉันโตมันเห็นมันเข้าไปในห้องครัวตัวเอง ล้มกุนแ
เอง และไม่ได้ให้ใครแย่งชิงกุนแั้นไปจากตัวฉันเลย

พวกมันนั่นเลิกแล้ว ยายแก่แก่มื้อผู้พี่พวกสาเข้าไปในห้อง ings กงค
ค่าสาวใช้อีกมากมาย เมื่อค่าสาวลวสุวาทยังไม่สิ้นสุงลง พียงสาว
คนนั้น ซึ่งแก่งตัวโตกริม ๆ อलग ๆ พุดว่า “คุณนายคบกับคุณมา
มากแล้ว ยังไม่มีความพอใจอีกหรือ มีสัทธอำนาจอะไรมาลว
ร้ายได้ความใส่ตัวฉันเสียชื่อเสียงอีก” แล้วหันหน้าไปพุดกับผู้พี่พวกสา
ว่า “ก็ฉันชอบความขบคัฉัน ขอได้ไปงคมีค่าส่งให้หญิงทวารคนนั้น
ใช้เงินค่าจ้างแก่ฉัน เพราะว่าฉันไม่เคยมววัยใช้อีกต่อไป ก็ฉันชอบ
ที่จะอกความมากกว่าฟังพาสาสัยคนๆร้ายเช่นหญิงคนนั้น”

กนโตนั้นฉันเห็นแล้วมาขะขันหน้าผู้พี่พวกสาและพุดว่า “ฉันเอง
เป็นส่วนเหตุที่ทำให้โรสจันกันฉันลอบ ๆ ฉันมีความสงสารหญิงสาว
คุณนที่ถูกคอบถูกคิโดยที่ไม่มีความผิด จึงพยายามว่าหญิงสาวคนนั้น
มาจากไหน เมื่อฉันรู้จักครอบครัวของเธอแล้ว ฉันได้ขอให้เจ้าของ
โรงนมช่วยเอ็นดูหญิงสาวคนนั้นด้วย และให้นำเงินค่าใช้สอย
จากฉัน เพราะเห็นนายผู้ชายและนายผู้หญิงสองคนนั้นจึงกล่าวโทษ
ฉัน และไปตามใจเท่ามาโดยที่หาสารประโยชน์มิได้ สามและภริยา
ฉันต้องการระพุดคอก แต่ฉันพุดเร็วและคงขันกลขเลียงเขาเสีย เขาจึง
ตองจำนน พอดวสองคนทขนหย ในทันนี้ด้วยเป็นพวกเคียวกันกับฉัน
โตขึ้นฉันดอบค้ำของฉันในกสิคชชโตเถียงกันนทยกลง ผู้พี่พวกสา
จำสาละทแห่กนมานันกลขไป สามภริยาคุณนคนนั้นขนรลของเขา

แล้วเดินทางต่อไป พ่อค้าสองคนหญิงสาวและฉันก็ออกจากโรงแรม
เดินทางไปที่สโตปประเทศฝรั่งเศส เราไปถึงเมืองซอรัซพร็อม ๆ กัน
พ่อค้าสองคนมีภาระที่จะอยู่ที่เมืองนี้ของสามวัน เราจึงอำลาคอก
ทางกันไป

โคขเทศที่ฉันมีความประสงค์จะไม่ให้ความสัมพันธ์ฉันมีอยู่กับ
หญิงสาวคนนั้นเพราะหลายไป และถึงแม้ว่าฉันจะมีความสนใจในตัวรัก
ใคร่หญิงสาวคนนั้นแล้วก็ตาม แต่ยังมีความระอากที่ระพาหลอนไปบ้าน
ทางที่สโตป ฉันจึงเห็นแก่กายเป็นเหตุผู้ชายและให้ฉันหลังอนมาของ
ฉัน ฉันได้พาหญิงสาวคนนั้นไปจนถึงเมืองเฮคส์ ไปอยู่ที่พักเค้นทวง
ของมาร์เคคส์ รุ่งขึ้นฉันไปเดินเล่นในเมือง ไม่มีใครสงสัยว่าหลอน
ปลอมตัวเป็นเด็กผู้ชายเลย

ล่วงมาอีกวันหนึ่งฉันขอเงินให้หญิงสาวคนนั้นไว้ใช้จ่ายให้เพียงพอ
จนถึงวันที่ฉันจะกลับมารวย ก่อนนั้นฉันแนะนำให้ปลอมตัวให้เข้า
เจ้าหลอนได้ให้คำสัญญาว่าจะทำคาม กอคงขฉันแล้วนำตัวไหลพราว
ฉันเองรู้สึกว่าเป็นความเสียใจมากที่ฉันจะต้องจากไป ด้วย
แรงใจอัน เห็นหลอนมีอาการวิรยาคงนั้น ก็ยังรักฉันซกมาก ฉัน
สยบตัวออกจากความเกลียดสงแล้ว ฉันขอให้เจ้าของที่พักคนเค้น
ทาง ซึ่งฉันรักกันแต่ไม่มีความสงสัยอะไรเลย เช่นหญิงสาวคน
นี้ให้มาก ฉันจึงเดินทางไปเมืองตุลองและซังตมาเสส

โคขเทศที่มีความปรารถนาจะไปพบหญิงสาวคนนั้นอย่างยิ่ง ฉัน
จึงรบทำธุระส่วนตัวได้คืนพายเป็นสามสัปดาห์แล้ว เดินทางไปเมือง

เขาสึกนึกได้ว่าคงจะไม่ไปตั้งเข้าเกินไป ครั้นกลับมาดิ่งเมืองนครนที
 หลากก็รู้สึกความดีของฉันทิ และหญิงสาวที่ลงน้ำทำงานทำให้ฉันใจอ่อน
 กิตติภาพก็รักกับฉันไม่ ความประพฤติกวีของหล่อนนั้นกระฉ่อนไปทั้งเมือง
 ชนชาติหนึ่งทีฉันไม่ชอบเลย ในเวลานั้น ขาหนีบของหญิงสาวคน
 นั้น ส่งเสริมให้ฉันเกิดเป็นหึงนคร โสเภณีฉันมีความระอายเป็นอย่างยิ่ง
 ที่ความรักของฉันได้แพร่หลายไป และมีความแค้นเคืองคนที่ทำให้
 ฉันได้รับความ โทมนัสเสียใจในครั้งนั้น

ก็แรกฉันโกรธหญิงสาวคนนั้นเป็นอย่างยิ่งที่เป็นขอรักแห่งความ
 เสียใจของฉัน ครั้นครีครองดูก็เห็นว่าเขาไม่มีความซื่อสัตย์ต่อฉัน
 นั้นก็คิดว่าเขาเป็นหญิงที่มีใจไม่หนักแน่นเหมือน ๆ กับกวีสตรีเพศทั้ง
 หลาก ความรักจึงกลายเป็นความเกลียดชังจนเสียใจ จนถึง
 เช่นนั้นฉันก็ไม่อยากจะคบกับเขาเสียทีเดียว และถึงแม้ว่าบุคคลเช่น
 นี้ไม่เช่นคนที่ฉันสมควรจะเอาใจช่วยด้วย ฉันก็ยังได้ฝากฝังคนที่ฉัน
 ไว้วางใจและมอบเงินให้พอที่จะพาเขาไปส่งจนถึงบ้านบิดาของเขา

ในโอกาสนั้นฉันขอวิงวอนข้านายท้าวหน้มนและท่านทั้งหลายที่
 มีแก่ใจฉันขานทีความจำของฉันทิ ingsานักว่าความประพฤติกวีของฉันทิ
 เช่นนั้นเป็นคุณงาม ความดีที่สุดในชีวิตของฉันทิ เมื่อคนเราขยับทีก็ด้วย
 ความดีที่ควรดัดวันและมีอายุมาถึงบ้านฉันทิแล้ว ก็ขอมมีความรู้สึก
 ผิดกับกับแม่อย่างหมิ่นทู่ ฉันทิสนใจเขียนข้อความนี้แต่เมื่อใดพูดไว้ว่า
 จะเล่าถึงความดีและความชั่วของฉันทิ ฉันทิรับคำสั่งณฉันทิ

ครั้งนี้ไม่มีกิจอะไรจะทำอีกต่อไปทางทิศใต้ ฉันจึงเดินทางไปกรุงชว้าง
เมื่อมาทางพระราชสำนักฉันได้พบขุนนางไทยสองคน ซึ่งมาประเทศนี้
พร้อมกันกับ ม. เกอวาแซร์ ผู้สั่งสอนศาสนาประจำประเทศไทย ขุนนาง
ไทยสองคนนั้นเล่าว่าท่านเสนาบดีได้รับพระบรมราชโองการไปรศเกล้าฯ
ให้ส่งเขามวลีข้าราชการไทยที่มาจากเส้นทางพระราชไมตรีกับพระคหบดี
ของเรา และเมื่อเขาได้เข้ามาใกล้ฝั่งประเทศฝรั่งเศส เขาได้รายงานว่า
เรือที่ราชทูตไทยโดยเสนาบดี และที่อื่นทุกเครื่องราชขนิษฐาการมาด้วย
นั้นได้แตกอับปางลง เขาจึงเดินทางต่อมาจนถึงประเทศฝรั่งเศสตาม
คำสั่งที่ได้รับมา

เขาได้พบเสนาบดีฝรั่งเศสและเรียนให้ทราบว่าพระเจ้าแผ่นดินไทย
ได้พระราชทานบรมราชาณาเดวาศที่คริสตศาสนิกชนและมีพระราชกระแส
ไปรศเกล้าฯ ให้ราชทูตนำความขึ้นกราบทูลพระเจ้าคหบดีของเราว่า
ถ้าจะขงแต่งตั้งราชทูตไปประเทศไทยแล้ว พระเจ้าแผ่นดินของเขาคง
จะขงนับถือคริสตศาสนาเช่นนั้น

ถึงแม้ว่าเหตุผลที่ขุนนางกล่าวมานั้นค่อนข้างจะเพิกเกินความจริงไป
ก็แต่ ม. วาแซร์ ได้สนับสนุนทุกข้อของเรื่องความ พระเจ้าคหบดีของเรา

1. ขุนนางไทย ๒ คนนี้คือขุนพิชิตวาเทต และ ขุนพิชิตไมตรี คนหนึ่ง
เป็นขุนนางผู้น้อยในกรมท่า อีกคนหนึ่งเป็นขุนนางในกรมอาสากรม โดยสถานเรือ
ฝรั่งเศสออกไปทวีปยุโรปเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๖ ถึงสุโขทัยของเสนาบดี กรุงศรี
อยุธยาออกไปสืบข่าวคนะทุกไทย คือ ออกพระพิพิธสงคราม ราชทูต ออกหลวงศรี
วิสารสุนทร อุปทูต และออกขุนนทรวชิร ครีฑูต ซึ่งโดยสถานเรือฝรั่งเศสออกไป
เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๑ และเรือลำนั้นได้ ไปแตกที่เกาะมาดากัสการ์ ม. วาแซร์ ผู้
สั่งสอนศาสนาในประเทศไทยนั้นในจดหมายเทศาภิบาลวันของท้าวเจ้าวิเศษชว้างที่เรียก
ว่า ม. วาแซร์

ซึ่งพระราชดำริเห็นว่าพระเจ้าแผ่นดินไทยคงตั้งพระราชหฤทัยที่จะชักชวนให้สังคนะทูตไปจริง ๆ และคงจะเชื่อว่าพระราชหฤทัยว่าคงตั้งคนะทูตไปให้สัมพระเกียรติยศแล้ว นอกจากจะช่วยให้พระนารายณ์มหาราชซึ่งเขารักแล้ว คริสตศาสนากงจะได้รับผลประโยชน์อย่างอื่นอีกมาก จึงเห็นชอบด้วยและคงตั้ง เซวาลิเออร์เคอะโฮมองค์ เป็นราชทูตและผู้บัญชาการกระบวนเรือรบหลวง ที่พระเจ้าหู่ของเราซึ่งเลือกท่านผู้นี้ไปทำกิจการอันสำคัญนั้น เหนาะยิ่งนัก เพราะท่านออกธากท่านมีตระกูลดี และตัวเองก็มีคุณวุฒิและความดีอยู่พร้อมแล้ว ใคร ๆ ก็ซาบว่าท่านเป็นคนที่มีความสัทธาเลื่อมใสในคริสตศาสนาอย่างแรงกล้า ความมุ่งหมายของคณะทูตฝรั่งเหล่านั้น ก็คือจะเช่นพระมหากษัตริย์ซึ่งนับถือพระพุทธรูป และประชาชนทั้งประเทศให้ชาวคณันต์ถือคริสตศาสนา เพราะฉะนั้นจะขอมอบหมายหน้าที่ให้ผู้อย่างยิ่งกว่าท่านผู้นี้ก็ไม่มี เหนาะแน่ คุณความดี และความ สัทธา แก่กล้าของ ท่านคง จะสามารถ ช่วยหนุนบำรุง คริสตศาสนาให้แผ่ไพศาลไป

ไทยเหตุที่ราชทูตฝรั่งถึงแก่กรรมได้ เพราะว่าการเดินทางไกลเช่นนี้ลำบากนัก และถ้ามีเหตุเช่นนั้นขึ้นแล้ว เกรงว่าคนะทูตจะเล็ดกรายทูตที่ไม่มีความสามารถพอ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งท่านเจ้าวิฑูเคอะฮิวลิเป็นราชทูตคนที่สอง มีตราตั้งเป็นราชทูตพิเศษประจำประเทศไทยเป็นเวลานาน หากว่าพระนารายณ์มหาราชมีพระราชประสงค์จะให้กราบทูลชี้แจงเรื่องศาสนา

เพื่อให้คนประเทศฝรั่งเศสมีความสง่าสำนึกยิ่งขึ้น เซวาลิเออร์
เคอะโฮมองต์ คำนึงที่จะให้ท่านนางฝรั่งเศสเป็นบริวารตามไปด้วย จึง
กระดุกกระดิกหลายคนที่มีความเต็มใจจะไปกับคนระทุคน ท่านได้
ชักชวนฉัน ฉันไม่ปฏิเสธคำเชิญของท่าน แต่เรียนท่านว่าโดยเหตุ
ที่จะเดินทางไปยังประเทศที่หยุดอีกมุมหนึ่งของโลกนี้ ฉันจะรักษาคำพิ
โทษที่ไม่ได้ปรึกษาทหารเรือครอบครัวและผู้ที่ชอบพอกันก่อนไม่ได้ ฉัน
จะลองพบกับเพื่อนฝูง และถ้าเขาเห็นชอบด้วย ฉันก็มีความยินดีที่
จะไปกับคนระทุคน

ในวันเดียวกันนั้นฉันเล่าความนี้แก่คาร์กินัส เคอะจังซัง และ
ม. บองคองส์ ท่านทั้งสองมีความเห็นว่าฉันควรทำความกำขอร้องของ
เซวาลิเออร์ เคอะโฮมองต์ ความจริงในหน้าที่ราชการ ของฉันคงจะ
ไม่ชงักลง ถ้าไปกับคนระทุคนแล้วจะต้องด้วยพระราชนิยม เพราะว่า
พระเจ้าหยุดทรงเห็นว่าคนระทุคนสำนึกขงนัก ที่ฉันจะต้องไปทางไกล
จากประเทศฝรั่งเศสนี้ไม่เป็นการเสียหายอะไรเลย เพราะจะว่าเวลา
นักไม่มัสกสงคราม ถ้าต้องขยับงัก ก็ไม่มีโอกาสที่จะได้เลื่อนตำแหน่ง
หน้าที่ เมื่อได้รบค่านแนะนำเช่นนั้น ฉันก็ไปหาเซวาลิเออร์เคอะโฮมองต์
เรียนท่านว่าฉันมีความยินดีที่จะเดินทางไปกับท่าน ท่านมีความพอใจ
เป็นอันมากที่ฉันให้คำมั่นสัญญาเช่นนั้น ฉันลวงโอกาสอันสมควรทำ
หน้าที่ควบคุมคนระทุคนและวิธีใช้ ท่านถามแก่แม่บ้านชาลียงมา ท่านก็
ขอมความกำขอร้องของฉัน

ฉันได้ปรึกษาทหารเรือ เกอระกองท์ กุลลิก ด้วยเหมือนกัน ท่านเห็นชอบด้วย และท่านได้บอก นาง รุยเลต ว่าฉันจะเดินทางไปประเทศไทย สถาปศกรรมผู้แม่แก้วประพาลงามมากของหทัย ซึ่งได้มาจากทิสไตประเทศฝรั่งเศส มีความประสงค์จะขายแก้วประพาลงามนี้ ให้เคยขอให้บวิสท์ กองบั้นยี่ เกส ซิงส์ จักการให้ครึ่งหนึ่งแล้ว แต่บวิสท์นั้นไม่ค่อยมีความเต็มใจที่จะขายให้ บอกว่าคงได้ราคาประมาณ 266 บาท อันเป็นราคาที่ต่ำกว่าราคาจริงมาก นาง รุยเลต จึงขอให้ กองท์ กุลลิก ถามฉันว่าจะจักการขายให้หรือไม่ ถ้าได้จะมอบอำนาจให้ฉันนำเงินทั้งสิ้น ที่ได้อามาทำไปซื้อผ้าเย็บระยิบตุ้มเงินของผมอ ยชุนและสิ่งของอื่น ๆ ที่แปลก ๆ และหาขายในยุโรปที่สประเทศ ฉันรับคำว่าจะจักการขายให้ด้วยความเต็มใจ เมื่อทำกิจธุระส่วนตัวที่กรุงปารีสเสร็จแล้ว ฉันเดินทางไปเมืองเบรสต์เมื่อต้นปี พ.ศ. 2228 และได้รับคำสั่งให้ยกเตรียมเรือรบหลวงสองลำ จนธาวุชบุทรภันท์ลงโนเรือที่คนระทุกระโทยสานไป

การเตรียมเรือออกทะเลนั้นเสร็จสิ้นลงปลายเดือนกุมภาพันธ์ เซวา ลิเอร์ เกอระ โชมงท์และท่านเจ้าวิค เคอระซิวส์ ได้มาถึงเมืองเบรสต์และลงเรือชื่อว่า " ลัวไซ " ม. เกอระ ไวทวิคัว เช่นผู้บังคับการเรือ ผู้ที่ลงไปในเรือลำนี้ คือ ขุนนางโทยสองคน นักฆอลส์ทรีเรลลือต 6 รูป คือ แปร เกอระฟองทะเน แปร คาซาร์ต แปร แจนบิลยอง แปร เกอระกองท์ แปร บูเวท์ และ แปร วิสเคอระดู ซึ่งไปรบกเกล้า ๆ ทั่วไป

ประเทศจีน มีหน้าที่เป็นคณิตศาสตร์จารย์ ผู้สอนศาสนา 4 รูป
มี ม. เกอรวานเชร์นสเกุไฮสยาส์เป็นต้น กับขุนนางฝรั่งเสสอีกหลายคน
ซึ่งมีความเต็มใจที่จะไป บางคนก็ไปเพื่อศึกษาวิทยาการเห็น บางคน
ก็ไปตามคำสั่งชวนของราชทูต ดังที่ฉันได้เล่ามาข้างบน

เมื่อก่อนในเรือ “ลิวโซ” เต็มหมกแล้ว ผู้อื่นก็โดยลงไปด้วย
เรือเล็กอีกลำหนึ่งชื่อว่า “มาลิณ” เรือลำนั้น 33 กระบอก ม. 70
เยอส์ ซึ่งเป็นนายทหารเรือประจำเมืองเบรลด์ และเคยเดินทางไป
มัธยมประเทศหลายครั้งแล้ว เป็นผู้บังคับการ เมื่อทุกคนลงไปใน
เรือรบสองลำนั้นแล้ว เราได้ก่อนลงนอนในคืนวันนั้น รุ่งขึ้นซึ่งเย็นวัน
เสาร์ที่ 3 มีนาคม เป็นเวลาทศวรรษเรือทั้งสองได้ไต่ร่องถวายพระพร
ไชยพระเจ้าหุยกัวไท่ซึ่งพระเจริญแล้วเราชักใบออกเรือไปแหลม เกอ
บอนนเฮสแปร์รังส์

การเดินทางไต่เย็นไซ่โดยผาสุก เมื่อเรือผ่านเส้นศูนย์กลางของ
โลก เราก็มิได้รัยความหนาวจากความร้อนมากนักเลย เราได้เริ่ม
เห็นดาวที่กลอน ๆ แต่ก็ยังไม่เคยได้เห็น ดาวที่เรียกว่า “คิวริชาก” หยุ
กลุ่มเคียวกนัสลวง เราได้เห็นเช่นครั้งแรก แล้วจึงเห็นทางช้างเผือก
ซึ่งหยุไกลชว “อินคาร์ทิต” เมื่อเรามองดูด้วยกล้องดูดาวทวนคณิต
ศาสตร์จารย์ เราเห็นชัดว่า ทางช้างเผือก ทั่วทุกสายหมอกสีขาว
นั้นไม่ใช่ก้อนไกลคือดาวดวงเล็ก ๆ หยุเรียงกันไป เราเดินทางมา
ได้สามเดือน ก็ถึงแหลมเกอบอนนเฮสแปร์รังส์ เกือบตรงตามระยะ
ทางที่ผู้นำร่องของเราได้กะไว้คลาดไปเพียง 1500 เส้น เท่านั้น กว

คำนวณมีกไปเล็กน้อยเช่นนี้ไม่สำคัญนัก

เพราะว่าทางที่จะไปนั้น

ไกลมากหุ้

นักลม เกละบอนน์ เอสแปร์งส์ นี้เป็นแนวพหุชาติกพิศกันไป จาก
เห็นสองมาไกลและขึ้นออกไปในทะเล ช่วงอันกว้างขวางมากที่แห่งเข้า
ไปในพื้นดินนั้นหุ้กพิศกันก็ขึ้นพหุชา ภูมิสำเนาริมฝั่งนั้นเป็นที่ปราศจาก
โรคภัยไข้เจ็บ แต่มีหินโสโครกเป็นอันตราขายแก่เรือมาก เราไม่กล้า
เข้าไปในอ่าวเวลากลางคืน แต่เวลากลางวันดั่งแม้จะมีลมพัดพุดขึ้นมา
เราก็นักว่าคงเข้าใช้ได้โดยไม่มีอันตรายหุ้ยงหนึ่งหย่างใด

เมื่อเรเข้าไปถึงตรงกลางน้ำนั้น ลมสงบลงทันที เราริงถูก
กระแสน้ำขึ้นเข้าไปใกล้หินโสโครก พอเรือลอบเข้าไปใกล้เพียงระยะ
ย่นสั้นเท่านั้น เคาระหกลมพัดมาอีก เราริงหลุดจากที่อันตรายได้ เรา
ยังไม่เคยหุ้ยงในที่น้ำกล้วมากเหมือนวันนเลย ในที่สุดเมื่อช่วยกันระมัด
ระวังจนสุดกำลังแล้ว เราก็รีบพ้นจากหินโสโครกและทอดสมอลงที่
ในอ่าวห่างจากบ่อบปรากฏารของชาววิลันดาประมาณหนึ่งเส้น บ่อบนั้น
ชาววิลันดาสร้างขึ้นและมอดองททานประจำไว้ด้วย ที่นโคนนั้นชาววิลันดา
ตั้งเรือเล็ก ๆ มาที่เรือรบหลวง เพื่อบนาคตรวจดูว่า เรืออะไรมาถึง
รุ่งขึ้นฉันขึ้นไปบนบก เพื่อสังเกตความเคางพแก่ผู้ว่าราชการวิลันดา
และทำความคกกลงนดงเรือซึ่งบนค่านบกนั้น และล้าเลี้ยงสียงอาหาร
ที่เวาที่องการมาก ฉันไปหาผู้ว่าราชการบนบ่อบปรากฏารที่กล่าวมา
แล้วนั้น บ่อบนั้นเป็นรูปห้าเหลี่ยม มีบนไทยล้าหุ้ยงกันข้างแนว
มาก เขาตั้งบนบ่อบนั้นเป็นหุ้ยงกั และชมตามค้ำซอวังของฉันทุก

ปรีภว ใต้ตกลงกันว่า การยิงปืนใหญ่ข้ามฝั่งกันและกันนั้น ทั้ง
ยิงนัดก่อนนัดผลกันไป และเขาขอมชายฝั่งเขียงอาหารให้ด้วย

หมื่นกลียชนไปบนเรือแล้วรายงานข้อความเหล่านี้ แก่ท่านราชทูต
ท่านมีความยินดีมาก ที่ชาวเวียดนามส่งของขวัญมาในกรณีเช่นนี้ อย่างไรก็ดี
ท่านจึงสั่งให้เรือเล็กลงทะเล และต่างคนก็ต่างขึ้นไปบนบก เพื่อ
หาความเพลิดเพลินใจ เพราะว่าได้เห็นคนเห็นขอมมาเป็นเวลาช้านานแล้ว

นักบวชลัทธิ เจสซึอิต ได้ไปหาผู้ว่าราชการเวียดนาม และได้รับ
ความต้อนรับเป็นอย่างดี ท่านนักบวชได้ชี้แจงว่าเมื่อใดมีโอกาสมาช่วย
บนบกเช่นนี้ ก็ควรตรวจดูว่า เขียวว่าจะได้รับผลดีมีประโยชน์แก่
สาธารณชน จะตรวจดูนั้นก็ไม่ได้เหมือนกัน ผู้ว่าราชการเวียดนาม
ได้ชื่นชมคำกล่าวขอร้อง และเพื่อช่วยให้งานสภากงขงขึ้น เขาได้จัด
ให้ท่านนักบวชอยู่ในศาลา ที่สร้างขึ้นในสวนของ กองบัญชา เคส อังกัส
ท่านนักบวชได้เอากล้องส่องดูดาวตรวจดูโลกดีเป็นอันมาก และได้
กำหนดของสาขาของเส้น "ขาว" ของโลกที่ผ่านแหลมนี้ ซึ่งแต่ก่อน ๆ
นี้ยังเป็นทงสงสัย และทำให้ผู้เก็บเรือหลงผิดอยู่เนือง ๆ

ในขณะที่ท่านคณิศรราชทูตตรวจดูดาวอยู่นั้น ฉันทิครวตค
ภูมิถ้าเนาประเทศนี้ ในเวลาอันสันตคุณหยุดกันนั้น ฉันทิกลยสวนใต้ความ
ดังต่อไปนี้

ชาวเวียดนามเจ้าของท้องที่ เขาซื้อที่ดินจากผู้ไทยบ้าน ซึ่งเคย
อาศัยอยู่ในที่นั้น คนพันทเหล่านี้ได้ยาสูบและเหล้า "โอเคอะวี่"
นักโทษยี่เท่านั้น ก็ยอมยกที่ดินเป็นของแลกเปลี่ยนให้ชาวเวียดนาม และ

ถอยเข้าไปห้อยข้างในป่า ที่ดินความชอบเขคนแหลมมนมีขนยาวกสนอีก
 มาก ถึงแม้มีประเทศนี้แห้งแล้งแล้ว ชาววิสันตาก็ยังทำสวนไถ่ถาม
 ไม่มีที่ใดเลย สวนนี้เป็นสวนที่สวยที่สุดสวนหนึ่งในโลกนี้ มีกำแพง
 ห้อมล้อมไว้ นกจากปลุกปลุกทุกชนิดแล้ว ยังมีผลไม้ ซึ่งได้พรรณ
 มาจากทวีปยุโรปและมีหม่อมประเทศอีกเป็นอันมาก

โดยเหตุที่แหลม เกอะบอนน์เฮสเปร์ริส เป็นท่าสินค้าที่เรือ
 ค้าขายเดินไปมาระหว่างทวีปยุโรปและมีหม่อมประเทศอันนานระล้าลียง
 น้ำและเสบียงอาหาร ทำนึ่งเลี้ยงสิ่งของไว้เป็นอันมาก จระก้องการ
 ะไรก็แทบได้ทั้งนั้น ห่างจากแหลมประมาณ 1200 ไมล์ ชาววิสันต
 ได้ยกทัพให้ชาวฝรั่งเศสตั้งที่สถิตย์ที่อิกาทอดิกทำไร่ไถนา ชาวฝรั่งเศส
 เหล่านี้ได้ปลูกองุ่นและข้าวสาลี ให้อผลมากพอเลี้ยงชีพได้เป็นหย่างก

อากาศที่นั่นไม่ร้อนไม่หนาวเกินไป เพราะว่าอยู่ที่ 35 องศาของ
 เส้น "กว้าง" ของโลก คนพื้นถิ่นในประเทศนี้เรียกว่า คาฟระ ผิวดำ
 แล่ร่างก่าผิวของคนที่อยู่ทีเกาะ "คินี" รูปร่างสันทักและเป็ริยว
 แล่หยาบคายและโง่ที่สุดในโลกนี้ พวกทวน ๆ จึงไม่มีใครสามารถที่จะ
 เรียนภาษาของเขาได้ แต่ไม่ใช่ว่าคนเหล่านั้นไม่สามารถที่จะสีกสา
 เล่าเรียนได้ ชาววิสันตาก็เข้ามาเลี้ยงไว้ตั้งแต่เมื่อยังเป็นเด็ก ๆ หนู
 ใช้ให้เป็นล่ามก่อนแล้วค่อยไปก็ทำงานหย่างคนอื่น ๆ ได้

1. ในต้นบันทึกใช้คำว่า Indes อังกฤษ ตรงกับภาษาอังกฤว่า India
 อินเดือ แต่ภาษาไทยเคยใช้ว่าเมือรอมประเทศ ฉันทังไม่เห็นใครได้คิดคำขึ้นใหม่
 จึงคงใช้คำเมือรอมประเทศตลอดไป.

คนเหล่านี้ไม่มีสำนึกา ถิ่นมแดงทุกชนกักพงศาใด ทั้งผู้ชาย
และผู้หญิงไปไหนมาไหนเปลือยกาย มีแต่หนังแกะพาดข่าไว้เท่านั้น
จึงเกิดมควชน ซึ่งเขาไม่มีความรังเกียจกถาระบกันเลย

เครื่องประดับของผู้หญิงนั้นมที่อยู่อย่างเกี้ยว ก็ยได้ฟังแกะที่ค่า
มาสด ๆ เขาใช้ฟันแซนและซา คนเหล่านี้วิ่งเร็ว ใช้ใช้สัตว์ทาหัว
อันทำให้สดปรกน่าวังเกียจมาก แต่ไซ่นั้นทำให้ผิวช้อนและกะโคค
ไค้คดอง ทั้งผู้ชายและผู้หญิงนอนรวมประปนกันในกระท่อมหน้าทุเรศ โดย
ไม่แยกเพศ และสังวาสกันเหมือนสัตว์เคี้ยวธาน โดยไม่คำนึงว่าเป
ณาคติสนธิกันเพียงไร

เรือรบของเราได้มาทอดสมออยู่ที่ทะเลมเกาะชอนน์เฮสแซร์วิง
แป่วัน พอขึ้นทุกสเบียงซาหารลงเรือไค้พอแล้ว เราได้ซัดไซเรือขึ้น
ออกจากท่าไปยังช่อง ซองค์ (ซุนคา) ซึ่งอยู่ระหว่างเกาะชวาและ
สุมาตรา โดยเหตุที่มลงพศทวนมา เรือของเราจึงต้องแล่นลงไป
ทางใต้ และหลงกันกัยเรือ “ลา มาลีเย” มลงไม่เห็นกันเลย เรา
ไค้เข้ามาใกล้แล้ว “โฮสทริส” ซึ่งคนเดินเรือของเรายังไม่เคย
มาเลย สังเกตดูฝั่งแดนยนี้เราเห็นมีคินลันคอง เราไม่ต้องการเข้าไป
ให้ซิกฝั่งเลย เมื่อลมเปลี่ยนทิศ เราก็ก่เปลี่ยนทางและไค้เข้ามาใกล้
เกาะชวา

เราไม่มีคนนำร่องที่รู้จักช่อง ซุนคา คัพอ เพื่อแก้ไซควม
บกพร่องนี้ เราไค้คดลงใจเดินเรือตามแผนที่ ซึ่ง ม. เคอะดูว์ส ไค้

เรา ใต้ ใต้ โยเล็กเล่นเลียขึงเกาะชวาไปมีซำก็มาถึงช่องแคบและ
เล่นเข้าปากช่องไปใต้ โทยสตรกก็

เวลาที่เรอเล่นเข้ามาในช่องแคบนั้น ยันคาททานเรือที่ขึ้นมา
หุ่ยอนควทฟ้าใค้ประสยเทศมหัสจรวรยหว่างหนึ่ง ที่ยังไม่เคยใค้เห็นมา
แต่ก่อนเลย เทศมหัสจรวรยนั้นทำให้ท่านคณิศรสาสตราจารย์ของเรา
ใช้เวลาดิตรองหบ่หลายชั่วโมง ที่ฉันว่ามีเทศมหัสจรวรยนั้น คือ
ในเวลาท่ของฟ้าใหม่ใส ปราศจากเมฆ เราได้ยินเสียงฟ้าร้องดัง
เหมือนเสียงบนไทยยิ่งด้วยตูกกระสุนยิง ๆ อดันขาดตกลงมาในทะเล
ห่างจากเรือประมาณสี่เส้นเท่านั้น ทำให้หน้าหมนเวียนเตือกตยู่เป็น
เวลานาน

เรอเล่นไปประมาณสองเดือน ก็เข้ามาใกล้ฝั่งแลเห็นเมืองยันทัม
เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม โดยเทศที่เรอความประสงค์จะขนยก เพราะ
ว่ามีคนบ่บอกนไ้ ทั้งที่ทานเรือที่มเคลอหุ่ยได้รับคความเห็นคเห็นอย
มาก และไม่มีคนบ่บองที่รู้จักทางไปประเทศไทย จึงเป็นการจำเขน
ที่ราทของพกหยทน เราทอคสมอลง นอนค้างคืนในน้ำ รุ่งขึ้น
ฉันได้รบ่คำสั่งให้ขนไปขนยก เพื่อแล้วพระเจ้าแผ่นดินเมืองยันทัมแทน
กยท่านราชทูต และขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตลำเลียง
สเบียงสาหารทเราไม่มีเหลือแล้ว

ฉันใค้ไปพบกยผู้บ้นชาการบ่ยอมปราการก่อน เขาไม่ยอมให้
สิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย ฉันพยายามขอแล้วพระเจ้าแผ่นดินก็ไม่เป็นผลส่าหรีต
ฉันจึงบอกว่ฉันขอพูกกยผู้ว่ราชการชาววิสันคา เขาทอขว่ท่าน

ผู้ช่วย และไม่ได้อยู่ประโศรมานานแล้ว ในที่สุดเมื่อเขาตัดคำขอร้อง
 ของฉันโดยยกสาเหตุเหตุผลมาอ้างแล้ว ก็พักออกมาตรง ๆ ไม่
 อ้อมค้อมอีกว่า ฉันไม่มีหวังที่จะได้รับสเบียงฮาหารจากเมืองนี้ เพราะ
 ว่าพระเจ้าแผ่นดินไม่มีพระราชประสงค์ที่จะให้คนต่างก้าวเข้ามาใน
 ประเทศนี้เลย

เมื่อฉันพูดว่าการที่ไม่ยอมให้เราซื้อสเบียงฮาหารนั้นเป็นการ
 ทารุณร้ายกาจของชาววิลันดา ซึ่งฉันจะเสียดชีวิตค่าหนึ่งไม่ได้ นายทหาน
 ผู้นั้นตอบฉันว่า เหตุการณ์ในแผ่นดินไม่ยอมให้พระเจ้าแผ่นดินขง
 บอมให้คนต่างก้าวเข้ามาในประเทศ ประชาชนพลเมืองที่มีความ
 กะดิงกระเคืองเป็นกษัตริย์เจ้าเวียงขัน เมื่อเขาไปใช้ว่าประเทศฝรั่ง
 เสด็จและอังกฤษมาช่วยตามที่เขาได้อธิษฐานของร้องไป ถึงแม้ว่าฉัน
 จะรับรองว่าเรือรบที่จอดอยู่ใกล้เมืองนั้นนั้น เป็นเรือที่ระน้ำคนอยู่
 ฝรั่งเสศไปประเทศไทย ก็ไม่ทำให้ชาวฮอลาหลงไปว่าไม่มีใครมาช่วย
 และหากทำให้คนเหล่านั้นเข้าใจว่าคงจะมีเรือรบอื่น ๆ มาถึงอีกในเวลา
 ไม่ช้า นายทหานผู้นั้นพูดว่าฉันว่า ฉันจำหนีโทษชาววิลันดาเสีย กษ
 พวคนั้นเป็นแต่ทหานรับราชการอยู่ในประเทศนี้ มีหน้าที่ระปัดภัยความ
 พระราชประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดิน ถ้าฉันจะไปประเทศไทยคงที่ฉัน
 บอกเขาถึง ๆ แล้ว ก็ควรเดินทางต่อไปโดยผ่านทางเมืองมะชัววิ
 ซึ่งอยู่ห่างจากที่นี่ประมาณ 1200 เส้น ผู้ช่วยการกองบัญชาการ
 ฮิงคัส ทเมืองนั้นคงจะต้อนรับเราเป็นอย่างดี และฉันจะเห็นชีวิตอยู่ที่เขา
 ก็ดีกว่าชีวิตซึ่งนั้นเพราะความจำเป็นอีกขั้นนี้ ๆ

ที่นายททานสู้รบแพ้กว่าประชาชนยังกระต้างกระเดื่องอยู่ เป็นถาวร
 ใจเป็นที่จะห้ามไม่ให้ชนต่างก้าวเข้าไปในท่าเรือนั้นเป็นความจริง แต่
 เขายืนยันไม่กล่าวต่อไปว่าที่ประชาชนไม่พอใจนั้น ก็เนื่องจากความ
 การร่ำรวยมากของชาววิลันตานั่นเอง และที่ชักชวนไม่ยอมให้เรา
 ช้อสเวียงชาวทามัน ก็คือว่าชาววิลันตาจะรบกวนที่ขายนกทองทมนต์ได้
 ปรากฏมาขายชนม ๕๕ สาเหตุของเรื่องนี้มีความโคซสึงอยู่ดังต่อไปนี้

เมื่อทำหรือหกขยทแลวมาซูลตาน ฮากุน ซึ่งเมื่อนายชปลกท
 มีแก่การชงราชย์ จึงชงมอชราชสมบัตแก่ซูลตาน ฮากุย ซึ่งเป็น
 พระราชโอรส ตวงมาอีกสองสามยชูลตานฮากุนจะชงรู้สึกเสียดพระทัย
 ที่โคสเวียงสมกทประการหนึ่ง หรืออีกประการหนึ่งจะชงเห็นว่าพระ
 ราชโอรสปลกครองบ้านเมืองไม่เป็นอัม ประการโคประการหนึ่งก็ตาม
 เมแต่ระคิกเขาเดค จึงมีพระราชประสงค์ที่ระชนชงราชย์อีก โคชงทำ
 ความกกลงเป็นการลยคย ประเวรัน ซึ่งเป็นขุนนางผู้ใหญ่ในประเทศ
 พอชงเห็นว่ามัสทางที่จะสำเหรีคโค จึงกลบชงเควของราชูปโภคคือ
 ช้านาคพระเจ้าแผ่นดินอย่างเชีคเผชอีก

ประชาชนพลเมืองที่โคโคขรยคความสุชไ้ร่วมพระโพธิ์ทอง ค่าง
 มีความขินกพากันมาถวาคว มีชากคชงมวพลรวมเป็นกองที่พลถ
 สามหมื่นคน เมอชงเห็นว่ามัสถางชงแรงพอที่จะทำการไ้สำเหรีค
 โค จึงชงยกทัพมาลยอัมพระราชโอรสไว้พ่ายในข้อมปรการเมือง
 ขันคัม พระเจ้าแผ่นดินที่ยังเขาวหญูชงเห็นว่าประชาชนพลเมืองละหนี
 ไปหมด จึงชงชอร้องให้ชาววิลันตามาช่วย เมอแรกชาววิลันตายัง

ถึงเล่ห์ขี้ว่า จะช่วยก็หรือไม่ แต่พ่ายหลังเห็น ว่ามีทางไต่มา มากกว่านั่ง
เฉย ๆ ไว้ จึงตกลงใจเข้าบ่อนกับพระองค์พระเจ้าแผ่นดินและยึดพระ
ราชวังไว้ ชาวชวาทย์แซกมัทกระสันไต่พยายามก็ตกกันไม่ไต่ ชาว
วิสันคามชนบท จึงต้องสู้รบกัน ชาวชวาแพ้ และชาววิสันคามมีชัยชนะ
เมื่อชาววิสันคามแย่งอำนาจไต่แล้ว ก็เข้ายึดบ่อนปรกาหารและ
ถวายความเคารพกับพระเจ้าแผ่นดินที่ยังเขาลงอยู่ แต่นั้นมา มีชาวชวา
วิสันคามอพยพเข้าตกของทัพพระราชบิดา ส่งทหารไปเฝ้าข่มไม้แล้ว
จับพระองค์พระเจ้าแผ่นดินที่ขงพระศาราชังไว้มั่นคง เพราะว่าราศกร
มีความจงรักภักดีมาก พระเจ้าแผ่นดินซึ่งเป็นพระราชโอรสนั้น ไม่มี
ใครชอบ และไม่มีความรัก จึงไม่ถูกกักขังหวัดขังนัก ชาววิสันคา
มยอมให้เครื่องราชกกุธภัณฑ์เหมือนพระเจ้าแผ่นดินทั้งสอง แต่ซึ่ง
พระราชอำนาจกักขัง ขานาประสาธกรให้ ไต่มีความร้อนเป็นอันมาก

การปลุกตรองของชาววิสันคามนี้ร้ายกาจเหลือเกิน และเป็นที
เกิดยศซึ่งมากด้วย เพราะฉะนั้นชาววิสันคามเองจึงเกรงภัยเป็นนิจว่า
จะมีกบฏ จึงไม่ยอมให้ชนต่างตำบลเข้ามาใกล้หัวเรือเมือง
ขึ้นคัม โดยอ้างพระราชอำนาจพระเจ้าแผ่นดินว่า ถ้ายอมให้คน
ต่างตำบลไปบนบกแล้ว จะยอมให้แก้กิจการกบฏ เขาบอกนโยบาย
ขึ้นผูก เมื่อเขาไม่ยอมให้เราดำเนินเชิงสเยียงอาหาร ข้าพเจ้าเห็นว่า
ไม่เคยยอมให้ชนชาติอื่นเลย เหตุฉะนั้นไม่เห็นมีทางไต่ที่ระเวียกรของ
เราสเยียงอาหารให้ไต่ จึงลงเรือเล็กกลับไปรายงานว่าคำขอรับของ
ตนไรผล

พอเรือออกไปห่างจากท่าสักหน่อยฉันเห็นเรือลำหนึ่ง มองดู
ไกล ๆ ก็ไม่สู้ใหญ่นัก จึงใคร่รู้ว่าเรือลำนั้นเป็นเรือของใคร เข้า
ใกล้ก็กลายเป็นเรือรบ “ลา มาลิเอ” ของเรานั้นเอง เรือลำนี้ได้
ลมดี จึงมาถึงท่าก่อนเรือของเราส่วน ทอกลสมอหู่ข้างเกาะเล็ก ๆ
เกาะหนึ่ง ทหลังเกาะนี้เรือของเราทอกลสมอหู่ เมื่อสแดงความยินดี
ที่ได้นำพบน้องแล้ว ฉันซักถาม น. จิวเบสส์ ก็ได้เล่าจากปากคำ
ผู้บังคับการเรือแนะนำทหารเรือที่เห็นกล่าวว่าชาววิลันดาไม่ยอมให้ข้อ
ตบของอาหาร โดยยกเหตุผลเช่นเดียวกับที่ฉันได้สอด้วยฟังมา
แล้ว ในขณะนั้น น. จิวเบสส์ คิดจะไปเมืองชะตาวิทันที แต่ลของเรือขอย
เราอยู่สามวัน โดยหวังว่าคงจะได้รับข่าวคราวเราบ้าง

เราทั้งสองคนจึงไปขึ้นเรือ “ลิวโซ” ความยินดีก็ได้พบกัน
นั้นทำให้กลายเป็นที่ได้รับความเกียติกันอันสูงจากชาววิลันดา
รุ่งขึ้นลมพัดมาดี และเพราะว่าถูกห้ามไม่ให้ผ่านไปทางเมืองขันทัม
เราจึงลอบลอบออกไซเรือขึ้นเล่นไปเมืองชะตาวิ ดั้งแม้ว่าเมืองนทย์
ห่างจากเมืองขันทัมเพียงสามโยชน์ ถึงที่นั่นก็กล่าวมาซึ่งขันทัมแล้ว
เราก็ก็ตั้งแค้นเรือไป โดยความระมัดระวัง เพราะว่าไม่มีคนนำร่อง
เราก็ต้องเสียเวลาเดินทางถึงสองวันครึ่ง ในที่สุดเราเข้าไปในบ้านน้ำ
ใต้ โดยเหตุที่มีหาคณะหินโสโครกหลายพันแห่งตลอดฝั่งเกาะชวา
เรือก็อับประลัมอยู่อย่างลุ่มลึกดังรอยครึ่ง

ชะตาวิเป็นนครหลวงของเมืองขันทัมในบรรพาคีร์ ชาว
วิลันดามีอิทธิฤทธิ์มาก ตามปรกติเวลาส่งขลุ่ยมากของทหารเรือ

สหพันธ์ภคกษัตริย์ชนซึ่งมีสัญชาติต่าง ๆ นานา ๆ ย้อมย้อมราวดูดีกลาง
 นานานานตงทงย่นแล้วข้อมลงไปในทะเล มีทอรรยชนชอกมาลีทอรรย
 ทอมลอมก้วยคณาจก เมืองนสร้างงามมาก เศรษฐถวน ทาสีชาวแชน
 วิถันทว มียระชาชนพลเมืองหนานนนนยไม่ถ้วน ในชุมชนชนเหล่านี้
 มีทงสาวฝรั่งเสสทเช่นคณวินสทและทณชลทชิตาทชิตท ซึ่งทวทวชชาย
 ทวทวไรชตุชวณให้มาทชย

ผู้ช้านวยกของย่นย เกสซิงคัส คิงชานเรอนหญัตน เขาเป็นผู้ว่า
 ราชทวเมืองชวถันทวทงมวณ ขวิจวณและทวความสง่าของสำนักผู้
 ว่าราชทวณนั้นไม่น้อขกกว่าในพระราชสำนักของพระเจ้าแผ่นดินกนแท้ ๆ
 เขวมเสภาทปรักสาช้วยจกทจการของประเทส ผู้ว่าราชทวไม่จ่าเป็น
 ท้องท่าความค้ำปรักสาชของสภว และระทกลงใจท่าทอย่างไวก็ท่วได้
 โทขทไมทคองค่านงลงชชทชยฉกไว้ แต่เมื่อท่าไปตามอ้าเพชใจ
 เช่นนั้นแล้ว ก็ทชองรบมิตชอยเฮง เจ้าแชนประเทสราชทงทลลยท้อง
 แคนททไปประจ่าสำนักผู้ว่าราชทว และเขาก็ส่งททไปประจ่าสำนัก
 ของเจ้าแชนเทล่านนให้เป็นผู้แชนชากวถันทว เขาเล็ชกจะท่าสีก
 สงครามหรือท่าสยฉวสนททททได้ค่านชอยใจ โทขทไมมีมหา
 อ้านากไท ๆ ระชัตชววงไท ท่าแชน่งผู้ช้านวยกการของย่นย เกสซิงคัส
 นมกาทนคเพองสามช แต่ตามปรักคคณ ๆ เทยวทวองท่าแชน่งไป
 ทลชทชวต เพราะเหตุนี้หากไม่พุกปรวสจากชกทวทอย่าง ระทว
 ชากนททผู้ช้านวยการเป็นคณชาก

เมื่อเวลาตอกสนอกลงแล้ว ฉันได้รับคำสั่งให้ไปสแตงความ
 เคารพผู้ว่าราชการการเมืองขอนแก่น เวลาสองทุ่มเริ่มเข้าพนักงาน
 กรมเจ้าท่ามาค้ำขันรับและพานฉันไปยังเรือนผู้ว่าราชการ พอสู่ถึงกอง
 พยานยามซึ่งมีจำนวนตึกหลายหลายทั้งวันทยอยและแยกออกเป็น
 สองแถว ฉันเดินผ่านแถวพยานเข้าไปในเฉลียง ซึ่งประดับด้วยเครื่อง
 ลายความขยันงานเป็นอันมาก

ฉันได้พบพระหัวหน้า (อันเป็นตำแหน่งที่ข้าเรียกผู้ชำนาญการ
 ของขมขี้ เกสซิงค์) ซึ่งยื่นถอกหมวกฟางด้ายดำของฉัน การค้ำขันรับ
 อันดีของท่านทำให้ฉันคลายความแค้นเคืองที่ได้ถูกปรามาสที่เมือง
 ขันตี๋ ท่านนั้นพูดภาษาฝรั่งเสสกับฉันตลอดเวลา ฉันต้องการให้
 ยิงขมขานขมขานค้ำขันรับ แต่ไม่สามารถทำความตกลงกันได้ ฉัน
 ไม่เชื่อว่าแปรศาจารย์ไปขายความมาจากไหนแล้วไปเขียนรายงานว่า
 ค้างผ่ายค้ำขันรับท่านนั้นเท่านั้น ความจริงนั้นได้ตกลงกันว่าไม่ต้อง
 ยิงขมขานขมขานค้ำขันรับและกันชนกันค้ำขันรับ เมื่อฉันขอความช่วยเหลือ
 พอย่างอื่น ๆ พระ ๆ ให้คำมั่นสัญญาว่าจะทำตามคำขอร้องทุกประการ
 เพราะว่าท่านมีความเคารพราชทูตฝรั่งเศสทั้งทางตำแหน่งราชการและ
 เกียรติคุณส่วนตัว

ฉันกลับไปเขียนเรียน "ลิวโซ" ด้วยความขมขานค้ำขันรับ และ
 รายงานข้อความทั้งหมดที่ท่านราชทูต มีข้าผู้ว่าราชการเมืองขอนแก่นได้ส่ง
 คนมาสแตงความเคารพเซวาสีเอเรเคอะ โชนองต์ และนำผักผลไม้
 ต่าง ๆ ขึ้นลงในกระถลา 12 กระถาลมาเป็นของกำนัน คอมาสักครู่

มีคนนำวีรสองตัวและแกะหลายตัวมาให้อีก ตั้งแต่นั้นมาผู้ว่า
 ราชการ ได้ส่งเจ้าพนักงานขึ้นผู้ ไทยมาที่เรือทุกวัน และทุกคราวนำ
 สับียงอาหารต่าง ๆ มา ๆ มาให้ท่านราชทูตและภรรยาเรือทั้งสองลำ
 เราออกเรือหยกเมืองยะลาวัน แยกวัน ได้รับความเชื่อเฟื่องจาก
 เจ้าพนักงานท้องถิ่นมาก เวลาเรือทอดสมอหยกนั้นฉันได้ขายแก้ว
 ประพาสสองหยกที่บริเวณทะเลมาจากกรุงศรี พอสายวันรับซื้อไว้ตาม
 นาทนิก ยอมให้ตนงั้นกับแกะแปดน้ำหนักเงิน ได้เงินรวมคงเงินสามพัน
 สองร้อยบาท เขาจ่ายเงินให้ฉันเป็นพันธบัตรของ อันเป็นเงินตรา
 ของประเทศสยาม เวลาฉันมีเวลาว่างไม่รีบร้อนต้องไปจากที่นี่ คงขาย
 ได้เงินมากกว่านี้ เพราะว่าแต่ใจแก้วประพาสนั้นราคามากกว่านี้มาก
 แต่ฉันเห็นว่าขายได้เงินถึงสี่สิบบ้างนั้นได้เปรียบมากอยู่แล้ว เพราะว่า
 สินค้าเช่นนั้นเดิมมีคนในประเทศฝรั่งเศสรับซื้อเพียง 266 บาทเท่านั้น
 เมื่อแล้วเสร็จ สับียง อาหาร เล็ด แล้ว และ ได้คนนำ ร้อง ชำนาญ
 คนหนึ่ง เราได้ออกเรือไปประเทศไทย มีลมพัดแรง จึงชักใบขึ้น
 แต่เช้าครู่ เวลากลางคืนมีลมมากราว 23 นาฬิกา เราเห็นเรือใหญ่
 ลำหนึ่งชักใบทุกใบแล่นเข้ามาใกล้เรือของเรา ทุกคนก็ฮือฮอและ
 เราได้ขยับใบลงไปในเรือลำนั้นคนหนึ่ง แต่ก็ไม่ได้ทำให้เรือลำนั้น
 เปลี่ยนทาง เพื่อไม่ให้เรือโดนกัน เรากลับใบใต้เรือของเราดลยหลัง
 แต่ถึงแม้ว่าใบพยายามจนสุดกำลัง ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ เรือลำนั้น
 โดนหัวเรือของเราจนครามงกุดแตกใบชักหนึ่ง ฉะนั้นหยกน้ำฟ้า
 ขึ้นขึ้น และได้ขยับใบลงไปในเรือลำนั้นหลายนัด ไม่มีใคร

โผล่หัวขึ้นมาเลยสักคนก็แล้ว มันก็ให้ทหารเรือช่วยกันก็ก็กรวยเรือ
ให้ห่างออกไป เรือจึงไม่ได้ลึบกัน พวกเราหลายคนก็ต้องการได้
ตามเรือลำนั้น แต่ท่ามกลางที่ห้ามไว้ เราจึงแล่นต่อไป และมอง
ไม่เห็นเรือลำนั้นอีกเพราะว่ามีคนก็

ซุกซนก็ทำให้พวกทหารเรือก็ก็เห็นไปต่าง ๆ นานา ๆ บางคน
ก็คิดว่าชาววิลันดาได้ส่งเรือรบมาซ่อนไว้ข้างเกาะใดเกาะหนึ่ง
เพื่อทำลายเรือรบหลวง และกันไม่ให้เราถึงประเทศไทย เพราะว่า
ชาววิลันดาไม่พอใจให้คนระแวกนั้นไปกันเสีย บางคนก็เห็นไปอย่างอื่น
ส่วนตัวฉันนั้นมีความเห็นว่ากระลาโมในเรือลำนั้นคงเมาสุรา บางคนก็
ได้ขึ้นเสียงขึ้นที่ราได้ยิงลงไปในเรือคงมีความตกใจมาก มันไปอยู่ที่
ใต้ฉากฟ้า จึงไม่มีใครกล้าโผล่หัวออกมาเลย (เมื่อเราไปตั้งกรงสู้
อยู่ชยา สยสวนเรื่องนั้นแล้ว ก็ได้ความสมจริงดังที่ฉันกล่าวมาข้างบน)

พายุหลังซุกซนก็ทำให้ โกลาหลกันมากแล้ว เราเดินทาง
ต่อไปเรื่อยเรื่อยจนถึงสันดอน (ปากน้ำเจ้าพระยา) ได้ที่ออกลมของเมือง
วันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2228 นับตั้งแต่วันที่ออกจากท่าเรือเมืองเบรลด์
เราเดินทางมารวมเวลาหกเดือนแล้ว

สันดอนนี้ไม่ใช่สันดอน คือเนินดินและโคลนที่กระแสน้ำซัดลงมา
ทั้งไว้ห่างจากปากน้ำประมาณสองร้อยเส้น ที่ตรงสันดอนนั้นมาก
เวลาน้ำขึ้นก็ไม่ได้เกินกว่าสองวาครึ่ง เหตุฉะนั้นเรือขนาดใหญ่จึง
ข้ามสันดอนไปไม่ได้

เมื่อทอดสมอลงกันแล้ว ลันก็ลงเรือกันเชิงไปกับ ม. วานซ์ เพื่อบอกเจ้าหน้าทไทยว่าท่านราชทูตฝรั่งเศสได้มาถึงแล้ว เมื่อเรือมาถึงปากน้ำ ก็ถามคิดง แม่บ้านเป็นแม่บ้านไทยที่สภกแม่บ้านหนึ่งในบรรพาสี คนไทยเรียกชลชานว่า "แม่บ้าน" ซึ่งแปลว่า "แม่ของบ้าน" เวลานั้นน้ำทะเลกำลังโตนขึ้น เรือต้องทวนน้ำ เราจึงแวะเข้าฝั่ง ได้แลเห็นเรือนซึกแคะมุงหลังคาจากสามหรือสี่เรือน ม. วานซ์ บอกฉันว่าผู้ว่าราชการปากน้ำหยุดที่หมู่บ้านนั้น เราลงจากเรือขึ้นไปยังเรือนหลังหนึ่ง ไปด้วยผู้ว่าราชการ ลันหัว รุ่งถามว่ามีอะไรให้รับประทานบ้าง ผู้ว่าราชการผู้นั้นได้กรุณาพาข้าวม้าให้กิน

ภาพครั้งแรกที่ไก่อเห็นนั้นทำให้รู้ประเทศไทยที่ฉันจากไว้ในใจลึกไปหมด ลันขอพูดโดยตรง ๆ ว่าฉันมีความประหลาดใจเหลือเกินที่ท่านเจ้าวิคเคอะฮิวส์ และแอร์คาซาร์ต ซึ่งได้เดินทางมาพร้อม ๆ กัน และได้เห็นสภาวะของประเทศเหมือนกันกับที่ฉันได้เห็น กลับไปเขียนหนังสือเรื่องประเทศไทย ซึ่งไม่ใกล้กับความจริงเลย แม้ทั้งท่านทั้งสองนี้ได้หยุดในประเทศนี้เมื่อเดือน และ ม. คองสตันส์ ลันมหาเสนาบดีไทย คอยมั่งคั่งกับท่าน จึงให้ท่านเห็นแต่สิ่งที่ดีและงาม ฉันมีสาเหตุหลายประการที่ฉันจะเล่าต่อไปภายหลัง

1. คองสตันส์ผู้นี้เป็นชาวไอณกประเทศ นามเคิม เฮอร์ก็ แต่เปลี่ยนเป็นคอนสตันท์ ไพลคอน ได้เข้ารับราชการไทย มีบันดาสักคิมเป็นเจ้าพระยาวิชยมนตรี ประวัติของกัน ๆ นี้มีพิสดารอยู่ในบันทึกความจำของออกพระศักดิ์สงครามแล้ว

เมื่อน้ำร้อนเดือดแล้ว เรากลับลงไปนอนในเรือกันเขียงอีก และ
เข้าไปในแม่น้ำ ลอยขึ้นไปได้ประมาณสามโยชน์ ข้าราชการคนลงมา
ทวงถามเรา แต่เราก็กินไปจนถึงเมืองบางกอกประมาณเวลา ๒๒ นาฬิกา
ผู้ว่าราชการเมืองนี้ ไล่เลี้ยงอาหารแขก เครื่องกินนมแม่
“ซอริเยว” (คือน้ำเชื่อมที่ทำผลไม้) อาหารและเครื่องกินไม่ถูกปาก
ฉันเลย แต่จำใจต้องกินเข้าไป รุ่งขึ้น ม. ราชบุรินทร์ลงไปเรือ
ยี่สิบถึง ขึ้นเป็นเรือพนประเทสน์ และเดินทางต่อไปกรุงศรีอยุธยา
เพื่อแจ้งความแก่เจ้าหน้าที่ว่าราชทูตฝรั่งเศสได้มาถึงสิ้นก่อนแล้ว และ
ฉันก็ลงเรือกันเขียงกลับไปขึ้นเรือรบของเรา

ก่อนออกจากบางกอก ฉันถามผู้ว่าราชการว่าระชื้อผักผลไม้
และสิ่งของอาหารทุกอย่างอื่น ๆ สำหรับฉันทุกไปเรือร้อยได้หรือไม่ เขา
ตอบว่า “หาไม่” (ซึ่งหมายความว่าไม่ได้) ที่ท่าเรือของเราซึ่ง
คอยฟังข่าวฉันด้วยความระชั้นใจ แลเห็นฉันนั่งเรือกันเขียงกลับมาแต่
ไกล ๆ ราชบุรินทร์ถามว่า ไต่เลี้ยงอาหารมาเลี้ยงกันบ้างหรือไม่
ฉันจึงตอบไปว่า “หาไม่” ไต่แต่รอยงักกักตัวมาเท่านั้น ม. ราช
บุรินทร์มีรับทวงเราตลอดเวลาเดินทางไป

เราอดอดอยู่ถึงสิ้นก่อนห้าหกวันก็ไม่มีใครมา ในวันที่หกจึง
เห็นข้าราชการไทยสองคนมาคือ ม. เกษราโน . หัวหน้าผู้สั่งสอน
ศาสนาซึ่งเป็นเจ้าคณะคณะเมเถลโลโปลิส และ ท่านเจ้าทิศาเดอสิยกัน
ข้าราชการไทยได้เซ็นพระราชกระแสมาช่วยพร ทวงราชทูต และ

สแดงความเคารพตามอัธยาศัยไมตรีแทนอัคมหาเสนาบดีไทย คือ
 นั้นมาไม่ช้าก็มีคนนำสเบียงอาหารมาที่เรอรบ ครัววแรกส่งมาแต่
 เล็ก ๆ น้อย ๆ แต่พายหลังส่งมาอีกมากมายจนพวกทหานเรือได้
 กินไก่ เป็ด เนื้อตุ๋นโคและผลไม้ประเทสร่วมทุกหย่าง แต่ฝักสภที่เรอ
 ต้องการมากนั้นส่งมานิดหน่อยเท่านั้น

การเตรียมรือรองให้ทานราชทุกเจ้าเส้าพระเจ้าแผ่นดินนั้นเปลือง
 เวลาสี่ห้าวัน ซนบทำเนียบการทอนรือมีตงระกล่าวต่อไปนี้ เขาสร้าง
 สาลาทพกไว้ที่ริมตงแม่น้ำหย่าง ๆ กินกลอกระยะทางที่เรอส่งขึ้นไป
 สาลาทพกนั้นทำด้วยไม้ไผ่และเขาฝักสฬนไทย ๆ หุ้ม โคขยเทศที่เรอรบ
 ของเรอเข้าไยในแม่น้ำไม่ได้ เพราะว่ามีน้ำที่สั่นกอนต่นเรือผ่านไยไม่ได้
 เขาจึงรักเรืออื่น ๆ มารือคนรือทุก

เวลาเข้าไยในแม่น้ำนั้น ไม่มีพิธีของอะไร นอกจากมี
 ข้าราชการไทยออกมาต้อนรับทานราชทุก และตามทานไปในกระบวน
 แท้เรือ ระยะทางตงแก่สั่นกอนรณลงกรุงสรืออยุธยาซึ่งเป็นราชธานี
 กินเวลาสี่ห้าวัน

ฉันเวณเสขมิได้ที่ระกล่าวในอันทกนี้ว่า ผู้เขียนระยะทางมา
 ประเทสนเป็นคนคามัก คนเหล่านั้นไปชมกรุงสรืออยุธยาที่ระเทส
 ฝรั่งเสสว่าเป็นราชธานีที่ไมได้เล็กกว่ากรุงปารีส และอธิบายความสวย
 เขาคาม้ำอาเพอไร สิ่งตั้นนั้นประเทศไทยมีแต่ “โคทรยา” หรือ
 “บุรยา” ซึ่งนับว่าเป็นครหลวงเพียงนครเดียวเท่านั้น

สาลาทพกท้าวทวยไม่ได้ที่สร้างขมคามระบะทางนั้นเกลื่อนที่ไว้
 พอท่านราชทูตและบริวารออกไปจากสาลาทพกแล้ว เขาก็วิ่งลง
 เพราะฉะนั้นสาลาทล้างสำหรับเลี้ยงอาหารวันนั้นก็ถูกย้ายไปใช้ในวันรุ่ง
 ขึ้น และสาลาทล้างสำหรับพักผ่อนคนนั้นก็เขาไปเตรียมไว้สำหรับคน
 พุ่มนี้ เราข้ายกพวกเช่นนี้ไปจนเข้าไปใกล้กรุงศรีอยุธยา จึงถึง
 สาลาทพกขนาดใหญ่แห่งหนึ่งซึ่งไม่เกลื่อนที่ ท่านราชทูตก็ขึ้นไป
 อาศัยอยู่บนศาลาหน้ามณฑลจนเขาพาถวายพระราชสาส์น ในขณะตรุษ
 คชยหุยนัน มีข้าราชการชนผู้ใหญ่ทั้งหลายมาเยี่ยมท่านราชทูต ชัก
 มหาลาเนายกของสดสิ่งดีมาหมอบนกัน ถึงแม้ว่ามิใช่ทางราชการ
 แต่ก็มีบริวารตามมาสมกันกับขบวนที่รับเสด็จของเขา

ก่อนอื่นเราพูดกันเรื่องขนบธรรมเนียมทูตเข้าเฝ้า ได้มีความเห็น
 แตกต่างกันว่าระบอบปฏิบัติอย่างไร ในการที่จะขึ้นพระราชสาส์นขึ้น
 ถวายพระเจ้าแผ่นดิน ท่านราชทูตมีความประสงค์จะขึ้นพระราชสาส์น
 เข้าไป ถวายต่อพระหัตถ์พระนารายณ์มหาราช ความคิดเห็นเช่นนั้น
 ไม่อภัยด้วยราชประเพณีของประเทศนั้นอย่างยิ่ง เพราะว่าราชประเพณี
 นั้นมหัศจรรย์ พระมหากษัตริย์ซึ่งไฉนอำนาจสูงส่ง เวลาเสด็จออก
 ขุนนางต้องประคองเห็นคนทั้งสองที่ขยู่หน้าคาง โดยเหตุฉะนั้นราชทูต
 ต้องขยู่ในท้องพระโรงพระที่นั่ง และเสด็จออกให้เฝ้าที่ตึกขยู่จร ถ้า
 จะให้พระราชสาส์นถึงพระหัตถ์ ก็ต้องคอยแทนเป็นอันมากหลายชั้นไว้
 ที่หน้าตึกขยู่จร ซึ่งฝ่ายไทยไม่ยอมให้ทำเช่นนั้น ฝ่ายฝ่ายมีความเห็น

ซึกซ้องกันหยกึงนทลายวัน ฉนไครบหนากไปเงราทาตามความเห็น
กันทลายครงทลายคราว ในที่สุดไคลุดงกันว่าในวันเช้าเผานัน ๗
ประทีสสถานพระราชสาส์นไว้นพานทอง ซึ่งต้องมกันทำทวยทอง
ขาวประมาณสองสอกเส็ด ท่านราชทูตจึงระคำหรือกุนพานพระราช
สาส์นขึ้นไปตงที่ประทีนระสหัสยชรมันไค

ตงกำหนดวันเช้าเผ่า บันตาขุนนางชั้นผู้ใหญ่ทงทลายไคตงเรือ
กันขามาที่สาลาตพักของท่านราชทูต มีเรือพระที่นั่งและเรือราชการ
แผ่นคินน้ำหน้ามากอน เรือขตงกหรือเรือคณยานเป็นเรือเล็ก ๆ ที่
ใช้กันแพทลายในประเทศนมีเป็นจำนวนมากเหลือที่จะนับตวันไค ถ้า
ไม่มีเรือเหล่านี้แล้วก็ไปไหนมาไหนไม่ไค เพราะวไน้ตึงน้ำทวม
องทกเกอน ทวยว่าพนทคินคามาก และเวลาวิคูนก็ตกไม่หยุด
ทยอนเลย

เรือกันขาเหล่านี้ทำทวยไม่ตงกัน ซุกตงไปให้กลอง บางลำ
แควมจากจนผพายตงไปนั่งตวยไม่ไค ลำตผู้ใหญ่ตงคินนกว้างไม่เกิน
สองสอกครงตงตามสอก แต่ลำเรือขาวมาก เพราะฉะนั้นไม่เป็นการ
ประหลาดเลยที่จะตงใช้ผพายตงแปกสียคน และตงใช้ผพายตง
ร้อยขสียคนก็มี พายนันรูปร่างคล้ายเลียม กว้างราวเจ็ดนิ้ว ปลาย
เวียวตงไป ขาวเกอยสองสอก ผพายไครบความลคหคพายตามรั้งทระ
เสียงนายท้ายเรือ เขาพายพร้อมกันเวียวร้อยหน้าพิตวงมาก ใน
ขันคาเรือคณขาเหล่านี้จะเห็นขางลำทวตงครงงามมาก โดยมาก
เป็นรูปสตัวงน้ำ เรือพระที่นั่งนบคทของอร่ามตงลำ

เวลามาที่ศาลาที่พักของท่านราชทูตนั้น ที่เมืองมณีน้อยล้านก็
 เมื่อขุนนางผู้ใหญ่ขึ้นมาบอกถึงความเคารพท่านราชทูตแล้วก็กลั
 ลงไปในเรือกันยาอีก พาไปเป็นกะบวนที่จะเล่าต่อไปนี้ พระราช
 สำนัของพระเจ้าอยู่หัวของเราซึ่งประภคิสถานอยู่ในยศภกษณเรือกันยา
 นั้นนำหน้า ท่านราชทูต ท่านเจ้าวัดเกาะชวสี และผู้ที่มาในคณะทูต
 ต่างคนต่างลงไปเรือพระที่นั่งบ้าง เรือราชการแผ่นดินบ้าง ขุนนาง
 ไทยลงไปเรือที่เขาตั้งมา เรือเหล่านี้ก็ลงขึ้นไปเป็นกะบวนตาม
 ลำค้ำขึ้นในท่ามกลางเสด็จและกลองสนั่นทวันไหว ทลอสสองข้าง
 ผั่งแม่น้ำจนถึงท่าเรือที่เราจะไปขึ้นนั้น เค็มไปด้วยประชาชนพลเมือง
 นัยไม่ถ้วน ซึ่งพากันมาคุนแต่พระราชสำนั อันเป็นของใหม่ซึ่ง
 ไม่เคยมีมาแต่ก่อนนี้

กะบวนเรือขึ้นไปหยุดที่ท่าไม่ห่างจากพระบรมมหาราชวังนัก เมื่อ
 ท่านราชทูตได้ขึ้นไปบนบก ก็พบเสด็จหุ้มผ้ากำมะหยี่สีแดงพนักทอง
 เสด็จหนึ่ง กับเสด็จอีกสองเสด็จงามน้อยกว่า ซึ่งเจ้าพนักงานไทย
 เกรียมไว้สำหรับท่านเจ้าวัดเกาะชวสีเสด็จหนึ่ง และหัวหน้าผู้สอน
 สำนัอีกเสด็จหนึ่ง ท่านทั้งสามไคนงบนเสด็จแล้ว มีคนตามไป
 จนถึงพระบรมมหาราชวัง ส่วนข้าราชการฝรั่งสถในคณะทูตนั้นได้
 ขึ้นมาตามเสด็จไป

แรกเริ่มเดิมทีเราได้ไปดูพระลานกว้างขวางแห่งหนึ่ง มีอาคาร
 เป็นจำนวนมากกั้นห่อสองแถว เราผ่านไประหว่างกลางและได้เห็น

ข้างเผือกข้างหนึ่ง ซึ่งคนไทยนิยมมากขึ้นโดยที่ต่างจากข้างอื่น ๆ ผ่าน
 จากพระลานที่เราเข้าไปอีกพระลานหนึ่ง ซึ่งมีกษัตริย์ประมาณห้า
 หรือหกร้อยคน ที่คนแขนขาเป็นปลอกสีน้ำเงิน อันเป็นเครื่องหมายว่า
 ททานยามรักสาพระองค์ เมื่อได้ผ่านพระลานไปอีกหลายพระลาน
 แล้ว เราได้มาถึงพระที่นั่งที่สกัดออกขุนนาง เป็นรูปยาววัดเหลี่ยม
 มีฉัตรขึ้นไปเจ็ดหรือแปดชั้น

ท่านราชทูตนั่งบนเก้าอี้ ถอนพระราชนัดดั้น ท่านเจ้าวัดเคอะ
 ชวสนั่งอยู่ข้างขวาบนตั่งต่ำกว่าเก้าอี้ เจ้าคณะเคอะเมเคลโตไปตั้งนั่งอยู่
 ข้างซ้ายบนพรมผืนเล็กที่ปูทับพรมที่ลาดพื้นพระที่นั่ง พรมผืนเล็กนั้น
 จักไว้เฉพาะเจ้าคณะเคอะเมเคลโตไปตั้ง และสอาดกว่าพรมผืนใหญ่
 ขุนนางฝรั่งเสสที่มาในคณะทูตนั่งชิดสมาชิบนพรม เจ้าพนักงานไทยในระ
 น้าเราทำให้ระวิงหย่าให้เท้าชนออกมาก ถ้าเหยียดเท้าออกมาแล้วนั้นว่า
 เป็นการหยายช้ำมาก ท่านราชทูต ท่านเจ้าวัดเคอะชวสนั้นและเจ้าคณะ
 เคอะเมเคลโตไปตั้งนั่งแถวเดียวกัน หันหน้าไปทางพระราชบัลลังก์
 พวกราชาชาวฝรั่งเสสนั่งอยู่ข้างหลังเรียงกันเป็นแถวเหมือนกัน ทาง
 ซ้ายขุนนางผู้ใหญ่เรียงตามลำดับสถานันตรสักดิ์ ตลอดไปจนรศ
 พระทวารพระที่นั่ง

เมื่อทุกคนเข้านั่งกันแล้ว เราได้ขึ้นเสียงกลองใหญ่ทั้งขานหนึ่งท
 บันดาขุนนางไทยซึ่งมีเครื่องแต่งกาย คือ นุ่งผ้าพนักคลุมตั้งแต่สรว
 ลงไปครึ่งน่อง ใส่เสื้อมีสีเงินแขนสั้น และสวมลอมพอกขาว ได้ขึ้น
 อานคัสฉฉฉฉฉฉแล้ว หมอบลงกราบหัวเข่าและข้อศอกยื่นกับพรม ก

ขุนนางไทยหมอบลงเป็นแถว ^๑เสียงกลองตึกตึกขึ้นทันท่วงทีในกรุงนอก
หลายที่ ^๒เว้นเป็นระยะ ๆ ไป ^๓พลองที่ตึก ^๔พระนารายณ์มหาราชซึ่ง
เผยพระบัณเฑาะว์เสด็จออกให้เฝ้า

พระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งซึ่งพระมาลาชอกแหม่ม ^๑คล้ายกันกับ
หมอกษัตริย์เราเคยใช้กันมาในประเทศฝรั่งเศสในกาลก่อน ^๒แต่เมื่อ
ไม่กว้างกว่าหนึ่งนิ้ว ^๓พระมาลานั้นมีสายรักทั่วด้วยโศภิตาโดยได้พระชน
ซึ่งผลของพระองค์เขี้ยวระบอบสี่เหลี่ยมสี่เหลี่ยมของ ^๔ลือศพระเสด็จกวัดไวกวัก
พักร้อนวิจิตรงดงาม ^๕และซึ่งพระอำนาจอันมีค่าทุกนิ้วพระหัตถ์
พระเจ้าแผ่นดินไทยพระองค์หนึ่งซึ่งมีพระชนมวารห้าสิบพรรษา ^๖ชวย
พระองค์มาก ^๗พระสรีระรูปแบบอย่าง ^๘ไม่ซึ่งไว้พระพักตร์กระหม่อมชาย
พระศอกมีพระศอกเต็มเล็กไทย ^๙ซึ่งมีพระโศภิตาสองเส้นที่สยลงมายาว
เมื่อท่านราชทูตมีสี่สวดถวายอภิวัตแล้ว ^{๑๐}ก็กล่าวคำกราบบังคม
ทูลพระกรุณา ^{๑๑}เจ้าพระยาวิเศษเขมรพร้อมหน้ากับเป็นล้าน ^{๑๒}ได้ทันแล้วท่าน
ราชทูตเห็นเข้า ^{๑๓}ไปจนใกล้สี่สวดเขมรและเขมรพระราช ^{๑๔}สาสน์ขึ้น ^{๑๕}ไป ^{๑๖}เพื่อซึ่ง
รับพระราชสาสน์ ^{๑๗}พระนารายณ์มหาราชต้องซึ่งเขมรพระหัตถ์มีพระ
ซึ่งก็ออกมานอกสี่สวดเขมรเขมรทรงพระองค์ ^{๑๘}ที่ท่านราชทูตถวาย
พระราชสาสน์ต่อพระหัตถ์เช่นนั้น ^{๑๙}คงแกล้งทำด้วยความตั้งใจ ^{๒๐}หรือ
เห็นว่าคนของ ^{๒๑}ที่ระพันพานพระราชสาสน์ขึ้น ^{๒๒}ไปนั้นยาวไม่พอ

พระนารายณ์มหาราชไทยซึ่งมีพระราชปิตินิถารกับท่านราชทูต
พอเป็นสังเขป ^๑ครั้นถามว่าพระเจ้าอยู่หัวของเราซึ่งพระราชสาสน์

1. ดูหมายเหตุที่อธิบายที่ราชทูตเข้าเฝ้าถวายพระราชสาสน์ ที่พิมพ์ขึ้นท้าย
บันทึกความจำ

หยาบหรือ พระราชวงศ์ซึ่งมีความสขสบายหรือ และประเทศฝรั่งเสส
มีความวิธนาการวระเพียงใ ในที่สุดเสียงกลองไทยดังขึ้นอีกตหนึ่ง
พระนารายณ์มหาราชสค์เค็ดขึ้นข้างใน และขุนนางไทยลุกขึ้นนั่ง

เส็ดการเผาดวาทพระวาชสาสน์แล้ว เราเดินเช่นกระบวนออกจาก
ท้องพระโรงพระที่นั่ง และเจ้าพนักงานได้นำท่านราชทูตไปอาศัยอยู่
ตอกหลังหนึ่ง ซึ่งได้จัดเตรียมไว้พร้อมสรรพแล้ว คณกษัตริย์ฮัด
เป็นคณกษัตริย์ว่างามที่สุดในราชอาณาจักรนั้น พระบรมมหาราชวังนั้นกว้างขวาง
มากยิ่ง เกษะสถานอาคารอื่น ๆ ในกรุงนั้นนับแต่เรือนฝากระดาน หรือ
เรือนซีกแค่มุ่งหลังคาจากทั่วไป เว้นแต่คอกในถนนแถวหนึ่งซึ่งมีราว
สองร้อยหลังตอกขั้วฮัด แต่ก็เล็กมากและมีชั้นเดียวเท่านั้น คอก
เหล่านี้เป็นที่อาศัยของแขกมอญและจีน ส่วนวัดวาอารามนั้นสร้างด้วยฮัด
พระอุโบสถมีรูปคล้ายวัดของเรา กุฏิก็ทำด้วยพระอิฐสูงคั่นหน้า
ด้วยไม้ ไม่มีคณกษัตริย์บ้านเรือนคนอื่น ๆ

นอกจากเผาดวาทพระวาชสาสน์แล้ว ท่านราชทูตได้เฝ้าเช่นทาง
ราชการอีกหลายครั้ง เยื่ออะไรไม่เยื่อเท่ากัไปในงานพระราชพิธีใน
ประเทศนั้น ต้องตระเตรียมทำความตกลงโน่นนี้คณกษัตริย์ฮัด
ไม่มีการเฝ้าเฝ้าเช่นทางส่วนตัวเลย ในหน้าที่ด้วยคณกษัตริย์ฮัดใช้ท่าน
ราชทูต คณกษัตริย์ฮัดไปเฝ้าพระวาชปติย์คณกษัตริย์ฮัดไม่หยุดหย่อน ที่
ต้องทวนไปทวนมาเช่นนี้ความซาบซ่านระชของอุลพระบาทก็ พระนารายณ์
มหาราชจึงไปรอกปรานณ์มาก อันไม่ซาบว่าระควนกล่าวลงในบันทึก

ไม่รู้หรือไม่ว่าที่นั่นเป็นคนไปรคนัน จะเรียกว่าเป็นกุสลับหรือกัมของฉันทน์
 หน้าง ไรก็ได้ ได้มีพระราชกระแสรับสั่งกับเจ้าพระยาวิชเชนทร์ว่ามีพระ
 ราชประสงค์จะเอาตัวฉันทน์ไว้ในประเทศนี้ อัครมหาเสนาบดีผู้หนึ่งซึ่งมี
 ความเห็นไกล และมีสาเหตุหลายประการที่ไม่ต้องการให้ฉันทน์กลับไป
 ประเทศฝรั่งเศส ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่าในการที่จะแต่งตั้ง
 ราชทูตไทยไปเฝ้าทางพระราชไมตรีกับพระเจ้าหุ่ยหัวของเรานั้น ต้อง
 เอาตัวข้าราชการฝรั่งเศสคนใดคนหนึ่งไว้เป็นประกันความมั่นคงมีรายที่
 ราชทูตไทยพึงไทยประสงค์พระราชสำนักของเรา เพราะฉะนั้นเจ้า
 พระยาวิชเชนทร์เห็นชอบด้วยพระราชดำริที่ระเหอตัวฉันทน์ไว้

วิชเชนทร์จึงไปพุดตามความเห็นท่านราชทูต ๆ คุยว่าท่าน
 ความมีสติในทางอาชีพของฉันทน์ไม่ ยิ่งฉันทน์เป็นผู้มีตระกูลดีและมีตำแหน่ง
 หน้าที่ในราชการฝรั่งเศสเช่นสำคัญอยู่แล้ว ก็ขอมเป็นการยากที่จะ
 บังคับความสมัครใจของฉันทน์ได้ ถึงแม้ว่าวิชเชนทร์ต้องจำนนฉันทน์แล้ว
 ก็หาเสียใจไม่ เขาเรียนท่านราชทูตไทยตรงว่าพระนารายณ์มหา
 ราชมีพระราชประสงค์จะเอาตัวฉันทน์ไว้เป็นประกัน

ท่านราชทูตตกใจมากที่เขยิบคำพูดเช่นนั้น จึงปรึกษาทว่า
 ท่านเจ้าวัดเกาะชวีลิต์ขอคืนเจ้าวิชเชนทร์ เพื่อกำทางอันโดยความพระราช
 ประสงค์ ท่านเจ้าวัดเกาะชวีลิต์รับฉันทน์มาตามความเห็นฉันทน์ว่าระสมักวัย
 ราชการหุ่ยในประเทศนี้หรือไม่ ฉันทน์ขอว่านอกจากความรำคาญที่พง
 จะไต่รับในการที่จะต้องหุ่ยไกลจากบ้านเกิดเมืองมารดรเช่นนั้นแล้ว
 ขนบทำเนียมของประเทศนั้นก็ตรงกันข้ามกับขนบทำเนียมของเรา ฉันทน์

ไม่สมควรที่จะสรรเสริญที่ราชการของข้าพเจ้าในบริเวณนี้ จะ
ได้ตำแหน่งหน้าที่ไทยใดสักเพียงไร ก็ไม่เท่าเทียมตำแหน่งหน้าที่อัน
น้อยที่ข้าพเจ้ามีอยู่ในขณะนี้

ท่านเจ้าวัดเคอะชวีสเห็นพ้องด้วยความเห็นของฉันทึ่ง ไปเล่าความ
คิดเห็นให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฟัง ฟังแล้ว
ไม่ทรงวิตกว่าจะไม่ไต่ถามเห็นดีความชอบ” สหายสนับยกไว้เป็น
หน้าที่ของเขาเถิด วิชเชนทร์พูดว่าฉันทึ่งยังไม่รู้จักประเทศนี้พอ เขา
จะตั้งให้ฉันทึ่งเป็นนายพลผู้บัญชาการทัพบกและทัพเรือ และผู้ว่าราชการ
เมืองบางกอกด้วย ในเวลาไม่ช้าเขาจะสร้างข้อมป้อมปราการขึ้นที่เมืองนั้น
และให้ทหารฝรั่งเสสมาควบคุม

ท่านเจ้าวัดเคอะชวีสมาเล่าข้อความนี้ให้ฉันทึ่งฟัง ฉันทึ่งไม่เห็น
ตำแหน่งหน้าที่อันระประสิดอย่างไร ท่านราชทูตจึงมาพูดปลอบใจฉันทึ่ง
ว่าความความเห็นส่วนนี้ของท่านแล้ว ท่านเห็นว่าหน้าที่อันใหญ่ซึ่งราชการ
ในประเทศนี้ตามพระราดำรัสของพระนารายณ์มหาราช

เห็นว่าท่านราชทูตมาพูดเช่นนั้น ฉันทึ่งตอบท่านว่า ท่านจะมีความ
เห็นอย่างไรก็ตาม ฉันทึ่งไม่ยอมอยู่ในประเทศไทยเช่นอื่นชาติ เว้น
เสียแต่ว่าท่านรับคำสั่งว่าพระเจ้าอยู่หัวของเราให้พระบรมราชโองการ
ให้ฉันทึ่งคืน ท่านราชทูตจึงพูดว่า ถ้าเช่นนั้นท่านสั่งให้ฉันทึ่งรับ
ราชการในประเทศนี้ ไม่ช้าว่าจะพบภัยสักอย่างไรก็ตาม ฉันทึ่งยอมทำ
ตามคำสั่งของท่าน แต่ได้ขอรับให้ท่านทำคำสั่งเป็นลายลักษณ์อักษร
มอบไว้แก่ฉันทึ่ง ท่านราชทูตก็มีความกรุณาเขียนคำสั่งให้ฉันทึ่ง ล่วงมา

ส่วนฉันก็ไต่จบพระราชทานยศเป็นนายพลเรือและมีบัญชาการทหารบก
พร้อมกันอีกกระบี่และเรือรบตามตำแหน่งนั้น

ในขณะนั้นวิชเบนครีหาชบายที่ระเถาคีวันไว้ ในประเทศไทย เพื่อ
ประโยชน์ส่วนตัวของเขาไทยเฉพาะ เขาหาเงินที่จะพยายามให้ชาว
ฝรั่งเสสเห็นแต่ความก็ความงามของประเทศนี้ไม่ เขาได้จัดให้มึงงาน
วันวิ่งเรือไปตลอดเวลา ไต่เอาสิ่งของอันมีค่าที่มึงหามาพระคตังมหา
สมัยก็มาแจกจ่ายราชทูตและชาวฝรั่งเสส บัดนี้ยังชอความว่าภาชนะ
เงินทองและเพชรนิลจินดาเหล่านั้นเป็นพระราชทรัพย์ที่ ไต่สะสมมาไว้
หลายรัชกาลแล้ว เพราะว่าในประเทศนี้เห็นถนัดว่าถ้าพระมหากษัตริย์
พระองค์ใดซึ่งสะสมพระราชทรัพย์ไว้ไต่มากเพียงไร ก็เช่นถน
เชิดชูพระเกียรติยศพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น และถึงแม้ว่าพระ
มหากษัตริย์มีพระราชประสงค์ที่จะจำหน่ายสิ่งของเหล่านั้น พระองค์เอง
ก็ยังไม่กล้าแต่ต้องส่งทูลคตมหาราชาไต่ซึ่งสะสมไว้

วิชเบนครีจึงไต่พาพวกเขาไปดูวัดวาอารามที่งามที่สุดทั้งในกรุง
และหัวเมือง พระพุทธรูปนั้นสร้างด้วยปูนแล้วปิดทองอันเป็นศิลปะ
ที่ดัดกันอย่างปราณีต งามเฝื่อน ๆ ก็ว่าเป็นทองแท้ วิชเบนครีไม่ละเลย
ที่จะบอกเราว่าพระพุทธรูปเหล่านั้นหล่อด้วยทองคำแท้ ๆ คนเราก็
เชิดชออย่าง ๆ เพราะว่าเอามือไปลูบคลำไม่ได้ และโดยมาก
พระพุทธรูปเหล่านั้นก็ประดับสวณหุ้บนที่สูง บางวัดก็มีลูกกวางเหล็ก
กั้นพระพุทธรูปไว้ ไม่เปิดประตูให้เข้าไปดูใกล้ ๆ เลย

เครื่องราชบรรณาการทูลเชิญเขนทร์ก็ส่งไปถวายพระเจ้าใหญ่หัวของเราและพระราชวงศ์นั้น ก็เป็นความมุ่งหมายอันล้นของเขาท่าหนึ่งเหมือนกัน เขาฉลานประเทศไทยเพื่อให้เห็นว่าประเทศนี้ยังมีเพียงไร ถ้าอ่านรายงานและจดหมายเหตุนานวันของแปร์กาซาวด์และของลัชเบเคอะซีร์สกี ก็ระเหินได้ว่าเขนทร์ก็ทำทุกสิ่งทุกอย่างจนเกินไป ไม่พักแต่เพียงจะแสวงหาสิ่งที่ดีในประเทศนี้ ยังเข้าไปยึดทุกสิ่งของที่เขาอยากมาจากประเทศจีนและยูนอิกด้วย และไม่ยอมยกย่องสิ่งไปลงเรือรบของเรา จนไม่มีที่เหลียวพอกจรมันทุกไปได้

แม้ที่หาหนังสือฝรั่งเสสก็ไ้รับของกันทุกคน จะไม่พากันรู้สึก ว่าเขนทร์เป็นคนใจกว้างขวางอย่างไรได้ ท่านสมุหนายก (หรือ อัครมหาเสนาบดีไทย) ผู้ฉลาดเฉลียวจงราชบุตรและชาวฝรั่งเสสก็ช่วยประการหนึ่ง ตั้งแต่นั้นเป็นมา โสกราชของเขนทร์ก็ระยั้งความสับสนวิตกแก่ความมั่งคั่งไม่สูงของเขา

ในขณะที่ท่านราชบุตรกำลังเตรียมตัวที่จะกลับไปประเทศฝรั่งเสส เขาก็ได้กราบทูลราชบัณฑุกมลา และฉันทองสุบในประเทศนี้ ฉันทองไม่รู้ว่าจะเอาเงินสี่ร้อยชั่ง ท่านแก้วประพาสของนางรชเลศ ไปซื้ออะไรก็ได้ ฉันทองนำเอาเงินจำนวนนั้นไปมอบให้สัมฤทธิ์ชัยของบริรักษ์ กองมณี เกศ อังกีส และร้อยโยนแลกเงินส่งไปให้นางรชเลศ แก่คิดว่าหาซื้ออะไรตามความประสงค์ของเขาไม่ได้ เมื่อถึงกำหนดเวลาที่ราชบุตรจะออกเรือไป เขนทร์และฉันทองก็ตามไปส่งท่านถึงในเรือรบ เมื่อใกล้ถึง

ความขวญยที่ระตขงจากกัน และอ้ลลกันภามอชขวญยไมครันแลว เวล
ทงสองลงเรือกลับไปเมืองละโว้

ยคน ถึงเวลาที่ระบญชายนโยชยการเมืองขงวิชเชนทร์ไว้คชน
หนง และภายหลงระเล้าสำเหตุที่เขาคชงการเขาคชฉนไว้ในประเทศน
สมุหนายกไทยผู้เป็นชาวประเทศกรวิส (โยนภประเทศ) เปนบุตร
เจ้าชองบ้านชายสรททหมบ้าน กุสโคท ซึ่งตั้งหญ่นเกาะ เซฟาโตน
ที่มากไคทำแทนงสูงและคงหญ่นไคนั้น ทำใหชุนนางไทยทงหลายและ
ประชาชนพลเมืองกลับคชงแลววิลชามาก

แรกเริ่มเดิมทีเขาไประไซ้เจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งเป็นสมุหนายก
ภวิยาพุ่มนหวนทอขด้วยความเพียร และความเฉลียวฉลาดขงเขานั้น
เปนนที่ถูกลงไคท่านเจ้าพระยาพระคลังมาก นายชองเขาไว้วางไค ให้สมยติ
พลัดกันเขนอินมาก และน้ไปถวราชทวิพระนารายณ์มหาราชจะเปนน
กำลังในราชการมาก

พระนารายณ์มหาราชไคซึ่งรู้รักศน กุ นไม่นาน ก็ไว้วางพระราช
หรัทข้มมาก แต่ด้วยศจามอกคณญทหน้าซึ่งนัก คนไปรคไคนี้ไม่
ชอขมคณข่ง แอขอชงข่านาคในราชการเพิกทูนกล้าวร้ายหากความผิดไค

1. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 6 ว่า เจ้าพระยาโกสลา ๑ (ขุนเหล็ก) ให้
วิชเชนทร์เข้ารับราชการในกรมพระคลังสินค้า และรับราชการอยู่ในบังคับบัญชาของ
เจ้าพระยาโกสลา ๑ จนถึง พ.ศ. 2226 ซึ่งเป็นปีที่เจ้าพระยาโกสลา ๑ (ขุนเหล็ก) ถึง
อสัญกรรม พระนารายณ์มหาราชจะทรงสั่งให้วิชเชนทร์เป็นที่โกสลาธิบดี แต่วิชเชนทร์
ไม่รับ จึงทรงตั้งขุนนางเชื้อแขกเป็นที่โกสลาธิบดี แต่การต่างประเทศหญ่นวิชเชนทร์

ตัวเจ้าพระยาพระคลัง ทำให้ซึ่งสงสัยความประพฤติท่านผู้นั้นแล้ว
 ยินยอมให้ปลงศพราชการ คมความพรัก ถักดี และข้อสัง ออกเสีย จาก
 ราชการ เจ้าพระยาพระคลังผู้มีพระคุณแก่เขาคอนนั้นแหละเป็นคนแรก
 ที่เขาประหลัดร้าย เพื่อความมักใหญ่ใฝ่สูงของเขา คนทั้งประเทศ
 จึงเริ่มเกลียดกัน ๆ นี้นมาก

ขุนนางผู้ใหญ่และผู้น้อยแก่นเคื่องวิเศษเขนทร์เป็นที่ย่างอิง ขุนนาง
 พวกนี้เกรงว่าจะถูกกล่าวร้ายเช่นเดียวกัน จึงสมัครร่วมคิดกันลับ ๆ ที่
 จะสำเร็จโคตวิเศษเขนทร์เสีย แต่ไม่ทันมีโอกาส คน ๆ นี้รู้ตัวก่อน
 จึงกราบบังคมทูลพระกรุณา ให้ส่งพระราชาอาญาประหารชีวิตผู้ร่วมคิด
 ซึ่งความชอยเสียมากกว่าสามร้อยคน แต่นั้นไปวิเศษเขนทร์รู้ ก็ว่าพระ
 นารายณ์มหาราชาซึ่งมีพระราชนิสัยชอบแอ จึงได้ข้างพระราชอำนาจ
 มากดขี่ระคนขอประชาชนพลเมือง ตระสมพระราชทรัพย์ไว้เข่นอันมาก
 โคยวิเศษเขนทร์ประการหนึ่งและทำถาวรค้ำขายอีกประการหนึ่ง เพราะ
 เขาเป็นคน ๆ เกยวักทำถาวรค้ำขายกับต่างประเทศได้

การล่วงพระราชอำนาจจนเหลือเกินดังนี้ วิเศษเขนทร์ก็คิดว่า
 เขาได้ทำเพื่อสาธารณประโยชน์ แต่คนทั้งประเทศไม่ชอบพอเขาเลย
 ได้ร่วมคิดกันลับ ๆ ยังไม่มีใครกล้าทำการเบียดเสียเลย รอคอยเวลา
 ระกัฉลารกษัต เมื่ชโรงศัพยาชเยกเข่นพระนารายณ์มหาราชา โอกาส
 นั้นใกล้เข้ามาแล้ว เพราะว่าเวลานี้ซึ่งพระชวามและพระชวาทอยู่ข้างแล้ว

วิเศษเขนทร์รู้ตัวอยู่ก็แล้วว่ขุนนางทั้งหลายไม่ชอบพอเขา เขามี
 ความไหวพริบและความเขื่อนั้นมากเกินไปว่าที่ใดถึงพระราชอาญา

อย่างหนักแก่ชนนางที่เอาใจออกหากมาแล้ว คงเป็นตัวอย่างที่จะไม่
 ใ้คนอื่น ๆ ลมทวนและกลีบสมุทร่วมกึกกั่นถ้อยการเงาสดชื่นสด นอก
 จากนี้ วิชเชนทร์รู้ดีว่า ใคร ๆ ว่าเขา คือยังพึ่งพระยาวม้พระนารายณ์
 มหาวาฮ ทรายไทยที่ไม่ประสรวและมิพระกัวถึงแห่งนรงแล้ว ทราย
 นั้นก็ ไม่ค้องมีความวิตถ เขาู้ ก็ว่าถ้าเกิดการกตเช่นแล้ว เขาจะ
 เขากัรอกไม่ไ้ ถ้าประเทศค่างกัวประเทศหนึ่งไม่ช่วยเหลืขและ
 คุ้มครองให้เขาคำรงถานะหุอยู่ในพระราชอาณาจักรนี้ไ้

ความมุ่งหมายของเขามิหุ่อย่างเคียวเช่นนี้ วิชเชนทร์จึงไ้
 กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ขงริ้วของชาวต่างประเทศ และขงมอช
 ข้อมปรากการให้คช่วยคม คอมาไ้ก็กราบบังคมทูลแนะนำว่า ถ้าไ้มี
 พระราชสัมพันธ์ไมตรีกับขลวต่างประเทศแล้ว ประเทศไทยจะไ้รับ
 ประโยชน์นนวนปีการ พระนารายณ์มหาราชก็ขงเชือถึค้ำชองสมท
 นายกผู้นี้ ความยากลำบากนั้นจะเลือกที่พระราชสัมพันธ์ไมตรี
 กับพระมหากษัตริ์ต่างประเทศพระองค์ไ้

วิชเชนทร์จึงทำขงไ้ก็เพือประโยชน์ส่วนตัวขงเขา ทวคคัจะทำ
 สัมพันธ์ไมตรีกับพระมหากษัตริ์แห่งประเทศใดก็เคียวไม เขาู้ก็ว่า
 พระมหากษัตริ์คัปลครองประเทศ ซึ่งคัหุ่ไ้ก็เคียวประเทศไทยนั้น
 ไมมีความสัง เขาจึงเกรงว่าเมื่อพระมหากษัตริ์นั้น ๆ ไ้ส่งนลคเปลื่ยน
 สมพระราชประสังคแล้ว คงจะขงมอชคัวเขาให้ขุนนางไทยนำควข
 สากลว่ากรวยสแก่แผ่นดิน หรือมีฉะนั้นก็ขงขอให้ประหารชีวิตเขาก่อน
 ขะคังคัทำคัหนึ่งสอสังคยาทางพระราชไมตรี

เขาไม่เห็นลู่ทางที่จะเอาอะไรไปต่อชาว อังกริก วิสันทา สเปน
หรือ โปรตุเกสได้ เพราะว่าประเทศไทยไม่มีสินค้ามากพอที่จะแลก
เปลี่ยนกับประเทศนั้น ๆ ได้ จึงคิดว่าพลกตวงชาวฝรั่งเศสได้ง่าย
กว่า เหตุฉนั้น วิชเยนทร์ จึงได้กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ซึ่งทำ
พระราชสัมพันธ์ไมตรีกับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ของเขา ไทยแต่งตั้งคนทูต
ไทยที่กล่าวมาข้างบนให้ออกไปชี้แจงว่า พระนารายณ์มหาราชมี
พระราชดำริที่จะส่งเขารักกันยัดถือคริสต์ศาสนา ความจริงพระนารายณ์
มหาราชไม่เคยมีพระราชดำริเช่นนั้นเลย พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ของ
เขาสั่งว่า พระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทยซึ่งมีพระราชสัทธาภักดีจะส่ง
เขารักกัน จึงส่งแต่งตั้ง เซวาลิเออร์ เดอโซมองต์ เป็นราชทูตมาเชื่อม
ทางพระราชไมตรีกับพระนารายณ์มหาราช

วิชเยนทร์เห็นว่าความดีของเขาสมประสงค์ไปข้างแล้ว จึงคิด
การที่จะให้โยชยานั้นสำหรัคผลตลอดไปตามความมกใหญ่ไม่สูงของเขา
เขาได้บอกเซวาลิเออร์ เดอโซมองต์ ว่า ชาววิสันทาคิดที่จะขายการค้า
ขายในประเทศนั้นเสียกว้างขวาง และมีความประสงค์มานานแล้วที่จะมา
ตั้งคลังสินค้าในประเทศไทย แต่พระนารายณ์มหาราชไม่ชอบพระราช
ดำริเห็นชอบด้วย จึงเกรงว่าชาววิสันทา ซึ่งมีความโลภมากจะมาเป็น
เจ้าแผ่นดินไทยในประเทศนั้น เหตุฉนั้นถ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ของเขามี
ความเชื่อมั่นว่า ซึ่งมีพระราชสัทธาภักดีเพียงนั้น มีพระราชประสงค์
ที่จะทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับพระนารายณ์มหาราชแล้วเขาก็

ระงับการมอบข้อมูปรากฏาทิทางกอกให้ชาวฝรั่งเศส ข้อมูปรากฏานี้
เป็นทีมนักสำคัญ นับว่าเป็นถนนของประเทศไทยได้ เขาขอแก่
ให้ซึ่งกำลังของทหารพร้อมทั้งเรือและเงิน มาลงมือควบคุมก่อสร้างให้
แข่งแรงเช่นเท่านั้น

เขวาสีเรียเตอร์ไซมของค์และท่านเจ้าวัดเกาะซิวส์ ซึ่งชาวคอมัน
ไม่เห็นว่าจะทำตามได้ง่ายนัก จึงไม่ยอมรับไว้ด้วย แต่รักษาชาติ ไม่
ยอมซึ่ง เริ่มแรกตกตลงเห็นไปว่าประ โยชนท่งโตจากการทำหนังสือ
สัญญาแก่นั้นมาก แต่แท้ จึงประ โยชนท่งกชนพคนนั้นเกินความจริง
ท่านนักชวตเสฐิตินิกายรูปนี้ ถูกวิชเชนทร์สมุหนายกผู้ฉลาด และไม่มี
ความจริงใจหลอกลวงทั้งนั้น เขาสมุหนายกจากซ่อนเร้นความมุ่งหมาย
ไว้โดยความลับอากเกล้าในศาสนา เขาขอสักความจนพูดว่า ชัยเสนค
ของเขานั้นจะช่วยให้สาสนกิจแผไพศาลไป พระนารายณ์มหาราชต้อง
ซึ่งเขารักแน่ และกองทัพฝรั่งเศสจะมาควบคุมข้อมูปรากฏาทิ
ทางกอกนั้น ก็จะถูกหนให้ผู้ส่งสอนศาสนาทำกิจการได้คือปราศจาก
อุปสรรคทั้งปวง นอกจากนั้นวิชเชนทร์ยังได้สัญญาว่าจะอุปการะลทธิเชฐิก
จะสร้างวัดขาศัย และหอคุศาวรณที่เมืองระไวด้วย สรุปรวมความ
ทั้งหมดนี้ แปรภาชาวต์ เห็นว่าการทำหนังสือสัญญาตามข้อมูความกึ่งที่ระบุ
มาข้างบนนี้ยังประ โยชนแต่พระมหากษัตริ์ สาสนา และบริสัทค้ำขาย
ฝรั่งเศสเป็นอเนกประการจึงไม่ยินยอมที่จะให้คำมั่นสัญญาแก่ วิชเชนทร์
ว่าจะรักษาระไปเป็นผู้เจรจาการทำหนังสือสัญญา และพูดว่า หวังใจว่า

แบริ์ เกอเธ่และเชสทิงจะช่วยเหลือ และเพื่อกุณพระเจ้าผู้หัวของเราให้จง
เห็นชอบด้วย

แต่บัดนั้นมา แบริ์ ทาซาร์ต เป็นผู้ ที่ช่วยความลับของคนทุกคน ได้
ตกลงใจที่จะกลับไปประเทศฝรั่งเศสและควบคุมคนทุกคนไทยไปพร้อม
กัน เมื่อเขาทำความตกลงกันเช่นนั้นแล้ว ถ้าฉันกลับไปประเทศฝรั่งเศส
ด้วย ความวิตกกังวลของวิชเชนทร์จากมีอยู่ลึก จึงกักตัวฉันไว้ สาเหตุ
ที่กักตัวฉันไว้มันคงจะเล่าต่อไปนี้ ในหน้าที่ควบคุมคนทุกคนฝรั่งเศสนั้น
ฉันได้ทำความวิตกกังวลกับวิชเชนทร์หลายคราว เขาจึงรู้ ความฉันนั้นสย
พูดว่าตกลงกันเอง และพูดตรงไปตรงมา ไม่เคยอำพรางเลย เขาจึง
เกรงว่าฉันจะไปเที่ยวพูดว่าประเทศไทยไม่มั่นคง และไม่มีการค้าขาย
เป็นต้นนั้นพอที่ชาวฝรั่งเศสจะพากันมาอยู่ในประเทศนั้น โดยเหตุที่ฉัน
ไม่เคยมีความสงสัยเลยว่าคุณความมุ่งหมายของ วิชเชนทร์ มีอยู่อย่างไร
เขาจึงเกรงว่าถ้าฉันกลับไปประเทศฝรั่งเศสแล้ว ก็คงจะประพรัตด้วย
เช่นเดียวกันกับที่อยู่ในประเทศนั้น และถ้าฉันไปโศกนาว่าฉันมีความวิตก
ความเห็นว่าประเทศไทยเป็นเช่นนั้นเช่นนั้น ถ้อยคำนั้นอาจกล่าวข
นโยบายที่เขาลังใจไว้ว่าจะให้สำเร็จตามความมุ่งหมายของเขาจนได้

ถ้าพูดตามความเป็นจริงแล้ว วิชเชนทร์ไม่คิดผิดเลยที่ไม่ไว้
วางใจฉัน เพราะว่าฉันจะละเลยเสียมิได้ที่จะไม่เล่าข้อความที่ฉันได้รู้
เห็น ความจริงที่ปรากฏที่หล่นมแต่พระมหากษัตริ์ และชาติยังภัยใจไม่
ฉันนั้นทุกการที่ระดมก็ส่งคนทุกคนฝรั่งเศสออกไปประเทศไทย อัน
เป็นการเปลืองพระราชทรัพย์และไว้ประโยชน์อย่างอื่น วิชเชนทร์เกรง

ว่าฉันจะไขความกระจ่างในเรื่องนี้ แล้วทำลายนโยบายของเขา เขาจึง
ชวนชวาทักทายตักทวงตัวฉันไว้ในประเทศนั้นได้

สาเหตุเหล่านี้สยบโรจน์เมื่อกษัตริย์ผู้สร้างเสสและไทยได้ขอเรือ
ไถ่น้ำ และพาสลิ่งเวลาทวนไถ่สนทนากันกับวิชเชนทร์เป็นเวลา
นาน ในเวลาที่พูดกันนั้นเขาได้ขยายสาเหตุที่ฉันได้เล่ามาข้างบนนี้ให้
ทราบโดยมาก นอกจากนั้นฉันยังขยายความถ้อยคำที่เรามาจากกาสนทนา
กับผู้ที่รู้ความจริง และจากคำสั่งเสสและไทยที่ฉันได้บอกเป็นลำดับมา
จนพอให้เห็นว่าข้อความที่ไทยขยายมาล้วนนั้นผิด ยืนยันว่า
พรรคการเมืองที่บอกกับฉันในเวลาที่อยู่ในประเทศนั้น

เมื่อกษัตริย์ผู้สร้างเสสและไทยลงเรือไถ่น้ำ ฉันกลับไปเมืองละโว้
พร้อมกับวิชเชนทร์ เมืองละโว้ (ลพบุรี) นั้นเป็นที่ประทับในชนบท
ของพระนารายณ์มหาราช ตามประวัติที่บันทึกไว้ เมืองนั้นเป็นนิ
สเคศไชพระนครสี่รัชชยา ซึ่งหยั่งวัดกันประมาณเจ็ดร้อยสี่พันแฉก
ครึ่งหนึ่ง และเมื่อมีงานพระราชพิธี เมื่อฉันมาถึงเมืองละโว้ เขานำ
ฉันเข้าไปในพระราชวังเป็นครั้งแรก ภาวะของขุนนางไทยที่ฉันได้
ประสบนั้น ทำให้ฉันประหลาดใจเป็นอย่างยิ่ง

ขุนนางทั้งปวงนั้นนั่งหุ้มนั่งเสอซ้อนกันเป็นวง ๆ ไป ฉัน
ได้เห็นเครื่องแต่งตัวพระราชวังที่ผิดกันไกลกับเครื่องแต่งพระราช
สำนักของเรา ฉันจึงถามวิชเชนทร์ว่า ความเป็นสง่าผ่าเผยของขุนนาง
ไทยมีเพียงภาพที่สยบตาฉันเพียงนหอย เขาตอบว่า มีเพียงเท่านั้น
แหละ เมื่อเขาพูดออกมาเช่นนั้นแล้ว และเห็นฉันนั่งฉัน เขาก็รีบ

บอกความ ออกมาได้ ๆ ซึ่งแต่ก่อนนี้ก็ไม่เคยปรีชาออกมาเลย ว่าฉันเห็นภาพนั้นหยาบระหลาดใจ ความจริงระหลาดนั้นมาก แต่ฉันไม่คิดวิตกว่าจะไม่มีทั้งลาภและยศ กุศโลบายของซี เขาได้สะสมทรัพย์สมบัติไว้ได้มากแล้ว ในตอนที่ความสงบสนทนาเขาขยายสาเหตุนั้นที่เขากลับตัวฉันไว้ในประเทศนี้ออกมาตรง ๆ ทั้งลือลือความดีฉันได้ ยืนถือไว้ข้างบนนี้แล้ว

ตลอดเวลาสองเดือน ฉันเข้าไปในพระราชวังทุกวัน แต่ไม่เห็นพระองค์พระนารายณ์มหาราชสักครึ่งเดียว ต่อมาภายหลังจึงได้เข้าเฝ้าบ่อย ๆ วันหนึ่งมีพระราชกระแสถามฉัน ว่าฉันไม่รู้สักสหายไรหรือที่ได้มาอยู่ในพระราชสำนักนี้ ฉันเห็นว่าไม่เป็นการจำเป็นที่จะกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ซึ่งสายความเท็จใจของฉัน จึงสนองพระราชกระแสว่า ฉันมีความซื่อสัตย์เป็นอย่างยิ่งที่ได้มารับราชการของพระเศษพระคุณ ทว่าวงโลกก็ตาม สิ่งใดในโลกก็คงไม่มีความเท็จเท่าคำฉัน กราบบังคมทูลมานี้ ความเสียใจที่ไม่ได้กลับไปประเทศฝรั่ง สอนนี้ ทว่ามากจนทุกขณะ

✓ พระนารายณ์มหาราชเป็นผู้ทรงพระวินัยล้นเกล้าทั้งปวงและให้สิ่งพระราชอาณาเขต เหตุฉะนั้นจึงไม่มีใครที่จะรบกวนพระราชอาณาเขตได้เลย แม้พระราชโอรสและพระเจ้าน้องยาเธอก็ไม่ได้ความยกเว้นผิดแผกไปจากคนอื่น ๆ

ตกใจที่ได้เห็นขุนนางผู้ใหญ่ถูกลงพระราชอาณาเขตนี้ ฉันจึงถามวิษณุมนตรีว่าฉันจะต้องถูกลงพระราชอาณาเขตนี้บ้างหรือไม่ เขาคอยว่า

ไม้ตั้งวิคก ไม่เคยส่งพระราชอาณาเขตต่างประเทศเลย แต่คน ๆ นี้
พูดพล เพราะว่ามันโง่ซวยพ่ายหลังว่า เมื่อเขารับราชการอยู่ที่อังกฤษ
กับชาวเจ้าพระยาพระคลังคนก่อน เขาเคยถูกลงโทษบ่อยครั้งหนึ่งแล้ว

ในที่สุดพระนารายณ์มหากษัตริย์ราชทานบ้านให้ฉันหยุดตั้งหนึ่ง
และทาสไว้ใช้สามสิบคน กับช้างอีกสองเชือก ค่าอาหารสำหรับ
เลี้ยงคนใช้นั้น ฉันจ่ายเพียงวันละหนึ่งเพลงเท่านั้น เพราะว่าคนเหล่านั้น
ไม่กินเหล้า และอาหารก็ถูกมาก ส่วนตัวฉันนั้นฉันรับประทานอาหาร
กับวิซเบนทร์ ที่บ้านของฉันนั้นเขาเก็บเครื่องเรือนไม่สู้มากนัก ให้ไว้
สองสามชิ้นเท่านั้น แต่ให้ใช้จานเงินหนึ่งโหล จานเงินขนาดใหญ่
สองจาน ข้างหนึ่งมี ผ้าเช็ดมือสีโหด และเทียนสีเหลือง ๆ วันละ
สองเทียน นี่แหละเป็นภาชนะเครื่องใช้ล้อยของ “ท่านนรปผลเวือเฮก
และคู่บ้านจากการทหาณภกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” คนรู้สึก
พอใจเสียบ้าง จึงโหม

เวลาสี่ทุ่มครึ่งฟ้าสตามหัวเมืองหรือคลังอังกฤษ ไปรอกเกล้า ๆ
ให้ทั้งอาหารมาเป็นของ พระราชทานแก่ ราชบริพาร มักมีข้าวและ
แกงเช่นต้น คนไทยเห็นว่าอาหารนั้นโอชะรสมาก แต่ชาวฝรั่งเสสซึ่ง
ไม่ชินกับอาหารเช่นนั้น ไม่รับประทานได้ถ้อยของนัก ความจริงวิซเบนทร์
ซึ่งไทยสเก็ทพระราชทานนิมเสมอ จัดหาอาหารที่อร่อยไปแบ่งให้ฉัน
รับประทานด้วย แต่ถ้ามัวมีราชการที่บังคับให้ทำอยู่ที่เคหะสถานของ
เขา ฉันต้องฉันใจรับประทานของที่ไปรอกเกล้า ๆ ใต้ห้องเครื่องกำเสง
ชอกมา

เวลาเสด็จประพาสเพื่อสำราญพระราชอิริยาบถเช่นนี้ ไปรด
เกล้า ๆ ให้น้ำเข้าเฝ้าบ่อย ๆ และซึ่งพระราชปรีดิ์สนทนากว้าง ฉันได้
กราบบังคมทูลสนของพระราชภาระที่ทรงผ่านผู้หนึ่ง ซึ่งวิชเชนทร์ก็ไว้
ประจักษ์จริง ไทยเทศกึ่งซึ่งพระเมตตาฉันมาก ฉันจึงกล้าแสดงความเห็น
ขวางบ้าง ซึ่งถ้าชอกจากปากของผู้อื่นแล้ว อาจมีผลร้ายเป็นอย่างยิ่ง
วันหนึ่งมีพระราชประสงค์จะส่งพระราชอาญาตามทวด เล็กคนหนึ่ง ที่ลงมท
เกรียมผ้าเช็ดพระพักตร์ไว้ถวาย¹ ฉันไม่รู้จักขนบทำเนียมของประเทศ
นี้ เห็นแต่ว่าคนเก่งเป็นคนไปรดปราน จึงขอพระราชทานอภัยโทษ
เพื่อเป็นการสงเคราะห์คนอันน่าสมเพชนั้น

พระนารายณ์มหाराช ประหลาดพระราชหฤทัยมาก ที่ฉันมีปาก
กล้า จึงซึ่งพระพิโรธมาก วิชเชนทร์จึงเล่าอยู่ในที่นั้นด้วย หน้าซีด
ลงทันที เกรงว่าฉันคงจะไว้รักพระราชอาญาอย่างแสนสาหัส ส่วน
ตัวฉันนั้นฉันคาดคิดสิ่งไม่ ฉันกราบบังคมทูลว่า พระเจ้าอยู่หัวของฉัน
นั้นซึ่งพระโลมณัส เมื่อใดซึ่งเห็นว่ามีคนขอพระราชทานอภัยโทษแก่
ผู้มีความผิด เพราะว่าเป็นการเตือนพระราชสติให้ซึ่งกลายเป็นพระโทโส
แล้วพระราชทานอภัยโทษ ข้าราชการที่ทร โทสนั้นก็รู้สึกในพระมหา
กรุณาธิคุณ และตั้งหน้ารับราชการฉลองพระเดชพระคุณด้วยความ
จงรักภักดี แล้วมอบกายถวายชีวิตแก่พระเจ้าอยู่หัวด้วยความกตัญญู

1. มหาตเล็กคนนี้ คือ พระปีย์ เจ้าราชินิกุลองค์หนึ่ง พระนารายณ์มหाराช
ซึ่งพระเมตตาเหมือนหน้าเป็นพระราชบุตร ออกพระสัทธิสงครามแล้วว่าชอบพอนับ
พระปีย์มาก พระปีย์รู้สึกบุญคุณที่เรได้ช่วยให้พ้นพระราชอาญาได้

จักรพล เตรียมการทุกอย่างด้วยพระองค์เอง ก่อนที่จะส่งมาที่พระเจ้า
 "สุลต่านมรย" พระนารายณ์มหาราชาซึ่งพอพระราชหฤทัยในถ้อยคำสนของ
 พระราชปุโรหิตนั้นเป็นอันมาก ฉันทก็ได้กวาดต้อนไว้แล้วเช่นนั้น

ถ้าจะตั้งพูดตามความที่เป็นจริงแล้ว การเปรียบเทียบความ
 สง่าผ่าเผย และอลังการพวยนอกของพระมหากษัตริย์สองพระองค์นั้นแล้ว
 ก็ไม่เป็นการเปรียบเทียบที่ปราศจากความเที่ยงอันนัก เพราะถ้าจะหาสิ่งใด
 ในโลกนี้เลิศยิ่งกว่าบรรดาของพระเจ้าแผ่นดินไทยพระองค์นี้ไม่ ถึง
 แม้ว่าพระราชอาณาจักรนี้ไม่มั่งคั่ง และพระนารายณ์มหาราชาประทับ
 หยู่แต่ข้างในพระราชวัง ไม่มีใครที่มีผู้ทรงศุนเคย ก็เข้าไปข้างใน
 ไม่ไต่ ไต่แต่แต่เวลาที่จะออกนอกที่สถิตย์ชวรเท่านั้น แต่ถึงเวลา
 สืบเสาะออกจากราชวังแล้ว ความสง่าผ่าเผยของชวรนั้นก็สม
 พระเกียรติยศพระมหากษัตริย์ราชเป็นอย่างไร

การเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคที่เมืองท่าโกลาที่สถมนั้น คือ
 งานพระราชพิธีโล้เรือ^๑ ซึ่งมีทุกขและเป็งานพระราชพิธีดำรัสสั่งให้
 นำไฉนแม่น้ำลตน้อยลง ฉันทก็ได้เคยเส้าแล้วว่าในประเทศนั้นน้ำท่วมตลอด
 เวลาหกเดือนทุกข^๒ ที่น้ำในแม่น้ำหลากไหลลงมาท่วมแผ่นดินนั้น
 เพราะว่ามีฝนฤดูเขาในประเทศดาว์ดาว์ระลาบ^๓ แต่เมื่อถึงฤกษ์หนาว
 ฝนก็หยุดระลาบ น้ำจึงลตน้อยลง ทำให้ประเทศนั้นแห้งแล้ง เมื่อดง

1. พระราชพิธีโล้เรือนี้ ค้อมมาในรัชกาลพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียกว่า
 พระราชพิธีโล้ฉาน

2. สมแดงให้เห็นว่าคนในสมัยนั้นมีความรู้ภูมิสาครน้อยเพียงไร

รัตนคนไทยเกี้ยวชาว
ในโตกนี้

เมื่อถึงรัตนและเมื่อถึงเขตที่เห็นว่านางคนสนิทของ พระนารายณ์
มหาราชาได้เกิดออกซึ่งนางพระราชพิทักษ์ต่างมาชองอนันต์ บัณฑิตหุ
ยพระราชาดำรัสให้คนสององ่าม ซึ่งประทีปสถานหุยตรงธรรมาธิพระ
ทนต์อนันต์ตรงกองมธุชุนนางผู้ไทยผู้นี้ขยทุกมณฑล ไทยสเกิดพระราช
ทำเนียบมาในเรือกินชาซึ่งงานไม่มัลลยเลย และยังมีเรืออื่น ๆ อีก
มณเฑียรการกำนมาในกระษอนันต์ เรือพระที่นั่งต้องลงใช้ถึงตำบลหนึ่ง
ในแนวหน้าแล้ว ซึ่งได้พระแสงดาบออกพเนจรมาแต่ท่าจรลสิ่งให้น้ำต
น้อบสง แล้วพระราชพิทักษ์แล้วใช้จนกล้า พระราชทานรางวัลเป็น
ขันมากแต่เรือดำแรกที่ตั้งขึ้นไปถึงพระบรมมหาธาตวิงก่อนล้ำอัน
อะไรไม่นำดูเพื่อการแข่งขันระหว่างเรือเหล่านี้ เพราะว่าโตเห็นผล
ผลพายททรงพวยยามผลกลเสียงแหวกทางขึ้นสนาเพื่อเอาเปรียบกัน
กลอศทางไป

ย่อนกลัยมาได้รางวัลอย่างต่าง เมื่อความคล่องซ่างไ้แล้ว
พระนารายณ์มหาธาตวิงพระพักตร์มาทักก็คิดว่าสทวชนิกนมีความ
ฉลาดเฉลียวเพียงไรดังนี้ “ซ่างตัวที่เรารู้หุยเด็ยวนี้เป็นทิวอย่าง

1. ตอนต้นออกพระสัดดีสงครามหมายความถึงพระพิไลเรือ หรือโตน้ำ ที่มี
ในเดือนอ้าย แต่ตอนท้ายกลับกลายไปเป็นพระราชพิธีอัฐุชย์แข่งเรือ ที่มีในเดือน
สิบเอ็ด ในจุคหมายเหตุราชวันของท่านเจ้าวัดเดอะซัวี่ ๆ ก็ปะปนพระราชพิธีสอง
ท่างนเช่นเดือวกัน ท่านเจ้าวัดเดอะซัวี่เรือกว่าพระราชพิธีคณำ ในบันทึกความจำ
มิได้ความชัดว่าทำทว่า "คณำ" นั้น ก็คือเอาพระแสงดาบพันหรือคณำนเอง

ข้างฉลากได้ไม่สู้มากมายนัก ความทนหนึ่งได้คักอาหารลงให้มันกินแค่
 ครบหนึ่งเท่านั้น มันระกั่ววโธสความถุกไม่โต มันจึงแผลกเสียง
 กังสันไปทั่วพระราชวัง เวรคาไม่ถกว่าเหตุโรมันจึงร้อง เราจึงมี
 ความสงสัย สั่งให้ความคนใหม่ไปเสียงข้างควน ความคนนี้เป็นคน
 ชอ จักพาชาวโรมันเต็มเม็ดเต็มหน่วย ซ้างควนยอมวงออกไปนยัง
 ซ้างออกเป็นสองส่วน กินแค่ส่วนหนึ่งเท่านั้นแผลกเสียงดังสันจน
 อึก คนที่วิ่งไปก็รู้ว่าความคนก่อนโรงอาหารของข้าง ซ้างความ
 คนนั้นรับสวรภาพว่าโทษไมยชาวข้างฝั่ง เราจึงลงโธสความคนนั้น
 ท้ายหนัก”

พระนารายณ์มหาราช ได้ทรงพรวนาศรวมเสลาศ ของข้างอีกหลาย
 เรียงซงถากชอกจากปากผู้ ขึ้นแถวกไม่มาเชียมัก ต่อไปนี้เป็นอุทาหรณ์
 ทอมโกลเห็นแก่ชานละได้ยืมแก่หุหมันเอง เมื่อข้างลงเวลาสมี หรือ
 คุกมันมันกร้ายมาก เพอถกให้มันสงยเสียงนตอชงนัวเอาข้างพวงช่า
 ไปหยัโกล ๆ มันเวลาพามันไปขายน้ำ ซ้างพวงนั้นเดินไปข้างหน้า มี
 ความชไปคนหนึ่ง ความคนนี้เป็นคนหนึ่งเพอเป็นชานที่สลับน
 ให้บระชาชนระวังควนและหลักหนีไป

วันหนึ่งชาน้ำข้างตกมันตัวหนึ่งไปลงน้ำ มันหนีความไปโตแล้ว
 ลงไปอาละวาดท่อกกลางแม่น้ำ ทำให้คนชอกใจแผลกกันมาก มัน
 ชนม้าตามมันไปก็ว่ามันจะทำอะไร โกลพ้อกรวยความข้างนหยุก
 ริมฝั่งแม่น้ำก็ส่งพ้อคือว่าข้างตกมันตัวนั้นชงน “พ้อระให้นัวชงน
 ถุกคักตะโพกหรือ พ้อระก็หยันแล้วว่าความที่ปล่อยให้ชงนไปได้นั้น
 ต้องได้รับพระราชอาญาเช่นนั้น นั่น โกลเชกคักนัวชงนข้างชงนกาย

เทพเจ้า เขาไม่กล้าแตะต้องพระวรกาย ได้มีผู้เสนอความเห็นของ แพทย์ไท่ที่ประสมเสนาบดีวงศย์ ขุนนางผู้หนึ่งตั้งความเห็นว่าคุณ แห้วมันแล้วไต่ ขึ้นพระกรบอกมาทางช่องที่แห้วมันไต่ให้แพทย์เงาะเอา พระโลหิตออกที่ทักทายแพทย์ก็ไม่เชื่อว่าเขาพระกรหรือแขนผู้ ไต่

ความเห็นอันน่าขันของขุนนางผู้หนึ่งไม่ถูกใจฉันเลย ฉันจึงแสดง ความเห็นอย่าง ความเห็นของฉันนั้นไม่มีใครที่จะว่าเสวนัก ฉันพูดว่า พระมหากษัตริย์นั้นเปรียบไต่เหมือนพระอาทิตย์ ถึงจะมีดวงถูกเมฆหมอก บังให้มืดก็มืดไปชั่วคราว มีซากก็ส่องแสงสว่างออกจอกเสมอ ไต่จะคิดทำอะไรกับพระองค์พระมหากษัตริย์ ก็ฉันไม่ไต่คนอื่นผู้ ไต่ ไต่ก็ส่องแสงพระองค์ออกมาแจ่มแจ้งให้คนที่เข้างูเสมอ ถ้าเป็นการ จำเป็นที่จะเจาะพระกรเขาไต่ก็ขอกแล้ว ในพระราชสำนักก็มีแพทย์ ชาวฝรั่งเสสผู้หนึ่ง จะเรียกมาให้ย้ายก็พระโรคก็ได้ แพทย์ผู้หนึ่ง มา จากประเทศพม่ายก่าวรักสาโรค เช่นนี้ แม่พระเจ้าหุ่หุ่หุ่และเจ้านาย ในพระราชวังฝรั่งเสสก็เคยไปรูกเกล้า ๆ ไต่แพทย์เงาะเอาพระโลหิต ออก เพราะฉะนั้นควรวางพระราชหฤทัยให้แพทย์ฝรั่งเสสรักษา รักษาก็ พระนารายณ์มหาราชซึ่งพระราชกัารเห็นชอบด้วยความ เห็นของฉัน แต่แพทย์ยังไม่ทันที่จะเอาพระโลหิต ออก ก็หาย ประชวรเสียแล้ว

ในเวลาใกล้ ๆ ถิ่นนี้สุขก็เหตุเกิดขึ้น โดยที่ไม่มีใครนึกว่าระมธิน ใต้ ทำให้เราเห็นชัดจนว่าวิษเบนทร์ไต่หลอกลวง เขาดีฮอร์เกอะ โธมของกันและกันที่ฝรั่งเสสไว้ฉันไต่ ฉันไต่โดยเล่าว่าในเวลาที่เขา ขวักความมั่งคั่งของประเทศฉัน เขาไต่พาคนทุกไปจนพระพุทธรูปที่

งามที่สุด และบอกว่าพระพุทธรูปเหล่านั้นหล่อด้วยทองคำแท้ ๆ ทั้งนี้
 ในบันทึกว่าพระพุทธรูปเหล่านั้น มีองค์หนึ่งขนาดใหญ่เหลือเกินสูงประมาณ
 เก้าศอกครึ่งถึงสิบศอก วิชเยนทร์พบว่าหล่อด้วยทองคำแท้ ๆ เหมือน
 พระพุทธรูปองค์อื่น ๆ แม้รัชกาลยาวดีและท่านเจ้าวัดเคอะชิวส์ลูกศิษย์
 เช่นเคยสนิทกับพวกชาวฝรั่งเศสคนอื่น ๆ ท่านทั้งสองนั้นเชื่อมั่นเสีย
 ทีเดียว แล้วไปตกลงในรายงานและจดหมายเหตุรายวันของท่าน เคาะระที่
 ราวี่จริง ๆ อยู่ดีเหตุที่เกะกะนั้น คือหลังคาพระอุโบสถที่พระพุทธรูป
 ของกันนี้ประดิษฐานอยู่ พังลงมาทับพระพุทธรูปแตกหักเป็นชิ้นเล็กชิ้น
 น้อยเพราะแรงสั่นไหวของตึกของตึกนั้น คำพูดเท็จของวิชเยนทร์ปรากฏ
 ออกมาด้วยประการฉะนี้ แต่คณะทูตฝรั่งเศสนั้นก็ลงเรือไปไกลเสียแล้ว
 มันจะข่มใจคนอื่นงั้นไว้เสียอย่างไรก็ได้ จึงยกเรื่องนั้นมาพูดต่อวิชเยนทร์
 เขาไม่พอใจในถ้อยคำของฉันทเลย

ต่อไปไม่ช้าไปรอกเกล้าฯ ได้วิชเยนทร์และฉันทลงไปเมืองบางกอก
 เพื่อสร้างขอมปราสาทระฆังอีกขอมหนึ่งสำหรับขอมให้ที่สถานฝรั่งเศสควบคุม
 ที่สถานฝรั่งเศสนั้น พระนารายณ์มหาราชาได้ทรงขอให้ส่งออกมา
 พร้อมกับนักโทษไทยที่ไต่เห็นทางออกไปกับเซวาลิเออร์เคอะชิวส์มองต์
 เราได้ ว่ากรูปขอมปราสาทระฆังมีพระรูปเป็นรูปห้าเหลี่ยม โดยเหตุที่ข้าง
 ออกเป็นกุ่มแจของพระราชทานทักษิณ งามพทพาทย์สองกลึง ๆ ตรีสี่สิบ

1. ท่านเจ้าวัดเคอะชิวส์ ได้บันทึกข้อความสวยงามของวัดวอวาม และพระ
 พุทธรูปไว้ในจดหมายเหตุรายวันจึง ได้กล่าวพระพุทธรูปนั้นหล่อด้วยทองคำแท้
 เพราะว่าท่านเจ้าวัดเคอะชิวส์ได้เอามันไปลูบดูใกล้ ๆ อันเป็นความทรงจำขึ้นกับ
 คำพูดของออกพระสีกสีสงคราม

คนควบคุมข้อมขนาคเล็กรูปสี่เหลี่ยม ทหวนเหล่านั้นเป็นชาวโปรตุเกส
และฝรั่งเศส ทหวนฝรั่งชาติเหล่านี้ชาวว่าอันมีบ้านหนึ่งเป็นนายพล
และจะมาเป็นผู้บัญชาการทหาร ทักอการกอบค

นักขจัด โปรตุเกสรูปหนึ่งเป็นคนที่เหตุของกการกอบคนี้ เมื่อท่าน
แสดงเทศนาเลิกแล้ว ท่านทำตนเป็นผู้วิเสสหันหน้าไปพูดกับพวกฝรั่ง
ชาติดังนี้ “คุณร เพื่อนร่วมชาติทั้งหลาย แต่ไหนแต่ไรมาชาติโปรตุ
เกสได้เป็นไทยในมัธยมประเทศ วันนี้ประเทศของเราจะได้รับความ
อภัย เพราะชาวฝรั่งเศสจะมาเป็นผู้บัญชาการพวกเรา จึงก้าว
หน้าไปด้วยความกล้าหาญ หายยอมให้ใครมาข่มเหงเราข้าครั้นคร้าม
เคย พระผู้เป็นเจ้าเป็นไทยในสากลโลกที่เคียงซงเช่นคุณพวกเรากลอด
มารณกาลกอบคนี้ ก็ระชงกรณาคู่มิตรของชาวรักชาเราต่อไป จึงรีบพรที่
ซงประกาศเลิกไว้ถก เมื่อได้ยื่นคำขังนั้นแล้ว พวกฝรั่งชาติก็พากัน
เดินตรงมาทักข้อมปรากฏ

ในขณะทวิชเขนทร์และอินกำลังจัดการอย่างหน้าทีคณงานเพื่อขุด
ข้อมข้อมปรากฏ เราได้เห็นนายทหารชั้นนายพันเอกชาติโปรตุเกส
เดินเข้ามาขอกวิชเขนทร์ว่าทหารได้กการกอบคขึ้นแล้ว วิชเขนทร์
ถามว่าเหตุไรจึงกอบค นายพันเอกผู้นั้นตอบว่าทหารเหล่านี้ไม่ต้อง
การพึ่งกำลังนายทหารชาติฝรั่งเศส

เมื่อนั้นได้ยื่นคำขังนั้น อินเดินไปทักข้อมเดินเดินกองทหาร
แยกข้อมทุกข้อมเดินตรงมาทักข้อม คุณรังคัสขิมซาไปขอกวิชเขนทร์และ
อุคมธมาพทกระซิบว่า นายพันเอกผู้นั้นคงรู้เห็นด้วยกการกอบคนี้ เพราะ
ว่าเขามาขอกได้เท่าในขณะกทหารเหล่านี้กำลังเดินมา พวกกอบคคง

เกลียดได้เท่าที่ถนัดกับเกลียดฉัน ฉันจะลงมือขังนายทหานผู้รักฉัน
และสั่งให้นายทหานผู้นี้ไล่พลทหานกลับไป ถ้าชาชัคซิง ฉันจะค่า
เขาเสีย พวกทั้งนั้นแล้วฉันชัคกระย้อออกจากสัก กระจินเข้าไปปลงคารู
นายพันเอกชาติไปรศเกส คน ๆ นั้นยอมให้ฉันปลงคารูเหมือนเทก
ทารกฉะนั้น ฉันเอาปลาขกระบี่จุมไว้ที่หน้าอกของเขา แล้วพูดว่า
จะमतงให้ตาย ถ้าไม่ร้องตะโกนสั่งให้พวกยกกลับไป

วิชเชนทร์ได้เดินออกจากบ่อนปรการโคยไม่เสียตาบชีวิตด้วย
อาการก็วิบาสงฮากและไม่สทกสท้านตรงไปยังพวกทหานกบด ที่หุ
ห่างจากปรชช้อมไม่เกินสี่วา เขาถามพวกทหานยกยว่าระต้อต้องการ
อะไร พวกทหานยกยก็ร้องตอบมาพร้อมกันว่าไม่ต้องการผู้ขึ้นฮากการ
ที่เปนชาวฝรั่งเสส วิชเชนทร์ซึ่งเป็นคนมอญฉานเคยบนทอนและ
ความกล้า ได้ให้คำมั่นสัญญาว่าฉันจะมาเป็นผู้ขึ้นฮากการของทหาน
โคยต่างหาก ตามาเป็นผู้ขึ้นฮากการของทหานไปรศเกสไม่ ที่นรก
คำคอบนั้นดูเหมือนจะทำให้พวกทหานยกยพอใจ แต่ทหานคนหนึ่ง
ในบั้นดาพวกทหานยกยเห็นว่าเป็นพวกสแดงความลึงเส และไถย
นายพันเอกชาติไปรศเกสร้อง ตะโกนลงมาจากเชิงเนินว่าให้ เชื้อพัง
ด้อยค่าของวิชเชนทร์ เขาจึงเอามือกุมกระบี่และพูดว่า “พวกมากไป
โคยทาสารปรชช้อมมีไถ” ข้อสำคัญมีว่าพวกเราจะตวนเชื้อคำมั่น
สัญญาหรือไม” วิชเชนทร์เห็นท่าที่ว่าจะถูกตัวร้าย จึงกระโจนเข้าไป
แย่งกระบี่มาจากมือทหานคนนั้นแล้วพูดปลอบพวกยกย และวิ่งหลบหนี
กลับไปโรงทหาน

โดยเหตุที่การพบขามะพร้าวที่ร้านนี้อาจนำความอันตรายมา
 มาก ถ้าปล่อยไว้ที่นั่นเหล่านั้พันโทสไป วิชเชนทร์จึงสั่งให้จับ
 นายพันเอก นายทวนและพลทวนไปตรวจที่สมรภูมิตักกัน และ
 ตั้งสาธยายการสักขี ซึ่งความจริงออกกระื่องกระแฉ่ง แต่เราอยู่ใน
 ประเทศที่ไม่มีใครระพันใจพิเคราะห์มากนัก จึงไม่ต้องกลัวความ
 คีติชน ทว่าไร้อีกฉันไม่ยอมให้ลงโทษคดีออกทานทั้งกระบี่ โดยที่ยัง
 ไม่ทันจะซักออกมากล็ก ททานอีกสองคนที่พิจารณาได้ความเป็น
 สักว่าเป็นหัวหน้าถูกโทษประหารชีวิต มีนายทวน
 ขางคนถูกเนรเทศ และพลทวนถูกลงโทษจำคุกทำงานหนักด้วย
 แต่ก่อนที่ระสังขวิไปจำคุก เขาได้ให้จำใช้กรรมติดกันเป็นคู่ ๆ เหมือน
 นั้กโทษในประเทศฝรั่งเศส และให้ทำงานชดช้อยม เมื่อเราได้จัดการ
 ทุกสิ่งทุกอย่าง เพื่อสร้างยอมให้สำเร็จเรียบร้อยแล้ว วิชเชนทร์
 และฉันก็กลับไปเมืองละโว้

เมื่อเรากลับไปเมืองละโว้ มีเรื่องน่าเกลียดเกิดขึ้น วิชเชนทร์
 ได้รั้ความยากลำบากมาก เกือบจะลงจากตำแหน่งหน้าที่ ความจริง
 ถ้าฉันไม่ช่วยเหลือแล้ว ก็คงเอาตัวรอดไม่ได้ เรื่องเกิดขึ้นเพราะ
 ความโง่เขลาของคนมั่งมีเท่านั้น ก่อนเดินทางไปยังนอก วิชเชนทร์
 ต้องการซื้อไม้จันทน์ทวารวดีฝรั่งเศสผู้หนึ่ง ซึ่งตลอดที่ฉันสนันสนุนหรือ
 ชูเกนออก ช้อ เคอระอั้ง ขึ้นทุกมาจากเกาะซิมอร์ ชาวฝรั่งเศส
 ชูเกนออกฉันได้ขายไม้จันทน์ไปยังแล้ว ได้กำไรเป็นอันมาก วิชเชนทร์
 ต้องการซื้อไม้จันทน์เหลืออยู่ในเรือ และต้องการราคาถูก ๆ พ่อค้า

ผู้นั้นไม่ยอม เมื่อไม่ตกลงราคาก็ วิชเยนทร์พาลทเสาวีรชาติใช้
อำนาจในวันหนึ่งตนาก็ได้จับชาวฝรั่งเศสผู้นั้นจำตรวน

ในขณะที่เราเดินทางไปยังลอก ผู้ชำนาญการบริรักษ์บริพัตรพิส
ฝรั่งเศสชานว่า เกอะ รุชี่ คังโกล เห็นว่าเป็นการทุหมิ่นชาติ
ฝรั่งเศส จึงไปร้องทุกข์ต่อเมืองละไว ในเวลาที่เร็วไม่หยุด ได้เอาพง
ชาวไปปักไว้ที่หน้าพระราชวัง พระนารายณ์มหาราชองค์ต่อพระเนตร
เห็นดังนั้น ตกพระราชหฤทัย จึงไปรบกวนเจ้า ๔ ได้ขุนนางผู้หนึ่งไป
สอบถามผู้ชำนาญการบริรักษ์บริพัตรพิสฝรั่งเศส ๗ ตอบว่า เข้ามาขอ
พระรททานพระบรมราชวินิจฉัยในคดีที่ชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งถูกจำตรวน
โดยที่ไม่ได้กล่าวความผิดอย่างหนึ่งอย่างใดเลย อันเป็นกรทุหมิ่น
ชาติฝรั่งเศส ขอพระราชทานค่าตัวคืน มิฉะนั้นขอพระราชทานพระบรม
ราชานุญาตให้ปล่อยชาวฝรั่งเศสผู้นั้นออกไปนอกพระราชอาณาจักร
พร้อมกันกับทรัพย์สินสมบัติของเขา

พระนารายณ์มหาราชไม่ทรงเชื่อว่าสมุหนายกของพระองค์ ได้ทำ
อะไรไว้ จึงไปรบกวนเจ้า ๔ ให้บอกผู้ชำนาญการบริรักษ์บริพัตรพิสฝรั่งเศสว่า
ให้กลับไปบ้านเสียก่อนเถิด เมื่อวิชเยนทร์แลร์ลันกลับมาเมืองละไว
แล้ว ทรงสงสัยสวนและพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยให้ติดตาม
ความซุกซิม ทั้งแต่คณะทูตฝรั่งเศสได้เข้ามาในประเทศนี้ พระ
นารายณ์มหาราชไปรบกวนชาวฝรั่งเศสมาก ซงอุปการะคุ้มครองเสมอ
และเลี้ยงพระราชหฤทัย เมื่อชาวฝรั่งเศสต้องไปจากประเทศนี้

ครั้นเรามาถึงเมืองละโว้มีข้ากั๊กมีคนมาทำงานวิชเชนทร์ว่า
 ผู้อำนวยการบริษัทขุรพทิสฝรั่งเสสได้มาร้องทูลไว้ท่างไร โดยที่
 ไม่ต้องพักให้เวลาผ่านไป วิชเชนทร์ได้รับเข้าไปในพระราชวังทันที คิด
 ว่าพูดคำเท็จวกักล้างคำกล่าวหาได้ทั้งสิ้น แต่การนั้นหาได้โยนไปความ
 ความผิดของเขาไม่ พระนารายณ์มหาราชของพระพิโรธมาก และ
 ชงขู่ว่าจะลงพระราชอาญา ถ้าวิชเชนทร์ไม่กราบบังคมทูลข้อความ
 ความความสัตย์จริง

วิชเชนทร์ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาพลเป็นสังเขปว่า เขา
 หาได้ไประทุสร้ายชาติฝรั่งเสสไม่ ไม่มีชนชาติใดในพระราชอาณาจักร
 หนึ่งที่เขาชอบขบถว่าชนชาติฝรั่งเสส ขอพระบารมีปกเกล้าฯ ให้ซึ่ง
 สอดตามปากคำฉันนี้ ซึ่งเป็นผู้มีตระกูลและตำแหน่งหน้าที่ในราชการ
 คิดว่าผู้อำนวยการบริษัทขุรพทิสฝรั่งเสส นั้นคงจะเป็นพยานยืนยัน
 ถ้อยคำของเขา ถ้าเขาได้ถูกชนชาติฝรั่งเสสแล้ว เขาก็เชื่อว่าฉัน
 คงจะร้องทูลเสียก่อนแล้ว เพราะฉะนั้นคงเป็นพยานว่าเขาไม่มี
 ความผิด และเขาได้กราบบังคมทูลพระกรุณา ให้ข้าบได้กล่าวต่อหน้า
 พระบาทว่าเขาไม่ได้เคยทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่เป็นการดูหมิ่นชาติฝรั่งเสส
 เลย

ออกจากพระราชวังแล้ว วิชเชนทร์ตรงมาหาฉันพักกับฉันก็
 มีความท้อใจ “ฉันขอความกรุณาท่านส่งเคาะหรือหนังสือหรือหนังสือ
 ในคดีที่ผู้อำนวยการบริษัทขุรพทิสฝรั่งเสสได้กล่าวโทษ ฉันเรื่องสิ่ง
 ให้ของเจ้าเคาะหรือ” ท่านชายก็หยุดแล้วว่าถึงนี้มีว่าคน ๆ นั้นก็มี

สัญชาติฝรั่งเศส แต่เช่น ฮูเกอนอต นั้ยถือถือศาสนาที่ศกพระราช
 นิยมพระมหากษัตริย์ราชฝรั่งเศส เหตุฉะนั้นจึงต้องหนีออกจาก
 ประเทศบ้านเกิดเมืองมารดร คน ๆ นี้ได้มาทำงานด้วยชนชาติอังกฤษ
 หลาย ๆ และไม่เคยเป็นคนของบริติชบริติชฝรั่งเศสหรือทำงานให้
 บริติชนั่นเลย ถึงแม้ว่ารู้กันเช่นนั้นก็ ผู้อำนวยการบริติชฝรั่งเศส
 ยิงถือถือมาคุ้มครองคน ๆ นี้ และจึงถือว่าบริติชฝรั่งเศสที่เสีย
 ไม่ไ้กว้าง เคอะ ร้อง ได้มีสัญชาติเป็นคนอังกฤษแล้ว คว้าว่าทั้งประเทศ
 ฝรั่งเศสและบริติชบริติชบริติช บริติชฝรั่งเศสก็ยิงขึ้นช่วยร้องทุกข์
 แทนคน ๆ นี้ และพยายามที่จะให้ เคอะ ร้อง คนนามสัญชาติเป็น
 ชาวฝรั่งเศส สัญชาติที่เขาได้ละทิ้งเสียแล้ว ท่านคงจะเห็นว่าที่ผู้
 อำนวยการบริติชฝรั่งเศสมาร้องทุกข์นั้นหาความเท็จอันมิได้ ฉะนั้น
 หวังว่าท่าน คง จะ กราบ ยักมตุณพระ ทรนา บันยันด้วยคำของ ฉะนั้น
 ถ้าท่านตั้งเงาะที่ฉนั้นคงนี้ ฉะนั้นระส่นของคนที่เช่นเดียวกัน เมื่อ
 มีเหตุซัดซัดขึ้นแก่ตัวท่าน ”

วิชาเขนทร์ยั้งหยุดที่บ้านฉนั้น เมื่อไปรดเกล้า ๑ โทมहाคเล็ก
 มาตามตัวฉนั้น ในทันทีฉนั้นรับเข้าไปในพระราชวัง ขุนนางผู้ไทย
 ทั้งหมดนั่งประชุมกันหย่น ๆ หน้าห้องพระ โรงพระที่นั่ง ไทยก็ไม่มีใคร
 กล้าปรีปากเลย ไม่มีขุนนางคนไหนที่ปรารถนาให้วิชาเขนทร์รอดพ้น
 พระอาญาไปได้ ไทยมากเห็นว่าจะหลุดเลี้ยงพระราชอาญาไปไม่ได้
 เป็นแน่ ขุนนางทั้งหลายเชื่อว่าฉนั้นเป็นชนชาติฝรั่งเศส คงจะเข้ากับ

คนชาติเดียวกัน จึงไม่มีความสงสัยเลยว่าฉันจะไม่อุกทนต์ถ้อยคำ
 ของผู้อำมาตย์บริวารบริษัทรัสเซีย ความคิดเห็นของขุนนางเหล่านั้น
 ผิดหมด ฉันยืนยันถ้อยคำของวิซเซนทร์ทุกประการ เมื่อฉันชม
 วิซเซนทร์ว่าเป็นคนทั้งรักภักดีแก่หน้าท้าวราชการแล้ว ฉันกราบบังคม
 ทูลว่าคนฝรั่งเศสที่เสกเมื่อก่อนพระเจ้ากาทนดลกศกษานั้น ไม่กวนถ้อยว่า
 เป็นส่วนหนึ่งของชาติ เพราะว่าพระเจ้าหลุยส์ของข้าพระพุทธเจ้าได้
 ชิงนเรศออกจากพระราชอาณาจักรแล้ว ผู้อำมาตย์บริวารบริษัทรัสเซีย
 ฝรั่งเศสคงจะไม่ซาบความชอบ ถ้าซาบแล้วก็คงไม่มารังแกตน
 คนที่ไปพึ่งพาอาศัยชนชาติอังกฤษ ข้าพระพุทธเจ้ารับฉันทะที่จะไปพูดจา
 ชี้แจงเหตุผลให้ผู้มาข้องทุกข์ซาบความโศกตลอด ข้าพระพุทธเจ้า
 รู้ดีในพระมหากรุณาธิคุณที่ซึ่งคุ้มครองชนชาติฝรั่งเศส ขอให้
 พระราชทานความคุ้มครองนั้นสืบไป พระเจ้าหลุยส์ของข้าพระพุทธเจ้า
 คงทรงพระโสมมิตเป็นที่ย่างย่อง

ท้าวเท่ถาวร ของฉันนั้นยืนยันถ้อยคำของ วิซเซนทร์ ทุก ประการ
 พระนารายณ์มหาราชาซึ่งส่งพระฮารมนลงทนต์ และมีพระราชดำหริ
 ว่า “เราเป็นกันละพอไหมด” ฉันรีบไปบ้านวิซเซนทร์เล่าข้อความ
 ทรงให้ซาบโศกตลอด เขาละโศกมากอกคอกฉันและรูงแก้มฉัน
 หลายพันครั้ง ให้คำมั่นสัญญาว่าจะไม่ลืมคุณคุณที่ฉันสงเคราะห์เขา
 ครอง

ฉันแนะนำวิซเซนทร์ว่าเพื่องะไรเรื่องนยุทติลง กวนถอกกรรม
 ปล่อยชาวฝรั่งเศสขึ้นให้พันโทสไป และคืนสินค้าไม่จนทนให้เขา

ด้วย ก็จะไปพ่ายหน้าขอโทษชาวฝรั่งเศสเสียภาพในการค้าขายใน
ประเทศนี้ ถ้าผู้อำนวยความสะดวกบริติชบริพัตรฝรั่งเศสขายข้อนี้แล้ว ฉัน
ก็ทำการประจบของไต้งาย วิชเชนทร์รับคำว่าจะทำตามคำแนะนำ
ของมัน เรื่องขงขบลงโทษที่วิชเชนทร์ไม่ได้ด้วยความเสียหายอย่างไร
เลย

เมื่อได้ช่วยเหลือวิชเชนทร์ทั้งนี้แล้ว ฉันก็นึกว่าเขาคงจะเป็น
มิตรกับคนหนึ่ง แต่บุคคลที่ได้ทำนั้นก็กลับกลายเป็นคนเหตุสำคัญ
อย่างหนึ่งที่เขาคงทนทำการประจบระบอบฉันสืบไป

เขามีความริษยาฉันมาก และไม่ไว้วางใจฉันอีก เขาไม่ชอบ
ให้พระนารายณ์มหาราชซึ่งพระเมตตากรุณาฉัน และให้ฉันเพ็ดทูล
อะไร ๆ ได้ตามชอบใจ ก็พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ฉันถวาย
บังคมทูลความเห็นได้เช่นนี้ วิชเชนทร์หวาดหวั่นมาก เขาเห็นชัดเจน
ว่าฉันช่วยให้เขาพ้นโทษได้นั้น ก็เพราะว่าฉันรู้จักพูด เขาจึงเกรงว่า
คำพูดของฉันนั้นอาจประหารเขาได้วันหนึ่งเป็นแน่ หรือมีฉนวนเขา
ก็ตั้งเป็นเขี้ยวแทง เขาจึงหาทางขัดขวางโดยเต็มสติปัญญาที่จะไม่ให้
พระนารายณ์มหาราชซึ่งพระเมตตากรุณาฉันอีกต่อไป

ในขณะที่วิชเชนทร์ศึกษาทางพระคัมภีร์กับพระราชาซึ่งระสังค
ก็พระราชทานบันดาศักดิ์ให้ฉันเป็นฮอกพระสักดิ์สงคราม ฉันเป็น
ข้าเห็นศรัทธาชอบตัวกัน เพราะว่าบสนันศาสักดิ์กนกไทยบเพ่ากนกขงขบ
รวมพลของประเทศฝรั่งเศส ราชทินนามนั้นแปลว่า "เทพเจ้าขงขบ
แสงสว่างและอำนาจในการสงคราม" และในเวลาเดียวกันนั้น

ไปทเกล้า ๆ ให้วิชเชนทร์เตรียมการพระราชทานบันทาสักกัณฐ์ตาม
วันและเวลาที่ซึ่งกำหนดเอง ประเพณีพระราชทานบันทาสักกัณฐ์นี้
จะเล่าต่อไป

ขุนนางไทยมาอยู่กับท่าน และนำเข้าไปพายในพระราชวัง เมื่อ
เราเดินเข้าไปต่างจากสี่หทัยชรรวาวสีขัว นั้นและขุนนางผู้ไทยอื่น ๆ
หมอบลงกราบยกพนมถวายบังคมครั่งหนึ่งแล้ว คลานสอและเข้าเข้าไป
ห่างจากที่ประทับประมาณขี้ขัว มีเจ้าพนักงานพระราชพิธีค้ำ
กลานสอกและเข้านำหน้าฉัน เมื่อเขาไปถึงที่ที่กำหนดไว้แล้วเรา
คุกเข่าชนเขามือพนมเหนือศีรษะแล้ว ก็มัสสรงราชกกุธภัณฑ์
เป็นครั่งที่สอง พอเข้าไปใกล้สี่หทัยชว เราถวายบังคมอีกเป็นครั่ง
ที่สาม เสร็จแล้วพระราชทานหมวก มีพระราชกระแสว่า "เราเรียก
เจ้าไว้ในราชการของเรา"

หมวกนั้นเป็นขี้เหล็กความชอบสักกัณฐ์พระราชทาน แก้วสัก
กัณฐ์ มันเป็นผลไม้ชนิดหนึ่ง เปลือกสีเขียวประกอบกันเป็นเส้น ๆ
ทั้งนั้นและมันผ่าก คนไทยผ่าหมากออกเป็นสี่รัก เขาเป็นทำด้วย
เปลือกหอยทากไขพลูอันเป็นไขของต้นไม้เลื้อยชนิดหนึ่งแล้วรับประทาน
รวมกันก็ยิ่งมาก คนไทยชอบเคี้ยวหมากมาก

ถ้าพระราชทานบันทาสักกัณฐ์ลงเช่นเคี้ยวกันก็รับแรกเข้ามา
เราคลานสอกและเข่าถอยออกมา แล้วถวายบังคมสามครั้ง ค่อย ๆ
ถอยหลังออกมา การรับหยั่งที่ประทับนี้สี่หทัยชว

เมื่อถอยออกมาถึงที่เดิมแล้ว สมเด็จพระราชพิธีหมอบชกชกชก
และกลิ้งองทาสีแดงสำหรับขึ้นหทัยหมากนั้น ถวายหมากเล็กทำด้วย

ทองและเงิน ขางมาก และเขยรูปมังกร ในหีบนั้นมีกลีบของ
ขาง ๆ สดใส กลีบหนึ่งสำหรับใส่หมาก และอีกกลีบหนึ่งสำหรับ
ใส่พลู และยังมีเกี้ยวปักด้วยพวยเล่มหนึ่งทำด้วยทอง และมีกำมาของ
สำหรับเขียนหมากด้วย

มอญให้เสกแล้ว ขุนนางก็ไปรยคุณที่ขานมน เขามือพนมที่
หน้าอกแล้วก็มีสิ่งส่งพวกข้าช่วยพรตของสามคำตามประเพณี แล้วพา
ฉันไปส่งถึงที่ขาน พายหลังเขาเข้าเฝ้าตัว ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้ส่งผ้าเยื่อรมย์ลายดอกไม้ทองของมอญประเทศมาเป็นของพระราช
ทานอีกสองผืน กว้างพอสำหรับเย็บเป็นเสื้อได้สองเสื้อ

ที่พระนารายณ์มหาราชาทรงพระเมตตากรณาฉันมากถึงปานฉะ
นี้ ก็ยังทำให้วิชเชนทร์หรือฉลาดคนมากฉัน เขาไม่ทรงรอยที่จะลงมือกำจัดฉัน
อีกต่อไป โดยเหตุที่เขาไม่สามารถที่จะเปิดหูให้ซึ่งระแวงฉันได้ เขา
จึงยกสวโรจรวางยาพิศฉัน เพื่อนของฉันคนหนึ่งมาบอกให้รู้ตัวก่อน
ตั้งแต่นั้นมาฉันจึงรับประทานอาหารแต่ที่บ้านของฉันเท่านั้น

ที่ฉันวันไม่ไปรับประทานอาหารที่วิชเชนทร์นั้น ย่อมทำให้เขา
สงสัยว่าฉันรู้เขาระแสว่าเขามีบายที่จะทำกับฉันอย่างไร แต่ถึงเช่นนั้น
เขาหาเปลี่ยนความคิดที่จะทำร้ายฉันไม่ วันหนึ่งฉันช่วยเขยให้ เขา
ไม่รู้ว่าฉันเจ็บ เขาได้ทานฉันขึ้น ซึ่งเขารู้ว่าฉันชอบมากส่งมาให้ เมื่อ
ฉันมีอาการปรกติ ฉันทานตะกั่วของวิชเชนทร์ส่งมาไม่ แต่วิชเชนทร์
มีความเลินเล่อก็มิยอมฉันนั้นไว้นักคนใช้ของฉัน คนใช้สี่คนได้
กินนมฉันเข้าไปแล้วตายทันที ฉันได้เล่าข้อความนี้แก่ท่านเจ้าคณะ
เทศมณฑลโตโปลิส ท่านบอกฉันว่าท่านไม่ช่วยว่าจะมีอะไรที่จะแก้

ชาวพิณคนนี้ได้ เติมน้ำมันมอชกายถวายชีวิตไว้แก่พระเจ้า
เป็นไทยในสกลโลก และให้รุ่งเรืองมาก

เมื่อวิชาเขนทร์พยายามที่จะทำร้ายฉันทรงแสร้งไม่สำนึก เขา
จึงคิดที่จะแยกย้ายหนีไปเสียดจากพระราชสำนัก เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใน
พระราชอาณาจักรในครั้งนั้นนี้ โอกาสเขาควย ในการที่จะจัดให้ฉันท
ไปไกลจากพระนครนั้น เขามีความมุ่งหมายที่จะให้ฉันทไปตายเสียด้วย
เขามีความเฉลียวฉลาดรอบตัวที่จะหาทางให้ฉันทไปไม่ได้ และเชื่อว่า
ฉันทจะเอาชีวิตรอดไปไม่ได้ เหตุการณ์ที่สมช่นและเขาฉวยโอกาส
อย่างไรนั้นคงจะกล่าวต่อไป

เจ้าเขกมัทกระสันตนหนึ่งเห็นความกตัญญูของชาววิณศาเข้า
มาฟังพระบรมโศกสมภารหทัยในประเทสนี้ มีพิศพอกตามวาทะด้วย
สามารถชยคน เมื่อมาถึงเจ้าเขกคนนยสมสงวามักก็แก่พระนารายณ์
มหाराช ๆ ทรงเห็นภาวะอันน่าสมเพชของชาวมัทกระสัน จึงส่งพระ
ภรรมาไประคเกล้า ๆ พระราชทานกตัญญูแห่งหนึ่งให้ตั้งบ้านเรือนอาศัย
หูกักขณที่อพยพมานั้นตาม ไชรานราชประเพณี

เจ้าเขกมัทกระสันตนนี้ไม่ชอบหูกักขณ ๆ เป็นคนมักใหญ่ใฝ่สูง
ไม่ชอบหูกักขณเป็นปรกติสุข ได้สมัครร่วมกตัญญูกับเจ้าเขมร เจ้าเขกมถอย
และเจ้าราย จะเรียพระนารายณ์มหाराชสำหรับที่สละเสีย และแบ่ง
ประเทสนี้ให้เป็นสมบัติของพิศพอกตน โดยเหตุที่พิศพอกยกเกล้าจนถือ
สาสนาพระเทวมัต จึงพร้อมไปกันจะเรียชาวไร่รตุเกล้าและขยันตนนยถือ
คริสต์ศาสนาแล้วไม่ให้เหลือสักคนเดียว วิชาเขนทร์ได้ข่าวว่ามีคน

สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ทรงเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๖ ทรงเสด็จกลับประเทศไทยเมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ ทรงเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๙

โอกาสใดที่จะให้ฉันไปได้จากพระราชสำนักก็ไม่เหมาะยิ่งกว่า ครั้น โดยเหตุฉนั้นฉันมีตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการเมืองบางกอก ซึ่งเป็น เมืองที่มีตำแหน่งหนึ่ง ะตังใจ ไม่ให้ใครปกครองตำแหน่งในเวลา ลูกเดินเช่นนี้ฉันมีอันตรายนมาก ฉันจึงได้ปรึกษากับพระเจ้าอยู่หัวเมือง บางกอก โดยขอรุขขึ้นต้นก่อน ให้สร้างบ่อนปรากฏให้เห็นแล้วเสียด โดยเร็ว ให้เกณฑ์ทหารไทยให้ได้จำนวนสองพันคน และฝึกหัดทหารให้ชำนาญ ตามยุทธวิธีสร้างเสร็จ

เพื่อขอเช่าการใช้ทำให้สมกับยศตำแหน่งหน้าที่ นายพลเอก วิชเชนทร์ ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จ่ายเงินให้ฉันร้อยละ ๕ ซึ่งเป็นเงินเท่ากันกับอัตราค่าพันธบัตรของเงินตราประเทศของเรา แต่ ฉันได้รับเงินเพียง (หนึ่งพันเอ็ด) บิลซึ่งเท่านั้น นอกนั้นวิชเชนทร์ แก้วง่างายให้ขังไม่ได้ เพราะว่าไม่มีเงินสำรองไว้ เขาขอขมแต่ไม่ ส่งจ่าย ไว้เท่านั้น และให้คำมั่นสัญญาว่าถ้าเรือสำเภาที่ ระเบิดมาจาก ประเทศจีนมาถึง เขาจะจ่ายพันธบัตรมูลค่า (หนึ่งพันสองพันสิฟ) แปรตลับซึ่งให้

1. เงินตราฝรั่งเศสชนิดอัตราหนึ่ง 20 โหล เท่ากับ 1 สิฟ (ซึ่งต่อมา พายุหลองเรียกว่าเฟรังก์) 3 สิฟส์ เท่ากับ 1 เอคส์ ตามความในจดหมายเหตุการณ์ ของท่านเจ้าวัดเคอซิวี่ บันทึกความจำและหนังสือเรื่องประเทศไทยของราชทูต ฝรั่งเศส เคอซิวี่ ดับเบร์ ก็มีความต่องกันว่า 50 เอคส์เท่ากับ 1 ซัง เพราะฉะนั้นจึงจัดเป็นเงินไทยลงในบันทึกความจำ

ไทยเทศที่มีพระราชประสงค์จะให้ประชาชนพลเมืองเซ็ซังและ
 นยัดอ คิน ได้ไปรุดเกล้าให้ส่งเพศภาค ๔ คนไปพร้อมกันกับขันคัว
 แต่ขันมีอำนาจเพียงส่งให้ลงโกลสเคียนเท่านั้น เพราะว่าตามปรกติการ
 พระมหากษัตริย์หรือบางคราวสมุหนายก เท่านั้น ให้ส่งพระราชอาญาหรือ
 ให้ลงโกลสประหารชีวิตได้

อันได้ลง ไปจากนอก ไทยที่ ไม่เชื่อว่ามีคนสมรู้ร่วม คึกกันจะก่อการ
 กบฏเมื่อไร และไม่เชื่อว่าส่งคนไปทำอะไรนั่น วิชเชนทร์ชายความ
 ถัดจนแฉกพวกกบฏประมุขก็มีปณตรงสุดท้ายก็ถึงเขา เขาก็
 กำหนดวันจัดการให้มันลง ไปจากนอก เพื่อจะได้ตกไปอยู่ในเงื้อมมือของ
 พวกกบฏ ในเวลานั้นเดินทางไปนั้นพวกกบฏก็ประชุมกัน และไม่เชื่อ
 ว่าเหตุไรคนเหล่านั้นยอมให้มันผ่านลงไปได้ ความมุ่งหมายของพวก
 แฉกมักจะสันนิษฐานก่อการกบฏในวันรุ่งขึ้นที่มัน ไปถึงหรือหย่างช้าก็วัน
 หนึ่งพ่ายหลังวันรุ่งขึ้น

เมื่อไปถึงจากนอกนั้นต้องลงนอนที่บางแห่ง คือนอนแรก
 วิชเชนทร์ได้ข่าวว่ามีผู้ก่อการกบฏ เราได้ส่งคน ๆ หนึ่งลง ไปก่อน
 ไทยที่ไม่ได้บอกให้มันชายเลย ให้จัดการปล้นขอกทานไปรุดเกล้าที่ศาล
 อัยการสักให้ลง โกลสของเจ้าทำงานหนัก เขาสั่งให้พวกไปรุดเกล้ารวบรวม
 กันเป็นกองกหวนตั้งทีม และให้เรียกนายทหานที่ถูกเนรเทศไปแล้ว
 นั้นเข้าประจำการด้วย

ในการที่ส่งตัวมันลง ไปเมืองบางกอก ไทยที่ไม่ได้บอกให้ชายสัก
 คำก็เชื่อว่ามีการเปลี่ยนแปลงในกองทัพทหานคิงนี้ ก็พวกนั้นก็ยังมี

มัตถินฉันไปมอบให้แก่สัตว์ของฉัน เมื่อลงไปถึงเมืองนั้น ฉันได้เห็นตาสี
 ฟ้าอันสดใสให้จากรวงไฉน กลับมาแยกขลุ่ยออก ก็เข้าใจทันทีว่า
 วิชเชนทร์คิดทำกลอุบายไว้อย่างไร แต่ความทราบนร้ายกาจของเขานั้น
 พาทำให้ฉันวิตกไม่ ฉันได้ระมัดระวังตัวเต็มที่แม้เริ่มแรกแล้ว ฉันได้พุกาว
 เขาไปเพื่อพื่อทั้งนายและพลทหาร คือให้ข้าหลวงแก่พลทหารกันให้ยอม
 และพุกายนายทหารเมื่อมีการทำเป็นที่ระคองพุกตามหน้าก็ อดทนทำ
 อดทนไม่ช้าเขาก็หนีออกฉันเป็นผู้ขึ้นจากกรรชองเขา ผู้ที่เคยเป็นศัตรู
 แต่ก่อนนี้ ก็กลับมาเป็นมิตรรักใคร่กันโดยความตั้งใจในธรรม์สุจริต

วิชเชนทร์ยังไม่พอใจแต่เพียงทำฉันไปไว้จากพระราชสำนัก
 เท่านั้น ยังแค้นที่ฉันไม่ประสยเหตุร้ายตามความมุ่งหมายของเขา เขา
 เขาจึงลงมือวางศกไว้ชกศกหนึ่ง ซึ่งเขาเชื่อมั่นว่าฉันคงจะรอดพ้นไป
 ไม่ได้เป็นแน่ ฉันคงติดกักนั้นแน่นอนทีเดียว ถ้าพระเจ้าเป็นเจ้าเป็นใหญ่
 ในสากลโลกไม่ชงฮารักขา เศษพระบารมีฉันหลีกเลยไปได้รับความ
 ญาติกับแม่สีกันก็เลย นอกจกความหนักหนอหนักแล้ว มีคนเลวค
 นองหลายคนก็จงใจล่อไปนี่

ฉันหมเรอสำเพวสำทหนึ่งซึ่งเข้ามาทำกรรชกชายในประเทศนั้นรัก
 เถาะมกกระตุนได้เป็นพิศพกร่วมคิดการกบคด้วยคนหนึ่ง คน ๆ นั้นเห็น
 ว่าการกบการจลาจลจะไม่สำเร็จ จึงหนีลงไปในเรื่องทั้งใจไว้ว่า ถ้ามี
 โอกาสเหมาะจะกลับออกไปบ้านเกิดเมืองเดิมของเขา หรือยอมสละ
 ชีวิต ถ้ามีใครใช้กำลังไปจับตัวเขา เพื่อให้มีสตรนอบลง วิชเชนทร์
 มีความประสงค์จะแยกคน ๆ นั้นจากพวกกบคชน ๆ จึงทำหนังสือเรียก

ทางขอมให้คนหนเรือสำเภาอีก 53 คนออกไปจากประเทศ
และไม้ซุงของทะเลขอมไปโต

คนหนเรือสำเภาผู้หนึ่งที่ชื่อ วิชเชนทร์ระชอกหนึ่งชื่อเบ็ททาง ได้
จึงไม่รังรอที่รับหนึ่งชื่อเบ็ททางนั้น ในขณะที่เวลานั้นวิชเชนทร์เห็น
ว่ามีโอกาสเหมาะที่จะแยกสัตว์และทำลายสัตว์ จึงให้คนขึ้นกระแล
พระบรมราชโองการมายังลันว่าให้เอา ไซ่ซึ่งกลางแม่น้ำกินไม่ให้เรือ
สำเภาผ่านไป วิชเชนทร์ให้คนของเขาออกฉันทันหนและกระแล
เรือสำเภาลันเป็นพิศพวกกบด และสั่งว่าอย่าเอาพหนึ่งชื่อเบ็ททาง
นั้น ที่เขาออกหนึ่งชื่อเบ็ททางให้เพื่อหลวกลวงพวกกบดให้ตายใจ
และให้ซ่อนน้อมเท่านั้น

คำสั่งนั้นยังมีความเพิ่มเติมอีกว่า เมื่อเรือสำเภามาถึง ไซ่แล้ว
ให้ลันขึ้นไปบนเรือ ทำขอมขลุ่ยลันค่าที่บนทุกลงไปในเรือลันนั้น โดยลัน
เมื่อทำขอมขลุ่ยแล้วให้ขอมขลุ่ยคนหนและกระแลตั้งยวงจงจำไว้หนกว่าจะ
มีคำสั่งมาใหม่ นอกจากนั้นยังมีความอีกข้อหนึ่งว่าห้ามเป็นอันขาด
ไม่ให้ลันเล่าข้อความนี้แก่ผู้หนึ่งผู้ใด ราชการแผ่นดินได้ถือว่าคำสั่ง
ที่ใครขโมยนั้นเป็นความลับข้างขิง ทวิชเชนทร์สั่งให้ลันปฏิบัติการเป็น
ระยะไปตามลักษ์โดยพิศการเช่นนี้ ก็ไม่ผิดกันด้อมค้อมลันไปส่งโรง
คำสั่ง

คนหนเรือสำเภาลันหุบเป็นเวลานาน ก็ยังไม่มาทางว่าจะมาถึง
ลันจึงหาความเพลึกเพลินใจในการผูกหูกทห่านกับขโมยคำสั่งให้เกณฑ์
มา หนาคทใครขโมยหมายมานั้นไม่ยากลำบากเลย การเกณฑ์ทห่าน

ในพระราชอาณาจักรนี้ถ้าใครโง่และง่ายตายมาก เพราะว่าพระมหากษัตริย์ราชโอรสซึ่งพระราชอำนาจสถิตีธิปไตย ผู้ว่าราชการเมืองเพียงแต่อ้างพระนามพระบรมราชโองการว่าเป็นการตีการงามแก่คนทั่วไปเท่านั้น ราษฎรที่เป็นคนว่านอนสอนง่าย ก็พากันมาหาคุณและเชื่อฟังคำสั่งโง่ที่ไม่ยอมสักคำเดียวเลย

ฉันจึงตั้งทหารเกณฑ์มาขึ้นเป็นกอง ๆ ละ 50 คน ทุกกองมี นายทหารผู้นำคือ นายร้อยเอก 1 นายร้อยโท 1 นายร้อยตรี 1 นายสิบเอก 2 นายสิบโท 4 และนายสิบตรี 4 ฉันตั้งไว้สักห้ากอง ทหารเหล่านี้โง่เต็มความสามารถ ด้วยความช่วยเหลือของทหารชาติโปรตุเกสที่รู้ภาษาไทย และชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่ง ซึ่งฉันตั้งให้เป็นนายสิบเอก ไม่ถึงสี่วันทหารเหล่านี้ก็เรียนถ่ายแบบได้เรียบร้อย คือ เข้าแถว แยกแถว ขึ้นขบวนและเปลี่ยนขบวนได้คล่องแคล่วเหมือนทหารฝรั่งเศส

ฉันโง่พุดแล้วว่าคนไทยเป็นคนที่นอนสอนง่ายเพราะฉะนั้นจึงสั่งให้ทำอะไร ก็ทำตามความต้องการ ทหารสองพันคนนี้โดยมีความซื่อสัตย์และมีวินัยดี ไม่ผิดกว่าทหารทั้งปวง

ฉันบอกขยพวกมักกะสันท์อยู่เป็นนิจ โง่ที่สุดที่ไม่มีศอกที่จะทำคนเหล่านั้น ฉันจึงสั่งศอกอันศอกหนึ่ง หยุ่ศอกนั้นก็ขแรงเต็มของขยมีคำสั่งเช่นใหม่ คุณมีเลาอนาต โกล้อมรอย ท่านนั้นหนาไม่ต้องใช้ผู้คุมหลายคน และ โกล้อซังนัก โทสได้ประมาณห้าสิบคน

ฉันทำเป็นกรวดกุกกนังสือเปิดทางแล้วพูดว่าหนึ่งเดือนเรียบร้อยดี แต่
 ไทยเทศที่ฉันเป็นชาวต่างประเทศ พงพระนริยราชการเร็ว ๆ นี้ ฉัน
 จะต้องระมัดระวังให้ยิ่งกว่าผู้อื่น และไม่ให้ทำอะไรไปให้ผิดจากคำสั่ง
 เมืองจากเรื่องที่มีผู้รู้ร่วมคิดกันระก้อการกบฏความที่ฉันหนักก็คงจะ
 ซ้ายคหุญแล้ว ฉันก็รีบคำสั่งให้ห้ามไม่ให้คนไทยคนหนึ่งคนไปออก
 ไปจากพระราชอาณาจักฉัน ฉันหนักขอฉันว่าในเรือสำเภาฉันมีคนแขก
 ชาวมกกระสัน ฉันพูดว่าฉันไม่มีความสงสัยในอัธยาศัยของเขาเลย แต่
 ไทยเทศที่ฉันหย้ท่ามกลางคนไทย ซึ่งคอยสังเกตคชอัปัติย์ของฉัน
 ฉันขอให้ฉันหนักสั่งคนที่ยู่ในเรือนฉันมาบอก เพื่อยังฉันไม่ให้ทาง
 ราชการสั่งฉันไทยฉันว่ามีความรื่นเริง ฉันพูดต่อไปว่าเมื่อฉันตรวจดู
 เห็นว่าคนเหล่านั้นเป็นชาวแขกมกกระสัน ก็ระยอมให้กลับไปยังเรือ
 ยลลช ไช้ตั้งไว้กลางแม่น้ำ และปล่อยให้เรือผ่านไปสู่มุ่งหน้ด ๆ
 ได้ตามชอบใจ

ฉันหนักเรือสำเภาฉันหนักขอฉัน ไทย ไม่ยับยั้งว่าเขาเห็นชอบด้วย
 เขาจะให้กระลาสนมาบอก แต่ต้องมีการตรวจคหุญด้วย ฉันจึงดู
 หนักเขา หัวเราะพลาถนแล้วพูดว่า “เวลานี้เราทำสงครามกันอยู่หรือ”
 ฉันหนักตอบว่า “เราไม่ได้ทำสงครามกันอยู่ แต่ก็วิตถนเห็น
 หยข้างทวันเป็นอาวุธที่เรามีหยนักก็ควสสมอ เช่นเครื่องหมายอันมี
 เกียรติยศระธาตัวของเรา และเราไม่ยอมวางอาวุธนั้นให้ได้ด้วยความ
 อัยยล” เมื่อเขาอ้างสาเหตุผลนั้น ฉันไม่ไทยคชะไว้ออกก็ไป ยอมให้
 พวคนแขกมกกระสันมีอาวุธนั้นมาด้วย นักเลื่อว่าอาวุธนั้นไม่น่ากลัวเลย

แต่การหาเป็นเช่นนั้นไม่ มันเช่นชาวออสเตรียภาคมากคงทนได้เห็น
ด้วยตัวเอง

ถั่วคั้นเป็นเม็ดกลมมนหนึ่ง ยาวประมาณ 1 คืบ 4 นิ้ว และ
ที่อกยาวนั้นกว้างประมาณนิ้วครึ่ง รูปคอกเหมือนผลธอกในกระแสมัน
ปลายแหลมคล้ายดินรู ทำด้วยเหล็กกล้า ทั้งสองข้างคอกเหมือนเม็ด
โกน เห็นไขในฝักซึ่งทำด้วยไม้

คนทนได้ใช้คนของเขาสอง คนไปตามพวกกระลาบที่ทะเลชหฺยใน
เรือสำเภาลำนั้น คนได้ให้รักษาเข้ามาโดยเขาในระหว่างเวลาที่
คอยคนมารายงานว่าพวกกระลาบได้ขึ้นมาบนบกแล้ว ในเวลาเดียวกัน
นั้นคนเกิดไขว้างเมื่อกำลังให้ขยคนเหล่านั้น โดยเหตุที่พวกกระลาบมาช้า
กว่าความตาคหฺมาของอัน คนจึงลุกขยขึ้น ทำทพกว่ามธุระที่ระคอง
สังการขยหฺยง คนขอโทษนางไทยผู้หนึ่งที่อยู่ใคนทนได้หนึ่งเป็น
ประธานแทนตัวอัน คนขอกล่าวเรียกลับมาในเวลาไม่ช้า

คนไทยซึ่งคอยสังเกตการณ์อยู่ในที่นั้น ไม่เข้าใจว่าเหตุไรอัน
จึงรักษาไปขุมไว้ในที่ต่าง ๆ เมื่ออันออกไซจากประจําแล้ว อันพย
นายทหฺนไปรดุเกสแก่คนหนึ่ง เป็นคนชื่อสังคินก คนได้จึงได้ไป
นายพันตรี ขึ้นรถคอยฟังคำสั่งของอัน อันพูดว่า “จงไปบอกพวก

1. ต้นฉบับว่าชาวหนึ่ง ปิเอท์ Pied ซึ่งเท่ากันกับ 88 เซนติเมตร หนึ่ง
คืบเท่ากันกับ 52 เซนติเมตร ฉะนั้นประมาณว่าคงยาว 1 คืบ 4 นิ้ว

2. ต้นฉบับว่าวงหนึ่ง ปุส ครึ่ง Poisee ปุสหนึ่งเท่ากันกับ 0.0258
มิลลิเมตร เหตุฉนั้นจึงคำนวณว่าคงกว้างวงหนึ่งนิ้วครึ่ง

เราว่าเมื่อพวกแขกมุกกระสันผ่านตัวขณะที่เรากำลังนอนหลับไว้ ให้ตรง
เข้าล้อมปลอกอาวุธ และจับตัวไว้หนักกว่าจะมีกำลังมาใหม่”

นายททานไปรตฤกษ์ผู้นั้นตกใจที่โดนคนผิดตั้งนั้น จึงตอบว่า
“ขอรับประทานโทษ ที่ท่านสั่งเช่นนั้น ไม่มีใครจะปฏิบัติตามได้
ท่านไม่รู้กันแขกมุกกระสันเหมือนตัวฉกรรจ์กันนั้น มันเกิดมาในบุรพทิศ
ประเทศสุริยภมณี ชกโตเช็ดอ้อยค้ำฉนเด็ก คนเหล่านี้หายอมนพิ
ง่าย ๆ ไม่ คืองคำมันเสียก่อนจึงจะจับตัวมันได้ ฉนขอเขียนให้ชาย
ก็ยอว่า ถ้าท่านทำท่าทางที่จะจับคนหนกหญ่ในประรำนั้นเขาและคนของ
เขาจะตำพวกเราไม่ให้มีเหลืออยู่สักคนเดียว”

ฉนไม่ได้วิตกรของคำเตือนของนายททานไปรตฤกษ์ผู้นั้นตามควน
แก่กาล ชนที่จะทำความแผนการที่ฉนได้ทำไว้ นี้ก็เลี่ยว่าคงจะไม่
ยากลำบากอะไรเลย จึงสั่งข้าไปว่าให้ไปบอกททานตามคำสั่งของฉน
ฉนเชื่อว่าก่อนที่แขกมุกกระสันจะถูกคำตาย มันควนจะต้องทวนก็คเสีย
หลายตนแล้ว นายททานไปรตฤกษ์ผู้นั้นเดินไป สิ้นหัวเส้าทมของ พท
ว่า “ขอให้ท่านระมัดระวังตัวให้มาก มันคงคำท่านเป็นแน่ เชื่อฉน
เด็ก ฉนเตือนโดยความหวังดีแท้ ๆ”

คราวนี้ฉนทำตามคำเตือนของนายททานผู้นั้น เพื่อไม่ให้เป็นการ
เลื่องไสกหย่างหนงหย่างใด ฉนเลือกททานไทยไทยสขคน สั่งให้
ควมฉนมาทางค้ำที่จะเข้าไปในทอรบ ให้ถือหอกเป็นอาวุธสขคน
และถือสขคนถืออาวุธอื่น ฉนให้รู้คผ่านทกนประรำหย่นนแล้ว เกนเข้า
ไปสั่งให้ขุนนางไทยผู้หนึ่งไปบอกค้ำหนแขกมุกกระสันว่าฉนมีความเสีย

ใจเป็นข้างบึ้งที่ได้รับคำสั่งให้รีบคว้า แต่ขอโทษเชื่อเถิดว่าฉันจะ
เล็งดูเขาเป็นข้างคิดลอบเวลาถูกคุมขัง

ขุนนางไทยชั้นนำสมเพชผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นล่ามของฉัน ได้ไปยึด
กุมคำสั่งของฉัน พอข้าปากพูดคำแรก แชกมักกระสันทุกคนนั้น
โยนหมวกลงที่พื้น ชักถวิลชอกจากปาก กระโจนเข้ามาดูมัจจุราชแดง
และกำลังล่ามกับขุนนางไทยอีกหกคนซึ่งหุบในประวิงนั้น ฉันถอยออกมา
สมทบที่ทานไทยที่มีอาวุธหุบในมือ ฉันฉวยทอกไม้เล่มหนึ่งแล้ว
สั่งให้ที่ทานยกขึ้นขึ้นยืนกรวดไป

แชกมักกระสันคนหนึ่งวิ่งตรงมาจะตัวร้ายฉัน ฉันเหวี่ยงทอกแดง
ท้องของมัน มันหวู่วลู่รีบหนี ฉันเข้ามาถึงปลายทอกที่มีติดหุบในตัว
เช่นนั้น มันพยายามโดยสุดกำลังที่จะเข้ามาแทงฉันให้ทันได้ มันคง
แทงฉันตายแน่นอน ถ้าที่ทานไทยคนหนึ่งไม่ยั้งกันไว้ได้ ฉันได้
แต่ถอยหลังไปและเขาหอกก็มแทงกันมันไว้ ไม่กล้าที่จะถอยออก
ออกมาแทงมันอีก ในที่สุดที่ทานหลายคนอื่น ๆ ได้มาช่วยฉัน และ
ก้านแชกมักกระสันคนนั้น

ในเช้าพวกแชกมักกระสันกับทุกคนนั้น เราค้าเสียสี่คน อีกสองคน
ถึงแม้ว่าบาดเจ็บมากได้กระโดดลงจากบ่อนหนีไปได้ ความกล้าหาญ
หรือ จะเรียก ว่า ความบ้า ของแชก มักกระสันทุกคนนั้นพิสูจน์ให้เห็นว่า
คำพูดของนายที่ทานไปวัดเกษมีมูลความจริง มันไม่ยอมให้จับเป็น
โจรง่าย ๆ เมื่อตกได้คงแล้ว ฉันหวาดหวั่นว่าพวกแชกมักกระสันอีก
47 คนที่ฉันยกมาแล้วนั้น จะอดระวางอย่างไรอีก เมื่อมีความวิตก

เช่นนั้นฉันเปลี่ยนคำสั่งให้เขา เป็นตกลงให้คำมั่นเสียทั้งสิน เพราะ
ว่าไม่มีทางอื่นใดที่จะรักกว่านั้น คิดเช่นนั้นแล้วฉันสั่งให้ ไปตามททาน
และตัวเองก็ไปตามด้วย มาสมทบรวบรวมเป็นกองชน

ในขณะนั้นแขกมักกระสันตนมาจนยกแล้ว เกิดตรงมายังข้อม
ปรวการ ฉันสั่งให้นายททานชาวอังกฤษผู้หนึ่งเป็นชั้นนายร้อยเอก
ซึ่งวิชาเบเนกรทั้งให้เป็นผู้บังคับการกองททานไปรตุเกส 40 คน ให้ไป
กันทรง หาย่าขอมให้แขกมักกระสันเดินมา ถ้ามันขึ้นเดินมาให้เอา
ปืนยิง มันจะรอน้ำททานที่ระทมไค้เท่าไรตามไปช่วยในเวลาไม่ช้า
เมื่อนายททานอังกฤษได้ห้ามแขกมักกระสันไม่ให้เดินต่อมา มันก็หยุด
หยุดนิ่ง ๆ ในขณะนั้นฉันนำททานเดินไปเป็นระเบียบเรียบร้อย มีหอก
และปืนเป็นอาวุธ ครบมือ แต่จะไว้วางไรททานพวกนั้นก็ไม่ได้
เพราะว่าเป็นททานที่เกณฑ์มาใหม่ ๆ และยังไม่เคยชินกันกับการ
สงคราม

เราหยุดหยุดต่างพวกพวกแขกมักกระสันประมาณหนึ่งเส้น ต่างฝ่าย
ต่างเจรจาซักถามความประสงค์ซึ่งกันและกัน ฉันสั่งให้บอกมันว่า
ถ้าหากจะกลับไปลงเรือสำเภา ก็กลับไปไค้ ฉันคิดไว้ว่า ถ้ามัน
ยอมกลับไปลงเรือแล้ว เราขึงเลี้ยให้ค่ายทุกคนก็ไค้ง่าย เพราะ
ว่ามันไม่มีที่ถ้ายัง และไม่มีอาวุธขึ้นสักกระบอกเดียว มันตอบว่ามัน
ขึ้นก็จะกลับไปขนเรือ แต่ก่อนมันขอให้ส่งตัวคนทวนเรือของมันลงมา
ด้วย ถ้าไม่ไค้ตัวคนมาแล้ว ก็จะไม่ขึ้นไปขนเรือ

นายททานอังกฤษไม่ชอบพวกนี้ไป พวกนี้มาอันเป็นการเข้าเสีย
เวลา ทั้งใช้คนมาบอกฉันว่า เมื่อแขกมักกระสันไม่ชอบฟังเทศน์
ของเรา เขาจะรับมันสักไว้ และยังไมทันรอฟังคำสั่งของมัน เขานำ
ททานทรงเข้าไป โดยที่ไม่ใช้ข้อฉ้อฉลวิเศษของให้ร้อยคอบ

พอนายททานอังกฤษกระดิกตัวระกำหัวไป แขกมักกระสัน
47 คน ซึ่งนั่งของ ๆ หยุ่ความขนบท่านั้นขมของมัน ลุกขึ้นยืนทันที
แก่ผารักพงของมันออกแล้วเอาพันแขนซ้ายของมันเป็นโลโก้ มันยก
แขนซ้ายนั้นขึ้นท้ว มีชื่อว่าจักริกออกจากรักแล้ว กระโจนเข้าหาพวก
ททานไปรตเกส ก็มีหัวลงวิ่งดลันเข้าไปโดยแรง แทนททาน
ไปรตเกส เนื้อฮากเป็นชิ้น ๆ ไป ก่อนที่พวกเรารู้ตัวว่ามันก็กระ
จากกันไม่ทันพักหยศหายใจ มันแหวกวงล้อมตรงมายังกองททาน
ที่หยุ่ในอังกฤษนั้นฮากของมัน ถึงแม้ว่ามันมีททานกว่าหนึ่งพันคนก็ฮาก
และโยน แต่ททานเหล่านั้นไม่ทันรู้ตัว แขกมักกระสันฮากวิเศษของ
ททานเหล่านั้น พยคนใดก็ตามนั้นกระไปทั้งซ้ายและขวา ล้มตาย
ที่ยอดมกนั้นน่าสยของพองชน

ในขณะที่พระเจ้าอนพลเมืองแตกตักกันหยัน พวกเราถูกค้นมา
จนถึงกำแพงขมที่สร้างขึ้นใหม่ แขกมักกระสัน ซึ่งฆ่าเลอชมากกว่า
คนอื่น ๆ ได้ไล่ตามคนท้วงหน้ มันตามไปจนถึงคฤหิรมแม่น้ำใกล้
บ่อนรูปสี่เหลี่ยมแล้ว ข้ามไปอีกข้างหนึ่งของบ่อน คำใคร ๆ ที่
ขวางทางมัน ไม่เลอชกว่าเป็นเพลสขิงหรือฮาย ผู้ใหญ่หรือเด็ก
เลอชของไป น่าสพึงกลัว

ในภาวะอันยากลำบากเช่นนั้น มันไม่สามารถที่จะควบคุมทิศทางไว้ได้ และโดยเหตุที่มันมีหอกลเป็นอาวุธหยาบแต่เล่มเดียว มันจึงเดินเลียบริมตลิ่งไป คงใจไว้ว่าจะกระโดดลงไปในสู ถ้าแขกมัทกระสันก็ติดตามมันมา หอคอยคงนั้นเพราะเชื่อว่าคนนั้นเต็มใจช่วยเล่น มันจะลุยโคลนมาเร็วไม่ได้อันจะตั้งชื่อสุนัขก็ได้เปรียบว่ามันมา

แขกมัทกระสันวิ่งผ่านฉันทมาทางประมาณสี่วา ไม่เห็นฉัน เพราะว่ามันมุ่งแต่จะล่าคนที่หยุดใกล้มันเท่านั้น ไม่มีคนอื่น ๆ สักคนก็เลยคิดจะประชันหน้าเพื่อต่อสู้มันเลย เพราะว่าคงใจเกินไป ในที่สุดไม่เห็นทางหนึ่งทางใดที่จะเรียกททานให้มาร่วมกันต่อสู้มันได้ มันจึงวิ่งไปทางประตูที่จะเข้าไปในข้อมปราการที่สร้างขึ้นใหม่ ซึ่งมันวิ่งไวเท่านั้น กระโดดข้ามรั้วแล้ว มันชนไปชนกับข้อมทอยขึ้นมาซึ่งพวกแขกมัทกระสัน ซึ่งฮาลวาคอยู่ข้างล่าง เมื่อไม่มีใครทมันราคาได้สักแล้วมันก็ถอยไปริมฝั่งแม่น้ำ มันปรักสาหาหรือกันอยู่สักครู่หนึ่ง ไทมันส์ที่ไม่เห็นทางที่จะหนีรอดไปได้ มันจึงตกลงใจที่จะรวบรวมค่าพันกันต่อไป มันชนไปชนเรือสำเภา เหวไฟเผาเรือแล้ว ต่างคนต่างฉวยไล่หัดและทอดกลยขึ้นมาบนบกอีก พบใครก็ล่าเสียสิ้น

มันเอาไฟเผาโรงททาน ซึ่งเป็นเรือนทำด้วยไม้ไผ่ แล้วเดินเลียบฝั่งแม่น้ำชนไป พันและค่าใคร ๆ ไม่เลือกหน้าที่ขวางทางมัน คากก็มันทำให้ประชาชนพลเมืองทั่วสิ้นขวัญหายมาก

ภาพที่ไทเห็นนั้นทำให้ฉันสลดใจมาก แค้นใจของไทเห็นพนักินเต็มใจด้วยซากศพคน ฉันจึงรวบรวมททานบนโดยสยคน นำลงไป

ในเรือนยาลำหนึ่ง ใ้พชายเรือตามพวกแขกมัทกระสัน ไ้ไปทันมัน
 ที่หนทางห่างจากข้อมปรภาการประมาณร้อยเส้น อันสั่งให้เขาขึ้นยิงมัน
 มันหลบไปห่างจากฝั่งแม่น้ำแล้ว เก็บเข้าไปในที่รกชัศ ฉันทเห็นว่า
 ไม่มีททวนมากพอที่จะติดตามมันไป เพราะว่าพวกแขกมัทกระสัน
 มากกว่าพวกเขา จึงไม่กล้าที่จะเข้าไปที่รบใกล้ ๆ เหตุฉนั้นจึงตกลง
 ใจกลับมายังข้อมปรภาการ

ครั้นกลับมาถึงมีคนมารายงานว่าแขกมัทกระสันทุกคนที่ข้ามคูไป
 อีกฟากหนึ่งนั้น ไ้ถูกรุกเข้าไปในวัด ๆ หนึ่ง คำพระภิกษุสงฆ์ที่
 จำพรรษาอยู่ในวัดนั้นทั้งหมด ก็ขุนนางผู้ ไ้โดยอีกคนหนึ่ง ซึ่งมัน
 เอาการึกแทยงศาตึกตัวไว้ คนที่มารายงานฉนั้นไ้นำมาอาการึกมาไ้ฉนั้น
 เป็นพยานด้วย ฉนั้นจึงรีบไปที่วัดนั้น นำททานไปด้วยแปดสิบคน ไ้
 ดอหอดทุกคน เพราะว่าททานพวกนี้ยังไม่ชำนาญการไ้ขึ้น เมื่อฉนั้น
 ไ้ถึงวัดนั้น ไ้ชายว่าคนไ้โดยที่ขุ้ในบริเวณวัดนั้นไม่มีอาวุธต่อสู้
 ไ้ จึงต้องเขาเพลิงเผาวัดนั้น

มีคนมารายงานฉนั้นว่าพวกแขกมัทกระสันไ้หลบไป จากวัดนั้น
 เข้าไปหลบอยู่ในทุ่งซึ่งเต็มไปด้วยหญ้ารกสูง เกือบสองสอกและทข
 มาก ฉนั้นนำททานเข้าไปในทุ่ง แยกออกเป็นสองแถวให้ร้องตะโกน
 ขูไ้ว่าจะคำคนไ้ ๆ ที่พยายามกระตึกตัวจะวิ่งหนี ททานทอดของฉนั้น
 นั้นเดินแหวกทางเข้าไปช้า ๆ แต่เมื่อเห็นฉนั้นเดินประชิดเข้ามา ก็มีใ้
 กลางน

แขกมักกระสันคนแรกที่เราพบมัน ขนของมันเงอววกๆทุกคนขำๆมัน
 คงทำอะไรโง่โง่เข้าแท่งททานหอก มันขี้ของมันไว้ได้ เขาขี้มันยังถูกหัว
 มันล้มลงตายคาที่ ททานของมันเห็นดังนั้นไม่หวั่นหวาดมัน ค้างคน
 ค้างช่วยกันเขาพอกแท่งแขกมักกระสันตายฮอกสัน แขกมักกระสัน
 อีมัน่าสมเพศเหล่านี้คือสัญาณของมัน คอของมันวงรีเข้ามาขมตาย
 ก็กล่าวขอขมา

ในขณะที่มันก็กระสันมาที่ขอมปรากฏ มีคนมาบอกว่ายังมี
 แขกมักกระสันคนที่หกขี้ที่เหลืออยู่ มันเป็นคนเล็กหนุ่่มที่ได้ค่าขนนาง
 ไทยและทั้งกรีกตาไวก็ซากรสพ เราจึงขอมกลับไปเข้าไปในพงทขี้กอก
 เพื่อเอาตัวมันไว้ได้ มันได้ส่งททานหยาให้ของมัน ให้ขี้เป็นเพราะว่า
 มันไม่มีอาวุธ แต่ททานเหล่านี้เห็นมโหดมากไม่ฟังคำสั่งของมัน
 ให้ชายซักเงิน เขาพอกแท่งมันคงพันแท่ง

กลับมาถึงขอมแล้วมันเห็นขุนนางไทยมาประชุมปรึกษารือ
 กันว่าจะทำอย่างไรต่อไป เราได้พร้อมใจกันตกลงว่าจะระดมททาน
 ทั้งหมดที่มีอยู่แล้ว ทิศตามลัดกรไปจนถึงที่เราชายว่ามันหลบซ่อนอยู่
 มันโคโรชาว่าเรามีจำนวนคนตายสักกี่คน สอดสวนได้ความว่าในวัน
 เคารวะที่รายนั้นมีคนของเราเสียชีวิตไป 366 คน พวกมักกระสันตาย
 เพียง 17 คน คือถูกค้ำขอม 6 คน ทิวัก 6 คน และในสมรภูมิต
 หน้าขอม 5 คน

เวลาฉันเดินเข้าไปในป่า เพื่อพักผ่อนสักครู่หนึ่ง เพราะว่า
 ได้รับความเหนื่อยเหนื่อยมาก ฉันได้พบภาพททานให้แล้วสลดใจ

หย่างซิง ก็พบว่าไม่ได้คิดว่าจะได้เห็นเช่นนั้นเลย นอกจากชาวสห
 แชงมักกระสันและคนไทย ซึ่งไม่มีเวลาจะหายไปจากย้อมได้ ฉันได้
 พบนายทททานหนุ่มผู้หนึ่ง นอนนิ่งอยู่ข้างเตียงนอนของมัน นายทททาน
 หนุ่มชาวฝรั่งเศสผู้นี้ ชื่อ โยเวระคาร์ท ซึ่งเดินทางมาพร้อมกัน
 กับฉันและสมัคทโยในประเทศนี้ ฉันได้ตั้งให้เขานายพันตรีในกอง
 ทททานไทย เมื่อฉันเห็นเขานอนนิ่งอยู่เช่นนั้น ก็เชื่อกว่าตายแล้ว ใจมี
 ความเศร้าโศกสลดใจเป็นอันมาก

แต่เรื่องที่จะเล่าต่อไปนี้ ผู้อ่านคงจะไม่เชื่อถ้อยคำของฉัน เพราะ
 ว่าแท้จริงมันเป็นเรื่องที่คล้ายกันกับนิทานมากกว่าอย่างอื่น ฉันขอ
 ปกติยานให้คำมั่นสัญญาว่าฉันไม่ได้ข้อเติมแต่งขึ้นตาม อ้าพะใจเลย
 จะเขียนแต่ความจริงแท้ ๆ เมื่อฉันเข้าไปใกล้เตียงนอน และตรวจดู
 ร่างกายของนายทททานหนุ่มผู้นั้นแล้ว ฉันเห็นว่ายังมีลมหายใจอยู่ แต่
 พุทไม่ได้เสียงแล้ว ที่ปากของเขานมมน่าลายเช่นฟอง ต้องแหงะใส่ฟุง
 และกระเพาะอาหารทะลักออกมาข้างนอกห้อยอยู่ที่ตะโพก ไม่ทราบว่า
 จะช่วยเหลืออย่างไร เพราะว่าไม่มียาและไม่มแพทย์ ฉันจึงลองช่วย
 ชีวิตของเขาตามสติปัญญาความสามารถของฉัน

ฉันเอาไหมมาสั้นเข็มสองเล่มแล้ว ยกใส่ฟุงและกระเพาะเข้าไป
 ในที่เดิมของมันในท้อง ฉันได้เขียนผลตามทำนองที่ ไทโคเคเห็นมา
 และขมวกสองทขให้ตึกกันไว้ เขาใช้ขวามาอีกแล้วเอา เหล้า “รัค”
 ซึ่งเป็นเหล้า “โอเคอะวี” ชนิดหนึ่ง ผสมเข้าแล้วชะล้างคนขากเข็ม
 ชะล้างที่อยู่กันต่อมาสี่วัน การรักษาดูพยาบาลของฉันเป็นผลสำเร็จ

โดยระแคะระคายที่รอดชีวิตมาได้ ความจริงเขาไม่มีใจและไม่มีความที่แท้
 ให้อึดถึกเลย ฉันสังเกตเห็นว่าเมื่อเวลาฉันยกได้ฟังและกระพားของเขา
 เข้าไปในที่ซึ้งนั้น มันแห้งเหมือนกระดาษที่แห้งสนิท และมันเล็ดค
 ้น ๆ คือกตัญญู แต่ถึงเช่นนั้นก็หาเป็นอุปสรรคขัดขวางอย่างไรไม่
 ไม่กว่าเขาที่หายเห็บได้

รุ่งขึ้นฉันได้ขอร้องงานว่ามีแขกมักกระสันอีกคนหนึ่งในงานวันเกิด
 คนที่มาจากลระวาทศพบู่ในประวัณนี้ยังไม่ตาย ตททานไทยจับตัวมันได้ และ
 เกรงว่ามันจะหนีไป จึงเอาเชือกมัดมันแน่นจนกระตักตัวไม่ได้ ฉันลง
 จากบัลลังก์วางไปซักถามปากคำของมัน เพื่อจะได้เข้าใจถึงความ
 ซัดเจนว่ามีสาเหตุอะไรที่มันไปเกี่ยวข้องกับกบฏกบฏที่มีครั้งนั้นและกับ
 พวกกบฏที่ระก่อกองการจลาจลที่เมืองละโว้ และกรุงศรีอยุธยา มีพระเจ้าผู้
 นตกแต่งตัวด้วยหอกตามร่างการถึง 17 แผล แต่มันไปหมกซ่อนอยู่ที่
 ในโคลนใต้คอกคอกคอกข้างใจเย็นหน้าพิงวง ฉันเรียกมันว่ามีจรรยา
 เพราะว่ากำลังกายและใจของมันจากที่หาตนได้เท่านั้นไม่ ฉันซักถาม
 มันคำสองคำแล้วมันตอบว่ามันจะให้การเป็นที่พอใจฉันไม่ได้ ถ้าฉัน
 ไม่ได้คืนแก่เชือกที่มัดมันไว้ ฉันไม่เกรงว่ามันจะหนีไปได้ จึงสั่งให้
 นายสิบชาติฝรั่งเสสซึ่งไปอยู่กับฉันให้แกเชือก นายสิบผู้นั้นเอาง้าวของ
 เขาฟันไว้ที่ไม้เล็ก ๆ คมหนึ่งที่ห้อยใกล้ตัวแขกมักกระสันคนนั้น นึกว่า
 มันไม่มกล้าลงที่จะทำอะไรได้ จึงวางไว้ในที่นั้นแล้วแกก็เชือกที่มัด
 ักมันไว้

พอมันหลุดจากเชือกที่มัดไว้แล้ว มันก็ขานและร้องก๊อแง เพื่อ
 ให้ท้ายเสียง ฉันได้สังเกตเห็นว่าเวลามันคอยคำถามของฉันนั้น มัน
 หันหน้าไปรอบ ๆ ตัวและทำท่าทางที่จะหนีและค่อย ๆ คลานเข้าไประ
 หอบขังัว ฉันรู้เล่ห์ลับของมัน จึงร้องบอกนายสิกว่าให้เข้ายื่นใกล้ขังัวของ
 เขายังไม่รู้ชื่อหรือว่าคุณย่นเลือกเช่นนี้มุกทะเลเพียงไร พอมันเข้าไปใกล้
 ขังัว มันก็พยายามจะหนีขังัวนั้นจริง ๆ แต่มันมีความทรหดมากกว่า
 มุกทะเล มันจึงล้มลงหน้าปากคลองกับพื้นดินจนระชาคใจตาย ในทันใด
 นั้นฉันเห็นว่ามันไม่มีอาการที่จะรอดชีวิตได้ จึงสั่งให้คามันเสีย

ฉันรู้สึกสงเวชใจมากก็เห็นคนเหล่านั้น ซึ่งเป็นคนที่ผิดกว่า
 คนอื่น ๆ ถูกฆ่าตาย จึงใคร่เชื่อว่าเหตุไฉนชนชาตินี้จึงมีความกล้า
 หาน หรือถกกันถึงความร้ายมากนัก ฉันตามชนชาติไปวัดเทศ
 ที่เคยหยุดในบริทิสประเทศตั้งแต่เกิดมา เขาบอกฉันว่าคนเหล่านั้นมา
 จากเกาะ เซลเซีย หรือ เกาะมัลกิสันเคร่งในตำนานมะหะหมัดและ
 ถอดวาง เชื้อคาธาอาตมที่พวกอิหม่ามแจกจ่ายให้ ฉะนั้นฉันจึง
 ทนชม เพราะได้มีคำสั่งสอนว่าถ้ามีไว้ติดตัวก็ไม่มีใครทำอัน
 ตรายได้

คำสั่งสอนอีกข้อหนึ่งที่ทำให้คนเหล่านั้นเป็นคนร้ายไม่ทอดยอนัน
 คือความเชื่อมั่นว่าคนทั้งปวงที่เขาฆ่าตายในพิภพนั้นออกจากพวกมะหะหมัด
 แล้ว ก็ไปเป็นทาสรับใช้เขาในขรโลก ตั้งแต่เกิด ๆ มา พวกมะหะหมัด
 ได้รับความชอบให้ ถือว่า การไม่ยอมแพ้ นั้นเป็นเกียรติคุณที่เลิศที่สุด
 ยังไม่มีใครละเมิดคำสั่งสอนนี้เลย

เมื่อแขกมักกระสันมีความเชื่อเช่นนั้น ก็ยอมไม่ขอพึ่งหรืออุปการะ
 ผู้หนึ่งผู้ใด เขามีแต่กรีกเป็นอาวธกัฏฐิคนคงแค้นคนใด คนที่มีสติ
 เช่นนี้ยอมไม่มีความกลัว และเป็นคนทีโหดร้ายมาก ชาวเกาะพวกนี้
 รูปร่างปานกลาง เนื้อดำแดง เป็นคนแกล้วกล้าของว่องไวมาก มี
 เครื่องแต่งกาย คือกางเกงขาสั้นแนบกับเนื้อ เสื้อแขนสั้นสีขาวหรือ
 สีเทาคล้ายเสื้อขักรัก หมวกชนิดหนึ่งมีผ้าพนักกว้างประมาณสามนิ้ว
 ไม่สวมลงนอกริมคิ้วของเท้าแตะ มีผ้าคลุมศีรษะกรีกอาวธของมีจรรยา
 นนเทลดอกคนทมิฬที่ประเทศหน้า มีหงส์ดำคนใดเหมือนคนอื่น ๆ
 โดยปราศจากความเมตตากรุณา

โยเรอะคาร์ท ซึ่งฉันทักได้ฟังกลัยเข้าไปในท้อง และพยายาม
 รักสำผลตลอดมานั้น มีอาการกษิณมากและพูดได้แล้ว ฉันทัก
 สอดถามว่าถูกทำร้ายไต่อย่างไร เพราะว่าในขณะที่เราต่อสู้กับแขก
 มักกระสันทุกคนยอมประการนั้น ตัวเขาที่ย่นอกยอม

โยเรอะคาร์ทเล่าว่าเขาได้เห็นคนสองคนพลัดตกลงมาจากยอม
 สี่ระพุ่งลงมา และนั่นกว่าคน ๆ หนึ่งทั้งสองคนนั้นคงเป็นกัณโณของ
 เรือสำเภา เขาจึงวิ่งเข้าไปเพื่อกันไม่ให้คนไทยค่าแขกมักกระสันคน
 นั้น เมื่อมันเห็นเขารวิ่งเข้ามาใกล้คงนั้นมันมารขานอนนิ่ง เหมือนคน
 ตาย ครั้นเขาเข้าไปใกล้ตัวมัน มันเอวกรีกแหงะท้องของเขาเป็น
 แผลขาวทั้งที่คนใดเห็น ไม่ซาว่ากรวิ่งไปทางไหน จึงเขามีขประคอง
 ได้พุ่งไวแล้วฉันทักประว่า ไม่เห็นมีใครที่จะช่วยเหลือได้ หมก

ต่อมาอีกสี่ห้าวันคุณไต้ขาบอกว่ามีคนพบแขกมุกกระสันที่ตำบล
หนึ่งห่างจากเมืองบางกอกสองร้อยเส้น คุณจึงรวบรวมทหารไต้แปก
สิบคนลงเรือกันยาติดตามขึ้นไป เพราะว่าเวลานั้นยังเป็นฤดูน้ำท่วมอยู่
คุณไต้ ไปตั้งค่ายบนเนินทรายเทือกเขาหลวงในท้องที่

เมื่อนั้นไปถึง พวกแขกก็ร้ายเหล่านางเรือกันยาตามบอกไว้
ไต้แล้ว ก็โคกกลงไปในแม่น้ำว่าชน้ำหนีไป คุณสั่งให้เอาขบระคม
ขิงมัน แต่มีข่ามันก็ว่าขี้ไปไกลจาก ระเบียบนี้ และเข้าไปซ่อนอยู่ใน
ที่รกชัฏ คุณเห็นว่าไม่มีทางที่จะข่มมันได้ จึงกลับมาเมืองบางกอก

เมื่อนางเมืองบางกอก ผู้พบแขกมุกกระสันส่งคนมาบอก
มากหนีไปด้วยพวกของมันไม่ได้ คนไทยจึงจับตัวมันส่งลงมา ผู้สั่ง
สอนศาสนาฝรั่งชื่อ มานูเอล ซึ่งพ่อกับคุณ เห็นว่าคนแม่เมตตากรุณา
แก่มัน จึงช่วยรักสำพยาบาลและสั่งสอนมัน ในที่สุดมันยอมเลื่อมใส
คริสต์ศาสนา แต่พอทำพิธีเซวักไต้ไม่ข่ามันก็ตาย

ต่อมาอีกสองสามวันคนไทยจับแขกมุกกระสันมาไต้อีกคนหนึ่ง
ผู้สั่งสอนศาสนาไต้ให้โอวาทมันยืดยาว แต่ไม่เป็นประโยชน์อะไรเลย
ชายคนสุดท้ายนั้นถามว่าถ้าเซวักเป็นศาสนิกชนแล้ว จะให้มันรอกชีวิต
หรือไม่ เราตอบว่า ไม่รอดไปไต้ มันจึงพูดว่าไหนๆ จะต้องตาย
แล้ว จะไปสวรรค์หรือไปนรกก็เหมือนกัน คุณจึงสั่งให้ตัดคอ
มันเสีย คนไทยคนหนึ่งเห็นคุณจะเอาหัวแขกมุกกระสันเสียหอก
ขบระกันไว้ จึงวอนขอห้าให้ทำเช่นนั้น บอกเวลากลางคืนจะมี
คนมาลักสี่สี่นั้นไปทำเสน่ห์เสน่ห์ เพราะว่ามีความนิยมทำกันมาก

ฉันรู้สึกขมมากที่เขาพูดเช่นนั้น ฉันได้สั่งให้เสียบัสสะระนชกมัทกระสัน
คนนั้ปรจางไว้ในค้ำยนทมิคนเห็นโตมาก เพื่อเป็นทิวหย่างให้แขก
มัทกระสันคนอื่น ๆ เกรงกลัว

แยะวันพายุพัดลงชาวสวนสองสามคนมีความกระตุนกตกใจ พว
กันมารวขงานฉันว่าแขกมัทกระสันนาคัทรมส่งนม่น้ำอก โตไชยปลันสวน
ลัดลัดและผลไม้ไปเป็นอันมาก

ฉันจึงไปทค้ำยนนั้น น้าททานพอกและอื่นไปค้วัยประมาณร้อยคน
ฉันได้พยบราสกรมากกว่าสองพันคนไปชุมนุมกันหยู่ที่นั้น บอลค้ำยน
ทค้วัยทกกันของแขกมัทกระสันให้ฉันราชชคเเรน

เมื่อทค้องเสียบเวลาทคทามสัทจุนำนวนนิตเทยวเท่านเรอขไป ฉัน
จึงค้องตกลองแกโรว่าระคตงปรายให้ราชคายลงเสียบ ฉันได้แบ่งบวสกร
สองพันคนน้่ออกเป็นสองหมู่ ให้แยกกันไปทวงชวาทหมู่หนึ่งและทวง
ชวาทหมู่หนึ่ง ค้วฉันและททานโทยวค้วัยคนเทยวได้ค้วตามแขกมัทกระสัน
ฉันเค้นงุขนำไปตามทวงทผ่านไปในพวงกนั้น โทยงเหตุท้พวกแขก
มัทกระสันค้องออกอาหารเทยวระทคค้วัยแล้ว เพราะว้เวลาตลชคทหนึ่ง
เค้นนมมนมมค้วศคคและค้วเป็นอาหารเท่านนั้น ฉันจึงเห็นว้ถ้งเวลาเทมา
ท้ระไม่ขอมให้ทลททนไปค้วอีก ทงมททานท้ศคคช้นแขงนรงนาค้วัย
ก้วค้อมมทวงโตเปรยขมมาก คีคคเช่นนั้นแล้วฉันส่งททานโตเว่งม้เท้าให้
เววชน เค้นไปโทยวทคคคยเสนคเห็นลคกู เรางบขระเขาไปให้ค้วลมน

ฉันเขาไปเค้นขบถงค้วมนแล้ว มนหลยเขาไปในทรกชคทค้วัยชาง
ชวาท ไปพบพลททานของฉฉน ทควนเทถ่านนเห็นมนนค้วโกล ค้วไชยชน

ยังมี แต่กระสุนยังไม่ถึง ก็ไม่ทำให้มันเปลี่ยนความคิด มันเดิน
 กระสุนเข้าไป และสั่งให้ภิกษานเตรียมตัวเข้าประจันบาน น้ำที่เราดื่มนั้น
 มันท่วมจนมาถึงช่องของเรา พวกเขามักกระสุนเห็นว่ากระสุนน้ำมาไม่ได้
 เร็ว มันขยับเข้าไปจนแน่นคันทันซุ่มยิงรอบ หน้าในคันทันลัดลงคอ
 มันล้อมมันไว้บนเนินคันทัน และเข้าไปใกล้ราวสี่ถึงห้าวาครึ่งแล้ว
 ให้ล่ามร้องตะโกนไปว่าให้มันยอมแพ้ ถ้ายังไม่ยอมให้กำมันสอยเอา
 ว่าจะขอพระราชทานขลิบคอให้ทุกคน มันได้ขยับออกคันทันแล้ว
 มันโกรธเคืองมาก มันพุ่งหอกตรงมาที่เรานะ เพื่อเป็นพยานว่ามันเห็น
 ว่าเป็นการเสียเกียรติคุณ มันเอาปากคาบกริวดแล้วกระโดดลงในน้ำ
 วาบมาสู่เรา

พหวนไทยได้ฟังถ้อยคำของมัน และเห็นมันออกหน้าเป็นทิวอย่าง
 กีบกับขนซึ่งคนอื่นนำส่งสารเหล่านั้นจนน้ำตายไม่มีเหลือ สักคนก็ยว
 เสย คนที่ตายไปนั้นมากกว่าสอยเจ็ดคน นอกนั้นตายอยู่ในที่รกชัฏ
 เพราะหอกอาหารหรือปากแผลเป็นพิษ มันพลัดศพบางคนๆ มันเห็น
 เห็นอนลพชาวอียิปต์ที่ใส่ยาให้มันเห็น มันมีแต่หนังหุ้มกระดูกเท่านั้น
 ที่แขนซ้ายมันชนที่คันทันได้เสามาข้างบน เป็นเครื่องลางที่มันถือว่า
 ถ้ามืดทิวไวแล้วไม่มีใครสู้ได้

อียิปต์เห็นน้ำเสียใจ ซึ่งทำให้มันได้รู้ความเห็นที่เห็นชอบเป็น
 มันมากตลอดเวลานั่งเขื่อน ตัวเองเกือบเสียชีวิต และพระเจ้าอน
 พลเมืองตายไปหลายคนนั้น ขบลงด้วยประการฉะนี้ คาทกณพระเมษิน

ไม่ได้ ถ้าวิชเชนทร์ผู้ไม่ไว้วางใจมันและศุภราชทูลถามแก่นันท์เสียเกิน
ไม่มีความอิทธิวิสัยอัน

เพื่อแสดงให้เห็นแก่นันท์จึงชี้ว่า ทวิชเชนทร์มทนต์ส่งมาทำหนังสือ
โศกณันท์ว่าไม่ใช่ศศิขณณาให้พร้อมคอบนนั้นอยู่ก็ยังมีเพียงไร ถิ่นจะเล่า
พอเป็นสังเขปว่า เจ้าเชกมัทกระสันต์เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร
พระนารายณ์มหาราชันนี้ เมื่อยักความกมลร่วมคิดกันระลือกรอกบด
ไว้ไม่ได้แล้ว ก็โศกณณาเพราะระอบคอบกับพระราชทานให้อาศัยหยา
วิชเชนทร์ตกลงใจที่จะรับเจ้าเชกมัทกระสันต์นั้น จึงระคมททานจะไป
ทำลาบที่สังขมณันท์เป็นจำนวนถึงสองหมื่นคน ให้ชาวทวีปยุโรป คือ
ฝรั่งเสส อังกฤษ วิตันดา สลยคนเป็นผู้นำไป เริ่มแรกพวกเชก
มัทกระสันต์แก่ส่งทำหนังสือ วิชเชนทร์ตกลงใจ คิดว่ามันแตกคอบันท์จริง ๆ
จึงส่งโศกณณาไทยไล่ตีกตามมันไป แต่พวกของททานนั้นแยกออกเป็น
หมู่เล็ก ๆ พวกเชกมัทกระสันต์หันหน้าเข้าต่อสู้ คำพันนายททานชาว
ทวีปยุโรปตายเสียเจ็ดคนและคนไทยล้มตายลงบ้างไม่น้อย วิชเชนทร์
เองเกือบเสียชีวิต ได้กระโดดหนีเชกมัทกระสันต์ลงไปในแม่น้ำ เกือบ
จมน้ำตาย หากคนใช้ของเขาคนหนึ่งลงไปช่วยขึ้นมาได้ จึงรอดชีวิต

ศพคนตายที่ลอยน้ำผ่านเมืองบางกอกลงมาเป็นพยานให้โรชาชาย
ว่าวิชเชนทร์แพ้พวกเชกมัทกระสันต์ แต่นันท์มาวิชเชนทร์ระมัตระวังตัว
มากจน ได้เจรจาหาทางประองคอกันกับเจ้าเชกมัทกระสันต์ แต่เจ้า
เชกมณันท์หาชอบฟังถ้อยคำไม่ เมื่อวิชเชนทร์ไม่เห็นทางที่จะประอง
คอกันได้ จึงตกลงใจที่จะรบพวกเชกมัทกระสันต์อีกสักครั้งหนึ่ง เขา

เตรียมการเป็นเวลาถึงสองเดือน ความเกี่ยวข้องกับคนไม่มีหัวของ เพราะ
ว่าเตรียมการดีกว่าการก่อกวน ตัวอย่างตรงมรคนนี้เป็นบทเรียนว่า
ไม่ใช่เป็นกรวางานักที่ระดมพลเข้าต่อสู้ โศภเบ็กเฉย เขาได้เปลี่ยน
ยิววิสัยใหม่ ก็ตกตอขายเป็นผลสำหรับ รังเอาชัยชนะได้

โดยเหตุที่ว่าเวลานานาที่วม ต้องลุดนาทชนมาถงนึ่ง วิชเชนทร์
จึงให้ทำไม้ไผ่มาสานเข้าเป็นแผงหลายแผง ที่รอยต่อกันนั้นเอาตะปู
เป็นรูตามง่ามเสียบไว้ ปลาทะปูยื่นชอกไปเกือบแปดนิ้ว เมื่อกอง
ทหารลุดน้ำไป ก็เอาแผงไม้ไผ่นั้นหมกลงในโคลน พวกแขกมักกระสัน
ไม่แลเห็น จึงหวังจะมาจับที่ทงททานไทย คั้นก็คักซลากเหล็ก ระวัง
หน้าหรือจะถอยหลังก็ไม่ได้ ททานไทยจึงเอาขึ้นยิงล้มตายลงเป็น
อันมาก

คนที่หนีไปได้ ก็ไปชักชวนตามเรือนซิมตะ หรือเรือนฝา
กระดานททานไทยเอาไฟเผาเรือนเหล่านั้น คนที่วิ่งออกมาที่ถูกไฟลวก
และถูกคำ ไม่มีแขกมักกระสันคนโคขอมอ่อนน้อมเลย ททานไทยเว้น
ไม่คำให้ตายแก่โอรสสองคนของเจ้าแขกมักกระสันเท่านั้น จึงตั้งไป
เมืองละโว้ ท่อไปแย้ตาซารค์ฟาแขกมักกระสันสองคนนี้ไปประเทศ
ฝรั่งเศส และเวลานั้นเจ้าบราชการหุย์ในกชกัทธิเวธิ

เมื่อได้เขียนเรื่อง วิชเชนทร์ให้พิทการปราบปรามแขกมักกระสัน
พียงไรพรเป็นสัจจะแล้ว ทนชชชชชมาเล่าเหตุการณ์ที่บังเกิดแก่ตัว
ฉันในเวลาที่บราชการหุย์ที่เมืองขางกชก เมื่อไม่มีศัตรูที่ระบว่าคำ

พ้นควบอดแล้ว ฉันได้เร่งงานล้างข้อมและฝึกหัดพลกทาน เห็นว่าพอ
จะใช้การได้แล้ว ฉันจึงไต่ฮอกไปเที่ยวตรวจคณภูมิประเทศ เพื่อให้
ประชาชนพลเมืองรู้จักตัวฉัน และหาความรู้ส่วนตัว

เพื่อไ้รับความบริบของให้สัมกนกับเกียรติยศและตำแหน่งหน้าที่
ฉันผ่านไปแห่งหนใด ก็ให้คนไปยอกลวงหน้าเสมอว่า ฉันจะมาตรวจ
ราชการ ขุนนางไทยและผู้มีชั้นภาสกกในท้องที่ใดก็เตรียมมทอรับ
ฉันเป็นตอย่างก็ เขามาหาฉันรักให้หุ้ที่สาลากลาง พาฉันมาส่ง
ความเคารพเท่าเทียมกันกับผู้แทนพระองค์พระมหากัสัทรคนอื่น ๆ

บางทีขุนนางหลายคน เพอบกยของความภักของตนและเพิสแดง
ให้ฉันเห็นว่าเขาเป็นคนที่ราสกรนย์หน้าถศตามวก ไ้มาบอกฉันว่า
เขาเป็นคนที่พวก “บาทหลวง”^๑ แต่งงานให้ บาทหลวงนั้นคือพวกผู้สั่ง
สอนสาสมาศาตอลิกนั้นเอง ฉันไม่เข้าใจเลยว่างานสมรสที่ขุนนาง
เหล่านี้ยกขึ้นพคนนั้นหมายความว่าอย่างไร ฉันจึงขออธิบายไว้สักสอง
สามคำในขั้นต้น ตามที่ขุนนางไทยมาแล้วให้ฟังนั้น ฉันก็ยความได้
ว่ามีผู้สั่งสอนสาสนาอย่างรูปซึ่งเป็นชาวทวีปยุโรป เมื่อต้องการให้คน
มาเลื่อมใสสาสนา แล้วอวกอ้างว่าเป็นผู้วิเสส เป็นผู้ชอบด้วยพระราช
นิยม แล้วหลอกลวงคนไทยที่เป็นคนว่านฮนสอนง่ายว่าทำพิธีแต่งงาน

1. ต้นฉบับเขียนไว้ว่า Baloon บาโลอ์ หรือ บาทหลวง ฉันคิดว่าเขียน
ผิด แต่ไปห้หมวดเทศในประชุมพงสาวดารภาคที่ 6 ว่าคำว่า บาทหลวง นั้น เดิม
เรียกว่า บาทหลวง หมายถึงว่าเป็นพระที่พระเจ้าแผ่นดินของยุโรปตั้ง บันที่ถความจำ
นอธิบายว่า บาทหลวง นั้นก็คือผู้สั่งสอนสาสมาศาตอลิกนั้นเอง Missionnaire
catholique

ใต้โต๊ะ แต่งานสมรสเช่นนี้มีความสับสนที่คู่ขวัญสามารถช่วยกันเพียง
ตลอดเวลาที่ไถ่รับความเพื่อกเพี้ยนเท่านั้น

คำบอกเล่าที่ไม่เคยมีเคยฝันว่าเรได้ฟังเลยนั้นน่าชื่นมาก ฉัน
สอหัวเราะไม่ไหว ต่อมาเมื่อมีคนไทยทำพวกันมาหาฉันแล้ว ฉันเห็น
ที่เรพลัดไม่ไหว คนไทยโดยมากมีความระอาย มีคนหนึ่งหรือสองคน
เท่านั้นที่รู้สึกว่าคุณถูกหลอก แต่เขาหลงซึ่งเป็นชาวโปรตุเกสรูปหนึ่ง
พามีความรู้สึกเช่นคนไทยไม่ เขาหลงรูปนั้นคนเขาว่าเคยทำพิธีสมรส
หลายครั้งแล้ว คำสวดเสกของอินหาทำให้เขาหลงรูปนั้นตระสอของ
ใจไม่ ท่านเห็นไปว่าเป็นเรื่องที่ไม่แก่นสาร จึงหาเรื่องขมมาพูดกลล
กรรมของอิน

ความจึงขาดลงอินก็ไม่มีงานมากนัก ยกเว้นบางรูปที่ไม่
มีความระอาย ผู้สูงส่งจนสาสนาอื่น ๆ มีผู้ที่นับถือลทธิเยซูซิกเป็นต้น
เป็นผู้มีมางยากก็ ความประพรวทลานั้นมันไม่

เขาหลงจำนวนน้อยที่มาอยู่ในประเทศไกล เช่นนี้ ไม่มีท่าน
ผู้ไทยชอบสังเกตความประพรวท ก็ปล่อยควักเดินไป จึงไม่เกรงในหน้า
หน้าในทวีปยุโรปก็มีผู้หย่อนถึงบรรดาเช่นเดียวกับอินเหมือนกัน

เวลานั้นไปตรวจราชการนั้น ฉันได้ผ่านไปคุ้มบ้านแห่งหนึ่ง
ซึ่งมีคนมาบอกว่ามีพระภิกษุสงฆ์คนหนึ่งมีวิชาอาคมมาก และเป็น
เคารพของราชศรในท้องถิ่น พระภิกษุสงฆ์อื่น ๆ เห็นว่าท่านเป็นผู้
วิเศษ จึงพร้อมใจกันตั้งโต๊ะธูปเทียนเจ้าอาวาส เพราะฉะนั้นคนไทยทั้งหลาย
จึงนับถือท่านเป็นอันมาก ฉันแวะเข้าไปเยี่ยมท่าน สังเกตเห็นว่าท่าน

เป็นพระภิกษุสงฆ์ที่ชราภาพมาก น่านับถือยิ่ง ๆ เพราะว่าเป็นผู้มี
อายุโสกว่าพระภิกษุรูปอื่น ๆ และทำทางสงฆ์เสียขม

เพื่อต้อนรับฉันท์ให้สมเกียรติยศ ท่านได้ห้อยหมากเข้าไปในปาก
ของท่าน เคี้ยวอยู่เป็นเวลาช้านานแล้ว ก็ฉีกออกมาหย่อนใส่ฉันทะ
ฉันท์ไม่ยอมรับหมากที่ท่านจะให้ฉัน ขันนางไทยผู้หนึ่งหนึ่งอยู่ใกล้ฉัน
บอดฉันว่าฉันไม่ควรรับศีลของชื่อนั้น ฉันตอบขันนางผู้หนึ่งว่า “ฉัน
ยกของชื่อนั้นให้แก่ท่าน จงรับฉันหมากนั้นไปเคี้ยวเถิด ถ้าท่าน
เห็นว่าดีจริง” ขันนางผู้หนึ่งไม่พักต้องให้ฉันพดขำ อ้าปากฉันรับ
ฉันหมาก ซึ่งฉันไม่ต้องการจากมือพระภิกษุสงฆ์รูปนั้น

เมื่อเดินทางไปทุกมีประเทศครั้งนั้น ฉันได้พบถึงหลายชนิดเป็น
จำนวนมาก ทั้งต้นเต็มไปทั่วยลิ่ง มันชอบอยู่ริมฝั่งแม่น้ำและพา
กันไปเป็นฝูง ๆ ฝูงหนึ่งมีสิ่งเป็นหัวหน้าซึ่งมีร่างโตยกว่าตัวอื่น ๆ เมื่อ
น้ำลดกลง มันกินปลาตัวเล็ก ๆ ที่ติดแก่งค้ำหยูกชายเลน เมื่อถึง
ฝูงหนึ่งมาพบถึงอีกฝูงหนึ่ง มันเดินเข้าไปใกล้กันแล้วหยุดนิ่ง ถึง
ทไมนหรือหัวหน้าฝูงหนึ่งเข้ามาหาฉัน มันหยุดยืนอยู่ห่างกันประมาณ
สี่หรือห้าศอก ค้างแยกเขี้ยวขึงฟันแก่กันดูประหนึ่งว่าเรงกันแล้ว
หันหน้ากลับ ค้างเดินเข้าไปในฝูงของมันแล้วพาฝูงแยกทางไป เมื่อ
เวลาน้ำท่วมมันยืนจนไปบนต้นไม้ และหยุดบนต้นไม้จนกระทั่งน้ำลดกลง

ฉันได้รับความเพลิดเพลินใจเป็นอันมากที่ได้สังเกตกิริยาอาการ
ของสิ่งเหล่านี้ วันหนึ่งฉันเห็นถึงประมาณสิบสองควาหาหาอยู่กลาง

แมก ลิงตัวเมียตัวหนึ่ง ซึ่งถึงเวลาผสม ได้เดินออกไปจากฝูงและมี
ลิงตัวผู้ตัวหนึ่งไล่ตามไป ลิงทโมนเห็นดังนั้นแล้ว ก็วิ่งไล่ตามไป
มันจับลิงตัวผู้ไม่ได้ เพราะว่าวิ่งหนีไปได้ มันจึงจับลิงตัวเมียลากมา
ที่ท่ามกลางฝูงของมันแล้วคอยหน้าเสียตงท่าสยบวงคองหน้าลงทั้งหลาย
ดูประหนึ่งว่าตงโทลลิงตัวเมียที่เอาใจชอกชาก

คนที่ไม่เคยเห็นหอยนางรม เห็นพวกเราชาวฝรั่งเส่งกินหอย
คียบ ๆ นั้นแล้ว ก็คงกลืนได้เหมือนกัน แต่หอยนางรมนั้นอร่อยมาก
ที่เคี้ยว อาหารสิ่งใดที่คนเห็นว่าอร่อยหรือไม่นั้นย่อมสุดแล้วแต่ความ
นิยม เพราะฉะนั้นไม่ควมเถียงกันว่า คนนั้นมีรสเช่นนั้นคนนั้น
มีรสเช่นนี้

ครวครวราชการทั่วอาณาเขตของมันแล้ว มันก็กลับไปเมืองบางกอก
เพื่อค้าเวลา มันได้ ตกหักททานและรุ่งงานสว่างข้อมปรากฏที่ท่ากัน
เมื่อ ๆ มา ขุขคิเทศที่เกิดขึ้นทุกวัน และไม่มีทางข้อมกันไค้นนั้นเช่น
สาเหตุหนึ่งที่ทำให้งานชัว ไทยเทศที่คนไทยกินคินปลา คนงาน
ของมันที่ชุกคินนั้นถูกงูกที่ งูชนิดนี้ตัวเล็ก ๆ สีเทาขาวคินเสด

พิษของมันแรงมาก คนที่ถูกขบได้ชัวโมงหนึ่งก็ชุก และถ้า
ชัวบแก่ ไซไวทนต์ไม่ไค้ ก็ตายพวยในเวลาชัวสิบชัวโมง หมอจีนมียา
แก้พิษชนิดหนึ่งชามาก เขาใช้สีลาชนิดหนึ่งข้อมขอบ สีลาชนิดนี้ชค
และคแน่น ไม่ชากันใช้ก็หยุกชุกและมีสติ พชคูกพิสออกคหมคแล้ว

สีกากีหล่นลงเอง สีสากันเกือบใช้ทุกปีใส่ใส่เสมอ แต่เพื่อจะใช้ให้ได้อีก
เหมือนครั้งแรก ต้องเอาเช่นหมอนไว้อีกสักชั่วโมง

ถึงแม้ว่าฉันมักจะรักจะทำหยาบเสมอ ก็คงไม่รู้สักเป็นอย่างกษัตริย์
เมื่อสมัยที่เธอ เว้นฉัน ไตรยพระราชาทานพระมหากรุณา ถิ่นคุณ เป็นอันมาก
จึงพอทนหยาบได้ คงแต่ไปจากเมืองนั้นแล้ว ฉันก็เข็ดหน้าขี้ตังคองอยู่ใน
ที่ไรความสนุกสำราญใจ และไม่เห็นว่าหน้าความมั่งคั่งมาแก่ตัวฉัน
โดยเหตุนี้ ฉันจึงมีความประสงค์ที่จะกลับไปอยู่ในพระราชสำนัก
พระนารายณ์มหาราชาอีก ฉันได้เขียนจดหมายไปวังวอนริชเชนทร์ แต่
เขาไม่ต้องการ ให้ฉันเข้าไปอยู่ในพระราชสำนัก เขาจึงยกเหตุผลต่าง ๆ
ชนิดที่ของความประสงค์ของฉัน

ในเวลาเดียวกันนั้นฉันได้พบกับ เมื่อง ข่างกษัตริย์ นักรบกล้าหาญใจ
สู้รบ ซึ่งได้เดินทางมาประเทศไทยพร้อมกับฉัน แต่ข้าสารก็ตาม
ที่ฉันได้เล่าไว้ข้างบนนี้แล้ว ได้กลับไปประเทศฝรั่งเศสพร้อมกับ
ราชทูตฝรั่งเศสและไทย วิชเชนทร์ได้ขอให้ไปเคอะคองศึกษาใน
ประเทศนั้น พร้อมกับข้าสารไปเคอะฟองคอนเน แบริชเวต์ แบริชเวต์
บิดยอง และนักรบวิเศษ ๆ หากเรือที่จะไทยกลับไปประเทศอื่นได้ เรือ
สองลงมาถึงบางกอก จึงแวะเยี่ยมฉัน

ฉันได้ต้อนรับนักขัตติย์ที่สำราญใจมาก ไม่เคยได้มีความสามารถ
ในขณะที่ท่านนัก ข่างกษัตริย์ ที่บางกอกนั้น ฉันได้เล่าไป ถิ่นคุณว่า
วิชเชนทร์ทราบฉันมากเพียงไร และคิดประทุษร้ายพยายามทำลาย

ชีวิตฉัน เมื่อฉันเล่าเรื่องกษัตริย์แขกมอญให้เธอฟัง ฉันสังเกตเห็นได้ว่าท่านชายเรื่องใหญ่เต็มอกแล้ว แต่ท่านไม่ชายหรือพียงน้อยก็ชายแต่เล่น ๆ ว่าวิเศษเขมรได้ มอญชาวสังขยารั้วโรมาอย่างฉัน และต้องก้าวให้ฉันปฏิบัติกิจการอย่างไร

เมื่อได้ตรองถ้อยคำของท่านนักยวตเหล่านั้นแล้ว ฉันเข้าใจว่าฉันได้พบกับผู้ที่รู้จักฉันลยวิเศษเขมรก็เท่ากับตัวฉันเอง แต่ท่านนักยวตเหล่านั้นเป็นผู้มีอัธยาศัย ไม่เห็นเป็นการสมควรที่จะสมทบความเห็นชอบมาอย่างเข็ดหลย ท่านเห็นใจว่าฉันมีความทุกข์ใจ ๆ จึงพูดปลอบใจฉันแล้ว ก็แนะนำให้ฉันรีบกลับไปประเทศฝรั่งเศส โดยเร็วที่สุด ตลอดเวลาสองสามวันของท่านนักยวตสรุปลงอยู่ที่ข้างนอก ฉันบ่นว่าวิเศษเขมรคอยคิดประทุสร้ายฉันคราวใด ท่านนักยวตก็ปลอบใจฉันคราวนั้นทุกคราวไป เมื่อต่างคนต่างส่งแถมมิตรไมตรีกันมากพจนแล้ว เขาก็อำลาฉัน น้ำตากยภา สมแดงความเสียใจที่ระจากกันไปโดยที่ไม่มีความหวังจะได้กลับมาเห็นหน้ากันอีกต่อไป

ฉันได้ตั้งใจไว้ก่อนแล้วว่า จะรีบกลับไปประเทศฝรั่งเศส ครั้นได้สนทนากันกับท่านนักยวตหงสรุปลงแล้ว ก็เห็นว่าความวิตกของฉันทูกต้องแน่นอน ความยากจน และความคดโกงของวิเศษเขมรฝังอยู่ในวงจิตของฉันทเสมอ ถึงแม้ว่าฉันได้ทำคุณความดีแก่คน ๆ นั้นแล้วก็ตาม เขาก็สนของคุนฉัน ไม่เฉพาะแต่ได้ไปเสียจากพระราชสำนักยังได้พยายามจะวางขาพิส และคิดกลอุบายที่จะทำลายชีวิตฉัน

ในขณะที่ฉันเตรียมตัวจะกลับไปประเทศฝรั่งเศสอยู่นั้น ฉันได้รับ
คำสั่งอีกครึ่งหนึ่ง ซึ่งทำให้ฉันเข้าใจทันทีว่าความเกลียดชังของ
วีเซนต์รวมทั้งสิ่งที่ฉันไปไม่

คำสั่งใหม่นี้เกี่ยวข้องกับเรื่องพระเจ้าที่ไปนั้น เรื่องกวีคำสั่งหนึ่ง
มาถึงฉันก่อนไม่ช้ามากนัก เวลานั้นฉันอยู่ในลอนดอน เวลาที่
เจ้าสืบทอดเป็นชาวทวีปยุโรปทั้งนั้น วีเซนต์กล่าวหาว่านายเรือลัน
ไต้เคยขับเรือโก่งสินค้า ซึ่งเป็นพระราชทรัพย์ จึงอ้างพระบรมราช
โองการสั่งให้ฉันขึ้นเรือลัน ให้ไปยึดทหานสองคนเท่านั้น และ
ให้จับนายเรือลันมีความผิดทุกข้อที่พระบรมราชานุญาต คำสั่งของ
วีเซนต์นั้นเขียนเป็นภาษาฝรั่งเศส ฉันเก็บเอาไว้เป็นลายมือชื่อของ
แปร์โตะเรคองต์

ตามที่ฉันได้เคยกล่าวมาแล้ว ฉันเข้าใจทันทีว่าคำสั่งเช่นนั้น
ไม่ผิดแปลกกว่าคำสั่งเรื่องปราบกบฏจอร์จที่สี่นั้น มันเป็นคำสั่งอีกครึ่งหนึ่ง
ที่วีเซนต์วางไว้ให้ฉันยึดด้วยความริษยา หย่าร้างก็ฉันตกใจ
ถึงทำตัว คำสั่งนั้นตกด้วยอีกแล้ว ในขณะที่ฉันไปเดินมาครีตรองหา
ทางที่จะยุติความหมิ่นให้เป็นที่พอใจแก่ฉัน ฉันถามเขา ซึ่ง
ฉันเคยรักกันมาก เห็นฉันมีใจหมิ่น จึงถามฉันว่าฉันเห็น
อะไรหรือ ฉันเรียนท่านว่า “อ่านคำสั่งที่ส่งมาถึงฉัน ซี จอร์จ” ผู้สั่งสอน
ศาสนาคริสต์นั้นอ่านซาบซึ้งแล้ว พูดว่า “วีเซนต์ไม่เคยคิดเลย
หรือว่าไม่มีใครสามารถจะยุติความคำสั่งนั้นได้”

ฉันขอท่านว่า “ที่หลวงทางทำตามคำสั่งนั้นแหละพระคุณจึงเห็น
 ฉันเห็นว่าสมควรแล้ว ฉันขอเรียนว่า ฉันมีความตั้งใจเป็นอย่างยิ่งที่มี
 โอกาสอะไรก็รีบร้อนทำทันที โดยทำให้เขาเห็นว่าคำสั่งที่ไม่มีใคร
 สามารถจะปฏิบัติตามได้ และที่มอบให้ฉันทำ เพราะหวังว่าฉันคงจะ
 ทำมัน เป็นคำสั่งที่ฉันทำตามได้ง่าย ๆ” ท่านมานูเชลได้ขึ้นว่าฉัน
 จะปฏิบัติตามคำสั่งนั้นแล้ว ตกใจเป็นอันมาก อึ้งนอนไม่ไหวทำตาม
 คำสั่ง ฉันตอบท่านว่า “พระคุณอันอ่อนน้อมหย่างไรก็เสียเวลาเปล่า
 ฉันตกลงใจไว้แน่นอนแล้วว่า จะทำตามคำสั่งนั้น ถึงแม้ว่าจะตาย ก็หา
 เปลี่ยนความตั้งใจนั้นไม่ ฉันจะเอาอย่างพวกภิกษุและนักบวช
 ที่จะต้องรุกเสมอ และจะไม่ถอยหลังเลย ขอพระคุณเชื่อฉันเถิด
 ว่าฉันจะระมัดระวังตัว และหวังใจว่าคงจะทำการประสพผลสำเร็จ”

พอลงคำสั่งฉันก็มานูเชลไว้ที่นั่นแล้ว ก็ลงไปในเรือ
 ก็นายซึ่งมีสพายแปดสิบคน เพื่อนักคนวิชเชนทร์ฉันแกล้งเอาตัว
 สูงของท่านผู้ที่ยังวิชเชนทร์ลงไปในเรือด้วย คน ๆ นี้เป็นคนครึ่งชาติ
 เป็นคนสภาพเรียบร้อย แต่ไม่มีใบเป็นนักรบเสียเลย ฉันเอามาแทนตัว
 ทหารคนหนึ่งในจำพวกสของคนที่วิชเชนทร์สั่งให้ขึ้นไปบนเรือซึ่งกวัดกับ
 ฉัน ทั้งนี้เพื่อให้เขาอ่อนแอต่อความตายและรู้ไว้ด้วยว่าวิชเชนทร์
 อาจทำอะไร ๆ ได้ทุกหย่าง

ตลอดเวลาที่ออกกราบข้างนอกจนถึงหน้าประตูซึ่งกวัดกับ
 ทัพ คนครึ่งชาติชื่อคนนั้นไม่หยุดถามฉันว่าจะพาเขาไปไหน ฉันเห็น

ว่ายังไม่ถึงเวลาที่เขาคองพระราชวังพบศอกค้อนของคหบดีความของเขา
 เมื่อไปถึงสิ้นค้อนตกลงจากเรือกันยาเพราะว่าเรือชนคนใช้ไปแต่ใน
 แม่น้ำเท่านั้นไปชนเรือกลางลำที่พายในทะเลได้ เรือลำนั้นพพาย
 แยกคน คนใช้สูงของก้านผู้หญิงวิเศษเขนทร์และผู้ว่าราชการปากน้ำลง
 ไปในเรือลำที่พาย

เมื่อเราหยุดข้างเรืออังกฤษเพียงสองวันสิ้น คนตรงซัดคนฮาม
 ฉันอีกว่าจะพาเราไปไหน เพื่อดูคหบดีความของเขา ฉันส่งคำสั่ง
 วิเศษเขนทร์ข้างกระแสนพระบรมราชโองการให้เขาคุณแล้วปลื้มข้อความเช่น
 ภาสกรบุตรคุณให้เขาชาย คน ๆ นั้นตกใจเหลือเกินและขงตัวไว้ไม่ได้
 ร้องกรีกว่า “ฉันทำอะไรให้ท่านโคตรเทือง จนถึงลากตัวฉัน
 ไปให้เขาค่า ท่านนี้กว่านขอทานเรืออังกฤษจะเคาะพระแสงพระบรม
 ราชโองการสั่งนั้นหรือ เขาหากกลัวไม่และในพรรคการเมืองนี้ใครจะมี
 อำนาจมากกว่ากัน” ฉันตอบว่า “เมื่อเราเป็นข้าราชการ เราก็คง
 ปฏิบัติตามกระแสพระบรมราชโองการ โดยที่ไม่ต้องคำนึงถึงความ
 ชนทรายที่พึงจะมีแก่ลูกนกเขย ชีวิตและทรัพย์สินของเรานั้นเป็น
 ของหลวงไม่ใช่หรือ จะขงประสัทธประสาทฉันใดก็ให้สู้คนแล้วแต่
 พระราชอำนาจด้วย”

คำพูดของ ฉัน นั้นแทนที่จะทำให้คนตรงซัดคนนั้นหาใจแยกบ้าน
 กลับทำให้เขากลัวขงฉัน ความกลัวนั้นทรมานทุกทีเมื่อเรือของเรา
 เข้าไปใกล้เรือของกรวด เพื่อช่วยให้คนขลาดคนทวยความวิตถลฉันพูดว่า

“ในกาารขียนายเรืออังกฤษผู้นี้ ฉันมักถอยายทิ้งเรือ ไทบทที่ท่านและฉัน
ไม่ต้องไ้ด้วยความอันตรายเลย ฉันจะหลุดออกดวงให้นายเรืออังกฤษลง
จากเรือของเขา มาชนเรือของเรา เพื่อสำหรัคความคความคึกนี้ ฉันจะ
ชนไปบนเรือ ท่านต้องตามฉันชนไปด้วย นายเรือคงจะรีบร้อนฉันตาม
อัสซาสัยไมควี่ ฉันก็จะส่งความเคารพเขา หวังใจว่าเขาคงจะไม่
มีความสงสัย หย่างไรก็ขอสท่านไ้รับคำสั่งทิวชเยนทรวอองกระแส
พระบรมราชโองการนี้ และเก็บไว้ ในกระเป่าเสื้อ จนถึงเวลาที่เราต้อง
ถาวรจะไ้ ขอไ้ให้ท่านทำใจกล้าแข็งไว้ และทำท่าทางองฮาก มีฉนั้น
ถลขุบายเราจะไม่เป็นผลสำหรัค”

“แต่ถ้าความคึกของท่านไม่เป็นผลสำหรัค” คน ๆ นั้น
ตอบฉันด้วย ความระมกัระวงยังกว่าตรี ตรอง เหตุผล “ท่านจะทำ
หย่างไรต่อไป” ฉันพูดว่า “ถ้าเช่นนั้นฉันจะวิ่งเอาทิวชุกเข้าไปตย่าง
พวกแขกมกักระสัน ฉันจะชักกระเบยออกจากฉกแล้ว บลถนนายเรือค้าขาย
อังกฤษว่าฉันไ้รับคำสั่งไ้รับทิวเขา ถ้าเขาจะถือตัวระต่อสิู้ ฉันจะคว
เขาเสีย เมื่อท่านไ้ยินฉนพูดดังนั้น ขอไ้ให้ท่านควักคำสั่งออกจากกระเป่า
เสื้อ และร้องตะโกนบอกพวกกระลาสำถาฉนสิู้ พระเจ้าหยุหัวระซง
แขวนคอฉนทุกคน” คนฝรั่งชาคนนั้นตอบว่า “ถ้าเช่นนั้นเราคต้อง
ตายทั้งสองคน” ฉันพูดว่า “ไซคชะตาของเราเป็นเช่นนั้นไม่ใช่หรือ
ตายฉน พุ่งฉน หรือเมือไร ก็ตายฉน แต่ขอไ้ให้ตาย ไ้โดยทง
ขอเสยงไว้”

พูดกันเท่านั้นแล้ว เราขึ้นไปบนเรือค้าขายของอังกฤษ ฉะนั้น
 ขึ้นไปก่อน คนครึ่งชาติซวกแถมจะหลุดจากวังตามฉันทันไป
 นายเรือเรือค้าขายได้เห็นหน้าคน ๆ นั้นแล้วถามกันว่าคน ๆ นั้นเป็น
 อะไร ฉันทันตอบว่า “เขาไม่ใช่เป็นอะไรเลย เป็นคนเมาคลื่นเท่านั้น
 เอง” พูดดังนั้นแล้วเราก็มองเข้าไปในห้องที่ตากผ้าเรือ มีคนเมาสุราเมา
 เกลือก และยังมีคนเมาหลายคนที่ นายเรือเรือค้าขายของอังกฤษ
 จึงมาพบคนเมาเมาและทรมองสำหรับต้องนอนอยู่ ได้ซบโกลง
 ฉันทันจึงไม่เรียกชื่อแล้วถามฉันทันว่ามีอะไรเรื่องนางจนถึงเรือสถาน

ฉันทันตอบว่า “มีเรื่องเล่ากันมากที่จะต้องท้าวความชายฝั่งของ
 อีสพระยาว่าชาววิลันดาที่เมืองปัตตานี ครั้นเมื่อมีชนทุกชาติมาอยู่กันที่
 ลงในเรือเป็นอันมาก เพื่องจะมาเรือที่หยุดในนานนาน ก็ชวนเรือ
 วิลันดาขึ้นได้ออกมาในทะเลแล้ว ฉันทันได้รับพระราชทานและเสด็จพระบรม
 รวงศโองการให้เรียกประชุมบัณฑิตกันตนนายเรือทั้งหลาย มาปรึกษากัน
 ท้าวกัน เพื่อหาทางป้องกันกันมิเหตุว่ามกักกันโดยที่ไม่ทันรู้ตัว
 โดยเหตุที่ชาวสยามที่ขายว่าท่านหยุดกัน จึงสั่งให้ฉันทันมาหาท่าน โดย
 ฉันทันและทำตามความเห็นของท่าน เพราะเชื่อว่าท่านมีกำลังและ
 ความชำนาญมาก”

นายเรือเรือค้าขายอังกฤษก็สนทนากับฉันทันโดยสุจริตแล้ว
 พูดว่า “ฉันทันจะให้ช่วยกันเรือกันเขียงลงทะเล และขอลงบ้านท่านเรือ
 ที่หยุดในนานนานให้มาปรึกษาหารือกันบนเรือท่าน” ฉันทันพูดว่า “ท่าน

ทำเช่นนั้นถูกตลกที่เขว” ฉันแกล้งทวิตรอกษ์สักครู่หนึ่งแล้วพูด
 ต่อไปว่า “แต่เรื่องของท่านออกหุ่ยต่างกว่าเรื่องอื่น ๆ มาก ท่าน
 ควบคุมไปในเรื่องกันเสียงของท่านเอง ฉันจะลงไปในเรื่องของคุณ
 ต่างคนต่างไปออกกันหนนายเรื่องต่าง ๆ ให้รีบมาประชุมปรึกษาหารือ
 กันจนเรื่องออกหุ่ยใกล้สิ้นตอนที่สุด เมื่อปรึกษากันเลิกแล้ว ต่างคน
 ต่างกลับไปในเรื่องของตน โดยที่ไม่ต้องเสียเวลาด้วยกันเพียงไปไกล

นายเรือเรือค้าขายอังกฤษนั้น ซึ่งในระแวงคำพูดของฉันเสีย
 เห็นพ้องด้วยความเห็นของฉัน ฉันเกรงหุ่ยเสมอว่าถ้าเขาสงสัยนิสัยคำ
 ของฉัน ๆ คงจะได้รับความลำบากมาก จึงพูดว่า “ฉันจะต้องรีบไป
 เพราะเวลาน้ำกลองใกล้ขึ้นหุ่ยแล้ว” พูดจบคำส่งฉันลง ขนบแล้ว
 ลงไปนั่งในเรื่องของฉัน ในทันนั้นฉันแกล้งทำอาการกรยาว่าล้มขี
 ความสำคัญจะบอกให้เขาช่วย ฉันจึงร้องตะโกนให้เขาพุนายเรือเรือ
 ค้าขายอังกฤษ ซึ่งขยับหุ่ยทักถามว่า “ขอท่านได้ไปตกลงมา
 ในเรือของคุณ ฉันมีขอความช่วยเหลือหนึ่งที่จะเรียนให้ชาย” ใน
 เวลาเคยกอนนั้นฉันส่งให้พายุยกเชือกที่โยงเรือไว้ และบอกว่าเมื่อ
 ส่งให้ปล่อยเชือกเมื่อไร ก็ให้รีบปล่อยเมื่อนั้น นายเรือเรือค้าขายลง
 บันไถมานั่งในเรื่องของฉัน โดยที่ไม่มีความสนเท่ห์เลย ฉันกระซิบบอก
 ผู้พายเป็นภาษาไทยว่า “ปล่อยเชือกที่โยงเรือไว้” เพื่อไม่ให้ใคร
 ได้ยิน ฉันเอามือโอบไหล่ให้นายเรือเรือค้าขายอังกฤษคำทำทางว่าจะ
 กระซิบข้อความเข้าสู่ของเขาโดยที่ไม่ให้ใครรู้ ฉันพูดเขา ๆ ว่า “โดย

เหตุที่ฉันได้ช่วยพระราชทานแกะแก่พระบรมราชโองการให้ทำตามความ
เห็นชอบท่าน จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่เวาทั้งสองรักต้องปรกสัว
หาเรือนในตัว โหลานก่อน เพื่อไม่ให้มีความเห็นแตกต่างกันในเวลา
เข้าที่ประชุมกันหน้านายเรือต่าง ๆ”

โดยเหตุที่น้ำหนัก เรือของฉันทิ้งออกไปห่างจากเรือ
ชายดำขาของกรีกมาก นายเรือผู้นั้นถามฉันทว่า “ท่านจะพาฉันไป
ไหน ทั้งที่ฉันไม่ได้แต่งตัวเรียบร้อยเช่น” และในทันทีฉันยังไม่ทัน
รอคำตอบของฉัน เขาก็โผนเรียกภรรยาของเขา ฉันสั่งให้สหายรีบ
พาเรือเพื่อจะได้ถึงฝั่งเร็วขึ้น และบอกนายเรือผู้นั้นว่าฉันได้ยกคำสั่ง
ให้ขยักเขา ฉันทมีความเสียใจที่คงทำกลอุบายผิดพลาดจริง ที่ท่านฉันท
ก็เพื่อปฏิบัติความคำสั่ง ฉันทขออย่าให้เขามีความวิตก จระหาเครื่อง
แต่งกายและสิ่งอื่นที่จำเป็นไว้ให้พร้อม

มีชาวเรือคนหนึ่งซึ่งอังกฤษที่โดยสารไปกับเรือของฉันท ฉันทเห็น
ว่าคงจะหนีรอดพ้นไปไม่ได้ จึงเทียบเรือของฉันทเขวห่างเรือศกชาย
ไปรุดกเสถลำหนึ่ง ฉันทคว้าปืนสั้นออกมาลั่นไว้แล้ว บอกนักโทษของ
ฉันทว่า “ฉันโยนเรือลำนี้ ถ้าขกชนะเขาฉันจะให้ตาย” เมื่อเว
ฉันโยนเรือลำนั้นแล้ว ฉันทขอให้คนหน้คนของเรา เขาไม่ขัดข้อง
แต่มีกระลาส่วนาทเวสแปกตรือสียคนเท่านั้น ไม่มีกำลังที่จะสู้กระลาตี
อังกฤษสามสี่คนที่มีอาวุธและเตรียมพร้อมที่จะระรานเรา

เมื่อไม่เห็นทางที่ระหลกเลียงไม่ให้ถูกจับไปได้ ฉันทจึงบอก
นายเรือเรือศกชายอังกฤษว่า “จงสั่งให้เรือกันเขียงของท่านถลย

ไป และเร่งคิดถึงชีวิตของท่านให้มาก ๆ ถ้ากระลาสีเหล่านั้นไม่ทำ
 ความชั่วร้ายของท่าน ขึ้นเข้ามาใกล้ ฉันจะฆ่าท่านเสีย เมื่อถึง
 ท่านตายแล้ว ฉันก็ขมขื่นทรงระบือกันทั่วไปให้กระลาสีของท่านมา
 มาทำอันตรายฉันให้ข้างเดียว” ฉันกล่าวด้วยคำนี้ด้วยความหนัก
 แน่น นายเรอมนั้นไม่ต้องการเสียโชค จึงร้องตะโกนสั่งให้เรือ
 ถอนขึ้นกลับไปที่ กระลาสีเหล่านั้นก็ทำตาม เมื่อฉันเห็นว่าเรือถอนขึ้น
 ลากนั้นไปไกลแล้ว ฉันก็กลับลงไปในเรื่องของฉันทันที ชอบศุนตันหันเรือ
 กลับไปวัดเกตแล้ว ฉันส่งศพนายให้พายเรือกลับไปยังทางออก เมื่อ
 ไปถึงเมืองบางกอกแล้วฉันก็คุยกับนายเรอมนั้นว่า นายเรอมนั้นคือใคร
 ชาติกำเนิดอะไร ฉันได้บอกให้เขาได้รับความลำบากยากเย็นเลย

ฉันได้บรรยายงานให้วิเชนทร์ชายว่า ฉันได้ปฏิบัติตามกระแส
 พระบรมราชโองการทุกประการ แต่ในรายงานฉบับที่เกี่ยวกับฉันนั้นฉัน
 โพนทนาว่าสิ่งนั้นคือช่วย ได้ใช้ถ้อยคำด้วยความระมัดระวัง เพราะว่า
 ฉันไม่มีอำนาจมากกว่าเขา และรู้ตัวด้วยว่าเขาเป็นสัตว์ร้ายกาจนัก
 ฉันจึงเพียงกล่าวแต่สิ่งที่ดี ๆ ขอบอกมาเท่านั้นไม่สมกันกับตำแหน่งหน้าที่
 ของฉัน ไม่เห็นเป็นการสมควรที่จะสั่งให้ฉันซึ่งเป็นผู้บัญชาการทัพเรือ
 ลงมือทำเอง จะใช้นายทหารที่มียศฐานันดรต่ำกว่าทำก็ได้

ฉันได้ส่งรายงานนี้ไปเมืองลเวีพร้อมกันกับขบวนนักโทษ นายเรอ
 มอนก็ได้นำเงินให้วิเชนทร์เป็นจำนวนถึงสองร้อยซึ่งตามที่เขา
 บังคับให้ใช้ จึงรอดตัวไปได้ ส่วนตัวฉันนั้นวิเชนทร์ปฏิเสธว่าไม่ได้
 มีคำสั่งให้ฉันทำเช่นนั้น ข้ากล่าวโทษฉันเป็นครั้งที่สองว่าทำกิจการ

รุนแรงเกินไปและไร้ที่ติข้อนั้น เขาอ้างว่ามีพระบรมราชโองการ
 ให้ส่งพระราชอาณาดินโดยจำกัดให้หยุดห่างจากเมืองบางกอกสองร้อย
 เส้น นี่แหละคือข้าเห็นถึงความชอบที่ฉันได้รับพระราชทานเป็นการ
 ตอบแทนที่ฉันได้ทำงานคำสั่งที่ใครบมชอบหมายให้ฝ่าฝืนความอันตราย
 อันมีความแก่แก่ของเหลือทิ้งพระรณนาได้ถูก ไม่ซึ่งใจอีกว่า
 ระควรวทำอย่างไรที่ออกไป ทกลงใจแน่วแน่ว่าจะต้องกลับไปประเทศ
 ฝรั่งเศสโดยเร็วที่สุด โดยเหตุที่ยังไม่มีโอกาสเหมาะ ถ้าหนควันที่
 จะไปนั้นก็ยิ่งหยุดอีกหลายวัน จึงซ่อนความโทมนัสเสียใจไว้กับตน
 รอคอยจนกว่าจะถึงเวลาที่จะไปได้ เพื่อแก้ความรำคาญในเวลาที่ยู่
 ในที่รำคาญ เพราะว่าตั้งแต่ได้รับจดหมายฉบับสุดท้ายนั้น รวก็วิงเวียนทร
 มัณวิรู้สึกเหมือนเป็นคนที่ถูกเนรเทศ อันหาความสนุกเพลิดเพลินใน
 การรับราชการ

ในบริเวณใกล้ของเมืองบางกอกนั้นมีมหรเขามาก คนไทยใช้เข็ก
 เป็น ๆ เป็นเหยื่อล่อล่อขี้มัน เขาเขาไม่ยาวประมาณสี่นิ้วนละไทย
 ป่านกันเสียมเห็นแหลมทั้งสองปลาย ผุดไว้ใต้ท้องของเข็ก เขาเข็ก
 เกดียวเล็ก ๆ แต่เหนียววามุกไม้แหลมนั้นให้ตักคอกกัไม่กระออกซึ่ง
 เป็นไม้ชนิดหนึ่งเขามากใช้เข็กกัน เขาเขาเข็กปล่ขยลงกลางแม่น้ำ
 เข็กที่ถูกมตติคหุ่กขไม้นั้นได้รับควมรำคาญ จึงร้องมละกนระให้
 หลุดไป จระเข้ซึ่งเห็นเข็ก ก็กระโจนลงไปในแม่น้ำ คำนว้ไปซุ่ขเข็ก
 ไม้แหลมนั้นก็ตักคอกจระเข้

เมื่อคนไทยเห็นว่าจรเข้ศักดิ์สิทธิ์ เพราะว่ามันกินและคงทนไม้
 กระชอกนั้น เขาจึงระงับเชือกจกรจรเข้ขึ้นมาเห็นหน้า มันคนทรนอย่างไร
 ก็ไม่หลกไปไม่ได้ เมื่อมันขึ้นมาพบน้ำ ทนอระเช็กเขาควมวกแห่งมัน
 ควมวกนั้นรูปคล้ายคนแก่ยาว เหล็กแหลมที่ปลายนั้นรูปเหมือนสร
 กำทำด้วยไม้เวลาสามสอกเสส เหล็กแหลมที่หยัปลายคามไม้มัน
 มีรูสำหรับเอาเชือกเกล็ดขวลเล็ก ๆ และเห็นขวยร้อยได้ เชือกนั้นพันไว้
 รอบคาม เมื่อเหล็กแหลมที่จกรจรเข้แลวเชือกก็ผ่อนคามไป แต่คาม
 ไม้ยังลอบน้ำอยู่ จึงรู้ได้ว่าจรเข้หยัที่ตรงไหน เมื่อจรเข้ถกแทงก็คหุ
 ภัยปลายควมวกหลายแห่งแล้ว เขาก็ถกและลากจกรจรเข้ขึ้นมาจนยก
 คามันขึ้นเป็นหยั เขาก็เอาขวานฟันมันจนขาดใจตาย

นอกจากใช้เชือกจกรจรเข้ ยังมีถารร้อยสัตว์น้ำอีกอย่างหนึ่ง คือ
 เมื่อคนไทยเห็นนารเซ้เข้ามาใกล้เวอน เขาจึงร้อยจกรหรือเขาขึ้นยิง
 ให้ลบกกลอง เพื่อมันตกใจ เพราะว่ามันเป็นสัตว์ขลาด เมื่อมัน
 ตกใจถึงนั้นแล้ว มันก็จะโงนลงไปใต้น้ำ ทำน้ำนั้นก็ไปกบตาม ใน
 ขณะนั้นเขาลากเรือหลายลำลงโงนลอบหยัในแม่น้ำ สัตว์ชนิดนี้คหุ
 ใต้น้ำไม่โตเกินกว่าครึ่งชั่วโมง ต้องขึ้นมาหายใจ พอมันโงนขึ้นมา
 คนทั้งหลายก็คหุขึ้นเรือก็เอาควมวกพุ่งเข้าไป ถ้าควมวกถูกปาก
 ของมัน ก็จกรจรเข้ได้ง่าย คนไทยพุ่งควมวกแม่นย้านัก

ถ้าควมวกทมิเชือกเกล็ดขวลคคคหุขึ้นลอบน้ำ คนถอกเชือก
 จึงรู้ใกนเห็นว่าจรเข้โงนขึ้นที่ตรงไหน จึงลอบชกชอกจกรจรเข้
 ให้เอาควมวกแทงข้างไป เมื่อมันถูกควมวกหลายเล่มแล้ว เขาก็

ผลจากมันชนมาชนอก และที่มันเป็นชั้น ๆ การบีบแข็งที่เข้ามา
นั้นหนักมากกว่าใช้เหยื่อของมัน

เมื่อกระเชนนัสชาวคล้ายกับเนื้อปลากะเบน มันได้ลองแล้ว รส
ไม่สู้เลวนัก มันเป็นสัตว์ไม่น่าคุเลบ มันอยู่ในแม่น้ำยาวตั้งแต่สองวา
ถึงสามวาหนึ่งสอ ซากนี้ไกรของมันแบน มีเขี้ยวใหญ่ข้างละสอง
เขี้ยว ที่ซากนี้ไกรบนเขี้ยวหนึ่ง และที่ซากนี้ไกรล่างอีกเขี้ยวหนึ่ง มัน
ยื่นออกมานอกปากคล้ายเขี้ยวหมา เพราะฉะนั้นเมื่อนั่งกึ่งหนึ่ง
สิ่งใด เราจะทิ้งสิ่งนั้นให้ตกลงจากปากมันไม่ได้

วันหนึ่งฉันไปล่าจรเข้แล้ว กลับมาลงบ้าน พอเข้าประตู
ก็โคเห็นหน้านักชกชวตเจสุธิสวรูปอีก โคขที่ไม่โคนั้นก็สันว่าจะโคพบกับ
อีกเลย นักชกชวตเจสุธิสวรูปโคแฉะเขียนฉีกก่อนกินทางไปประเทศอื่น เห็น
ท่านครูสิทสงสารท่านมาก ท่านแล้วว่าเรือกท่านโคขท่านไปนั้น
ได้ไปแตกอยู่ข้างลงที่ใกล้ฝั่งประเทศสยาม ได้รับทชเวทนาเหลือ
จะพรรณนาได้ถูก ต้องกินชกเข้าไปในภูมิประเทศที่ยังไม่มีใครโคเคย
ผ่านไปเลย ฉันท้อรับท่านด้วยความขี้ขลาดเป็นอันมาก และได้
พยายามโคขเต็มความสามารถช่วยเหลือเกื้อหนุนให้ท่านล้ม ความยาก
คล้ายากที่ได้ประสบมาแล้ว

โคขเหตุ ที่ความแค้นเคืองวิษเณทร์ฝังศพในหัวใจของฉันท์เลมข
ฉันท์จึงควักกำลังที่โหดร้ายนายเรือเรือค้าขายของกรีกกับพวกของ
วิษเณทร์คอนรายงานของฉันท์ให้ท่านนักชกท่านโคขตลอด ถึงแม้ว่า
ท่านเป็นผู้ที่ระมัดระวังลึกลับคำมากเพียงไร ท่านก็อดกลั้นความโกรธ

ไว้ไม่ได้ เป็นครั้งแรกที่ท่านได้สังเกตเห็น โดยเปิดเผยว่าเป็นการ
จับเป็นอย่างขี้กตมต้องไปให้พ้นจากประเทศนี้ โดยเร็วที่สุด

ท่านพูดว่าวิเชยบุตรซึ่งไม่มีความไว้วางใจนั้นเลย และต้องการ
ทำลายชีวิตฉัน ได้พยายามประทุสร้ายฉันอยู่เป็นเนืองนิจ คำสั่ง
สุดท้ายนี้เขาน่าจะทำตามแล้ว ฉันคงจะรอดชีวิตไว้ไม่ได้ แต่
พระผู้เป็นเจ้าเป็นไทยในสากลโลกซึ่งทรงคุ้มครองฉันอยู่ ฉันจึงยังมี
ชีวิตอยู่ได้ ท่านแนะนำฉันไม่ให้เอาเปรียบพระเมตตากรุณาอัน
แห่งพระผู้เป็นเจ้าเป็นไทยมากเกินไป ควรรีบไปเสียจากประเทศไทย
ที่ซึ่งชีวิตของฉันอยู่ในอันตรายมีเว้นวัน ท่านนึกขบขันที่สรุบนิด
ย่อดูใจฉันเป็นอนาถประการ ฉันได้พยายามที่จะยื่นให้ท่านหยุกยฉัน
นาน ๆ แต่ล่วงมาใกล้สองวันท่านก็สังเกตเห็นความประสงค์ว่าจะต้องขึ้นไป
กรุงศรีอยุธยา เพื่อกำหนดที่ระโกยสานไปประเทศอื่น

ส่วนตัวฉันนั้น ฉันไม่มีความปรารถนาที่จะเลื่อนกำหนดวันไปจาก
ประเทศนี้อีกต่อไป จึงได้ตกลงใจระโกยสานเรือของบริษัทรพทิส
ซึ่งมาจอดหยุดที่สันดอนหลายวันแล้ว เรือสำเภาบรรทุกสินค้าจากเมือง
ยอนกีเจี๋ยมาชายฝั่ง และบรรทุกสินค้าจากประเทศไทยไปขายใน
มัลลิมประเทศ

ไทยเหตุที่ฉันได้รับราชการตามตำแหน่งหน้าที่ในประเทศนี้มา
ดังนี้ และพระนารายณ์มหาราชาได้ซึ่งพระเมตตากรุณาฉันเป็นอันมาก
ย่อมไม่เป็นการสมควรที่ฉันจะไปจากประเทศไทยอย่างคนท่เห็นการ
เกินที่พิกัด ฉันจึงมีจดหมายไปยังวิเชยบุตรขอให้กราบถวายบังคมลา

แทนตัวฉัน ฉันอ้างว่าโรคภัยซึ่งเขยิบเขยิบฉันทำให้กำลังกาย
 อ่อนเพลียลงทุกวัน ไม่สามารถที่จะอยู่ในพระราชานาถ์วันนี้ต่อไป
 ไปได้ อีก ฉันจะเข้าไปในพระราชสำนัก เพื่อกราบถวายบังคมลาออก
 จากตำแหน่งหน้าที่ ถ้าวิเศษเขยิบเห็นว่าจะรักให้ฉันเฝ้าได้ตามคำ
 ขอร้องฉัน เขาหาเห็นชอบด้วยไม่ และโดยเหตุที่เขาไม่กลัวว่าฉันจะ
 กลับไปพูดในประเทศฝรั่งเศสให้มีความเสียหายแก่ตัวเขาแล้ว เขา
 ก็มีจดหมายตอบมาว่าพระนารายณ์มหาราชไม่มีพระราชประสงค์ที่จะ
 รั้งตัวใจฉัน ฉันมีเสรีภาพที่จะลาออกจากตำแหน่งได้ตามชอบใจ

ก่อนออกจากทางออกฉันได้มีจดหมายถึงขุนนางหนุ่มน้อยผู้หนึ่ง
 ชื่อ พระขรรค์ ซึ่งเป็นมิตรกับฉัน เขารักฉันมาก เป็นคนมีความกล้า
 อดทน เพราะว่าเขาได้ช่วยให้พ้นจากการลงพระราชอาญาเคียน ถึง
 แม้ว่าเขาเป็นผู้เป็นคนไปรุกรานของพระนารายณ์มหาราช ได้ซึ่ง
 พระกรนามากกว่าเด็กหนุ่มอื่น ๆ ที่อยู่ในพระราชสำนัก ก็รักพระ
 อาณาไปไม่ได้ ถ้าฉันไม่ยอมมีเขาไปเก็บรั้งของด้วย ฉันเขียนจดหมาย
 คุยกันนั้นไปลาพระขรรค์กลับไปประเทศฝรั่งเศส ขอหยาให้เขาได้มิตร
 มิตรของฉัน และขอให้รักชนชาวฝรั่งเศส ผู้ตั้งสอนศาสนา และ
 นักบวชเยซูอิต ขอให้เขาคุ่มครองคนเหล่านั้นถึงที่เคยคุ้มครองมาแต่
 ก่อน

พระขรรค์มีความเสียใจเป็นอันมากที่ฉันจะไปจากประเทศนั้น จึงนำ
 ความขนกราบบังคมทูลพระกรนามาหาข้าน้ำตาของขลุ่ยพระบาท เขามี
 จดหมายเล่ามาว่าพระนารายณ์มหาราชซึ่งประหลาดพระราชหฤทัยไม่

ชง ซากว่าฉันจะไล่จากประเทศนี้ ก่อนเลย จึงรีบสั่ง ทาน วิชเชนทร์ ว่า
 เหตุไรฉันจึงกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง ไปรุดเกล้าฯ ให้ตาม
 ตัวฉันให้เข้าไปเฝ้าและกราบทูลชี้แจงว่าฉันมีความ โทมนัส น้อยใจด้วย
 เรื่องอะไร เมื่อวิชเชนทร์ได้สื่อกับพระราชกระแสนิ่งที่เขียนมาข้างบนนี้แล้ว
 เขารู้สึกลำบากใจมาก เขาไม่ต้องการให้ฉันเข้าไปในพระราชสำนัก
 เลย แต่พระราชกระแสนิ่งมีความซัดใจเห็นว่าให้ฉันเข้าไปเฝ้า วิชเชนทร์
 จึงสั่งนายทหานชาติ ไปรุดเกล้าผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นคนซื่อสัตย์กับตัวเขามาก
 ให้มาหาฉันบนเรือค้าขายฝรั่งเศส และให้บอกฉันว่าไปรุดเกล้าฯ ให้
 เขามาพาตัวฉันไปในพระราชสำนัก

หลุมที่วิชเชนทร์ขุดไว้ด้วยความมุ่งหมายจะให้ฉันตกนั้น ยัง
 ยากหลุมไว้ไม่สนิทนัก ฉันช่วยขุดก็แล้วว่าพระนารายณ์มหา
 ราชาไม่เคยชงให้ผู้หนึ่งผู้ใดให้เป็นผู้เซ็นพระราชกระแสนิ่งนอกจากทหาน
 มหาตเล็กรักสาพระองค์ ท่านเจ้าคณะคณะเมเคลโลโปลิส ท่าน
 มานูเอล และผู้ช่วยการบริพัตรฝรั่งเศส ซึ่งนั่งห้อยในที่นั่งเวลานาย
 ทหานไปรุดเกล้าพูดคุยกับฉัน ไม่ขยับขยับจะเค้นฉันว่าอย่าไว้ใจ
 คน ๆ นี้เลย

ท่านเจ้าคณะคณะเมเคลโลโปลิสรุ่งมือฉันห่างออกไปแล้วบอกให้
 ฉันระวังตัวให้มาก ๆ ช่วยขมไปอยู่ในเงอ่มมือของชาวไปรุดเกล้า
 ท่านรู้ก็วิชเชนทร์ก็ ไม่ต้องสงสัยเลยพวกทหานไปรุดเกล้าเหล่านั้น
 ได้รับคำสั่งวิชเชนทร์ให้ตามฉัน เมื่อมันตัวฉันตายแล้ว วิชเชนทร์ก็สั่ง
 ให้นำทหานไปรุดเกล้าผู้นั้นไปแขวนคอเสีย เพื่อกทหานคนนั้นไม่

สามาดที่จะชดวชิเชนทร์ได้ เล็ดแล้ววชิเชนทร์ก็นำความชนกราบ
 บังคมทูนพระนารายณ์มหาราชาไว้สั่งให้คำททานไปรตุเกส เพราะ
 ว่าททานนั้นมีความผิดที่ไ้คำเซวาลิเชร์เคอะพริบขัง ท่านเจ้าคณะ
 เคอะเมเตล โลไปลิสพูดว่า พระนารายณ์มหาราชาเคยชงเชอถ้อยคำ
 วิชเชนทร์เสมอ ก็ชงพระราชกำวเห็นชอบด้วย ท่านขอให้ฉนเชอ
 ท่านเด็ก หย่าไปหยู่ในเงอมมอสิครุทเฉลยวธลาคและ ไทคว่ายเชนฉน
 เมื่อมีทางกระหนกยไ้แล้ว ก็ยอम्मความสขมากกว่า

ฉนชอบพระคุณท่านเจ้าคณะ เคอะเมเตล โลไปลิสที่ไ้มีความ
 กรณาเคอนสทิฉน ฉนจึงบอกนายททานไปรตุเกสว่าฉนไม่เชอพระราช
 กระแสที่เขาเชนมา พระนารายณ์มหาราชาไ้พระราชทานพระบรม
 ราชานุญาตให้ฉนกรวยถววยขังคมาออกจากตำแหน่งหน้าทแล้ว จึง
 ไม่เข้าเฝ้าทโรจิงชงเปลี่ยนพระราชกระแสไปเป็นอย่างฉน และมี
 พระราชประสงค์ให้ฉนหยู่ทอในยระเทศฉน ไ้โดยทไม่ชงพระราชวิการฉน
 สาเหตุที่ฉนไ้กรวยขังคมาทวนไว้แล้ว ขอให้นายททานไปรตุเกสกลับ
 ไปเด็ก และเรียบวิชเชนทร์ให้ชายคำคอบของฉนด้วย

ฉนพทกั้ง ๆ เช่นฉน ก็เพราะว่าฉนจะไม่คองหยู่ในยระเทศนอก
 นานฉน จึงไม่คองกลัวว่าวิชเชนทร์จะเกลียดคองฉนอีกเท่าไร ความ
 จิงรุ่งฉนเรอก็ชกไปชกไปจากยระเทศไทย ฉนคใจเป็นฉนมากและ
 สิมความล้ำยากที่ไ้ยระสขมา เมื่อเรอผ่านช่องแคบมาตาตา มีค
 พัททวนมา เรอจิงทอคสมอสง ขึ้นไปบนบกและรัยปรุชานทอยนางรม
 ครอบขมาก เราคองกระเทาะมันออกจกหินและกินมันที่ริมฝงฉนเอง
 เพราะว่ามันเกาะคิกทขู่กับฉนฉนแน่นมาก จะปลิดคอกมาทหาไ้ไม่

ในเวลาที่เราทอดลมอยู่ที่ริมฝั่ง ฉันได้เดินเข้าไปในป่า ใต้
 พยัคฆ์สีของสัตว์ป่า ฉันเดินเข้าไป เพื่อจะล่ามันมาเป็นอาหาร
 ใต้ข้าง ในขณะที่เราเดินไป เหลือบซ้ายแลขวา ฉันได้เห็นสิงโตขนาดใหญ่
 ตัวหนึ่ง ตามพรพรรณวาทินตรงมายังฉันด้วยอาการกิริยาของซาก ถ้า
 ฉันไม่หันหลังหนีไปแล้ว ก็คงกลัวมันมาก เมื่อฉันเดินเข้าไปใกล้มัน
 ประมาณห้า ฉันยกปืนขึ้นยิงมันล้มลงตายคาที่

สิงโตตัวนี้ตัวมาก หางยาวเท่าลำโพงสิงโต สูงกว่าสองศอก
 ทั่ว ทั่ว หน้าของมันเป็นทั้งขาวและดำ มีผืนหน้าเหมือนคนชรา คน
 พบเมื่อขบถฉันว่าเขวาระคิดมากที่ยังมันตายได้ สัตว์ชนิดนี้มีแรงมาก
 มันคงหักคอฉันถ้าฉันยิงผิด ฉันได้ไปตามพวกกระลาบมาตามมันไป
 คนเหล่านั้นพูดว่าตั้งแต่ที่ยูมาในมอริอัมประเทศยังไม่เคยเห็นสิงโตใหญ่โต
 เท่าตัวนี้เลย

จากช่องมกขมาลวลาเราผ่านไปทางหมู่บ้านโคบาร์ มีคนเข้า
 ทยุกันมาก ทั้งผู้ชายและผู้หญิงเดินไปไหน ๆ กินปลา กล้วยและ
 เก็บผลไม้ในป่ามาเป็นอาหาร เกวียนเหล่านั้นไม่มีล้อและเหล็กสเก็ท ใช้ล้อ
 พืชโต ๆ ที่ใช้เป็นอาหารตามไม้ หมู่เกาะอันตามานอยู่ห่างจากหมู่
 เกาะนี้ประมาณสามพันเส้น เราแลเห็นเกาะตึกไกล ๆ ผู้ที่อาศัยอยู่บน
 เกาะเหล่านั้นเป็นคนกันเนื้อคน และเป็นคนทศุร้ายที่สุดในแถบทวีปนี้

ในที่สุดเราได้มาถึงเมืองเชอนกีเรอ ฉันเห็นที่ตั้งคลังสินค้าที่ลือ
 นามที่สุดแห่งหนึ่งของบรรดาประเทศ มีผู้ช่วยการคนหนึ่งและเสมียน
 พนักงานหลายคน ผ่าทอกด้วยสวับและผาน ๆ ซึ่งประดิษฐ์ขึ้นใน

มีชัยประเทศนั้นมียุทคลงสิ้นคำ เป็นอันมาก เรือของบริษัทบริทิส
มาจากประเทศฝรั่งเศสทุกปี และฉันทุกห้าเหล่านี้ไปเมืองปอร์ทสบูธ

ม. มาร์ทิง ซึ่งเป็นผู้อำนวยความสะดวกของคลังสินค้าโคคชนับด้วย
อัสซาตซ์ ไม่วักหยาบข้างตลอดเวลาที่ฉันอยู่ที่นั่น ฉันไม่สามารถที่จะ
กลับไปประเทศฝรั่งเศสเร็วตามความประสงค์ของฉันได้ เพราะว่า
ต้องรอเรือที่จะมาจากทวีปยุโรป ฉันมาถึงช้ากว่ากำหนดมาก เวลา
พักอาศัยอยู่ที่นั่น ฉันได้เก็บผลไม้สดในประเทศนั้นจนจนกระทั่ง
เรียกว่า สุนัขสีลูกเถาเล็ก ฉันขีมนมันได้ทุกวัน ได้ใช้สุนัขสำหรับจับ
กระต่ายป่า ที่ฉันศกไว้แล้ว ขีมนโคขัยความเพิกเพลใจเป็นอันมาก

ในการขีมนขิงรอกนั้น ฉันเกือบเสียชีวิตไปครั้งหนึ่ง เสมียน
ที่ทำงานในเรือของบริษัทบริทิสฝรั่งเศส ซึ่งพวงมาถึงตนได้มาขอให้ฉัน
ไปล่าสัตว์ด้วย เมื่อได้ตามสุนัขขิงรอกมาได้สองสามชั่วโมงแล้ว
สุนัขที่ฉันได้หัดใจแล้วนั้นเกือบร้อยสุนัขขิงรอกได้ตัวหนึ่ง ถ้ามันไม่ทัน
ทันลงรูไปก็ เพื่อได้ให้มันออกมาจากรูค้องเขาควั่นนมมัน ฉันจึง
เอาฟางข้าวขีบลงไปในรูและเอาไฟจุดฟางนั้น ในขณะที่ฉันกำลังเข้าไป
สัตว์ชนิดหนึ่งกระ โจนออกมาจากรูโดยแรงจันฉันล้มลงกลิ้งอยู่ในกองไฟ
และควั่น สัตว์ควั่นนั้นกระ โจนเฉียดหน้าฉันแล้ว กระ โจนลงไปใต้มัน
เร็วกว่าฉันลุกขมขืนได้เสียอีก / เสมียนบริษัทบริทิสฝรั่งเศสผู้นั้นบอก
ฉันว่าสัตว์ ที่กระ โจนลงไปใต้มันนั้นคงเป็นจรเข้ ตรีอ เขียวข้างไรก็ตาม
ฉันมีความตกใจมาก เพราะหัดเขลลเกนที่รอดชีวิตมาได้

ชาวเมืองปอนตีเรนนัมสวเนอคำมาก แต่ไม่ทำตัวพวกแขก
 “คัพพรี” ในทวีปแอฟริกา ใบหน้าของเขากระตักรัก ตาคมหวาน
 และงามมาก ไฉมขาวดั่งขี้เเอด ชนชาติหนึ่งกับกันเป็นชั้น ๆ หรือ
 จำพวกพราหมณ์ซึ่งเป็นหัวหน้าสาสนานันเป็นผู้ ทัศนียภาพมากกว่าผู้ อื่น
 ที่ออกจากนิกมพวกคนเลียงนกะ ชนชาตินี้สมสู่กันแต่ในจำพวกของตน
 เพราะเหตุฉะนั้นคนเลียงนกะไม่มีหวังที่จะแต่งงานกับพราหมณ์ได้ ถ้า
 ผู้ชายชั้นสูง ๆ ไปแต่งงานกับผู้หญิงชั้นหรือสูงต่ำกว่า ผู้ชายคน
 นั้นก็จะต้องละสกุลของตนมาเป็นสกุลของผู้หญิง ส่วนผู้หญิงนั้นทำเป็น
 เช่นนั้นไม่ ถ้าไปแต่งงานกับผู้ชายต่างสกุลกัน ถาบุตรของตนทวนเสื่อม
 สูญไม่ ในยัคคาชนจำพวกต่าง ๆ นี้ ยกเว้นจำพวก “ปารายัน”
 ที่ใคร ๆ เห็นก็สอิดสเอียด เพราะว่าเขากินสัตว์ทุกชนิดเป็นอาหาร
 จำพวกที่มักถือฤกษ์มงคลก็ยกยัก

ชนชาติหนึ่งซึ่งเป็นคนน้อย เทวรูป มีเทวสถานตั้งชื่อนามที่อยู่แห่ง
 หนึ่งห่างจากเมืองปอนตีเรนนัมสวเนอคำมาก เขาพากันไปนมัสการเทวรูป
 นั้นทุกปี คนที่หยาบโกลโกลก็พากันไปเหมือนกัน คนเช่นคนที่หยาบ
 รัหยาบเห็นได้ ใ้กับเขาด้วย เมื่อทำพิธีของต่าง ๆ ในเทวสถาน

1. คนในชมพูทวีป (คืออินเดียและเรียกต่อมาว่ามีชมพูประเทศ) นั้นแบ่ง
 ออกเป็น 4 จำพวกหรือวรรณะ คือ 1. กษัตริย์ มีฐานะร่ำรวยบ้านเมือง 2. พราหมณ์
 จำพวกเจ้าเรือนมีฐานะสูงส่งฝึกสอนและทำพิธี 3. แพศย์ จำพวกพลเรือนมีฐานะ
 ทางทำนาค้าขาย และ 4. สหกร จำพวกคนงานมีฐานะรับจ้างทำกรทำของ นอก
 จากนี้ยังมีอีกหลายจำพวกแต่เป็นจำพวกที่ต่ำกว่าจำพวกนี้ เช่นพราหมณ์สมสู่
 กับสหกรมีบุตรออกมา เรียกว่า จันทาล คนเลียงนกะในทันตงนับเข้าจำพวกแพศย์
 และคนที่หัวเถื่อนก็อยู่ในจำพวกสหกร ปารายันนั้นเป็นภาสทมิล ฝรั่งเศสเรียกว่า Paria

นั่นแล้ว เขาเซ็นเทรูปออกมาข้างนอก ประทีสนานเทรูปขึ้นไทย
 โคมหิมมาและยักทองงามมากไว้บนรถล้อ รูปเทพบุตรมดะเทพธิดา
 นนหันหน้าเข้าหากัน รูปเทพธิดา ก็ทางเค็มไปกวยวาระ คงอยู่
 หน้ารถ เทพบุตรก็มีท่าทางไม่ผิดกันกับรูปเทพธิดานัก

คนราวสองสามร้อยคนมุดลากเชือกที่ผูกรถนั้น คนอื่น ๆ ก็มี
 มากจนเข้าไม่ถึงวันได้วิ่งเข้าไปนอนพังกาบกลิ้งเกลือกหุบไถล ๆ รถก็เลย
 ความสันทธานักกล่าวร้องเกรี้ยวกราวซึ่งคนนั่งทั่วไป อย่างคนทีโง่งน
 เหลือกินไถเหวี่ยงขว้างไปไต่ล้ชรด เชื่อมันว่าคงจะตึงตึงสนัดดี
 เมื่อถูกรถที่เซ็นเทรูปที่ขยับ

เสียดพิณแล้วฉันได้เห็นผู้ชายและผู้หญิง ซึ่งกลิ้งเกลือกไปตาม
 พนดิน ไต่พากันไปกลิ้งตัวรอบเทวสถานอีก ฉันจึงถามว่าเหตุไร
 คนเหล่านั้นจึงทรมานตัวให้ร่วงกายขยิบเข้าเช่นนี้ คนเหล่านั้นก็ตอบ
 กาย มีแต่ผ้าผืนหนึ่งพันตัวคงแก่เขวลงไปถึงโคนขาเท่านั้น เขาตอบ
 ฉันว่าเขาไม่มีลูก จึงเชื่อว่ากรรมทรมานตัวเช่นนี้จะทำให้เทพเจ้า
 ประสาทพรใหม่ลูกได้ ฉันชายเพียงเท่านั้น เพราะว่าตามที่เคยมา
 ข้างบนแล้ว นอกจากคนทนต์ถือเทรูปเท่านั้น ไม่มีใครเข้าไปใน
 เทวสถานได้

ล่วงมาถึงสองวันฉันไปที่เทวสถานอีก เพราะหยากรู้ทซากเห็น
 จึง ๆ ว่าจะมีอะไรอยู่ข้างโน้น ฉันไปที่หน้าประตูเทวสถานกับชาว
 ฝรั่งเศสอีกเจ็ดคน ซึ่งมีความประสงค์จะเข้าไปดูเหมือนกันหัวหน้
 พรหมนี้ไม่ยอมให้เข้าเข้าไป ข้างว่าถ้าอนุญาตให้คริสตศาสนิกชน

เข้าไปแล้ว สาสนาจะเสื่อม เมื่อเขาบอกสาเหตุนั้นมาห้ามแล้ว ฉัน
ไม่ได้พูดทลขอย่างไร ก็เดินเข้าไปใกล้ตัวพราหมณ์นั้นแล้วกระซอก
มุกตที่เห็นอยู่ที่สายรัดเขวของเขา เอาปลายมุกตมพุงแล้วชี้ว่าระค้ำ
เสีย ไม่ทันต้องบอกให้หันเขาคิ้วรถเขาก็ดิ่งไปเสียแล้ว เราจึงพา
กันเข้าไปในเทวสถาน ซึ่งกว้างขวางใหญ่โตมาก ได้เห็นแต่เทวรูป
ขนาดต่าง ๆ หยุ่นในท่าทางเต็มไปด้วยรากะทั้งนั้น

ในขณะที่เราเที่ยวดูเทวรูปเหล่านั้นด้วยความเพลึกเพลีนใจ
พราหมณ์ก็ได้รับความศุทหมันได้ร้องเรียกคนที่อยู่ใกล้เคียงเทวสถานนั้น
แล้วเดินตรงมายังเรามีคนตามด้วยมากกว่าสามร้อยคน แต่ชนชาตินั้น
ซึ่งไม่มีความกลัวหายนเลย มีความสทกสท้านมาก เมื่อแลเห็นเรา
มีอาวุธขึ้นห้อยทุกคน ไม่มีคนหนึ่งคนใดกล้าเข้ามาใกล้เราเลย

ในเวลาทีใกล้ ๆ กันนั้นเรือของบริสัททวการกำชายในมัจฉิมประเทศ
ลำหนึ่งระซึกไปไปเมือง มีสสุลีป่าตาน ซึ่งเป็นเมืองลือนามว่าสมบูร์น
ด้วยสันค้ำนานับประการ โดยเหตุที่เรือที่จะมาจากประเทศฝรั่งเศสยังไม่
ไม่มาถึง ฉะนั้นกลางใจที่จะโดยสวนเรือสำไปจนถึงเมืองกุลคณฑา
ซึ่งอยู่ห่างจากที่นั้นราวสามพันเส้น ในขณะนั้นพระเจ้าโมคสมหาราช
ยกทัพมาล้อมเมืองนี้ไว้ ฉันทมีความขู่ระสังคระศุยกทอวิธของชนชาติ
นั้นว่าเขาต้องและยกเขวตเมืองอย่างไร แต่ฉันไปไม่ถึงเมืองกุลคณฑา
ตามทีใดคงใจไว้คงจะเล่าต่อไปข้างล่างนี้

เมื่อเราออกจากเมืองปอนคิเจรนั้นเป็นระคุดมคระวันคก การเดิน
ทางสทกวกระขบร้อยทุกประการ เราจึงไปถึงเมืองมีสสุลีป่าตานได้เร็ว

เมื่อเรือที่อยู่ห่างจากเมืองราวแปดร้อยเส้น เราได้เห็นเมฆดำและหนา
 มากลอยมาจากฝั่ง จึงนึกว่าจะมีพายุใหญ่ เราจึงม้วนมัตใบเรือไว้
 ให้แน่น เพราะเกรงว่าเรือจะถูกพายุพัดจมลงแต่เมื่อนั้นลอบข้ามเรือ
 ของเรือเราไป ผ่านกลางมาเล็กน้อยแล้วก็มีแสงแวววับใหญ่ ๆ คล้าย
 กนกขั้มแสงวัน ซึ่งเราได้เคยเห็นในประเทศฝรั่งเศส ที่หุบเขาส์ซิง
 เนอรวทำให้มีทัศนอันงาม แสงวันเหล่านั้นก็คล้ายมัจฉะ พวกกระต๊าก
 ก็รับความรำคาญมาก ไม่มีใครเลยที่ไม่หนีไปซ่อนตัว ทงนั้น
 ก็มิใช่ด้วยแสงวันชนิดนี้ บนเรือก็มีมากตองตักน้ำมากกว่าร้อยละ
 มาล้างเรือของเรา

ประมาณสี่ร้อยเส้นจากเมืองมัสสุลีปากาน เรามองไปแล
 เห็นหมอกปกคลุมอยู่ เมื่อเรือเข้ามาใกล้ หมอกนั้นก็แผ่กว้าง
 ออกไปจนไม่แลเห็นอะไรเลย คนเดินเรือต้องคอยสังเกตขอกพเขา
 จึงนำเรือเข้าไปได้ เมื่อเรือเข้าไปใกล้ฝั่ง หมอกที่เราเห็นนั้นไม่ใช่
 อกไกล คือแสงมัจฉะวันนั่นเอง แต่ไม่ใช่ชนิดเดียวกับแสงวัน
 ที่เราเห็นครั้งแรก แสงวันชนิดนี้มืดสลัว และรูปร่างคล้ายกนกขั้ม
 ที่ลอยห้อยย่นน้ำ ทางของมันเป็นสายสีเหลืองและฟ้าสลับกัน

ยังเข้าไปใกล้ฝั่งก็ยิ่งมากขึ้น มากจนแลไม่เห็นฝั่ง เราต้อง
 เอลูกกตงของนาเรือเข้าไป เมื่อถึงนานาคนพอที่เรือจะทอดสมลง
 ได้ เราก็ออกเรือหอบที่ตรงนั้น เสาไม้ของบริวารค้าขายในมัธยม
 ประเทศชอ เกอะตังทะ ซึ่งได้รับคำสั่งให้ไปตรวจคลังสินค้า ได้
 ไปในเรือกันเขียง กันหนและฉันทักตามเขาไปด้วย แสงวันคล้ำ

นมมากเหลือเกิน เราต้องขึ้นรถเข็นซึ่งก็ส่งไปในเรือกันเขียงด้วย
เพื่อจะไม่หลงทาง เพราะว่ามแดงวันเหล่านั้นก็ลยพันกันด้วย ใน
ที่สุดเราขึ้นไปบนฝั่งไค

ที่ท่าเรือไม่มีใครเลย คนที่เขยื้อนจากเมืองมัสสึสึยาคานเป็นมัตสึ
เทศนำทางเราไปที่สุลกสถาน ถึงแม้ว่าประตูหน้าต่างสุลกสถานนี้
เข็ดยุ่ เราก็ไม่แลเห็นคนสักคนเคียว เราก็เดินเข้าไปตรวจทุก
ห้องก็ไม่พบใครเลย ประหลาดใจที่ไม่พบผู้หนึ่งผู้ใดเลย เราจึงพา
กันไปที่คลังสินค้าของบริษัทยาการค้าขายในมัธยมประเทศ เดินไป
หลายถนน ก็ไม่พบคนสักคนเคียว เงียบสงกทั้งเมือง คงไคกลัน
เนาด้วย เราก็เข้าใจว่าคงมีโรคภัยเกิดขึ้น

เดินเท้าไปนานนักหนาแล้ว ก็มาถึงท่าการค้าของบริษัทยาการค้า
ค้าขายในมัธยมประเทศ เราเห็นประตูเข็ดยุ่ ก็เดินเข้าไปพบผู้
อำนวยการนอนคาบหุ่ เห็นระพึงหมกสมทนายใจ เพราะว่าสพขัง
ไม่ชน คงมีผู้ขายมาปลันแน่ เพราะว่าสิ่งของตกกระเจิกกระจายทั่วไป
เมื่อเห็นภาพหน้ากลวงนั้น ฉันเดินออก ไปที่ถนนนอกเคอระลังทระว่า
“เรากลับไปเรือกันเลิก ไม่เห็นว่าจะมีสารประโยชน์อะไรที่จะมาหุ่
กัน” เขาตอบฉันว่าเขาได้รับคำสั่งให้มาตรวจการแล้วทำรายงานไป
ให้บริษัทยา ไม่ยอมกลับไปลงเรือก่อนสืบตามผู้หนึ่งผู้ใดให้รู้แน่ว่า
เกิดเหตุอะไรกันขึ้น

เราจึงเดินต่อไป และได้มาถึงคลังสินค้าของบริษัทยาการค้าขาย
อังกฤษ เราเห็นหน้าต่างประตูเข็ดยุ่ จึงเคาะประตูหุ่ยามาน ก็ไม่มีใคร

มาแยกให้ ออกจากที่นี้เราไปตกลงสินค้าของบริษัทค้าขายวิสกี้
 บริษัทนี้มีคนทำงานแปดสิบคน ที่เหลยมีชวักหุ่ยเพียงสิบคน
 เท่านั้น รูปร่างเป็นผุ่มากกว่าเป็นคน คนเหล่านี้บอกเราว่าภาตโรค
 ไท้ระชากไปในเมืองนี้ พลเมืองกายโตยมาก นอกนั้นหนีออกไป
 นอกเมือง เขาบอกเราไม่ไ้ไ้ว่าคนทำงานที่ตกลงสินค้าฝรั่งเสสนั้นไป
 หุ่ยไหน เพราะว่ไม่ไ้รับชวักคราวเลย คนอังกวิกไ้ไ้ตั้งตกลงสินค้า
 ของเขา เมื่อเห็นคนทำงานตายลงหลายคน ส่วนพวกชาววิสกี้
 เขามักอพยพสินค้าตกลงสินค้ามาก ถ้าตั้งไปก็มี ไท้ลงประหารชวัก
 ถ้าไม่มีชชทานั้นแล้ว ก็ไม่ยอมหุ่ยกัน

โดยเหตุที่เมืองเกราะทรายหุ่ยในภาวะเช่นนี้ ก็ไม่มีเรือคลื่น
 จะโดยสวนไปเมืองกุสคอนคาไ้ จึงไม่มีโอกาสที่ไ้ไ้ค้ยทชวักการ
 ล้อมเมืองนั้น เราต้องกลับไปลงเรือที่มาจากเมืองชอนดิเงร็ รายงาน
 สิ่งที่เราไ้เห็นและชชความที่ล้อมมาได้ ในคืนไ้คืนนั้นเราชกโยชน
 ไม่ยอมหุ่ยในน้ำนานนอกค้อไ้ เราตั้งเข้มเคินเรือไปเมืองมวิท ซึ่ง
 หุ่ยในประเทศไทย แต่โดยเหตุที่เมืองมวิทหุ่ยไกลจากพระราชสำนัก
 พระนารายณ์มหาวราช ไ้ไกลกว่าร้อยโยชน และฉันทชุ่ยนเรือฝรั่งเสส
 จึงเชื่อว่าประปลอกภัย ไม่ไ้ต้องกลัวความพยายามครว้ยของวิชเชนทร์

ออกจากเมืองมัสสุลีปากานไ้สามวัน กระลาสิสองสามคนที่
 ชนโยชนชกย้วยลง ไม่มีใครชวักสาเหตุของโรค แพทย์เห็นว่ามีไ้
 จึงเจาะเนื้อเอาโลหิตออก วันรุ่งขึ้นฉันทมีไ้ แต่ฉันทไม่ยอมให้แพทย์
 เจาะเอาโลหิตออก พวกกระลาสิทุกคนที่มาในเรือฉันทชกย้วยมี

อาการอย่างเดียวกัน แพทย์ได้เจาะเอา โลหิตออกเช่นเดียวกัน
กระดากเริ่มเจ็บก่อน ล่วงไปไม่กี่วันกระดากเหล่านั้นตายตาม ๆ กันไป

ไซของฉันทันทีขึ้น เหนือไหล่ไซมัตว์ อาการชดลงจนพูดไม่ได้
ความร้ายแรงของโรคนี้ทำให้ตามัวจนทำสิ่งของไม่ได้นั่ง สังกะย
นั้นสเบียงอาหารมันลยลง ระยะเวลาไปรุ่งเป็นแกงจืดไม่ได้
เพราะว่าเมื่อเราออกจากเมืองปอนตีเรนน เราขึ้นทุกสเบียงมาน้อย
ในขณะนั้นเมืองนั้นไม่มีสเบียงอาหารพลคนเกือบชกกันตายอยู่แล้ว

ตั้งแต่เกิดมาฉันยังไม่เคยหอบในท้องร้ายมากเหมือนครั้งนเลย
ไม่รู้ว่าจะทำอะไร จึงสั่งคนใช้ซึ่งไม่ยอมทั้งฉัน ได้ไปรีบเตลัวอีวาน
ที่ฉันหอบมาก มาให้ฉันได้กินเข้าไปครึ่งถ้วยแล้วหลับขึ้นไปลวงมา
สองสามชั่วโมงฉันขึ้น เหนือไหล่ไซมัตว์ ความสว่างใสเห็นที่
ขึ้นมาก ฉันงคมเกล้าเข้าไปเต็มถ้วย หลับไปอีกพักหนึ่งเมตื่นขึ้น
ครึ่งทสองเหนื่อไหล่ไซมัตว์ชก และมีกำลังมากขึ้น เห็นว่าสุราเป็น
ยาแก้ไอได้ก็ จึงงคมเข้าไปอีก และเราชนมยิสศึกแซ่สุรากันเข้าไป
ถ้วย ฉันรีบยระทานสุราเป็นยาแก้ พิสใจก็งนเรอขมาหลายวัน อาการ
ไซก็ดีขึ้นเป็นลำดับมา

ม. เศรษฐและกันหันเรือฝรั่งเสส ซึ่งช่วยมีอาการเช่นเกี่ยว
กันกับฉัน เขาช่วยฉัน ไม่ยอมให้หมอเจาะเนื้อเอาโลหิตออก และ
ไม่ยอมกินยาหย่างอื่นนอกจากตำรายาของฉัน อาการป่วยก็ทุเลาลง
และรอดตายทั้งสามคน เมื่อมาถึงเมืองมริท เราได้รับสเบียงอาหาร
เป็นอันมาก ก็หายป่วยไปไหนมาไหนได้ตามชอบใจ ในจำนวนคน

ลือเจ็ดคนตกลงไปในเรือกันเขียงนั้น ลือสี่คนยอมให้เจาะเนื้อเอาเลือด
ออก และไม่รอกทายสักคนเคี้ยว เคอร์ลิงทะ คัมหันและฉันรอก
ชีวิตมาได้ ก็เพราะว่าไม่ยอมให้แพทย์เจาะเนื้อเอาเลือดออก เพราะ
ฉันนั้นพิสูจน์ได้แน่ว่า คนที่เป็นกาฬโรคนั้น ถ้าแพทย์เจาะเอาโลหิต
ออกแล้วก็ตายทุกคน

สองสามวันพายุหลังที่เรือมาจอดหยุดที่มริท ม. เคอร์แบเรตกับ
ขุนนางไทยหลายคนก็มาถึง เขามาจากเมืองลเวี ประเทศฝรั่งเศส
ได้แต่งตั้ง ม. เคอร์บาลแบร์และตัวเขามาทำหน้าที่สื่อสัณนิษฐานการค้าขาย
กับวิชเชนทร์ และจัดการเรื่องต่าง ๆ ให้เป็นการเรียบร้อย เห็นได้ว่า
แปร์ตาซารด์ก็ได้รับฉันทะไปเจรจาชักชวนประเทศของเราให้จัดส่ง
ราชทูตมาขึ้นทำการค้าสำหรับค้าขาย ตามที่ฉันทะได้เล่าไว้ข้างบนนี้ แล้ว
แปร์ตาซารด์ก็ถูกวิชเชนทร์หลอกหลวง ท่านนักบวชเรสุอัครูปันเชอมนั้น
ว่าเป็น การทูลยุยงล้าสนา และอานภาพฝรั่งเศส ให้แม่โพสาตไซ ใน
ประเทศไทย จึงได้ไปรายงานให้ชาวดังพระเนตรพระภรณ์พระเจ้า
หทัยทิวของเราว่าวิชเชนทร์มีความตั้งใจจริง พระเจ้าหทัยทิวจึง
ตั้งรับคำของนักบวชเรสุอัครูปัน จึงส่งพระราชฑัณท์เห็นชอบด้วยว่าควรมี
พระราชสัมพันธ์ไมตรีกับพระนารายณ์มหาราชา แล้วไปบอกเกล้า ๆ
ให้ส่งกองทหารฝรั่งเศสออกไปประเทศไทย ให้เซวาลิเอร์ เกส ฟาร์ดี
เป็นผู้บังคับการ เมื่อเกสฟาร์ดีมาถึงเมืองยางกอกแล้ว ก็ได้
ควบคุมข้อมปราการตามความที่ได้อธิบายกันไว้

ขุนนางไทยที่เป็นราชทูต^๑ ไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศ
ฝรั่งเศสหยุดในเจ้าพลกขุนนางที่มากับเคอะแบเรต์ด้วย เมื่อเขาแลเห็น
ฉัน เขาจึงเข้ามาหาฉัน ขุนนางผู้ใดเห็นความวิจิตรงดงามของ
พระราชอาสนาภิกรฝรั่งเศสแล้ว มีความคันเค้นมาก พுகกับฉันว่า
ที่ฉันหยุดกลับไปประเทศฝรั่งเศสนั้นเป็นลาภวิเศษแล้ว เขาได้พบ
ครอบครัวของฉันและเพื่อนของฉันอีกหลายคน และได้เล่าข่าวคราว
ของถิ่นที่พึ่งเสมอ เขาชมพระราชสำนักของเราและสิ่งที่เขาเห็นว่า
สวยงามที่สุดแล้ว

เคอะแบเรต์เดินทางมาจากทางบกจากเมืองละไว้นั้น ได้ให้
ของขวัญแก่ขุนนางไทยแล้ว ให้เขาเหล่านั้นกลับไป เมื่อเคอะแบเรต์
ลงมาในเรือของเราแล้ว เขาก็ซักไซ้เรือขึ้นเดินทางกลับไปเมือง
ปอนตีเวรี เราได้ถามเขาว่าการเจรจาทำหนังสือสัญญาฉบับวิชเชนทร์
นั้นสำหรับกลงอย่างไร เขาคอบว่าเขาไม่พอใจเสนาบดีผู้ใดเลย
วิชเชนทร์ก็หลอกพระราชสำนักของเรา ให้คำมั่นสัญญาว่าจะให้
สิ่งนั้นสิ่งนี้ ซึ่งไม่มีแก่นสาร และไม่มีความจริงแม้สักนิดเดียวเลย

ตลอดเวลากินทางไปในเรือ เคอะแบเรต์และฉันรู้จักกันสนิท
สนมมากเขาบอกที่ เราสมทนมากจนถึงเรือขงประเทศไทย และอาการ
การบาชองคนไทย

๑. ขุนนางไทยที่ว่าเป็นราชทูตนั้น คือ ออกพระวิสุตรสุนทร (ปาน) บุตร
เจ้าแม่วัดสุทัศน์ ซึ่งเป็นพระนมของพระนารายณ์มหาราช และเป็นน้องเจ้าพระยา
โกษาจ (ขุนเหล็ก) พอหลังได้เป็นที่เจ้าพระยาโกษาเหมือนกัน จึงเรียกราชทูต
คนนั้นว่า "โกษาปาน"

วันหนึ่งฉันพบกับเขาว่า “สิ่งที่ท่านไท่เตินนั้น ก็เป็นสิ่ง
 ธรรมดาที่งานนี้ ประชาชนพลเมืองทั้งบ้านเรือนทยอยแต่ทรมองหน้า
 เขาชอบหยุดความคั่งท้อที่เสียนมากกว่าตอน เพราะว่าพวกคนซึ่งนำท้อม
 ตลอดเวลาหกลึกนอนหลับเป็นท่าเสีหมาระที่ชาวองอกงามไต่มาจ โดยที่
 ไม่ต้องดกร่างกางพง ข้างนั้นงอกและเพิ่มพูนไต่แต่ในน้ำเท่านั้น
 มันทำให้ประเทศนั้นมั่งมีไต่มาจที่เกี่ยว เมื่อเวลาเกินทางจากสันคอง
 มาลระไว้ ท่านคงเห็นไต่ว่าชาวที่เกี่ยวและป็นทรพยสันล้าคั้นแก่
 ประชาชนเพียงไร นั่นเป็นลิ่งที่น่าศูที่สุดไต่ในพระราชอาณาจกรนี้”

อีกคร้งหนึ่งเวลาเราสนทนากันถึงเรื่องประเทศไทยนี้ เกอะแบ
 เวทีหยาก ซายว่า พระนารายณ์มหาราชซึ่งปกครองบ้านเมืองอย่างไร
 ฉันทอยว่า “เรื่องการปกครองนี้ไม่เป็นการง่ายนักคุณจะอธิบาย
 ให้เป็นทีพอใจท่านไต่ คนที่ห่วยพายนอกจะป็นคนไทยไต่เพียงไร
 จะเข้าไปในพระที่นั่งอันเป็นทีประทับของพระมหากลัศครหาไต่ไม่ และ
 คนที่เข้าไปไต่คร้งหนึ่งแล้ว ก็กลับออกมาอีกไต่ไม่ได้ คนๆ หนึ่งไม่ฉเพาะ
 แต่มีตำแหน่งหน้าที่ความทักะไว้ ยังถูกจำกัคให้ห่วยในที่ต่างหากกัน
 และจะออกไต่จากที่นั้นหาไต่ไม่ ผู้ที่รับราชการห่วยในท้องพระโรงหน้า
 ทวารพระที่นั่ง ไม่ซาบและไมรู้จักว่าข้างในพระที่นั่งเป็นอย่างไร
 รู้เห็นแต่ลิ่งทมชนและป็นไปไต่ในท้องพระโรงเท่านั้น พระที่นั่งที่ห่วย

ข้างในพระทวาร ก็มีข้าราชการซึ่งไม่รู้การเป็นไปภายในพระที่นั่งทศบุญ
 ลึกเข้าไปเช่นเดียวกับข้าราชการที่มตำแหน่งหน้าทูลอยู่ในห้องพระโรง
 เพราะฉะนั้นข้าราชการที่ทูลในพระที่นั่งลึกเข้าไปจนถึงพระราชมนต์ก็
 ก็ไม่รู้การเป็นไปภายในพระที่นั่งคือ ๆ ไปเช่นเดียวกัน พระมทาสัตว์
 สก็เกิดออกให้เผื่อนาน ๆ ครั้งหนึ่ง เมื่อมีพระราชประสงค์จะส่งปรึกษา
 เสนาบดี แม้ผู้ที่โปรดปรานมากที่สุด ก็สก็เกิดออกให้เผื่อที่สหายชว
 ชงทูลสูงกว่าพนแผ่นดินเกือบสี่สอก¹ ซึ่งสก็ช่วยฟังความเห็นและ
 พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยแล้ว ก็สก็เกิดเข้าข้างใน

เคอะแคะเร่ไต่ถามฉันว่าวิเศษเขนทร์เป็นคนที่ช่างไว้ ฉันได้บอก
 ข้อความที่ฉันรู้ทูลได้บอกให้เขาชาวต่างชาติ และตั้งฉันว่าเขาชาย
 ความเห็นและนโยบายของวิเศษเขนทร์ทูลได้บอกก็จริง ฉันยังเล่าข้อความ
 ที่สก็กล่าวตลกเขาให้ชาวความจริงทั้งหมดความสงสัย เขาก็มีความ
 เห็นพ้องด้วย เพราะถ้าข้อความนั้นตรงกับที่เขาสก็ได้สังเกตมาแล้ว

มีชั้วมีนานเราได้นำถึงเมืองมาตราสป่าตาม ซึ่งมั่งคั่งด้วย
 สิ้นค้าต่าง ๆ ไม่มีใครเลยที่มามีขมประเทศแล้วกลับไปทวีปยุโรป
 โดยที่ไม่ได้ซื้อผ้าและของมั่งคั่ง ๆ หลายากคิดทูลไปด้วย ฉันตั้งใจ
 ไว้ว่าจะต้องควักกระเป๋าเอาเงินซื้อของบ้าง จึงขอโทษคนสนสั่งฉันไป

1. คำนวณว่าหนึ่ง toise 1 ศิว ส เท่ากับ 1.949 มิลลิเมตร จึงประมาณว่า
 เกือบ 4 สอก

ชนบท ชาวอังกฤษเป็นใหญ่เป็นโตในเมืองนี้ ผู้อำนวยบริการบริษัท
 คำราชาธิราช ซึ่งแปลว่าบริษัทวิชนนทร์ชาวยุโรป ฉันไปอาศัยอยู่กับ
 นักบวชฝรั่งเศส ซึ่งชวนให้ฉันไปอยู่ที่บ้านของเขา เขาได้เซ็นหัวหน้า
 นักบวชไปด้วย เพื่อเป็นเกียรติยศในการต้อนรับฉัน นักบวชรูปนี้หุ่ย
 นอกเมือง เป็นผู้สั่งสอนศาสนาแก่ชาวโปรตุเกสและคนครึ่งชาติ ซึ่ง
 น้อยชลัทธิคาทอลิกโรมัน

ผู้อำนวยบริการบริษัทคำราชาธิราชได้เลี้ยงอาหารเย็น ตลอดเวลา
 รับประทานอาหารมีการยิงปืนใหญ่หลายนัด เราได้ดื่มถวายพระพร
 ชัยพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ พระเจ้าหลุยส์มหาราชาธิราชและพระบรม
 วงศ์วานวงศ์ของประเทส บนถนนลูกรังที่นั่นจริงๆ ด้วย เวลา
 รับประทานอาหารนั้น เราเว้นเสียมิได้ที่จะพูดเรื่องความการนร้ายกาจ
 ของวิชนนทร์ ผู้อำนวยบริการทุกครั้ง ๆ ว่าถ้าวิชนนทร์ ๆ นี้ได้จะ
 แชงคอฉัน เราได้ดื่มเหล้าเรื่อย ๆ ไปจนมากจนตกคน แม้หัวหน้า
 นักบวชก็ฉันเหมือนเกือบกับคนอื่น ๆ ที่ทำงานไม่มีความผิด
 พวกเราชักชวนให้ท่านดื่มเหล้าว่าท่านดื่มมากนก็ไม่ได้

เมื่อฉันซื้อของได้แล้ว ผู้อำนวยบริการก็เรือเล็ก ๆ ไหล่นไทยสวน
 ไปเมืองปอนทิวเร ซึ่งอยู่ห่างจากกันเพียงสองพันสี่พันคน เมื่อ
 มาถึงเมืองปอนทิวเรฉันเห็นเรือหลวง ซึ่งมาคอยรับ ม. เกอสมายเรต
 เรือลำใหญ่ในขงคยชนชาวของ ม. เกอสมายเรต ท่านฉันชอบขนขาว
 ความมากกระชอกหนึ่งและขนสองกระชอกฉันมองข้ามหลายข้างกับฉัน บน

นี้เป็นของขวัญซึ่ง ม. บองคองส่งมาให้เพื่อตอบแทนมิตรไมตรีและสิ่ง
ของที่คุณฝากคนรถควงฝรั่งเศสและไทยไปให้เขา

เดอะแบกเวททำกิจการรถเมืองปอนตีแควร์เล็กแล้ว เวลาผ่านไป
ขึ้นเรือและซื้อใบขึ้นเงินทางไปประเทศฝรั่งเศส ตลอดเวลาเป็นทาง
การสนทนาอันมาถึงประเทศไทยอยู่เนือง ๆ เขาพูดว่าวิชเชนทร์
มีความวิเศษมาก และให้ฉันฉวยกับอันตราวยบ่ดบ ๆ และถึงแม้ว่า
ชาวฝรั่งเศสที่เขาได้พบที่กรุงศรีอยุธยาและเมืองละโว้ ได้เล่าเรื่อง
วิชเชนทร์สั่งให้ฉันไปถามพวกแขกกบคัมภีร์สัน และจับนายเรือ เรือ
ค้าขายอังกฤษให้เขาขายแล้วก็ได้ เขายังอยากให้ฉันเล่าให้เขาฟังอีก

เขาเดินทางมา ไทยเรื่อยเรื่อยจนถึงแหลม เคอะบอนน์ เอสแปร์ริงส
จึงทอดสมลงและขึ้นบกที่เมืองอาทราบางหย่างขึ้นเรือขึ้นเรือ ก่อนนั้นไป
เราได้ไปขอเรือที่เกาะซังต์เซเตน ซึ่งเป็นของชาวอังกฤษ และเกาะ
อัสตองสองอีกครึ่งหนึ่ง ที่เกาะนี้เราจับเต่าและปลาได้เป็นอันมาก
ในที่สุดเราได้นำถึงเมืองเบรสโตโดยผาสุก ได้ลงจากเรือขึ้นบกไป
ปลายเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2231 เวลาได้ลงไปประมาณสามปีครึ่ง
นับตั้งแต่วันที่ได้ออกเรือไปจากที่พร้อมกันกับเซวาดีเออร์ เคอะโฮมองค์

เมื่อโคชินของกณชอติเมืองมาตราสปลาดานลงจากเรือแล้ว ฉัน
ได้มอบให้แก่คนขนของซึ่งไปกรุงปารีสทุกสี่ปีคาหะ ก่อนที่ฉันจะละ
หียบข้อต่าง ๆ เหล่านี้ไป ฉันได้ขอให้เขาทำบัญชีไว้ให้จดว่าสิ่งของ
นั้นมีมากเท่าไรและราคาเท่าไร สิ่งของเหล่านี้ก็ล้วนแต่ฉลาก ได้เงิน
โยซา เกือบหลายกรามและล้านเอกมัยมประเทศสนธิ์ต่าง ๆ กับผ้า

๕ ก็นทองและเงินหลายพัน A เมื่อมองให้ลึกแล้วฉันก็โทษสายรถใช้
 กรุงปารีส ก็ไปหา ม. เซอเด เสนาบดีกระทรวงการมหาดไทย ท่าน
 ๖ โทคซันรับฉันเป็นหย่างดี และท่านได้นำฉันเข้าเฝ้าคุณพระองค์พระบาท
 ๗ ไท้ซึ่งพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ฉันขึ้นราชการของฉันตั้งแต่วันที่ฉันยกเรือ
 ๘ ไปประเทศไทยจนถึงวันนี้

ที่ฉันได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณเช่นนี้ ก็เพราะว่า
 ๙ ม. บองคองส์ช่วยเหลือฉัน ม. เซอเดไม่เห็นชอบด้วย ในการ
 ๑๐ ที่ฉันทำตามคำสั่ง เซวาลิเอร์ เกอะโซมองค์ และไม่กลับไปประเทศไทย
 ๑๑ ฝรั่งเศสกับคนทูตในครั้งนั้น อันทำให้ฉันขาดจากราชการแผ่นดิน
 ๑๒ ฝรั่งเศส แต่ ม. บองคองส์ซาบความจริงโดยตลอด จึงนำความขึ้น
 ๑๓ กราบบังคมทูลพระกรุณาถวายไต่สวนของลูกพระบาท เหตุฉนั้นจึง
 ๑๔ พระราชทานพระราชกระแสโปรดเกล้าฯ ไม่ให้เสนาบดีกระทรวงการ
 ๑๕ มหาดไทยขัดขวางราชการของฉัน ซ้ำให้เลื่อนตำแหน่งหน้าที่ของฉัน
 ๑๖ เช่นข้าเห็นก็ความชอบมากกว่าผู้อื่น

ฉันมีความยินดีเป็นอันมากที่ซึ่งพระกรุณาฉันถึงปานฉนั้น ฉัน
 ๑๗ ได้เข้าไปรับพระราชทานอาหารในพระราชสำนัก พระเจ้าหุ่ยหัวไค
 ๑๘ ซึ่งพระราชปรีดีสันตารกับฉัน เมื่อแรกมีพระราชประสงค์ที่จะชงชวย
 ๑๙ ว่าประเทศไทยมีหรือไม่มี ฉันกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า “ขอ
 ๒๐ เศษ ประเทศไทยไม่มีสินค้าที่จะส่งออกไปจำหน่าย และไม่ต้องการ
 ๒๑ สินค้าที่จะนำมาบริโภค ” มีรับสั่งว่า “ท่านพูดคำสองคำเท่านั้น ก็
 ๒๒ รุศรนามได้มากทีเดียว ” และครั้นตามข้อไปอีกว่า คนไทยปกครอง

ยานเมืองกันหย่างไร ราสครมีทางฮาซัพณโค เคว้องราชขรรณาการ
 ที่พระนารายณ์มหาราชจัดส่งไปถวายนั้นได้มาจากไหน ฉันทกราบ
 ยิงคมทูลสนของพระราชกรมแล้ว “ราสครนั้นขาดจน ทุกขคองทำงาน
 เช่นราชพลีหลายเดือน นอกจกจะไปรกเกดลัฯให้ยักเว้นแล้วพระราช
 ทานบิณฑาถักให้เป็นขนนาง การมีล็กคไทยที่ทำให้เขามีคหน้ามีค
 มากกว่าคนสามญนั้น หากคมีครองให้เขาพ้นจากพระพิโรธของ
 พระเจ้าแผ่นดินได้ไม่ มั้จะถูกดขตจากขันคาลักคไ้ได้ง่าย ๆ และ
 ค้องรับพระราชอาญาอย่างแสนสาหัสทวย เจ้าพระยาพระคลัง ซึ่ง
 เป็นสมหนายกและมีตำแหน่งเอกในราชการแผ่นดินนั้น หาไ้คความ
 ยดเว้นล็กกว่าคนอื่น ๆ ไม่ ที่หุ้ในตำแหน่งเดิมไปก็วยความขันตราย
 ไ้ ค้ค้องหมอบคูลานค้อพระพักตรพระเจ้าแผ่นดินเช่นราสครสามมัย
 ถ้าถูกดขแล้ว พระราชอาญาที่เขาคัดคั้น คอ ดกเคียนแล้วส่งคไป
 โถนา ราสครกินแต่ผลไม้นะข้าวซึ่งมีบริบูรณ์มวค ส่วนเคว้อง
 ราชขรรณาการนั้น วิชเยนทวไ้คมาจากพระคลังมหาสมบัติที่ไ้เก็บ รวย
 รวมไว้ พระราชอาญาที่ระไทยนั้นรูปเป็นแหลม ซึ่งเป็นค้เหมาะสำหรับ
 คึงคสังคินค้ำคากการค้ำฮาขคยมีคยอมประเทศ เพราะว่คมีประเทศคึง
 หุ้ระหว่างสองทะเล คึงครวนคอกนคคค้อคกับประเทศอื่น ค้คิน คึงเกย
 ยวนไ้ ลาว และเขมน คึงครวนคคคินคหุ้ตรงกันขานกับพระราช
 อาณาเขต อรรธาตวน แม่น้ำคองคา คึงโคโรมังคต มาลยาวัล
 และเมืองสุราค มีคนยันทุกคินค้ำจากประเทศเหล่านี้ไปประเทศไทย

ทุกขั ประเทศไทยจึงเป็นกษัตริย์มณฑลาคลีนค้ำ และคนไทยนำสินค้ำ
 นโยขายปลีกโตกว่าไวย่าง พระราชทรัพย์รายไค้ของพระเจ้าแผ่นดิน
 นั้นเกิดจากการค้าขายที่ซึ่งทำได้แต่พระองค์เดียว มีสินค้ำ คือ ข้าว
 หมดาก คัญุก และช่างกัยหนังสือทวขำซึ่งมีเป็นอันมาก คนไทยไม่มี
 สินค้ำหลกัมีเลย เว้นแต่ผ้าทออย่าง ๆ ซึ่งขุนนางไทยเท่านั้นมีสิทธิ์
 จะนำมาขายเช่นเสื้อแขนสั้นสำหรับสวม เวลาเข้าไปในงานพระราชพิธี
 เมื่อขุนนางไทยคนใดคนหนึ่งมีความเฉลียวฉลาดพอที่จะเก็บเงินไว้ได้
 บ้าง ก็ต้องซ่อนเอาไว้ไม่มีใครมีสิทธิ์หาเงินทวีพยเลย ที่กินเป็นของ
 พระเจ้าแผ่นดินทั้งสิ้น เหตุฉนั้นส่วนมากของภูมิประเทศซึ่งกว้าง
 ใหญ่ ไม่มีใครที่จะกล้าลงแรงถกร้างถางพง เพื่อยำนาเพาะปลูกพืชพันธ์
 เพราะรู้ว่าเมื่อที่กินเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็จะถูกริบไป ราษฎรไม่เป็นคน
 เสพสุรา

● พระเจ้าเพชหวัได้รับสั่งถามฉันอีกว่าเงินตราที่ใช้กันในประเทศไทย¹
 ไทยมีอย่างไร พินักวบายังคะมีคุณพระกรณาว่าเงินตราชนิดใดด้วยเงิน

1. ตรวจดูจดหมายเหตุรายวันของท่านเจ้าวัดเสนาะราชวี่ และหนังสือเรื่อง
 ปวงเทพไทยของ เคอะ ลา ลูแบร์ กับบันทึกความจำนี้ คงได้ความว่าเงินตราใน
 ครั้งนั้นมีอัตราดังนี้ 2 สล้า = 1 ไพ, 2 สองไพ, 4 ไพ = 1 เฟื้อง, 2 เฟื้อง = 1
 มาของ (สลึง) 4 มาของ = 1 บาท 4 บาท = 1 ตำลึง 20 ตำลึง = 1 ชั่ง
 50 ชั่ง = 1 ทาบ ส่วนเบชอนท่านเจ้าวัดเคอะราชวี่จดไว้ว่า 800 เบชเท่ากับ 1 เฟื้อง
 แต่เห็นจะจดไว้ผิด คงหมายความว่า 100 เบชเท่ากับ 1 เฟื้อง ซึ่งลัดกันกับ
 ที่ออกพระราชสัถศีสงครามจดไว้ 20 เบช ส่วนน้ำหนักนั้น 1 สล้าหนัก 12 มลัด
 ชำว และ 768 มลัดชำวหนัก 1 บาท ทงสามคนว่า 1 ชั่งเท่ากับ 50 เอคส์ และ
 เคอะ ลา ลูแบร์ว่า 1 บาทเท่ากับ 37 โซลส์ครึ่งและหนักครึ่งเอคส์ แต่ออกพระ
 สัถศีสงครามจดไว้ว่า 1 บาทเท่ากับ 40 โซลส์

เป็นรูปกลม ๆ กล้ายลูกกระสุนบนสั้น มีอักษรไทยจารึกอยู่สองตัวเป็น
 เครื่องหมายตราแผ่นดิน เงินกลมนี้เรียกว่า "บาท" เท่ากับสี่สิบ
 ไชล์ของเงินตราฝรั่งเศส นอกจากนี้เงิน "บาท" ยังมีเงิน "ครึ่ง
 บาท" และเงิน "เฟื้อง" ซึ่งมีราคาเท่ากับครึ่งไชล์ เงินชั่ง
 สี่หอยหนักเปลี่ยนนั้นใช้เปิดอกคอยทเล (เบ็ย) ซึ่งได้มารวบรวม
 มลฑ์ฝึล ร้อยยี่สิบเบ็ย เท่ากับห้าไชล์

โปรดเกล้าฯ ให้ฉันเล่าเรื่องศาสนาของประเทศไทย¹ คริต
 ถอนว่ามีคริสต์ศาสนานิกชนมากหรือไม่ และพระนารายณ์มหาราช
 ชงพระราชดำริจะเข้าวัดหรือไม่ว่าง ฉันกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า
 พระนารายณ์มหาราชไม่เคยชงพระราชดำริจะเข้าวัดเลย และไม่มี
 มนุสใดกล้ากราบบังคมทูลและนำให้ชงเลียมใดคริสต์ศาสนาได้ จึง
 ทูลว่ากรายบังคมทูลของเซวาสีเฮอร์เคอะ โทมซงค์ในวันเข้าเฝ้าถวาย
 พระราชสาสน์นั้นขอความว่าด้วยศาสนา แต่ขอเขียนทูลชงมทนต์
 เป็นล้งมนี้ฉันไม่กล้าขอความนั้นเลย ท่านเจ้าคนเฮอร์เคอะเมเคลโล
 โปลิส ซึ่งเล่าทูลหน้าพระที่นั่งด้วยและเข้าใจภาษาไทยก็ ได้สังเกต

1. ถ้าอ่านจดหมายเหตุนานของท่าเจ้าวัดเคอะซัวส์แล้ว จะเห็นได้ว่าเมื่อ
 พระนารายณ์มหาราชขบช้อความในคำแปลพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14
 แล้ว รับสั่งว่าขอเจ้าพระราชหรัทักว่าพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสมีพระราชประสงค์
 ที่จะให้พระองค์ชงเข้าวัดกับถือคริสต์ศาสนา ราชทูตได้เข้าเฝ้าหลายครั้งจึง แต่
 ท่านเจ้าวัดเคอะซัวส์ไม่เลว่าได้ตกลงกันอย่างไร คงมีบันทึกข้อสัญญาให้สิทธิ
 คริสตศาสนิกชนบาทอย่างเท่านั้น

เห็นดังนั้นแล้ว แต่ท่านไม่กล้าทำ เพราะเกรงว่าจะได้ความลำบาก
 วิชเยนทร์จะไม่ยกโทษท่านเลย ถ้าท่านปรึกษาออกมา

พระเจ้าอยู่หัวประหลาดพระราชหฤทัยมากที่ได้ซึ่งชายความนี้จาก
 ฉันทน์ ได้ประทัยนิ่งอยู่แล้วจึงคอยสลับศัตรีฟังคำกราบบังคมทูลฉันทน์ต่อไป
 ฉันทน์กราบบังคมทูลว่าเซวาลิเชร์เคอะ โสมองค์เข้าเฝ้าพระนารายณ์มหา
 ราชวงศ์ใด ก็พยายามพูดเรื่องศาสนาเสมอ แต่วิชเยนทร์ซึ่งเป็นฉันทน์
 เป็นคนเฉลียวฉลาด เล่นไต่ทั้งโสมและหนิง กราบบังคมทูลแต่คำ
 สรรเสริญเยนทร์ของราชทูตฝรั่งเศสเท่านั้น และขอเซวาลิเชร์เคอะ
 โสมองค์แต่ข้อความที่เขาเห็นสมควร เหตุฉะนั้นคำกราบบังคมทูล
 ของราชทูต และพระราชกระแสของพระนารายณ์มหาราชก็แปลกกลับไป
 กลับมานั้น ก็ขบลงตามความพอใจของวิชเยนทร์ ฉันทน์ได้อ้างท่านเจ้า
 กนระเคอะเมตตโลโปลิสซึ่งเข้าเฝ้าพร้อมกันกับราชทูต เป็นพยานขึ้น
 ขันถ้อยคำของฉันทน์ ข้อความที่ฉันทน์ได้มานั้นก็มีคนบอกเป็นความลับ
 พระเจ้าอยู่หัวจึงพระสรวนแล้วตรัสว่าเกรงที่ร้ายมากที่พระเจ้าแผ่นดิน
 ไทยต้องใช้ฉันทน์ ซึ่งไม่แปลข้อความด้วยความสุจริต

ในที่สุดก็สงสัยถามว่าผู้สั่งสอนศาสนาที่ท่านกล่าวได้ผลมากเพียงไร
 และชักชวนคนไทยเข้ารีตได้มากหลายเท่าไร ฉันทน์กราบบังคมทูล
 พระกรณาวว่า ผู้สั่งสอนศาสนาชักชวนคนไทยเข้ารีตไม่ได้สักคนเดียว
 ไทยเหตุที่คนไทยมากที่อยู่ในประเทศไทย กอปรด้วยชนชาติต่างๆ ใน
 หมู่คนไทยนั้นมีชนชาติโปรตุเกส ขอนไตน์และยูนเป็นจำนวนมากที่
 นี้ก็ถือคริสต์ศาสนา ผู้สั่งสอนศาสนาจึงเลือกสมาคมกับชนพวกนี้

และแผ่ศาสนาแก่คนเหล่านั้นโดยเฉพา ผู้ตั้งสนธิสัญญาไว้เกี่ยวไป
ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ช่วยรักษาพยาบาลและแจกยารักษาโรคให้แก่
ราษฎร แต่ไม่ได้ทำกิจการที่ชักนำให้คนไทยเลื่อมใสคริสตศาสนา
เลย ความดีที่ผู้ตั้งสนธิสัญญาไว้ทำนั้น คือ เหนียวรักเมตตา
ตักต้ำสะเท็กทารกซึ่งไปพวยตามไร่นา ที่ผู้ตั้งสนธิสัญญาเข้านักคริสต
มนต์ตักต้ำสะเท็กและพามาเลี้ยงดูไว้นั้น เป็นงานการที่สำหรั้กมล
เป็นหย่างดี

เมื่อเสด็จการพระราชทานเลี้ยงอาหารแล้ว ม. เซนต์เลเฟอวานซ์เข้า
ไปในห้องทำงานของท่าน ท่านได้สอบถามถึงอยู่เป็นนานว่าจะมีสิ่งไร
ที่พึงทำให้เป็นที่พอพระราชหฤทัย พระเจ้าอยู่หัวของเราได้บ้าง เฉพาะ
หย่างยั้ง ในข้อที่ว่าระสมชวนทำถาวร กิจขายกัยประเทศไทยได้เป็นล้ำสัน
ไต่เพียงไร และวิชเชนทร์มีความคึกหย่างไร จึงได้เร่งร้อนชักชวน
ให้ชาวฝรั่งเศสออกไปประเทศไทย เพื่อคอยคำถามซึ่งหลังนั้นได้
เล่าข้อความตามที่คุณชายมา และชี้แจงนโยบายของวิชเชนทร์ให้
ท่านชายไทยถ้วน

ส่วนเรื่องการค้าขายนั้นฉันชอบท่านว่าความที่ฉันได้กราบบังคมทูล
พระกรุณาชายได้ผลระของบัลพระบาทแล้วนั้น ประเทศไทยไม่มีสินค้า
ที่จะส่งไปจำหน่าย เป็นแต่ตักต้ำสะเท็กจากประเทศจีน ญี่ปุ่นและ
มัลลิมประเทศเท่านั้น เมื่อชายคักอยู่เช่นนั้นแล้วที่เราส่งกองทหารฝรั่งเศส
เสด็จไปตั้งอยู่ในประเทศไทยนั้น ไม่มีสารประโยชน์แม้สักนิกก็ยว

คลังสินค้าของบริษัทค้าขายฝรั่งเศส ที่มีอยู่แล้วนั้นเป็นการเพียงพอกับ
ความประสงค์ของเราแล้ว

ส่วนข้อปรารถนาทางกอนั้นจะอยู่ในใจผมมีชกองที่หาฝรั่งเศส
เพียงชั่วเวลาที่พระนารายณ์มหาราชและวิชเชนทร์ยังมีพระชนมายุและ
ชีวิตอยู่เท่านั้น ถ้าพระนารายณ์มหาราชสวรรคตหรือวิชเชนทร์ถึงแก่
อนิจกรรมโดยซึ่งเห็นแต่ผลประโยชน์ของตนเป็นที่ตั้งและลูกสัตว์ของ
ประเทศฝรั่งเศสขุ่นเคือง จะไม่ละเลิกที่จะได้พหุฝรั่งเศสไปจากที่นั่น
ซึ่งใคร ๆ ควบคุมไว้ได้ก็ย่อมมีอำนาจเป็นใหญ่เป็นโตในประเทศนั้น

ล่วงมาถึงวัน คาร์กิ้นต์ เคอะ รังซอง บอกให้ฉันไปหาแปร์เคอะ
ลาเซส ซึ่งมีความประสงค์จะขายเรื่องที่ตั้งชาวฝรั่งเศสไปอยู่ใน
ประเทศไทย ท่านคาร์กิ้นต์แนะนำให้ฉัน รมิตรระวีง ล้อยศักดิ์ให้มาก
เพราะการที่จะไปสนทนากับแปร์เคอะลาเซสนั้นจะไปพูดเล่น ๆ ไม่ได้
ท่านเป็นผู้มีชญาเฉียบแหลมที่สุดในประเทศฝรั่งเศส ฉันขอท่าน
คาร์กิ้นต์ว่าฉันไม่มีความกระซิบกระซาบอะไรเลย ฉันมีแต่ความจริงที่จะไป
เรียนท่านเท่านั้น ในวันเดียวกันนั้นฉันก็ไปหาแปร์เคอะลาเซส ขึ้น
ทางอีร์รันทหลัง และแปร์วักยเส้นำเข้าไปในห้อง

แปร์เคอะลาเซสนทนากับฉันเฉพาะแต่เรื่องศาสนา และพระ
ราชประสงค์ของพระนารายณ์มหาราชที่จะชงกษัตริย์นักบวชที่อธิเจสุยิต
หุบในประเทศไทยต่อไป โดยที่ระชงสร้างวัดบสถานและหอศุกาวที่
เมืองสระไ้วเท่านั้น ฉันเรียนท่านว่าวิชเชนทร์มีความประสงค์เป็นอย่าง
ที่จะให้พระเจ้าหุบหัวของเราชงคุ้มครอง จึงให้ท่านนั้นสัญญาว่าจะทำสิ่ง

นั้นสิ่งนั้นเกินความสามารถที่จะปฏิบัติให้เลิกไปได้ วิชเชนทร์จึงลงมือสั่งทศกัณฐ์และวิทวัสสถาน ในเวลาที่พระนารายณ์ มหา ราชยังยังมีพระชนมายุอยู่ และคงจะทนบ้ำรุงนักบวคส์ที่ใจเสียใจ แต่เมื่อไรพระนารายณ์มหา ราชสวรรคต เมื่อนั้นประเทศฝรั่งเสสต้องเที่ยวมหา ทุณส่งไปเกือกผู้สั่งสอนศาสนา เพราะไม่แลเห็นตัวทางว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่จะชงทนบ้ำรุงคริสตศาสนาเลย

เมื่อแปร้เคอะลาเซส ได้ข่าวความดังนี้ ท่านพูดว่าฉันเห็นจะไม่มีความเห็นตรงกันกับแปร้คาซาร์คักรวม จึงเขียนท่านว่าฉันพูดแต่ความจริงเท่านั้น ฉันไม่ซาบว่าแปร้คาซาร์คัได้มาพูดไว้ท้่างไร และมีเหตุผลอะไรที่ชักชวนให้ท่านมาพูด แต่ฉันซาบว่ามีทวิไมตรีที่ท่านมีกับวิชเชนทร์ ผู้ซึ่งมีความมุ่งหมายแต่จะให้กุลโลบายของเขาสำหรับผลและได้ผู้คนล่อลวงแปร้คาซาร์คัไว้มาก ฮาตทำให้ท่านหลงงมเหมือนคนรักสุบฮก และให้คนส่งสลับคำของท่านก็ไค้ ตลอดเวลาอันน้อยที่แปร้คาซาร์คัหยุกกับวิชเชนทร์ในประเทศไทยนั้น ท่านรู้จักประพรวคคัไว้ให้ วิชเชนทร์ไว้วางใจท่าน บางครั้งบางคราวท่านยังได้ช่วยทำหน้าท้เลขานการ แผนกฝรั่งเสส ของวิชเชนทร์ และตัวฉันเองได้เคยเห็นจดหมายที่เป็นลายมือของแปร้คาซาร์คั ลงนามว่า “เจ้าคนระเคอะเมเคลโล โปริส” และคำลงไปหน้ฮยว่า “คาซาร์คั” ท่านแปร้เคอะลาเซสได้ขมด้อยคำก้งนบและหัวเราะ แต่สักครั้งหนึ่งท่านก็หน้าถ่วงถึงฮยเป็นสีหน้าเกรงที่ท่านไม่เข้ลยบแต่ความ ๆ ครั้งหนึ่ง ท่านถามฉันค้่าไปว่าผู้สั่งสอนศาสนาได้ทำกิจการสำหรับผลเพียงไร

ฉันได้เล่าความที่ฉันได้กราบยังคมทวนพระกรนาชาบไถ้ของฮูลิ
พระบาทแล้ว และเต็มความว่าทำให้คริสตศาสนาแผ่ไพศาลไปไม่
ได้เวลานั้น คือทิวศรยาววัดของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีภรรยาชดทัน
และเคร่งครัดมาก พระภิกษุสงฆ์เหล่านั้นไม่เสพยาเมรัย ฉันแค่ของ
ที่คนใจบุญถวายเช่นวัน ๆ ไปเท่านั้น ของที่ไถ้มากเกินความจำเป็น
ก็บริจาคแก่คนจน ไม่เก็บไว้สำหรับวันรุ่งขึ้นเลย พระภิกษุสงฆ์เหล่านั้น
ไม่ออกจากวัดนอกจากเวลาไปยืนทูล และไม่วิ่งวอนให้คนสักบาท
อีกซ้ำไป เพียงแค่ถือบาตรไปยืนอยู่หนึ่ง ๆ ก็ได้รับของเต็มบาตรเร็ว
เพราะว่าคนไทยใจบุญนัก

เมื่อพระภิกษุสงฆ์เข้าไปในเมือง ก็ถือศีลระมัดระวังไปรับสำหรับ
ยังหน้า เพื่อกันไม่ให้แม่เห็นผู้หญิง เว้นแม่จนฮัมไทยเคร่งครัด และ
ไม่ละพระพรหมจรรย์สักจากสักออกมาแต่งงาน คนไทยไม่ฟังเทศน์หรือ
สวดมนต์กลางแจ้ง ไม่บูชาขี้ผึ้ง มักไปฟังเทศน์ในวัด ตามปรกติใจ
ความของพระฮัมเทศน์นั้นแนะนำให้คนทำบุญ จึงท้าวพระราชอาณาจักร
นี้มีคนใจบุญมากมาย เพราะฉะนั้นเราจะไม่แม่เห็นคนทำบุญถึงต้อง
ขออาหารมารับประทาน

ผู้หญิงไทยเป็นหญิงบริสุทธิ์ ผู้ชายไม่ทุร้าย และเด็กก็เชื่อฟังบิดา
เพราะเหตุฉะนั้นไม่มีหญิงเสดที่จะเปลี่ยนใจคนไทยให้มาเลื่อมใสคริสต
ศาสนาได้ นอกจากคนไทยมีขี้ฉ้อพวกที่ยกเกิ่นที่จะสอนให้เข้าใจความ
ลึกซึ้งของคริสตศาสนาแล้ว เขายังมีความเห็นว่าฮัมจรรยาของเขา
เล็ดกว่าของเรามาก เขาหาหน้ถึงผู้สั่งสอนศาสนาของเราไม่ เพราะ
ว่าผู้สั่งสอนศาสนาไม่เคร่งครัดเท่าพระภิกษุสงฆ์

เมื่อผู้สั่งสอนศาสนาของเราสแมงคริสตอันนี้ คนไทยซึ่งเป็นคน
 ว่านอนสอนง่าย นั้นฟังอันปรีชาอันนั้นเหมือนฟังคนเล่ามีทานให้เด็กฟัง
 ความพอใจฟังของเขานั้นไม่ว่าจะสอนศาสนาใดก็ชอบฟังทั้งนั้น ความ
 ความคิดของคนไทยนั้น สวรรคเปรียบเหมือนปราวสาทอันเป็นที่สถิต
 ของผู้สักกีสถิตี ปราวสาทนั้นมีหลายทวารสำหรับคนต่าง ๆ เข้าไปรับ
 ใช้ผู้สักกีสถิตีตามตำแหน่งหน้าที่ที่กระไว้ คล้ายกันกับพระราชวังของ
 พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งมีทางเข้าหลายทาง ทางหนึ่งก็มีขุนนางประจำ
 อยู่มากตามตำแหน่งหน้าที่ ปราวโลกก็เช่นเดียวกันเป็นวิมานที่สถิตของ
 จาคุมมทวาราชิกา สาสนต่าง ๆ นั้นเปรียบเหมือนทวาร ซึ่งเป็น
 ทางเข้าของความสัทธาของมนุษย์ เพราะว่าทุกคนก็มุ่งจะไปเฝ้าให้ถึง
 พระองค์จาคุมมทวาราชิกาไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อม

พระภิกษุสงฆ์ไม่เลื่องเรื่องสาสนาทุกขุหนึ่งผู้ใดเลย เมื่อมี
 คนยกคริสตศาสนาหรือสาสนาใด ๆ มาพูดกับท่าน ท่านก็เห็นว่า
 ทั้งนั้นถ้ามีคนปรียปร้าพระพุทธศาสนา ท่านก็ชอบหย่างเป็นใจว่า
 “เมื่อหากมาภาพเห็นว่าสาสนาของท่านเป็นสาสนาที่ดี เหตุไรท่าน
 จึงไม่เห็นว่าเป็นพระพุทธศาสนาเป็นสาสนาที่ดีเหมือนกันแล้ว” ส่วนเรื่อง
 การทรงมานะ อห ออาหารและสงข กามา รณย์ ของเรานั้นอย่าไปพูดกับ
 พระภิกษุสงฆ์เลย พระภิกษุสงฆ์เป็นศิวท่างทุกขุแล้ว สังเกตดู
 ฆาปนชก ก็เห็นจะประพรคคิกว่าผู้ ทมสัทธานแก่กล้าของเรามาก

ฉันเขียนท่านแปร์เทอเลซาเชสทือไปว่า นักบวชลัทธิเรลูจินนั้นมี
 สักกูในหมู่ผู้สั่งสอนศาสนาไม่น้อยเลย ผู้สั่งสอนศาสนาที่มีคุณวุฒิ
 สามารถกว่าผู้อื่น ก็ชอบแต่จะชวนชาวบ้านให้พระเจ้าแผ่นดินไปรศปราน
 ขอมรับใช้เพื่อจะให้พระเจ้าแผ่นดินชงทุนบำรุงคริสตศาสนา เหตุฉะนั้น
 จึงเป็นผู้ก่อความอิจฉาริษยาให้มีขึ้นในคนบางจำพวก ไม่เฉพาะแต่
 คนในทวีปยุโรปเท่านั้น คนในมรียมประเทศก็ริษยาผู้สั่งสอนศาสนา

ตลอดเวลาที่ฉันอยู่ในประเทศไทย ฉันหลายคนที่เป็นคนมี
 วิชาความรู้ ได้บอกฉันว่า เขาไม่เข้าใจเลยว่าเหตุไรคนต้นขั้วศาสนา
 เคี้ยวกันที่โคเตินทางมาจากบ้านเกิดเมืองเดิมของตน ฮุส่าห์ข้ามทะเล
 อันกว้างใหญ่มาจนถึงบรรพาศิแล้ว ยังมาพยายามชักชวนคนให้เลื่อม
 ใสศาสนา ซึ่งผู้สั่งสอนศาสนาเองก็ยังไม่เห็นไม่ตรงกันเสียแล้ว
 บางคนประพรีตคนเป็นคนสภาพเรียบร้อยและโง่เขลา แต่บางคนประพรีต
 คนเป็นคนเลวก็กล่าววิพากษ์จนถูกเกลียดชังเป็นอันมาก ฉันทุกคนที่ฉัน
 พบพูดคุยอย่างเคี้ยวกันดังนี้ ความจริงก็เป็นเช่นนั้นและรู้จักกันทั่วมรียม
 ประเทศ ฉันจึงต้องเขียนให้แปร์เทอเลซาเชสทือไว้ และถ้ามีโอกาส
 เมื่อไรก็จะพิมพ์ข้อความนี้ โศสนาให้แพร่หลายไป

ฉันอยู่ที่กรุงปารีสหลายวัน ก็ไม่เห็นคนชนของที่เมืองเบรสต์
 มาถึง จึงมีความวิตกกังวลหือสงสัยของที่คุณโคมมิชให้เขาขานมาสั่ง
 เพอชายชือความแจ่มแจ้ง ฉันได้ใช้ศกทำงานของบริษัทขนส่ง ก็
 ได้ช่วยความวิตกกังวลแล้ว เจ้าพนักงานสุสกากที่ปอร์ตอร์ฟองได้ยก

สิ่งของเหล่านี้ ^{๕๗๒๒๕} และไม้พ้อไม้แต่เพียงที่ระวีขึงของของฉันทน์
 เพราะว่ามีผ้าทอแขกมอญประเทศ ^{๕๗๒๒๖} ซึ่งมีพระราชบัญญัติห้ามไม่ให้ใคร
 นำเข้ามาในประเทศฝรั่งเศส เขายังปรับอีก 267 บาทตามคำสั่ง
 พระราชกำหนดกฎหมาย

เมื่อได้รู้ความลำบากเช่นนี้ ฉันจึงไปหา ม. เกอะแบเรต์ซึ่งเจ้า
 พนักงานสุลากรกรวิฤกษ์ ฉันได้เล่าเรื่องนี้ให้เขาฟัง โดยบอกด้วยว่าฉัน
 ได้ทำไปโดยที่ไม่เข้าใจว่ามีกฎหมายห้ามระหว่างฉัน ^{๕๗๒๒๗} กับพระราชบัญญัติ
 ไม่ได้ เพราะฉันทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ ความชอบสิ่งของให้คนจน
 ส่งไปกรุงปารีส ก็ได้ยินยิวฮิสตันคำสั่งว่าสิ่งนั้น ^{๕๗๒๒๘} มีราคาเท่าไรและ
 ยังได้สั่งแต่งว่ามีผ้าทอแขกมอญประเทศด้วย ถ้าฉันรู้ว่าเป็นอย่างนี้
 ห้ามก็คงยึดความนั้นไว้ เกอะแบเรต์ก็พูดปลอบใจฉัน บอกว่ารัฐ
 จัดนักยิวเจ้าพนักงานสุลากรกรวิฤกษ์ เป็นคนสุภาพเรียบร้อยทั้งนั้น ^{๕๗๒๒๙} แนะนำ
 ให้ฉันไปหาเจ้าพนักงานสุลากรกรเวลาเขาประชุมกัน เกอะแบเรต์เชื่อ
 ว่าเจ้าพนักงานสุลากรกรทรงระหัดการให้เป็นที่พอใจฉัน

ฉันทำตามคำแนะนำของเกอะแบเรต์แล้ว ไปหาพนักงานสุลากรกร
 ฉันร้องทุกข์ว่าภักสินปรับเงินฉันไม่ยุติธรรม และฉันแรงขอความคงทน
 ได้แล้วให้เกอะแบเรต์แล้ว ฉันย้ำว่าฉันได้ทำไปโดยความบริสุทธิ์
 เพราะฉะนั้นขอให้เจ้าพนักงานสุลากรกรมีคำสั่งให้คืนสิ่ง ^{๕๗๒๓๐} ของเหล่านี้
 นั้นแก่ฉัน เจ้าพนักงานสุลากรกรได้ฟังข้อคำของฉันแล้ว เห็นพ้อง
 กันว่าที่เจ้าพนักงานเมืองปอร์ทอร์ฟอง ยึดสิ่งของที่ไม่ต้องห้ามนั้นไม่สม

เทศสมผล ส่วนผ้าทอนชกมีชัยมประเทศนั้นพระราชบัญญัติห้ามไม่ให้
ให้คน เพราะว่าคุณหมายมีความรักเห็นว่าห้ามไม่ให้นำเข้าม
ยประเทศ แต่ถ้าฉันจะนำความขึ้นกราวยังกรมพระกรุนาช่วยไต่ส
ละของขลุ้พระบาท และยื่นคำทวงขอฉันจะช่วยเหลืออุกหนุนคำร้อง
ทขอของฉันทแล้ว พระเจ้าหยู่หัวคงจะพระราชทานพระบรมราชูปถ
ให้คนผ้าทอนนั้นแก่ฉัน

เมื่อเจ้าพนักงานสลุภากรวสแดงความเห็นเช่นนั้นแล้ว ฉันขอให้มี
คำสั่งไปยังเจ้าพนักงานเมืองปอร์เตอร์ฟอง ให้นำท่อนสิ่งของเหล่านั้น
มากรุงปารีส ฉันยอมใช้ไม้ฉเพาะแก่พาส์สลุภากร จะใช้ค่าขนส่ง
ของนั้นด้วย ในทันใดนั้น ม. เตอะลุส นายกรัฐมนตรี เจ้าพนักงาน
สลุภากร ได้สั่งให้เขียนจดหมายไปยังเจ้าพนักงานเมืองปอร์เตอร์ฟอง
จดหมายนั้นท่านโคลงนามต่อหน้าฉัน

ออกจากที่ประชุมนั้นแล้ว ฉันรีบไปเมืองแวนไซลส์ เพื่อพา
ม. กองคองส์ เล่าเรื่องรักของฉันให้ท่านฟัง และขอให้ท่านพุกกัย
ม. เตอะเปเลเลกเคอร์ อธิบดีพระคลังมหาสมบัติ ของคองส์ได้ช่วยเหลือ
เกอหนุนฉันตามที่ใดเคยช่วยเหลือมาแล้ว ท่านอธิบดีซึ่งชอบพอกัน
กัยของคองส์มาก พุกว่าท่านไม่มีความรักชอง แต่จะตั้งนำความขึ้น
กราวยังกรมพระกรุนาก่อนนี้ต้องควาสั่งไป พระเจ้าหยู่หัวได้ซึ่ง
พระราชทานเห็นชอบด้วยคำขอของฉันท ท่านอธิบดีเพอตัวให้ดูไร
ของคองส์ ได้ทำคำสั่งอ้างกระแสพระบรมราชโองการมอบให้ฉันนำไป

ให้เจ้าพนักงานส่งกากร คำสั่งนั้นมาข้อความว่า ให้คนส่งของทั้งคืน
ให้แก่เจ้าพลีเออร์เคเซอร์ยัง โดยยกเว้นภาษีส่งกากร

ฉันไม่ใคร่พอกับใครเลย ว่า ใ้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณ
ในเรื่องนี้ แต่เมื่อได้ข่าวว่าสิ่งของได้มาถึงกรุง ปารีส์ ฉันก็ไปหา
ม. เคเซอร์แล้วความให้ท่านฟัง ทว่าท่านเองก็ยังไม่ไปทักกรมส่งกากร
มาให้เจ้าพนักงานมอชติงของให้ฉัน ก็โทษของคนเรียบร้อยเช่นนั้น ฉัน
ชอบคุณของกองดีมาก ท่านเป็นมิตรที่ดี ได้ช่วยเหลือเกื้อหนุนฉัน
ทุกคราวที่ฉันได้ขอร้องให้ช่วย ถึงที่ผู้อ่านคงซาบซึ้งอยู่แล้ว และยังมี
ชายอีกต่อไปในชั้นที่ทักความท่าน

ในโอกาสที่ฉันขอพูดเรื่องมิตรผู้หนึ่งอีกครั้งหนึ่ง เจตนาผู้ปลื้มภักดี
ก็เช่นนี้ในพระราชสำนักย่อมหาได้ยากนัก เพราะว่ามีชนนางน้อยคน
ที่ทำให้คนนอกรู้ ฉันจะชมความดีของท่านผู้หนึ่งจะไม่สิ้นสงสัย ฉัน
ไม่หยากพูด เพราะว่ายิ่งพูดก็ยิ่งยาวออกไป แต่สิ่งที่จะนิ่งไว้
ไม่ได้เห็น คือท่านผู้หนึ่งเล็ดกว่าคนทั้งหลายที่เสกมาเป็นผู้มีตระกูลดีกว่า
ท่าน ที่ประเล้าเลืงกว่าใคร ๆ นั้นเพราะว่าท่านมีความจงรักภักดีข้อ
สัตย์จริงแก่พระเจ้าอยู่หัว พระเจ้าอยู่หัวจึงส่งไว้วางพระราชหฤทัย
ในตัวท่าน ท่านคงจะโปรดคนให้สัมพันธ์กับที่ส่งไว้วางพระราชหฤทัย
ในชีวิตหาไม่ ท่านจะขอพระราชทานสิ่งไร ก็พระราชทานทั้งนั้น ที่
ท่านไม่เหมือนคนอื่นนั้น ท่านไม่เอาเปรียบพระมหากรุณาธิคุณ เพราะ
ฉะนั้นไม่มีใครวิสาขาท่าน ท่านรู้จักทำแต่สิ่งที่ดีล้วนเป็นประโยชน์แก่
หน้าพระกากร ไม่เคยถ้อความรำคาญให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใดเลย

ฉันโคหุยกักรงยาวสนสนบน เมื่อมาถึงคนโคสของสามเดือน
 เราได้ข่าวว่าพระเพทราชา ขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่ง ได้เข้าปกครอง
 ประเทศไทย ถึงแม้ว่าฉันไม่ได้เห็นแก่ตาจริงหุยกั แต่ถ้าพิจารณาเหตุ
 รายนางต่าง ๆ แล้ว จะเห็นได้ว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นขงว่าคำพูด
 ของฉันก็เกี่ยวกับพระราชสัมพันธ์ไมตรีระหว่างพระเจ้าหุยกัหรือพระเจ้า
 และพระนารายณ์มหาราช ก็เรื่องที่จะส่งกองทัพฝรั่งเศสไปประจํา
 ย้อมปรากฏว่าเมืองบางกอกนั้นไม่มี ฉันขอเล่าให้ผู้อ่านชายพอเป็น
 สังเขปว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งสำคัญครั้งใดที่อย่างไร
 และเหตุโคชาวฝรั่งเศสต้องระงับกัน ซึ่งได้ขอมอบหมายให้กุมครอง
 นานมาแล้วมีคนไทยที่อื่นครายมากแต่ยังซ่อนตัวหุยกั ได้คิด
 ประทุสร้ายประเทศไทยอยู่เนือง ๆ ครั้นราวกลางเดือนพฤษภาคม
 พ.ศ. 2231 คนเหล่านี้โคกอกการกล่าวไทยชน การกอบกู้ครั้งใด
 เปลี่ยนแปลงภาวะของประเทศไทยและพระราชวงศ์ ผู้ที่เกี่ยวข้องด้วย
 โคเสียเลือดเนื้อไปเป็นจำนวนมาก การกอบกู้โคทำลายบริดประสาธโนบาย
 ที่กระทำพระราชสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศฝรั่งเศสลงทันที

ฉันโคขันทกไวข้างบนแล้วว่า ถึงแม้ว่าประเทศไทยสงบเรียบ
 ร้อยกัหุยกัจริง แต่ตาโคสซึ่งลงไปแล้ว มีขุนนางบางคนก็อยากให้มี
 การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เวลาฉันอยู่ในประเทศไทย ฉันได้สังเกต
 เห็นหุยกัในใจแล้ว ยิ่งเรื่อง รุขิง ชาวฝรั่งเศส ซึ่งถูกของเจ้า เกิดขึ้น
 ก็ยังทำให้ฉันเชื่อว่าคงจะมีภัยกัน ผู้อ่านคงจะชายแล้วว่าขุนนางไทย
 ที่ต้องการให้วิชเยนทร์ถูกลงพระราชอาชานัน ได้คิดว่าคนถูกทดลอง

ดวง เมื่อเห็นฉันพูดช่วยให้วิชเชนทร์พ้นคำกล่าวหา ในชั้นศาลนาง
ก็เป็นผู้ให้การหลักฐานผู้หนึ่งนั่น คือ พระเพทราชา ท่านผู้นี้เป็นคน
ที่ทำอะไรทำจริง นับว่าเป็นผู้กล้าหาญผู้หนึ่งในจำพวกขุนนางเหล่านั้น
มีคนนับถือว่ามีภริยามารยาทที่ จึงได้กล้าคัดค้านการเพื่อสยัดแอกและ
ชนครองราชย์เอง

ฉันรู้จักท่านผู้นี้ดี ถึงแม้ว่าท่านมีอายุกลางคนแล้ว ก็ยังมีกำลัง
แข็งแรง ว่องไว เหมือนเมื่อยังหนุ่มอยู่ มีสติปัญญารอบคอบและ
ประพริตคนดูฤกษ์ฤกษ์ ท่านได้พระภักดิ์สูงส่งเป็นพวกพวกแล้ว ก็
เกลียดกล่อมขุนนางอื่นโดยเป็นยอกความมักใหญ่ใฝ่สูงของเขา สนิท
ว่าจะให้มีหน้าที่ในการปกครองบ้านเมืองด้วย ท่านไม่ได้เกลียดกล่อม
เฉพาะแต่ขุนนางเท่านั้น ยังได้เอาใจราษฎรด้วย ราษฎรที่ซอซบของ
ใหม่ ๆ แปลก ๆ ก็หวังใจว่า เมื่อได้ที่อยู่ใกล้แก่ผู้นั้นแล้ว การ
ปกครองคงจะไม่เข้มงวดนัก

การสมรู้ร่วมคิดก่อการกบฏนี้ วิชเชนทร์ก็ซบดากเลาหุ้ยข้าง
เขาเป็นคน ๆ เดียวที่จะชักจูงกันได้ แต่โดยเหตุที่เขาเข้าใจผิด
ไปว่า การจับพระเพทราชาและกล่าวหาว่ามีความผิดนั้น คงมีหลักฐาน
ตามที่ยืนยันว่า พระเพทราชาเป็นผู้พยายามจะประทุสร้ายแผ่นดินจริง ๆ
ประการหนึ่ง หรืออีกประการหนึ่งเขาคิดว่า เขามีอำนาจพอที่จะปราบ
ปราบพวกกบฏได้ง่าย ๆ เขาจึงปล่อยให้สมรู้ร่วมคิดทำการจนเกิน
เลยไปมากเสียแล้ว เมื่อรู้ตัวเขาก็ปราบไม่ได้ เพื่อแก้ไขความบกพร่อง
เขาได้ขอร้องให้กองทัพหลวงเสด็จเมืองบางกอกมาช่วย แต่ที่ทหาร

เหล่านั้นไม่ซายความจริงว่าเหตุไฉนจึงเกิดมีการรลาลง และไม่ซายว่า
พระราชสำนักได้ย้ายไปอยู่ที่ไหน ทททานเหล่านั้นเกรงว่าตัวไปเกี่ยว
ข้องกับเหตุการณ์นั้นแล้ว ฮาตมีผลร้ายกระทบกระทั่งจนถึงชาวฝรั่งเศส
จึงตั้งมั่นอยู่ในข้อมปวารณา ไม่อึ่งที่ระฮานรทหมายและฟังถ้อยคำ
ของผู้เกินหนึ่งสื่อ ที่วิชเชนทร์ส่ง ไป ชันน วอน ใต้ของ ทททานฝรั่งเศสยก
ไปช่วย

เมื่อฉันได้ซายความนี้โดยถัดวันแล้ว ฉันมีความระฮายใจเป็น
อนมากที่พวกเราชาวฝรั่งเศสปติยักการเช่นนั้น ฉันจึงฮกใจนิ่งไว้ไม่ได้
ที่จะสแกงความเห็นแก่ ม. เซอเด ซึ่งมาซักถามเรื่องนั้นแก่ฉัน ว่าตัว
ฉันยังหยทเมืองบางกอกแล้ว ฉันไม่ตั้งเลที่ระริบไปช่วยวิชเชนทร์เลย
ถึงแม้ว่าฉันเกลียดชังเขาที่ไคพยายามประทุสร้ายฉัน ก็ไม่ขบขงที่จะ
ไปช่วยให้จับได้ ถ้าพุกถามความที่เป็นจริงแล้ว ฉันเชอมนว่าถ้านาททาน
ฝรั่งเศสสีกทำสียคนฉันไปเมืองละโว้แล้ว ฉันคงสามาดก็ฝากคนเหล่านั้น
เข้าไปได้ พวกกบตคงไม่ค่อสู้ ฉันจะปรายปรวมการรลาลงไคทันที
และนำความส่งขสู่พระราชสำนักนั้น

เมื่อวิชเชนทร์ซอความช่วยเหลือ เหลอ ของ ทททานฝรั่งเศสไม่ เป็นผล
ต่ำเหรัค และทั้งประเทศเห็นชอบด้วยแผนกฮการของพระเพทราชา
แล้ว พระเพทราชาที่ประกาศตนเป็นหัวหน้าราษฎรชยคพระบรมมหา
ราชวง แต่ลลอมจะไม่ให้พระนารายณ์มหาราชสก็คออกมาข้างนอก
ได้ เมื่อวิชเชนทร์ไคซายข่าวนี้ เขาตั้งใจไว้ว่าจะริบเข้าไคแล้ว ขอม

ตายในการรักษาพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน แต่ยังไม่ทันจะเข้าไปถึง
พระราชวัง ก็ถูกรื้อและของทำด้วยโลหะ

เพื่อให้ราษฎรเกลียดชังการแย่งราชสมบัติกันของ พระเพทราชา
ซึ่งช่วยก็ช่วยแล้วว่า พระอาการประชวรของพระนารายณ์มหาราชชดลง
ทุกวัน คงจะมีพระชนมายุอยู่ได้ไม่นาน ได้ยึดยึดราชการแผ่นดิน
ไม่เฉพาะแต่เพียงอ้าง กระแสพระบรมราชโองการของพระเจ้าแผ่นดิน
ที่พวกกบฏได้ล้อมวงไว้แล้วเท่านั้น ยังทำตัวว่าเป็นแค่ขุนนางผู้ใหญ่
ที่ขึ้นราชการได้แก่ในพระบรมนามาภิไธยของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งชงราชย์
อยู่โดยสมบูรณ์แล้ว

แต่เหตุการณ์พ่ายหน้าทำให้ชื่อเสียงของพระเพทราชา ไม่สู้ดีนัก
เมื่อทวยกองการต่าง ๆ ทยุในบังคับบัญชาของท่านแล้ว ท่านไม่ละเลยที่จะ
หาความสงบมาสู่แผ่นดิน และล้างทรยศโดยขับไล่ชาวฝรั่งเศสไปจาก
พระราชอาณาจักร พระเพทราชาแล้วแต่ชาวฝรั่งเศสเท่านั้น ความจริง
ชาวฝรั่งเศสพวกเคยรบกวนชกขวางความสุขของท่านได้ ท่านพึงได้ชาย
พ่ายหลังว่าเทกสัวชาวฝรั่งเศสนั้นเป็นการกีดกันไป ด้วยว่ากองทัพท่าน
ฝรั่งเศสนั้นกำลังน้อย และตนขไม่มีส่วนในการก่อสร้างซ่อมปรวการ
ของวิชเชนทร์เลย ทั้งกองทัพท่านฝรั่งเศสก็ไม่ได้ทำอะไรเมื่อวิชเชนทร์
ขอร้องให้ยกไม่ช่วย วิชเชนทร์มีอายุอยู่เพียงถึงวันที่พระเพทราชา
ขับไล่ชาวฝรั่งเศสไปเท่านั้น ค่อนนั้นมาพระเพทราชาได้ประหารชีวิต
ศัตรูที่เกลียดชังท่านเป็นอันมาก และเรียกทรัพย์สมบัติเลียบตงคืนด้วย

เราไม่ซาบว่าวิชเชนทร์ได้ทันทุขเวทนาเพียงไรก่อนตาย ผู้ซึ่ง
 พยายามในประเทศไทยในเวลาเกิดการกบฏได้เล่าว่า วิชเชนทร์ได้ทันความ
 ทรมานสมถันกับที่เข็นครีกศาส์นิกชนแท้ สดกความกล้าหาญทุก
 วิบุรุษที่เกี่ยว ถึงแม้ว่าคน ๆ นี้ได้พยายามประทุษร้ายฉันมากเพียงไร
 ก็ตาม ฉันขอปลื้มใจโดยความสรวลใจว่า ฉันเชื่อคำบอกเล่า
 ของคนเหล่านั้นทุกถ้อยกระตองความ วิชเชนทร์เป็นคนมีใจกว้างขวาง
 สุภาพและฉลาด เป็นคนช่างคิดและสามารถคิดแผนการใหญ่หลวงได้
 ด้วยว่ามีสติปัญญาเฉียบแหลมนัก คุณความดีของเขานั้นออกไปได้
 โดดเด่นเกี่ยว ถ้าไม่มีวิฆเนศของมิมลทิน เช่นความมักใหญ่ไม่สูงที่ไม่มัว
 จักจี้ไว้ ความโลภที่ไม่รู้จักมลินสัส จนถึงนำเกลียดชังตนเอง ๆ และ
 ความวิสัยแม้คนตาชอชองทำให้เขาเป็นคนเข้มงวด ทารุณร้าย
 ปราศจากเมตตากรรม เขาเป็นคนที่ไม่ชอชองต่อผู้ใด และสามารถ
 ทำทุกสิ่งทุกอย่างที่คนเราซึ่งที่สุด

พระนารายณ์มหาราชมีพระชนมายุอยู่ไม่ได้นาน ได้สวรรคต
 สองสามวันพ่ายหลังวิชเชนทร์ถูกประหารชีวิต อเนกนิกรพร้อมใจกัน
 ถวายราชสมบัติแก่พระเพทราชา ในที่สุดเพื่อผลของพระกเสมสุข
 สวรรณาของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ ทหามฝรั่งเสสที่ชองทนทุข
 ทรมานถูกล้อมอยู่ในข้อมบรการหลายเดือน ได้ถูกบังคับให้ทิ้งเมือง
 ขางอก และส่งกลับไปประเทศฝรั่งเสส แต่ที่เหลือมากุนาคูเรศ
 เพียงโรนนั้นเราได้เห็นก็ชอชองแล้ว ความสำคัญชองรัชประสาธโน
 บายที่ส่งกอง ทหามฝรั่งเสส ออกไปประเทศไทย โดยที่ไม่ได้คิดให้รอบ

คอบ ใ้มีแก่ชาติของเราด้วยประการฉะนี้ วัตถุประสงค์นโยบายนั้นทำ
ความเสียหายแก่ชาติมาก และไม่มีสารประโยชน์แก่ประเทศไทย
เลย พระเจ้าหลุยส์ของเราจึงเห็นชอบด้วย ก็เพราะว่ามีคนสอพลอ
วาทะที่งามถวายเป็นแต่แท้จริงก็เหลวไหลหาแก่นสารมิได้เลย

ต่อมาไม่ช้าก็ยกไปเกิดขึ้นในประเทศอังกฤษ พระเจ้าจอร์จที่ 2
ได้หนีไปประเทศฝรั่งเศส และพระเจ้าวิลเลียมแห่งประเทศวิลันดาได้
ขึ้นครองราชย์ พระเจ้าหลุยส์ของเราจึงได้ประกาศสงครามแก่ประเทศ
อังกฤษและสเปน

ในการสงครามคราวนี้ ฉันทโศกได้สมัครเข้ารับราชการทหารเรือ ได้
คุมเรือรบไปประจันบานกับศัตรู เลือดของทั้งสองฝ่าย ฉันทโศกจึงไป
เช่นขลุ่ยต้องถูกคุมขังอยู่ในประเทศอังกฤษ แต่ภายหลังได้หนีกลับ
มาได้ และได้ไปรบอีกหลายครั้ง

เมื่อ พ.ศ. 2238 ฉันทโศกไปเมืองกอลอง ได้เป็นผู้บังคับการเรือ
รบลำหนึ่งชื่อ "มาร์คิส" และรับคำสั่งให้ควบคุมเรือค้าขายไปทางทิศ
ตะวันตกออกของทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ได้ยิงขึ้นต่อสู้กับเรือค้าขายไทยลำหนึ่ง
ซึ่งชักธงวิลันดา ฉันทโศกเรือรบเขาเทียบเรือค้าขายนั้น ยึดเรือลำนั้นได้
และลากไปไว้ที่เกาะเซฟาโลนี ใต้เกาะคุมเรือนั้นไว้ เรือลำนั้นลงนามว่า
เป็นเรือค้าขายแต่มีคนไทย 68 คนบนเรือ และกะลาสี 260 คน มาจาก
เมืองสมันนา จะไปเมืองอัมสเตอร์ดัม และบนเรือสินค้ามาเป็นราคา
ห้าแสนดุกัทมันเหรียญฟลอร์ดินเนอร์ ไม่นับสิ่งของค้ำจุนที่มากเป็นอันมาก

ฉันจะลากรือล่านไปจนถึงประเทศฝรั่งเศสไม่ได้ เพราะว่าเสากะโตะ
และทางเสียดกกระสุนชนหักพังลงทั้งสิ้น

เมื่อฉันไปถึงเกาะเซฟาโลนี ก็ทวนรถถึงวิชเชนทร์ นานมา
แล้วฉันได้ สวมความทุกข์ฉันได้รับจากคน ๆ นี้ เพราะหอกมของเขานั่น
ทำให้คิดถึงมิตรไมตรีเก่าที่เขาได้มีแก่ฉัน ความจริงฉันไม่เคยเกลียด
ซึ่งเขาเสมอเลย ถึงแม้ว่าเขาจะโลกนี้ไปแล้ว ฉันก็คงใจจะเป็นเพื่อน
ทักทายครอบครัวของเขา

ฉันเชื่อว่าเขามีครอบครัวอยู่ที่เกาะนี้หรือเมี ก็ได้ข่าวว่ามีน้องชาย
อยู่คนหนึ่งที่หมู่บ้านกุสโตท ฉันจึงไปหาเขาในวันรุ่งขึ้นและบอกว่า
ได้ข่าวจากพี่ชายของเขาว่า ได้มอเงินเป็นจำนวนมากมากก็ใช่
ค่าซากรักในคราวที่นักฆตรูปนี้ออกไปประเทศฝรั่งเศสพร้อมกับราชทูต
ไทย เงินที่วิชเชนทร์ส่งไปฝากเก็บไว้ที่กรุงปารีสนั้น เป็นพยานว่า
ข้อความในบันทึกของฉันไม่ผิด ที่วิชเชนทร์ขอให้ประเทศฝรั่งเศสส่ง
กองทหารไปประจำอยู่ที่เมืองบางกอกนั้น ก็มีความประสงค์ที่จะพม
ขารมีประเทศของเรา และถ้าถ่านระของเขาในประเทศไทยไม่ทันแล้ว
ก็คิดไว้ว่าจะไปตั้งครัวอยู่ในประเทศฝรั่งเศส

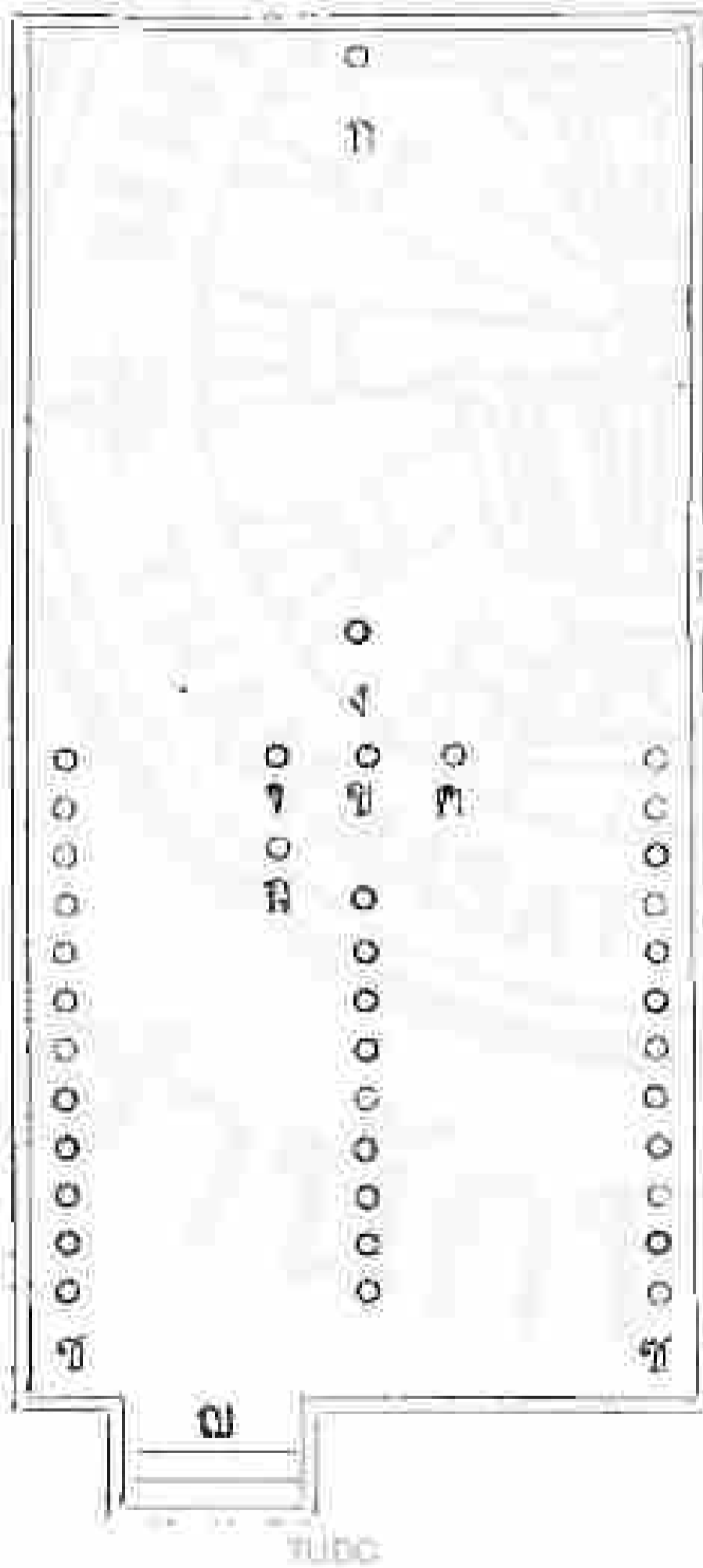
น้องชายวิชเชนทร์ได้ข่าวความนี้ ก็ตกลงใจจะไปประเทศฝรั่งเศส
ฉันรีบพาไปในเรือของฉันด้วย และได้ส่งแกลงชัชชาติยไมตรีเป็นหย่างที่
กับคน ๆ นี้ตลอดเวลาเดินทาง เขาได้ไปถึงกรุงปารีสและรีบเงินไป
เป็นจำนวนมากมาย แต่โชคชะตาของฉันได้บันดาลไว้ว่าฉันจะไม่ได้รับ

สนองคุณจากครอบครัวหมายเลข นึ่งชายวิษเณศวรคนนี้ได้ออกจากกรุง
 ยาวีสกลชัยไปบ้านเกิดเมืองเดิมของเขา โดยที่ไม่เพียงสิ้นวาระขอยใจ
 สิ้นสักคำเดียวเลย ยังซ้ำก่อนเดินทางไปก็ไม่มาหา

บันทึกความจำของออกพระสังกตสังขารามนพมพจนเป็นสองเล่ม
 ที่เมืองอัมสเตอร์ดัม เมื่อ พ.ศ. 2272 คือ 44 ปี ภายหลังจากเขาได้
 เข้ามารับราชการในประเทศไทย

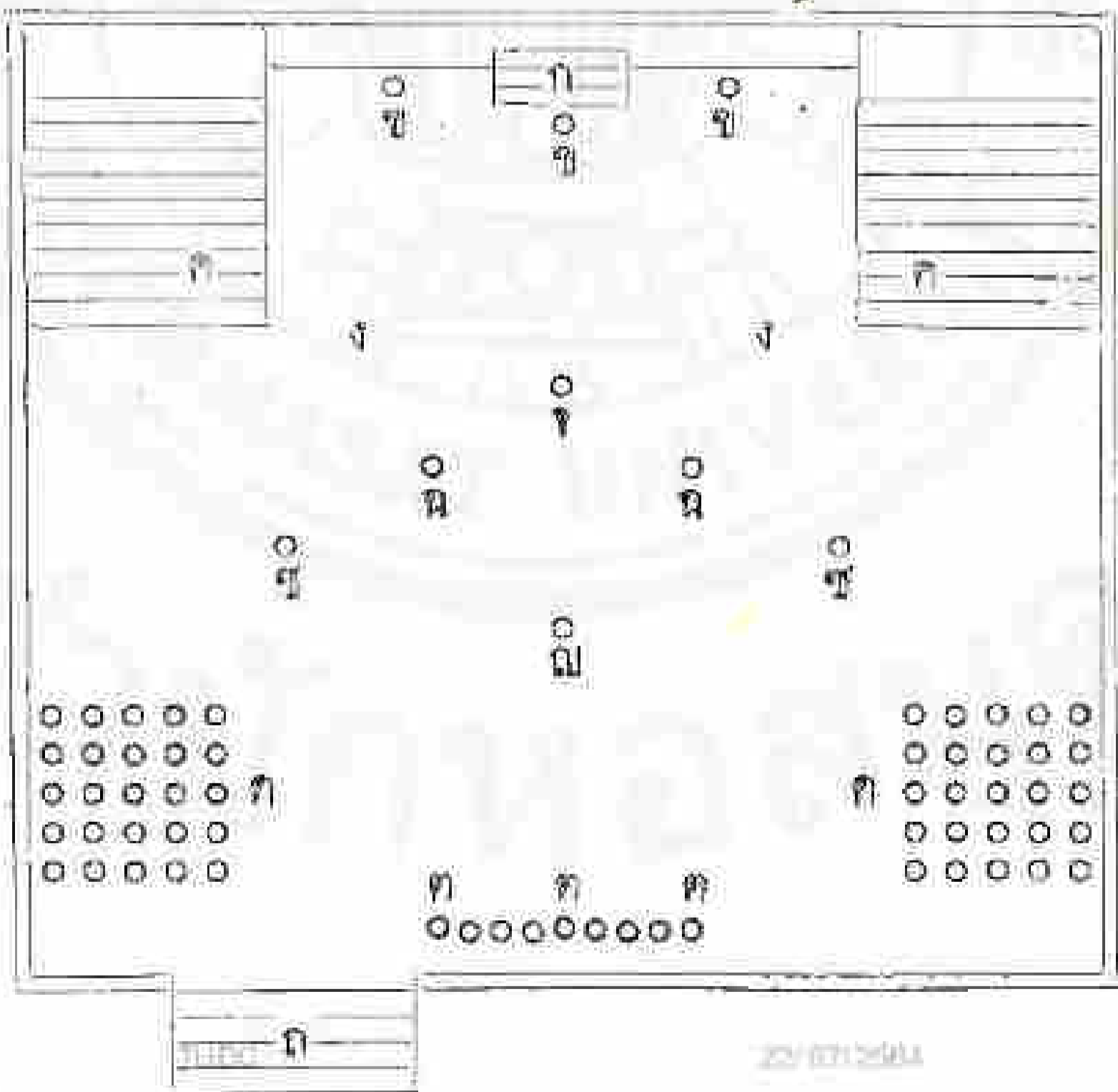
เทียบแผนที่ราชทูต เซวาลิเออร์ เคอะโซมองต์ และราชทูต
 น. เคอะลาสแบร์ เข้าเฝ้าถวายพระราชสาสน
 แด่พระนารายณ์มหาราช เมื่อ พ.ศ. 2228 และ 2231

ถ้าสังเกตความในกฎหมายเหตรายวันของ ท่านเจ้าวัดเคอะซิวต์
 และบันทึกความจำของเชอคพระสีกที่สังความนแลอ จะเห็นแผนที่กนง
 ของเซวาลิเออร์เคอะโซมองต์และคนระทุกกับขนนางไทย เวลาเข้าเฝ้า
 พระนารายณ์มหาราช (ที่พระมทาศปราสาทสรรเพช กรุงศรีอยุธยา)
 กงน

- ก. สหชัยชว สังกวาทนพระทณง
 เกอบลีสชอก
- ข. เกาอิ ซงเปนนทงของ เซวาลิ
 เออร์เคอะโซมองต์
- ค. กง เคยกวาเกาอิชองราชทูต
 ซงเปนนทงของท่านเจ้าวัดเคอะ
 ซิวต์
- ง. พระมณเฑาะฐงขบพระมลาทพน
 พระทณง สาทรบเจ้ากนระ เคอะ
 เมตลโกลโยปลีสนง
- จ. เจ้าพระยาวิเชยเนทรทมอชหุ
 กยพน
- ช. ขนนางฝรั่งเสส นง อัก สมาอิหุ
 กยพน
- ซ. ขนนางไทยทมอชราชหุกยพน
- ด. ชงนท กงท กวช แบก ขน ขนไซ
 ขนพระทณง
- ธ. ท่านเจ้าวัดเคอะล โอนน นง อัก
 สมาอิหุกยพน

ในครั้งนั้นมีเหตุขัดข้องที่ เซวาสีเอรีเคอร์โฮมองค์ ไม่ยอมเอา
 คนทอของทอพานพระราชสาสน์ขึ้นไปถวายก็สยดสยอง ขึ้นจดถวายต่อ
 พระหัตถ์พระนารายณ์มหาราชให้ทันได้ ท้ายเจ้าวิคเคอร์โฮมก็กล่าว
 เจ้าพระยาวิเศษเนตรร้องบอกไปว่าให้ยื่นมือขึ้นไป ราชทูตก็ไม่ยอม
 แต่ในบันทึกความจำเป็นของออกพระลักสีสังคราม มีความแย้งว่าราชทูต
 ไทยยื่นมือขึ้นไป แต่ถึงเช่นนั้นพระนารายณ์มหาราชก็สั่งกรมพระองค์
 ออกมานอกสยดสยองเกือบครึ่งพระองค์ จึงทรงรับพระราชสาสน์
 นั้นได้ คือไปอีกสามขั้ว เมื่อราชทูตฝรั่งเศส น. เคอระลาเดแบร์ เจ้าเฝ้า
 ไทยก็เลือกไซคนทอของทอพานพระราชสาสน์ เจ้าพนักงานพระราชพิธี
 ไทยทำพิธีไหว้ทอหน้าสยดสยองสำหรับราชทูตขึ้นไปถวายพระราชสาสน์
 ส่วนแผนทอที่ประดับและทอของคนทอก็ขยับขนนางไทยนั้น คงได้มอบ
 ถวายจากหนังสือเรื่องประเทศไทยของ เคอระลาเดแบร์ ดังนี้ -

- ก. อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล เพื่อเป็นการถ่ายทอดพระเดชพระคุณแด่บรรพชนพระราชาธิบดีไปถวายพระนารายณ์มหาราช
- ข. นพ. พลเสวก ตระกูลมหาวิทยาลัยมหิดล ข้างซ้าย และ ข้างขวา สืบต่อกันมา
- ค. อธิการบดีไปส่งพระที่นั่งที่ประทับ
- ง. ใต้พระนพวงแหวนของราชบรรณาการ
- จ. บุตรี น. เกอระแบเรต์ เจ้าฟ้านแก่นฟ้า ทองคำโปร่ง ซึ่งประภัสสรพระราชสาสนไว้
- ฉ. ตั้งรูปหล่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งเป็นกษัตริย์ของราชทูต
- ช. เจ้าคณะ เกอระ เมเทลโล โปลิสนิ่ง จากสมาชิกรัชมงคลวิทยสถาน
- ซ. เจ้าพระยาพิชเชนทร์ทมิฬ ข้างขวา มอหังการราชทูต
- ฅ. บรรณการคนรักสมาชิกรัชมงคล
- ด. ขุนนางไทย 50 คน สมทบวิทยสถาน
- ต. ขุนนางฝรั่งเศส จากสมาชิกรัชมงคล
- ถ. อธิการบดีไปบนพระมหาปราสาท

นายถวิล สมิทธะสิริ ผู้พิมพ์โฆษณา
พิมพ์ที่บริษัทโสภณพิพัฒน์ ถนนราชปथ พระนคร พ.ศ. 2486